

ТЕТЯНА СОРОЧИНСЬКА

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
ВЧИТЕЛЯ
НА РІВНЕНЩИНІ
В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ
1939–1964 років**

Монографія

РІВНЕ –2021

УДК 378.02:373.011.3–051(477.81),,1939/1964”
С 40

*Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №5, від 28.05.2020 р.)*

Рецензенти:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету;

Тадєєва Марія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор Національного університету водного господарства та природокористування.

Сорочинська Т. А.
С 40 **Професійна підготовка вчителя на Рівненщині в контексті освітніх реформ 1939–1964 років:** монографія / Т. А. Сорочинська.– Рівне : видавець О. Зень, 2021.– 234 с.

ISBN 978-617-601-354-9

У монографії комплексно досліджено етапи реформування професійної підготовки майбутнього вчителя у педагогічних закладах Рівненщини на тлі суспільно-політичних змін 1939 року та у повоєнні роки. Особливу увагу зосереджено на організаційно-педагогічних засадах діяльності й перебудові змісту навчально-виховної роботи педагогічних закладів Рівненської області в контексті освітніх реформ 1939–1964 років. Водночас розглянуто можливість творчого використання досвіду реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині повоєнних років у сучасну теорію і практику підготовки фахівця. Здійснено порівняльний аналіз ідеалу вчителя та освітніх ідей радянського періоду і сучасності. Окреслено основні напрями професійної підготовки фахівця на сучасному етапі розвитку освіти Рівненщини.

Книга адресована викладачам, науковцям, учителям, студентам, а також усім, хто цікавиться розвитком професійної педагогічної освіти Рівненщини.

УДК 378.02:373.011.3–051(477.81),,1939/1964”

ISBN 978-617-601-354-9

© Сорочинська Т. А., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА РІВНЕНЩИНІ (1939–1964 рр.)	
1.1. Історико-педагогічні передумови реформування професійної педагогічної освіти на Рівненщині в контексті суспільно-політичних змін (1939–1944 рр.).....	26
1.2. Етапи реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині впродовж 1944–1964 років	38
1.3. Організація та особливості діяльності педагогічних закладів Рівненської області в контексті освітніх реформ 1939–1964 років	64
РОЗДІЛ 2. РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗМІСТ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНЕНЩИНІ (1939–1964 рр.)	
2.1. Перебудова змісту професійної підготовки майбутнього вчителя у педагогічних закладах Рівненської області в контексті освітніх реформ упродовж 1939–1964 років	94
2.2. Зміст навчально-виховної роботи та особливості педагогічної діяльності викладацьких колективів закладів освіти Рівненщини (1939–1964 рр.)	125
2.3. Педагогічна практика як важливий етап професійного зростання майбутнього вчителя у педагогічних закладах Рівненщини (1945–1964 рр.)	142
РОЗДІЛ 3. ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ НА РІВНЕНЩИНІ ПОВОЄННИХ РОКІВ І СУЧАСНІСТЬ	
3.1. Можливість екстраполяції досвіду реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині повоєнних років у сучасну теорію і практику	158
3.2. Основні напрями професійної підготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти Рівненщини	175
3.3. Ідеал учителя: порівняння ідей радянського періоду та сучасності.....	182
ПІСЛЯМОВА	198
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	200
ДОДАТКИ	222

*Присвячую
світлій пам'яті
освітян Рівненщини*

ПЕРЕДМОВА

Сучасний світ переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики загалом, що зумовлено переорієнтацією суспільства на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей. Аналіз світових тенденцій у сфері освіти засвідчує зростання вимог до педагогічного професіоналізму й індивідуальних характеристик учителя. Педагогічні працівники мають стати основними провідниками, реалізаторами пропонованих ідей, впроваджувачами якісно нової національної системи освіти.

Педагогічна професія в умовах інформаційної доби вимагає особливої чутливості до постійно оновлюваних тенденцій суспільного буття, здатності до адекватного сприйняття потреб ноосферного суспільства, формування принципово відмінних від попередніх епох навичок, умінь і мислення, а відповідно корекції навчально-виховної діяльності. Метою сучасної педагогічної науки є поглиблення загальнопедагогічних і психологічних знань учителя, опанування ним досягнень педагогіки, перспективного педагогічного й науково-пізнавального досвіду, вивчення різноманітних методик, пошук фундаментальних підходів до формування професійної компетентності, розкриття інноваційного потенціалу педагога, створення та впровадження нових педагогічних моделей, теорій, систем, а також концепцій змісту й методів організації освітнього процесу.

Відтак освітнім лідером сучасності має бути новий інноваційний тип людини, яка постає реальним суб'єктом історії. Особистість, що постійно збагачує й підвищує свій освітній потенціал, переймаючись рівнем та якістю власної освіти, володіє індивідуальними здібностями, які сприяють формуванню особистісно значущих цінностей, світогляду та компетенцій, достатнім життєвим і педагогічним досвідом. Фахівець, який вирізняється творчим і відповідальним ставленням до справи, прагненням до освіти упродовж життя і самовдосконалення. Людини, у якій усвідомлення цінностей корелюється з життєдіяльністю, що здатна сприймати виклики часу, діяти компетентно, свідомо й цілеспрямовано. Це духовно багата й освічена особистість, яка відчуває себе не лише часткою певного суспільства, але й гармонійною частиною оточуючого світу, яка готова зберегти ціннісні надбання минулих поколінь, примножити й передати спадкоємцям. Тільки такий педагог здатен до змін та впровадження освітніх інновацій, що дозволять вирішити як проблеми сьогодення, так і запобігти виникненню подібних проблем у майбутньому.

Освітні заклади як найважливіші інституції соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів, повинні бути винятково уважними до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання.

Таким чином, пріоритетним завданням педагогічної освіти визначено: підвищення якості професійної підготовки вчителя, тобто формування конкурентоспроможного фахівця, котрий здатен змінювати на краще суспільне життя і себе, аналізувати й оцінювати наслідки цих змін, доводити цінність власних думок та інновацій іншим людям. Саме запровадження особистісно орієнтованої, демократично організованої, гуманістичної системи освіти й виховання, яка ґрунтується на ідеях людино- й дитиноцентризму, спрямоване на вирішення цих проблем.

Зважаючи на складність підготовки майбутніх учителів початкової школи до багатопредметної системи викладання, сучасні вчені зосереджують увагу на: визначенні сутності й шляхах удосконалення психолого-педагогічної підготовки здобувачів вищої освіти; оновленні навчальних програм і методичного забезпечення з урахуванням тих змін, які відбулися в початковій школі з упровадженням новітніх освітніх проєктів; на проблемах творчого розвитку студентів, оволодінні педагогічною культурою, педагогічною діагностикою, професійною рефлексією. Перехід до нової педагогічної парадигми вимагає від фахівців (теоретиків, методистів, учителів) значних зусиль і перебудови професійної свідомості.

Знаходження інноваційних шляхів подолання існуючих освітніх проблем, підвищення рівня якості освіти в Україні, поліпшення професійної

підготовки фахівців неможливе без вивчення та глибинного аналізу освітніх процесів 1939–1964-го рр., що відбувалися на території нашої країни.

Системний, комплексний характер проблеми реформування професійної педагогічної освіти в історії розвитку освітньої галузі Рівненщини (1939–1964 рр.) передбачає, насамперед, уточнення понять і термінів, оскільки дійсне визначення й розуміння тієї чи іншої дефініції, чітке фіксування базових термінів і понять дає змогу об'єктивно охарактеризувати результати здійсненого дослідження.

Дефінітивний аналіз понять: *реформа, освітня реформа, реформування, освітнє реформування* дає змогу стверджувати, що *реформа* – це зміна в будь-якій сфері життя, що не зачіпає функціональних основ, або перетворення, що вводиться законодавчим шляхом. Отже, ця дефініція трактується як зміна форми, зміна змісту або суті чого-небудь (якогось об'єкта реалізації реформи), тобто вона передбачає суттєві зміни в механізмі функціонування об'єкта, можливі зміни основоположних принципів, провідних до принципово нового результату й отримання принципово нового об'єкта (Малий енциклопедичний словник Брокгауза-Ефрона, 1909, Енциклопедичний словник Ф.Павленкова, 1910) [215, с.1555; 229].

У довідковій літературі радянського періоду зміст поняття *реформа* пояснюється з позицій класової ідеології. Зокрема, як політичне перетворення, котре проводиться правлячим класом (Большая советская энциклопедия, 1955) або ж як політичне перетворення, зміна, що здійснюється панівним класом без порушення основ існуючого ладу (Український радянський енциклопедичний словник, 1968; Українська радянська енциклопедія, 1983) [149, с.91].

За визначенням Е. Дніпрова, *реформа освіти* – це ключовий момент поєдинку старого й нового, що співіснують, як правило, у періоди відносно спокійного перебігу історичного життя у протистоянні чи протиборстві, з перевагою сил на боці старого. Цей поєдинок з найбільшою силою розгортається між старою й новою філософією освіти, старою й новою освітньою ідеологією й політикою. Від наслідків боротьби на цих позиціях насамперед залежить майбутня доля освіти [172].

Аліна Сбруева на основі дослідження вітчизняних і зарубіжних джерел трактує поняття *освітня реформа* у вузькому розумінні, як процес політико-адміністративних змін, що ініціюється „згори” і передбачає здійснення певного кола структурних перетворень на різних рівнях освітньої системи, що можуть мати як частковий, так і радикальний характер, та в широкому – як процес політико-адміністративних, педагогічних та суспільних змін, що визначає здійснення широкої сукупності перетворень освітньої системи в цілому та кожного навчального закладу зокрема, ініціюється та поширюється як „згори вниз” (політико-

адміністративний процес), так і „знизу вгору” (педагогічний процес), враховує взаємні впливи чинників „зсередини” та „ззовні” (соціальний процес), включає як структурний (організаційний), так і культурний (функціональний, педагогічний) аспекти [255, с. 10–11].

Реформування – це цілісний процес, який окреслює програму дій для вирішення системних проблем з метою унеможливлення їхнього виникнення в майбутньому. Це цілеспрямована діяльність освітнього керівного апарату щодо рішучого перетворення змісту професійної підготовки, результатом якої мають стати якісні зміни в цій системі. Метою реформування є удосконалення системи професійної підготовки, в якій перепони позитивному розвитку, які існували в попередньому стані, в новому стані існувати не можуть. З формальної точки зору під реформуванням слід розуміти нововведення будь-якого змісту, перетворення, перевлаштування, свідомий крок до кращого (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2004) [157, с. 1028].

Суть поняття *освітнє реформування* А. Василюк пояснює як сукупність цілеспрямованих дій державних та громадських органів (через закони, нормативно-правові акти, інструкції, рекомендації тощо). Згідно з його метою – узгодити освіту зі зміненими політичними та соціально-економічними умовами життя суспільства [155, с.13]. Отже, *реформи у сфері освіти* – це система нововведень, спрямованих на докорінне перетворення і радикальне поліпшення функціонування, розвитку і саморозвитку освітніх установ та системи управління в цілому. Науковець І. Дичківська визначає нововведення як матеріалізовану ідею можливого підвищення ефективності освітньої системи [171, с. 23].

Ключ до освітнього росту й розвитку – це бажання керувати процесом змін. У цьому контексті варто відмітити точку зору М. Фуллана (професора Інституту досліджень у сфері освіти університету Торонто), який вважає, що „освітня повинні розглядати зміни як кімнату несподіванок, у якій проблеми відкривають нові перспективи, де рішення приймаються знизу вгору і зверху вниз, де колегіальність та індивідуалізм разом складають продуктивну взаємодію сил” [310]. Так, управління змінами передбачає:

– визначення й ранжування (зіставлення змісту якої-небудь операції з процесом прийнятим за вихідний) довгострокових цілей управлінського та педагогічного процесів;

– формування стратегії й довгострокового плану розвитку відповідно до визначеної стратегії;

– постійне оцінювання та критичний розгляд можливих шляхів досягнення поставлених цілей, запровадження тих чи інших інновацій, які є актуальними, з урахуванням внутрішніх й зовнішніх умов функціонування ВНЗ в даний період;

– поступове впровадження управлінських рішень, які забезпечують ефективну адаптацію до несподіваних змін процесів управління, навчання, виховання й розвитку студентів, професійного та творчого росту педагогічних кадрів.

У монографії використано також терміни *професійна освіта* і *професійна підготовка*. У педагогічній літературі професійна підготовка трактується як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії, процес повідомлення учням відповідних знань і умінь (Педагогічна енциклопедія, 1988) [232, с.573]. Професійну підготовку деякі науковці (О. Абдуліна, Н. Кузьміна, Н. Талізїна та ін.) визначають як процес формування і набуття настанов, знань і вмінь, необхідних фахівцю для належного виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу [125; 202; 295]. Інші (І. Зязюн, І. Богданова та ін.) зосереджують увагу на тому, що професійна підготовка майбутніх учителів представляє собою цілісний процес засвоєння й закріплення загальнопедагогічних та соціальних знань, умінь і навичок [144; 182]. Автор Г. Троцько ж вважає, що професійна підготовка – це система, яка характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних і функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень його готовності до професійної діяльності [297].

На думку Є. Бондаревської, складовими професійної підготовки є: озброєння культурою, яка дозволить знайти власне місце в житті й дасть можливість прийняття самостійних рішень; оновлення змісту і навчально-методичного забезпечення підготовки педагогічних кадрів; розробка нових технологій професійної підготовки, що змінить місце студента в масовому одноманітному педагогічному відтворенні [152].

Ми схилиємося до визначення *професійної підготовки* як цілісної системи організаційних і педагогічних дій та заходів, які забезпечують формування в особистості професійно-педагогічної спрямованості, загальних і професійних компетенцій, професійної етики, індивідуального та творчого стилю роботи, професійної готовності до педагогічної діяльності. Так, педагогічна спрямованість постає системоутворювальною властивістю й містить такі показники, як інтерес до педагогічної професії й виховної діяльності, усвідомлення своїх здібностей і характеру, мотивів вибору учительської професії, сформовану потребу виховувати та навчати дітей, молодь, а також потребу в самовдосконаленні власної особистості й діяльності. Варто пам'ятати, що характер педагогічної спрямованості вчителя визначає рівень продуктивності його діяльності у сфері виховної роботи з учнівською молоддю.

Діяльність педагога як вихователя визначається філософською методологією, що розглядає людську діяльність як спосіб існування і розвитку суспільства та окремої людини. Виховна діяльність відображає основні властивості загального феномена діяльності й реалізує інтегративну, критико-конструктивну, світоглядну, аксіологічну функції філософської методології. Окрім того, будь-яка концепція базується на певних вихідних положеннях (постулатах). Концепція професійної виховної діяльності не може бути винятком. Загальна сутність вихідних положень полягає в діалектичній єдності і протилежності суб'єкта й об'єкта, соціального та індивідуального, нормативного й мінливого, аналітичного й синтетичного, що відображається у виховній діяльності. Відповідно, виділяються постулати (положення) взаємодії, активності, нормативності й варіативності, аналізу й синтезу [178, с.3].

У свою чергу, *професійну компетентність* учителя слід розглядати як інтегративне утворення, в основі якого лежать професійні знання і вміння, особистісні якості та досвід, що обумовлює здатність майбутнього вчителя до ефективного виконання педагогічної діяльності. Професійні знання обслуговують практичну діяльність і зорієнтовані на отримання визначеного продукту, й організовані таким чином, щоб забезпечити створення індивідом практичної діяльності у вигляді рекомендацій щодо їхньої реалізації.

Основними напрямками підготовки майбутнього вчителя є комплекс методологічних, педагогічних, методичних проблем, які ставляться й розв'язуються через залучення здобувачів вищої освіти до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня їхнього професіоналізму. Теоретична підготовленість майбутнього вчителя передують практичній і передбачає набуття суб'єктивно значущих знань педагога, що створює не тільки образ бажаного виховного результату, але й образ, концептуальну модель системи засобів або технологій досягнення поставленої мети. Практична підготовленість означає сформованість у нього готовності і здатності діяти в конкретній педагогічній ситуації, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми навчально-виховної діяльності. Цей параметр включає ще й такі складові, як умілість вихователя та його технологічну озброєність (Педагогічна енциклопедія, 1988) [224, с.550]. Отож, *професійна готовність* є складним утворенням, що розглядається як показник сформованості професійної компетентності. Зауважимо, що основу педагогічного розуміння поняття „готовності” становить його психологічний контекст.

У психологічних працях дефініція *готовність* трактується як активний стан особистості, здатність і прагнення здійснювати відповідну діяльність. Це поняття характеризується спроможністю реалізувати внутрішній потенціал у реальній професійній діяльності. Отже, психолого-

особистісний аспект відіграє важливу роль у становленні особистості вчителя, зокрема, у формуванні його педагогічної майстерності. Він пов'язаний із професійно-значущими якостями педагога. Поняття „професійно-значущого” об'єднує внутрішнє і зовнішнє, виокремлює й конкретизує головне у предметному змісті мотивації та регуляції поведінки вчителя [284].

Навчально-практична діяльність майбутнього фахівця початкової школи забезпечує формування психолого-педагогічних знань, умінь і навичок у процесі педагогічної практики, що є невід'ємною складовою педагогічного процесу, і забезпечує єдність теоретичної та практичної підготовки. Під час її проходження студенти повинні оволодіти вміннями визначати мету й завдання навчально-виховного процесу з урахуванням вікових та індивідуальних характеристик дітей, вивчати особливості кожного учня й можливості його розвитку в колективі, планувати педагогічну діяльність, використовувати різні технології організації навчально-виховного процесу, співпрацювати з учнями і вчителями, аналізувати навчально-виховну роботу на основі спостережень, коректувати її [295, с.2].

Таким чином, *система професійного навчання* – об'єктивна єдність змісту, форм, методів навчання й дидактичних засобів професійної підготовки, яка надає здобувачеві вищої школи можливість послідовно оволодівати трудовими прийомами, комплексами трудових операцій і видами робіт, характерних для окремої професії. І як будь-яка система, вона має зміст, певну структуру, зв'язок між структурними елементами, які обумовлюють її цілісність, і головне – забезпечення єдності цих елементів: змісту теоретичного і виробничого навчання; навчально-матеріальної бази й умов навчання; діяльності вихователя-педагога; діяльності студента (Український Радянський Енциклопедичний Словник, 1987) [300, с.638]. Залежно від рівня кваліфікації та складності освоюваної професії професійна підготовка включає вищу та середню спеціальну освіту, яка надається, як правило, в стаціонарних спеціальних навчальних закладах: вища – в університетах, інститутах; середня – в технікумах та інших середніх спеціальних навчальних закладах і т. д. (Педагогічна енциклопедія, 1988) [224, с. 550].

Навчальний (освітній) заклад – організація, яка на постійній і безперервній основі здійснює освітній процес з метою навчання, виховання, розвитку й самовдосконалення особистості. Він є ланкою системи освіти та інституційною основою педагогіки. Створення навчального закладу визначається потребою в освітній діяльності на певній території, а також наявністю необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних кадрів.

Визначаючи та обґрунтовуючи понятійний апарат дослідження, нами

окреслено систему соціальних, педагогічних, філософських і психологічних понять, які характеризують наукові узагальнення та властивості системи освіти і виховання. Прагнучи понятійно-термінологічної визначеності, ми не претендуємо на уніфікацію означених дефініцій, однак здійснюватимемо дослідження з урахуванням змістових термінологічних нюансів.

Розвиток освіти в Україні постійно супроводжувався змінами, перетвореннями і нововведеннями, які на певному історичному етапі переростали в кардинальні реформи. Трансформації, що відбувалися в освітній сфері досліджуваного періоду і виявилися в ідейно-політичній заангажованості, застерігають сучасне суспільство від надмірної політизації освіти. Відтак обрана проблема зумовлена суперечністю між об'єктивною потребою в теоретичному осмисленні історичних особливостей і тенденцій реформування професійної педагогічної освіти на Рівненщині 1939–1964 рр., а також відсутністю системних досліджень, що розкривають цілісну картину розвитку педагогічної освіти та державної політики в цьому напрямі. Означене протиріччя дозволяє виявити особливості й тенденції розвитку професійної підготовки вчителя в Рівненській області (1939–1964 рр.), яка містить аналогічні проблеми в сучасній теорії і практиці підготовки фахівця.

Хронологічні межі дослідження зумовлені оформленням нового політичного й територіального устрою Західної України та приєднанням території Рівненської (Ровенської) області до Української Радянської Соціалістичної Республіки, встановленням нової (відмінної від польської) системи освіти на Рівненщині, починаючи з 1939 року. Крім того, цей період позначений новими підходами до організації системи народної освіти, педагогічної зокрема. Верхня межа обґрунтована завершенням освітньої реформи 1956–1964 рр., тобто прийняттям Радою Міністрів СРСР постанови „Про зміну строку навчання в середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням” та створенням у 1964 р. Державної комісії з розробки змісту загальної середньої освіти, що спричинило кардинальні зміни в змісті підготовки вчителів, а також сприяло початку нового періоду реформування професійної підготовки майбутніх педагогів.

Отже, Рівненська (Ровенська до 1991 року) область була утворена указом Президії Верховної Ради СРСР 4 грудня 1939 р. і включала 30 районних та одну міську Раду в м. Рівне (Ровно). У 1949 р. за адміністративно-територіальним поділом з 30 районів Рівненської області лишилося 22 [1, арк.2]. До складу сучасної Рівненщини входить: Березнівський, Володимирецький, Гощанський, Демидівський, Дубенський, Дубровицький, Зарічненський, Здолбунівський, Корецький, Костопільський, Млинівський, Острозький, Радивилівський, Рівненський, Рокитнівський, Сарненський райони.

Докорінна перебудова освітньої галузі на Рівненщині в 1939 р. пов'язана зі зміною політичного статусу Західної України та інтеграцією західного регіону в єдину радянську освітню систему. Така система освіти виступала як знаряддя перетворення суспільства і процес політичної соціалізації. Вона розглядалася структурами державної влади як самостійний напрям серед інших галузей народного господарства й побудована була по відомчому принципу з жорстким визначенням цілей, змістом освіти, номенклатурою освітніх закладів і навчальних дисциплін. При цьому навчальні заклади підпорядковувалися й контролювалися адміністративними або спеціальними органами. Керуюча влада ініціювала різні за масштабом, змістом і характером освітні реформи, контролювала їхній перебіг, визначала стратегічні напрями, мету і принципи розвитку професійної педагогічної освіти через відповідне законодавство, а отже, була стратегічним чинником змін в освіті.

Відтак наукове дослідження передбачає: здійснення цілісного історико-педагогічного аналізу провідних передумов, етапів реформування професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічних закладах Рівненщини в обраних хронологічних і територіальних межах; окреслення головних тенденцій становлення й розвитку системи педагогічної освіти в області на тлі суспільно-політичних змін 1939 р. та повоєнні роки; розкриття організаційно-педагогічних особливостей діяльності освітніх закладів; визначення ролі керівництва і викладацьких колективів у здійсненні перетворень у змісті та організації педагогічного процесу; аналіз навчально-виховної роботи педагогічних закладів Рівненщини, в тому числі, визначення зміни співвідношення загальної і професійної підготовки вчителя початкової школи впродовж досліджуваних років; виокремлення методів формування професійної компетентності педагога в контексті досліджуваної проблеми; розгляд технології організації і проведення педагогічної практики як невід'ємної складової навчально-виховного процесу освітніх закладів Рівненщини; обґрунтування педагогічних умов розвитку професійних знань, умінь і навичок майбутнього педагога; окреслення можливості творчого використання досвіду реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині в сучасну теорію і практику підготовки фахівця; порівняння ідеалу вчителя та педагогічних ідей радянського періоду та сучасності.

Аналіз досліджуваної проблеми потребує застосування окремих наукових методів та принципів до її вивчення.

Конкретно-історичний метод вивчення означеної проблеми вимагає розгляду об'єкта в динаміці його розвитку, з'ясування необхідних тенденцій і закономірностей розвитку системи професійної педагогічної освіти, розкриття реформаторських процесів в освітній сфері, що зумовило систематичний перегляд та оновлення змісту професійної підготовки

майбутніх фахівців.

У рамках *системного методу* результативне застосування *принципу історизму* дає можливість виявити закономірності, суперечності, причини становлення, особливості розвитку системи професійної педагогічної освіти на певній території, визначити специфіку здійснення навчально-виховного процесу та розкрити змістові характеристики професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічних закладах на тлі політичних, соціальних, економічних і культурних умов життя суспільства. Застосування *принципу об'єктивності* як основної методологічної засади, базового принципу наукового дослідження передбачає розгляд проблеми незалежно від будь-яких суб'єктивних інтерпретацій.

На початковому етапі *пошуково-бібліографічний метод* вивчення джерел, державних документів про освіту, історико-педагогічної літератури, архівних документів, матеріалів періодичних видань з проблеми дослідження дає підстави для наукових узагальнень і розгляду об'єкта дослідження як цілісного явища об'єданого складовими частинами. Із метою виявлення джерельної бази та об'єктивних даних, що стосуються проблеми, ми вдалися до систематизації та структуризації зібраної педагогічної літератури й архівних матеріалів, керуючись *історико-структурним методом*, у результаті чого було розроблено структуру наукового дослідження.

Специфіка наукової роботи потребує застосування *конструктивно-генетичного методу*, що дасть змогу створити й обґрунтувати періодизацію розвитку освіти, узагальнити досягнення і прорахунки системи педагогічної освіти в контексті реформування професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічних закладах упродовж означених років.

Методологія компаративного методу зосереджується на теоретичному аналізі польської освітньої моделі та встановленої радянської системи педагогічної освіти в контексті суспільно-політичних подій 1939 року. Застосований *історико-порівняльний метод* допоможе визначити не лише зміну внутрішніх механізмів і структурних елементів цілісної системи функціонування навчально-освітніх закладів, а й визначити організаційно-педагогічні особливості діяльності викладацьких колективів. Водночас змістовність і обґрунтування закономірностей педагогічного процесу, чіткий та повний опис синергетичних зв'язків дозволять окреслити загальну картину, визначити сутність і доцільність реформаторських процесів у системі професійної підготовки майбутнього фахівця з погляду сучасності.

Історико-педагогічний пошук вимагає опори на загальнонаукові принципи, підходи до вивчення та дослідження пропонованої проблеми, яка має регіональний характер, беручи до уваги розвиток системи народної

освіти УРСР, а також рівень професійної підготовленості педагогів східних областей республіки.

Для здійснення обґрунтованої інтерпретації історичних подій, що виникли в контексті розповіді й нерозривно пов'язані з нею, у дослідженні доцільне застосування *нарративного методу*. Таким чином, сконструйовано реальність, у яку вкладено як особистісний, так і соціально-культурний контекст. Окрім того, *персоналістично-бібліографічний метод* дозволить виявити достовірні факти, які допоможуть проаналізувати специфіку здійснення педагогічного процесу, визначити структурні компоненти організаційної діяльності педагогічних закладів, змістові характеристики фахової підготовки студентської молоді вищих і середніх навчально-освітніх закладів.

Дослідницький діапазон розширено за рахунок *методу історико-логічного аналізу*, що дозволить виявити позитивні та негативні тенденції процесу реформування професійної підготовки вчительських кадрів упродовж означених років.

Метод теоретичного узагальнення уможливить формулювання та обґрунтування висновків за результатами здійсненої науково-пошукової роботи. Відтак цілісне вивчення досліджуваної проблеми дасть змогу визначити провідні критерії впливу на формування професійної підготовки фахівців і допоможе здійснити його критичний аналіз, виходячи з сучасних тенденцій професіоналізму педагога.

Теоретичний аспект дослідження визначить систему ідей, концепцій, вихідних категорій педагогіки, дефініцій, умов формування особистості вчителя, його професійного становлення, без яких неможливе розуміння основ педагогічної освіти, функцій та осмислення прогностичних тенденцій її розвитку. Враховуючи загальнопедагогічні теорії відомих педагогів (М. Богуславського, Л. Гордіна, В. Давидова, М. Данилова, Е. Дніпрова, Б. Єсіпова, Я. Коменського, А. Кондратюка, М. Красновицького, Н. Крупської, А. Макаренка, С. Русової, І. Синиці, М. Скаткіна, В. Сухомлинського, І. Ткаченка, К. Ушинського, Ю. Шарова, С. Шацького, Г. Щукіна та ін.), психологів (Б. Ананьєва, Д. Ельконіна, В. Кузіна, К. Платонова), а також деяких науковців сучасності (Л. Березівської, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, О. Петренко, Л. Пуховської, О. Савченко, О. Сисоєвої, О. Сухомлинської та ін.) спробуємо визначити основні вимоги й положення педагогічної науки, сутнісні характеристики навчально-виховного процесу, який ґрунтувався на системі різноманітних взаємодій і взаємовідносин, що реалізовувалися через ставлення педагога до своєї професії, педагогічної діяльності, вихованців, колег по роботі, професійного середовища тощо.

Ураховуючи полідисциплінарність проблеми реформування

професійної підготовки майбутнього вчителя на Рівненщині досліджуваного періоду, історіографія та джерельна база роботи є достатньо широкою, оскільки містить не лише архівні джерела, матеріали енциклопедій, словників і підручників (радянської та сучасної педагогіки), а й значну кількість наукових монографій, статей, дисертаційних досліджень, емпіричних та праксіологічних матеріалів, періодичної преси тощо.

Історіографічний метод як загальнотеоретичний підхід до здійснення історико-педагогічних пошуків обґрунтував український учений Н. Гупан, який визначив, що це „історіографія окремої проблеми, зокрема, розвитку освіти, педагогічної думки тощо або аналіз досліджень певного хронологічного періоду” [165, с.7–8]. Взявши до уваги наведене тлумачення, спробуємо узагальнити історіографічні надбання окресленої проблеми. Разом з тим, схиляючись до думки історика Л. Ваховського, який зазначав, що „історія – це не те, що було насправді в минулому, а те, що ми про це минуле розповідаємо” [156], в окрему групу виокремимо нарративні джерела, зібрані в процесі опитування сучасників досліджуваного феномена.

В історико-педагогічній науці спеціальні праці, присвячені комплексному дослідженню проблеми професійної підготовки вчителя на Рівненщині в контексті освітніх реформ 1939–1964 рр., практично відсутні. З огляду на регіональний характер, означену проблему варто досліджувати в межах країни. Наголосимо, що більшість науковців у своїх доробках обмежуються переважно поверхневим аналізом окремих аспектів реформування педагогічного процесу освітніх закладів УРСР та дослідженням кількісних показників кадрового забезпечення початкової школи Рівненської області, а також висвітленням деяких даних перепідготовки вчительських кадрів окремих років.

Праці синтетичні, в яких досліджувалися б реформаторські процеси (поетапно) професійної підготовки майбутнього фахівця початкової школи, здійснювався б комплексний аналіз організаційно-педагогічних особливостей діяльності навчальних закладів Рівненської області 1939–1964 рр., радше є винятком, ніж закономірністю. Однак науковий пошук дав змогу виокремити роботи, які прямо чи опосередковано стосуються досліджуваної проблеми. Тому науковий доробок з обраної теми можна диференціювати таким чином:

1) педагогічні розвідки (за ступенем наближення до проблеми дослідження) з вивчення та аналізу освітньої парадигми, пов’язаної з зміною політичного статусу Рівненської області, фундаментальні праці загальнопедагогічного характеру, наукові роботи з історії становлення й розвитку середніх та вищих закладів освіти на території УРСР, праці з проблем дослідження професійної підготовки вчительських кадрів у Рівненській області;

2) документальна база, що використовувалася в ході розробки проблеми дослідження:

а) документи, що висвітлюють педагогічні ідеї визначеного періоду (матеріали, які характеризують особливість формування особистості радянського вчителя, окреслюють провідні напрями фахової підготовки, методи, форми, засоби впровадження педагогічних ідей), посібники, монографії, підручники, педагогічна періодика, історико-педагогічні наукові розвідки;

б) розпорядження Міністерства освіти УРСР, обласного відділу народної освіти та виконавчих комітетів, офіційні накази про реформування освітньої галузі й реорганізацію середніх і вищих педагогічних закладів Рівненщини означеного періоду тощо;

в) довідкова документація про організаційно-педагогічну діяльність освітніх закладів (правила впорядкування структури закладу, навчальні програми і плани, протоколи, розпорядження, статистичні та річні звіти, постанови, накази, плани підготовки та перепідготовки педагогів, доповідні записки, мартукули, класні журнали тощо).

3) нарративні джерела, що дозволять глибше проаналізувати умови перебігу навчально-виховного процесу в педагогічних закладах Рівненщини, цілісно охарактеризувати провідні аспекти реформування професійної підготовки освітян, визначивши рівень їхньої професійної майстерності.

Наукові спроби аналізу професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті реформування системи педагогічної освіти в Рівненській області означеного періоду зумовлюють необхідність звернення до надбань радянської дослідницької спадщини. У радянській історіографії автори історичних та історико-педагогічних досліджень через надмірну увагу органів влади того часу змушені були дотримуватися принципу партійності, класового підходу у висвітленні досліджуваних процесів, явищ і фактів. Вони переоцінювали радянську освіту, зосереджуючись лише на її здобутках, не аналізуючи реальні проблеми та недоліки. Однак наявні роботи містять багато цінної інформації, яка може слугувати для створення неупередженої картини реального стану освіти означеного періоду. З огляду на це, слід зацентрувати увагу на працях С. Бухала „Освіта на Радянській Україні” (1945) [153; 154] та М. Грищенка „Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади” (1948) [163], які в умовах сталінської цензури хоч і мали суто ідеологічне забарвлення, проте містять цінний для сьогодення обсяг даних.

Багатий фактичний матеріал щодо становлення й розвитку радянської системи освіти в УРСР, відбудови й зростання мережі шкіл, підготовки та перепідготовки вчительських кадрів містить розділ „Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР” колективної монографії „Розвиток

радянської народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР”, автором якої є М. Грищенко (1957). Однак, на наш погляд, у ньому повністю відсутній будь-який критичний аналіз загальних тенденцій розвитку педагогічної освіти й реформаторських процесів, що відбулися в системі професійної підготовки фахівця радянської школи [163].

Окремі змістові характеристики професійної підготовки майбутнього вчителя зазначеного періоду розглянуто у працях професора М. Даденкова (керівника відділу історії педагогіки Науково-дослідного інституту педагогіки України та завідувача кафедрою педагогіки Київського педагогічного інституту 1927–1944 років), який у своїх напрацюваннях зосередив увагу на дослідженнях питань зарубіжної і вітчизняної історії педагогіки, викладанні педагогічних дисциплін у навчально-виховних закладах УРСР, розробці програм з педагогіки („История педагогики” (1947), „Жизнь, деятельность и педагогические идеи А. Макаренко” (1949) [166]. Однак автор не зміг відійти від суб’єктивної оцінки класичних праць педагогів-реформаторів того часу, створених під ідеологічним впливом комуністичної партії.

Із початком „хрущовського” періоду (1953–1964 рр.) спостерігається деяке ослаблення ідеологічного тиску, що певною мірою мало позитивний вплив на українську педагогічну думку, яка все ще залишалася складовою радянської. Спрощеним підходом до наукового аналізу фактів, одноманітним використанням джерел характеризуються роботи Л. Черкашина „Загальне навчання в Українській РСР (1917–1957 рр.)” (1958) [314], О. Філіпова „Розвиток радянської школи УРСР у період першої післявоєнної п’ятирічки” (1957) [302] і Г. Прокопенка „Розвиток загальноосвітньої школи в Українській РСР за сорок років радянської влади” (1958) [242], які хоч і висвітлюють певну інформацію щодо розвитку педагогічних закладів в Україні, та все ж тенденційно надають перевагу марксистсько-ленінській методології й ідейно-політичному вихованню учасників освітнього процесу.

Певною мірою окресленої проблеми торкнувся учений-педагог І. Білодід – упроваджувач закону про народну освіту 1959 р. (міністр освіти УРСР 1957–1962 рр.), який багато уваги приділив розвитку української літературної мови та професійній підготовці молодих учительських кадрів. У фундаментальних працях українського мовознавця, академіка АН УРСР, професора Київського університету розкрито тему так званої „гармонійної національно-російської двомовності”, що була однією з головних наукових проблем мовознавчих інституцій та Академії наук республік СРСР того періоду („Питання розвитку мови української радянської художньої прози” (1955), „Українська літературна мова другої половини XVI, XVII і XVIII ст.” (1957), „На шляху перебудови школи” (1959), „Курс історії української літературної мови” (т. 1–2, 1958–1961) [136; 137; 138]. Загалом

роботам І. Білодіда притаманний класовий підхід до розгляду означеної проблеми, який в окремих своїх роботах окреслює домінуюче становище в освітньому просторі російської мови як головного засобу міжнародного спілкування.

Наукову цінність становить монографія М. Гриценка „Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965)” (1966), в якій розглянуто питання створення єдиної радянської шкільної системи освіти, що мала позитивний й визначальний вплив на розвиток освіти УРСР. У контексті дослідження особливостей навчально-виховного процесу, автор здійснив порівняльний аналіз освіти УРСР та РРФСР, відносячи до помилок педагогічної науки комплексну систему навчання й застосування методу проєктів у початковій школі [164, с.40]. Водночас розвиток шкільної освіти в УРСР на основі Закону „Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР” учений окреслив як новий етап в історії радянської школи. Педагог проаналізував нові навчальні плани і програми та навіть статистичні дані зміцнення навчально-матеріальної бази освітніх закладів тощо. Однак у дослідженні М. Гриценка повністю відсутній об’єктивний аналіз освітніх реформ 1930–1950-х років, наслідком яких стало реформування професійної підготовки майбутнього вчителя.

Реформаторські процеси в освітній сфері розглянуто у працях вітчизняного дослідника радянського періоду А. Бондаря. Акцентуючи увагу на розвитку виховання в Україні 1917–1967 рр., вчений розкрив суть комплексної системи та активних методів навчання (зокрема лабораторно-бригадного методу) („Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967)” (1968)) [150; 151], що застосовувалися в педагогічній діяльності в 1920–1930-х рр. і зазнали критики та певного спротиву з боку вчительства в майбутньому. Загалом зміни в освіті 1930–1950-х рр. автор оцінив позитивно, вказуючи на те, що різні партійні постанови керівних органів влади спричинили уніфікацію української системи освіти в радянську. Він проаналізував зміни в структурі, змісті й організації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи та звернув увагу на творчі пошуки педагогів ефективних форм і методів навчання та виховання.

Дещо інший методологічний підхід до аналізу окремих аспектів обраної проблеми відображено в колективній монографії „Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967)” за редакцією А. Бондаря і Ю. Курносова [223], яка містить узагальнювальні дані щодо діяльності радянської інтелігенції в досліджуваній період. У праці висвітлено процес формування представників учительської професії в руслі культурного будівництва в СРСР. Варто зауважити, що історики вказали на широке використання в УРСР російського досвіду, який втілювався шляхом оновлення педагогічної діяльності „матеріалом, духом, методами викладання” та „очищенням викладацького і керівного складу навчально-

виховних закладів УРСР від контрреволюційних елементів”.

Із позицій об’єктивності та історизму до оцінки явищ суспільно-культурного життя УРСР повоєнного періоду підійшли українські історики В. Юрчук [316], В. Баран [133; 134], С. Сворака [256], В. Яремчук [317] та політолог Б. Ярош [320]. Так, здобутки і шкода, якої завдано українській культурі керівними органами СРСР, проаналізовано в монографії В. Юрчука, робота котрого виділяється широтою поставлених проблем, незважаючи на поверхнево розкритий розвиток освітньої сфери.

Спільною характерною рисою монографій Б. Яроша „Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті рр. XX століття” та В. Барана „Україна 1950–1960-х рр.” стало прагнення авторів до теоретичного з’ясування генези й суті тоталітарних режимів, включаючи радянський період. Власне кажучи, ці наукові напрацювання дали змогу встановити достовірні дані щодо кількісних показників державного і приватного шкільництва Рівненської області в 1939 році. Зауважимо, що статистичні показники обласних відділів народної освіти тенденційно для того часу дещо завищували.

Вагомим внеском у висвітлення проблеми становлення й розвитку освіти Західної України є доробок С. Сворака. Історик у своїй докторській дисертації „Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX століття” здійснив досить ґрунтовний аналіз наукових праць дослідників Української РСР, незалежної України та української діаспори, уніфікувавши в єдиний реєстр української історіографії. Автор показав, як радянська влада ламала традиції української національної школи (адже саме школа виступала дієвим інструментом русифікаторської політики комуністичної партії) та здійснювала розстановку педагогічних кадрів у західних областях УРСР. Не залишив поза увагою вплив діяльності керівних органів влади на навчально-виховний процес (на форми роботи, зміст, методи навчання і виховання). Учений здійснив науково-педагогічне обґрунтування реорганізації системи освіти на території Західної України в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX століття [256].

Особливості розвитку системи народної освіти (у зв’язку зі зміною політичного статусу Рівненської області в 1939 р.) більш детально допомогли окреслити матеріали тогочасної періодичної преси. Так, окремі публікації 1940–х рр. (газети „Червона зірка” та „Червоний промінь”) висвітлювали проведення радянською владою деяких заходів з метою виховання і підготовки комуністично свідомих і високоосвічених людей, здатних як до фізичної, так і розумової праці, до активної діяльності в різних галузях громадського й державного життя, в галузі науки й культури [312; 313]. Опрацьовані статті багатотиражної газети „Сталінський шлях”

дали змогу простежити організаційні засади становлення й функціонування педагогічних шкіл області після визволення Рівненщини від окупаційної влади Німеччини, динаміку кількісних показників, якісних характеристик (дещо завищених) професійної підготовки учительства, склад освітянських колективів навчальних закладів Рівненщини [194; 196; 227; 230]. А також порівняти ці показники з реальним станом речей, використовуючи фактологічний матеріал збірки „Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1959 рр.” (1959) та „Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали” (1995) [203; 204]. Варто зазначити, що матеріали обох книг висвітлили ідеологічний вплив на навчально-виховний процес партійного керівництва (прикріплення інспекторів), а також окремі спроби переведення навчання на українську мову викладу.

Цінними для дослідження стали праці колишнього ректора (1957–1968 рр.) Ровенського державного педагогічного інституту П. Йови („Перший в області” (1966) та „Ровенський державний педагогічний інститут (1940–1965)” (1996) [190; 248], за допомогою яких вдалося встановити не лише організаційні заходи щодо відкриття першого до війни в області вищого навчального закладу – Рівненського вчительського інституту, а й окреслити окремі аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя на історичному, фізико-математичному та мовно-літературному факультетах (впродовж двох років).

Дослідити роботу обласного відділу народної освіти як головного органу, що відповідав за організацію педагогічної освіти Рівненщини, основні напрями організаційно-педагогічної діяльності Рівненського інституту вдосконалення учителів, роботу районних методичних кабінетів (які було відкрито в 1940 р. для підвищення рівня професійності педагогів області), вдалося за допомогою збірника документів „Рівне 700 років. 1283–1983: Збірник документів і матеріалів” [247].

Важливою для наукового пошуку стали праці, присвячені розвитку Російської імперії, УНР, СРСР як соціоісторичного організму, а також роботи, присвячені аналізу вітчизняної освіти в досліджуваний період, що допомогли оцінити освітньо-виховний процес ХХ ст. з позицій історичної наступності. З-поміж них відзначимо працю російського педагога Є. Днепрового „Современная школьная реформа в России” (1998), в якій автор проаналізував реформування шкільної освіти в СРСР в означений період та визначив „реформу освіти як ключовий момент поєдинку старого і нового, що співіснують” [173]. Водночас нами враховано думку іншого російського вченого М. Богуславського, який зазначив, що „професійне навчання і професійна підготовка не є сферою, іманентно притаманною школі” [145–148]. Без залучення таких досліджень розуміння колізій, пережитих вітчизняною освітньою системою в ХХ столітті, втрачає

об'єктивність.

Особливої уваги з погляду сучасності на стан і розвиток професійної педагогічної освіти Рівненщини 1939–1964 рр. заслуговують матеріали колективної монографії „Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Рівненська область” за редакцією професора В. Кременя та книга, присвячена 70-річчю Рівненського державного гуманітарного університету, „Рівненський державний гуманітарний університет: історія та розвиток (1940–2010 рр.)” за редакцією професора Р. Постоловського [158; 246]. У названих виданнях розглянуто становлення й розвиток вищої педагогічної освіти в Рівненській області, проаналізовано здобутки науково-освітнього та культурного потенціалу, окреслено діяльність закладів освіти краю з підготовки та перепідготовки вчительських кадрів. Матеріали авторських колективів частково розкрили зміст і специфіку професійної підготовки місцевих учителів початкової школи Рівненської області.

Окремий блок у монографії становлять праці, у яких схарактеризовано стан та організаційно-педагогічні особливості діяльності вищих і середніх педагогічних закладів Рівненщини впродовж означених років. Це статті істориків О. Прищепи та В. Доброчинської. Зокрема, О. Прищепи в публікації „Вища педагогічна освіта на Рівненщині: віхи історії (1944–60-і рр.)” (2009) на базі архівних джерел проаналізувала становлення, умови функціонування й результати діяльності вищого педагогічного закладу Рівненщини упродовж 40–60-х рр. ХХ ст. [241]. Для досліджуваної проблеми важливими є наукові розвідки авторки, що розкрили причини реорганізації Рівненського вчительського інституту (тобто переведення навчання з дворічного на чотирирічний термін), специфіку перебігу педагогічного процесу, а також проведення науково-дослідної роботи. Варто відзначити напрацювання, які висвітлили особливості діяльності вузу в середині 1960-х рр., коли інститут почав готувати (серед інших спеціальностей) учителів педагогіки та методики початкової освіти з чотирирічним терміном навчання.

Застосовуючи компаративний підхід, В. Доброчинська у наукових напрацюваннях „Підготовка вчительських кадрів у педагогічних училищах Рівненщини (1939–1950-ті рр.)” (2009) та „Радянська практика професійної підготовки вчителя в Острозькому педагогічному училищі (1939–1941, 1944–1956 рр.)” (2020) розглянула стан педагогічної освіти (у тому числі професійної підготовки вчителя) Рівненської області в період становлення радянської влади та в умовах німецької окупації [174; 175]. Зокрема, на базі значної кількості архівних матеріалів учена розкрила особливості здійснення навчально-виховної роботи закладів освіти, порівняла тижневе педагогічне навантаження працівників шкіл, встановила рівень забезпечення населення початковою та професійною освітою, наголосила

на гострій потребі в патріотично налаштованій, інтелектуальній еліті української нації – учителях, визначила важливість і місце в освітньому процесі української мови. Водночас дослідниця зазначила, що в період німецької окупації українській інтелігенції не вдалося відродити національну школу, оскільки розвиток освіти виходив виключно з інтересів окупаційної влади, яка прагнула лише поповнити трудовий резерв кваліфікованими робітниками для зміцнення економічного та військового потенціалу Німеччини.

Ретроспективний аналіз освітньої сфери починаючи з 1931–1933 рр., коли у країні склалася єдина система вищої педагогічної освіти, здійснено в колективній монографії О. Дубасенюк, Т. Семенюк, О. Антонової „Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності” (2003) [179]. Хоча матеріал книги є дотичним до обраної проблеми, однак у ній вдало окреслено загальні негативні ознаки педагогічного процесу та недосконалість програм навчальних курсів вищих і середніх педагогічних закладів 1940-х років, що певним чином впливало на якість професійної підготовки майбутніх учителів. Педагоги зосереджують увагу на тому, що виходячи зі структурного аналізу освіти (який повинен включати процесуально-технологічну підсистему за ознакою „процес – результат”), у програмах досліджуваних років традиційно висвітлювалися лише знання у вигляді наукових ідей, теорій, законів, принципів, системи понять. Інші суттєві елементи не конкретизувалися: відсутній перелік основних навчально-виховних, розвивальних цілей і планований рівень їхнього досягнення; перелік загальнопедагогічних умінь як практичного результату вивчення педагогічних курсів; не вказувалися проблеми, які студенти повинні були навчитися вирішувати творчо; відсутнім був перелік типових професійно-педагогічних задач, не виділялися форми й засоби контролю провідних компонентів змісту навчального предмета. Насамкінець, науковці роблять припущення, що названі компоненти програми викладачі (які працювали творчо) розробляли самостійно. Позитивом, на їх думку, є те, що саме в 1940–1950-і рр. у змісті педагогічної освіти більш глибоко, ніж у наступних програмах, простежувалася закономірність вікового розвитку дитини.

Важливо зацентувати увагу на навчальному посібнику „Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури” С. Вітвицької (2003), у якому розглянуто в історико-педагогічному контексті соціально-історичні характеристики розвитку вищої педагогічної школи в Україні [159]. Авторка аналізує процеси реорганізації освітньої системи довоєнного та повоєнного періодів з погляду сучасності, зазначаючи, що вдосконалення навчальних планів та оновлення наукового змісту програм (яке було розпочато в 1954 р.) в подальшому набуде постійного характеру. Педагог вказує на те, що впродовж 1950–1960 рр. в

Україні система професійної підготовки педагогічних кадрів стабілізується і здійснюватиметься за єдиним навчальним планом Міністерства вищої і середньої освіти СРСР. Окрім того, в повоєнні роки суттєво буде вдосконалено систему заочної і вечірньої педагогічної освіти, розширено мережу консультпунктів для учителів-заочників.

Інформативними в дослідженні наукової проблеми стали матеріали монографій Л. Березівської „Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті” (2008) та „Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті” (2009). У книгах учена характеризує контрреформи 1930–1950-х років, метою яких було знищення здобутків попередніх реформ, повернення до школи знань, підпорядкування української (в межах російсько-радянської школи) держави СРСР, тобто в створенні для усіх республік єдиної державної системи шкільної освіти, що кардинально суперечило розвитку українського суспільства, української цивілізації. До негативних тенденцій реформування освітньої сфери дослідниця віднесла: централізацію в управлінні, регламентацію, уніфікацію, ідеологізацію, русифікацію, радянізацію навчально-виховного процесу та змісту освіти тощо. До здобутків: збільшення мережі шкіл, кількості учнів, забезпечення бази для переходу до загальної семирічної освіти та ін. Крім того, „хрущовську” реформу як складову десталінізації радянського суспільства Л. Березівська називає каталізатором відродження творчої педагогічної ініціативи і причиною, що зумовила реформу змісту освіти в 1960–1970-х роках. Також авторка наголошує на наявності в навчанні та вихованні трудового принципу, який було вилучено (контрреформами 1930-х – початку 1950-х рр.) і відновлено „хрущовською” реформою 1956–1964 рр. (трудове навчання, виробниче навчання, продуктивна праця, професіоналізація) [139–142].

Комплексний аналіз реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині впродовж 1939–1964 рр. вимагає всебічного вивчення певного кола архівних джерел, які постають емпіричним матеріалом дослідження. З огляду на вузькість територіальних меж пропонованої теми, значну їх частину становлять опубліковані та архівні дані, які знаходяться у державних архівах Рівненської області. Варто наголосити на матеріалах, що допомогли дослідити:

- сутнісні характеристики освітньої парадигми 1939 року;
- стан народної освіти Рівненської області в довоєнний та повоєнний періоди;
- динаміку збільшення початкових шкіл на території Рівненщини в означені роки, наявність учнів і вчителів у них;
- статистичні показники закладів освіти з підготовки та перепідготовки вчительських кадрів;
- організаційні заходи обласного відділу народної освіти щодо

становлення та діяльності Рівненського вчительського інституту, а також Острозької, Домбровицької (Дубровицький р-н) та Дерманської (Здолбунівський р-н) педагогічних шкіл у 1940 році;

- наявність і особливості функціонування в області курсів підготовки та перепідготовки фахівців у контексті освітніх реформ 1939–1964 років;
- діяльність та мету обласних і районних учительських конференцій;
- зміст навчально-виховної роботи педагогічних закладів (навчальні плани та програми Острозького (1949–1951 рр.), Костопільського (1951–1954 рр.), Дубенського (1953–1957 рр.) педучилищ (ф.2 [1–38], ф.33 [39], ф.204 [40, 41], ф.400 [43, 44]);
- особливості функціонування упродовж досліджуваних років Рівненського обласного інституту підвищення кваліфікації учителів (зокрема навчальні плани і зміст курсів підвищення кваліфікації педагогів у 1955–1958 рр.);
- види організаційно-педагогічних заходів з метою поліпшення якості методичної підготовки вчителів (ф.501 [73–118]);
- етапи реформування професійної підготовки вчителя початкової школи впродовж означених років.

Цінними в ході дослідження стали архівні матеріали (річні та семестрові звіти педучилищ 1945–1957 рр.) та статистичні дані, що дали змогу визначити провідні критерії організаційно-педагогічних засад діяльності освітніх закладів Рівненщини (Дубенського, Острозького, Костопільського педучилищ), а саме:

- склад педагогічного колективу кожного з педучилищ (віковий, за статевою, національною, регіональною ознаками);
- контингент набору слухачів (віковий, соціальний, за статевою, національною, регіональною ознаками);
- матеріально-технічне (стан допоміжного господарства, умови проживання викладачів і слухачів, наявність землі та її призначення, техніки тощо), стипендіальне забезпечення, бібліотечний фонд;
- умови та особливості перебігу педагогічного процесу (використання форм, методів, засобів організації урочної та позаурочної навчально-виховної роботи);
- умови та специфіку проведення педагогічної та суспільно-виробничої практик;
- особливості управління й діяльності керівництва, а також викладацьких колективів закладів освіти впродовж років (ф.479 [45, 46], ф.500 [47–72], ф.502 [119–124]).

Певний обсяг архівних матеріалів названих фондів було введено в науковий обіг *уперше*. Це справи з фонду Рівненського обласного відділу народної освіти (Спр.103, 104) [11, 12], які допомогли окреслити основну мету і зміст навчально-виховної роботи курсів підготовки та

перепідготовки вчителів початкових шкіл у 1940 році. Дані фонду обласного інституту підвищення кваліфікації учителів (Спр.134, 135, 136, 137, 148) [114–118], за допомогою яких виявлено й проаналізовано навчальні плани і програми, звіти курсів і семінарів підвищення кваліфікації учительських кадрів Рівненського інституту післядипломної педагогічної освіти (1962–1963 н. р.), навчальні плани місячних курсів та плани роботи районних семінарів завідувачів початкових шкіл Рівненської області (1963–1964 рр.).

Безперечно цінність науковим студіям додали зібрані практиологічні матеріали (біографічні нариси освітян Рівненщини), що дали змогу всебічно та глибинно розглянути обрану тему. Їхній багаж складають спогади безпосередніх учасників навчально-виховного процесу вищих і середніх педагогічних закладів Рівненщини післявоєнного періоду (керівників, викладачів, випускників педагогічних училищ, директорів, вчителів шкіл Рівненської області) Б. Бричка, Г. Гордосевич, М. Дичківського, Д. Клименка, Г. Коваль, Г. Кравець-Стецюк, Н. Лебедюка, М. Лернера, І. Лосік, Л. Мартинчук, М. Мелеха, С. Пальчевського, Л. Петришиної, Н. Савлюк, І. Сингаївської, В. Тичініної.

Таким чином, історіографія дослідження вміщує досить великий масив різноманітних історичних матеріалів – архівних джерел, монографій, дисертаційних досліджень, наукових статей, наративних джерел, котрі дають змогу цілісно представити процес становлення й розвитку професійної педагогічної освітньої системи на заході УРСР (зокрема Рівненщині), виокремити етапи і напрями реформування професійної підготовки педагога, визначити специфіку та особливості її змісту, окреслити педагогічні умови розвитку професійної майстерності майбутнього вчителя в педагогічних закладах Рівненщини впродовж 1939–1964 років тощо. Відтак означена проблема потребує детального історико-педагогічного висвітлення з урахуванням освітніх реформ 1939–1964 років.

Монографія складається з передмови, трьох розділів, післямови та додатків.

Розділ 1

Організаційно-педагогічні засади реформування професійної педагогічної освіти на Рівненщині (1939–1964 рр.)

1.1. Історико-педагогічні передумови реформування професійної педагогічної освіти на Рівненщині в контексті суспільно-політичних змін (1939–1944 рр.)

Радянізація приєднаних до СРСР територій Рівненщини, що розпочалася з осені 1939 р. зводилася до здійснення суспільних перетворень, впроваджених у Радянській Україні в 1920–1930-х роках. Відповідно до оформлення нового політичного й територіального устрою Західної України серед новоутворених областей була сформована Ровенська (Рівненська) область у складі 30 районів [246, с.181]. Згідно з новим соціальним замовленням освітня сфера першочергово підлягала перегляду.

Кардинальна перебудова системи освіти, у тому числі й професійної підготовки вчителя, мала стати одним з найважливіших важелів ідеологічного впливу правлячої партії на населення, передусім на підростаюче покоління. На радянського вчителя покладалося завдання „не тільки навчити, але й виховати надійних будівничих комунізму. Учителство, цей численний загін радянської інтелігенції, з честю мав

виконати всі завдання, які на нього покладає партія і уряд” [177]. Будучи носієм комуністичних ідей, учитель поставав для учнів вагомим авторитетом у плані їхнього становлення як активних громадян своєї країни. Важливо було не лише забезпечити високий професійний рівень майбутнього фахівця, а й підготувати його до виконання функцій вихователя.

Радянським перетворенням у галузі освіти в західних областях України 1939–1940-х рр. передували соціокультурні та суспільно-політичні чинники, а саме: зміна політичного статусу Рівненської області, в якій лише почали впроваджуватися традиції радянської педагогіки; заідеологізованість і підпорядкування сімейного виховання вимогам школи; поширення та утвердження постанов і директив керуючої влади в освітній сфері, результатом яких стало покращення матеріального становища навчально-освітніх закладів; реформування системи народної освіти та професійної підготовки педагога; становлення української інтелігенції; яскраво виражена соціалістична спрямованість педагогічної діяльності; прагнення до зростання авторитету вчительської професії серед населення.

На період переходу зазначених територій до Української РСР в області діяла система освіти заснована на національних традиціях і досягненнях української етнопедагогіки. До того ж в умовах асиміляторської політики Другої Речі Посполитої українське шкільництво самозберігалось на приватних засадах. На території Рівненщини, яка перебувала у складі Польської держави (1921–1933 рр.), діяв польський територіальний устрій. Урядові кола прагнули до соціокультурної інтеграції багатонаціонального населення Західної Волині в систему державотворення Польської Республіки. Школа була найважливішим осередком виховання національних меншин через призму польської культури. Навчальний та виховний процес в освітніх закладах був „пронятий польським патріотизмом і католицькою релігією” [274]. На думку урядовців, „учитель на Волині мав бути людиною релігійною, відданим без застереження службі Польщі та її обороноздатності, мав володіти високими суспільними якостями” й бути „живим прикладом польської культури” [158, с.184].

За рівнем освіченості населення Волинського воєводства (до складу якого входила Рівненщина) було одним з найвідсталіших у державі. Згідно з даними перепису 1921 р. в межах області налічувалося 75 % осіб, які не мали навіть початкової освіти [238]. У початкових сільських школах учителями були українці та поляки, які закінчили вчительські курси та здобули вищу педагогічну освіту до 1921 р. в Чехословаччині або Празькому українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова (навчання в освітніх закладах було безкоштовним і тривало чотири роки, право на вступ надавалося після закінчення загальноосвітньої середньої гімназії).

Із середини 1930-х рр. польський уряд заборонив на Рівненщині відкривати не лише державні, а й приватні фахові школи з українською мовою навчання [158, с.179]. Станом на 30 вересня 1939 р. в Західній Україні налічувалося 139 шкіл з українською мовою викладання, що становило 2,7 %, а польських шкіл було 2731 (53,9 %), польсько-українських – 2198 (43,4 %) [там само, с. 167].

Здійснений аналіз джерел дає підстави стверджувати, що польський уряд проводив цілеспрямовану політику колонізації в галузі освіти та всілякими способами зводив кількість українських шкіл до мінімуму, не бажаючи рахуватися з національними потребами та вимогами українців. Із метою зменшення кількості українських педагогів польська адміністрація здійснювала масове переселення учителів-українців до центральних районів Польщі, натомість присилала польських. У 1927–1928 н. р. кількість учителів-поляків становила 69,3 %, а вчителів-українців – 24,3 %. Через п'ять років кількість поляків зросла до 79,8 %, а українських учителів лишилося 13,5% . У результаті такої політики в 1933–1934 н. р. в початкових школах Волині працювало 3304 вчителі, з яких – 2637 поляків (79,8 %) і лише 667 – українці (20,2 %) [там само, с.168–169].

Кількісні параметри державного і приватного шкільництва в 1921–1939 рр. у Рівненській області були скромними. У цілому в 1939 р. нараховувалося 137 західноукраїнських шкіл, з них 41 – приватна [320]. Натомість показники, особливо в царині виховання, були вагомими. Характерною традиційною рисою системи освіти й виховання в області стало поєднання зусиль родини, школи та громадськості.

Визначивши мету виховання радянської школи в порівняльному аспекті, висвітливо її відмінність від мети виховання польської освітньої моделі. Польське й радянське керівництво ставило перед школою певні цілі, але за Польщі вони вели до придушення особистості більшості дітей, натомість у радянські роки – до розквіту їхніх здібностей [249]. Як відомо, повноцінний розвиток дитини відбуватиметься лише за умови, якщо виховання найповніше відображатиме вимоги суспільства, визначальну мету виховання. Адже саме результат діяльності вчителя одержує відображення в особі вихованця, у рисах його характеру й поведінці. А отже, мета мала пріоритетне значення у вихованні, тому надавала діяльності радянського педагога перспективного, творчого характеру.

Відтак завданням радянської педагогіки була спеціальна розробка мети, конкретизація її з урахуванням вікових особливостей дітей і тих засобів, що могли дати на певному етапі розвитку дитини бажаний педагогічний результат. Важливо відмітити, що саме в 1940-і рр. у змісті педагогічної освіти більш глибоко, ніж у програмах наступних років, простежувалася закономірність вікового розвитку школярів та врахування у процесі навчання та виховання змісту й методів індивідуальної роботи з

ними [178, с. 39]. Справжнє навчання – це індивідуально-творчий розвиток кожної дитини (В. Сухомлинський) [129]. Отож одним із головних завдань вчителя є індивідуальний підхід до учня, відповідно до його психічних, фізіологічних особливостей та здібностей.

Реформування системи освіти Рівненщини з установленням радянської влади поклало початок іншому, зворотному процесові, оскільки період розвитку педагогічної освіти за радянських часів характеризувався пріоритетністю суспільного виховання над сімейним, заідеологізованістю вимог суспільства до сімейного виховання, неврахуванням його своєрідності, зменшенням важливості ролі батьків у вихованні дитини та їхнім підпорядкуванням вимогам школи. Роль школи значно змінилася після 17 вересня 1939 р., коли пролунала ленінська теза: „Школа повинна стати зняряддям пролетаріату” [34]. Відповідно на приєднаній території створювалася школа національна за формою й соціалістична за змістом.

Власне кажучи, марксистсько-ленінська теорія освіти виходила з визнання єдності процесу засвоєння знань і загального розумового розвитку учнів, тобто з визнання єдності „формальної” й „матеріальної” сторін в освіті. Причому розвиток пізнавальних сил і здібностей учнів розглядався як результат спеціальної цілеспрямованої роботи вчителя з озброєння учнів знаннями, а одним із найголовніших принципів радянської теорії освіти виступав принцип єднання навчання з суспільно корисною продуктивною працею. Праця, наповнена глибоким інтелектуальним змістом, розглядалася як могутній фактор загального розвитку особистості [318, с.95].

Сутність комуністичної партійності як принципу управління освітою полягала в тому, що вся діяльність органів освіти в соціалістичній державі визначалася і спрямовувалася політикою комуністичної партії. Саме така політика давала можливість не на словах, а на ділі здійснити одне з найважливіших прав радянської людини – право на (безкоштовну) освіту. Так, в країні склалася струнка система навчально-виховних закладів, що забезпечували освіту, комуністичне виховання, підготовку до життя та професійної діяльності, а також підвищення кваліфікації радянських людей, яке стало не лише масовим явищем, а й набуло характеру обов’язковості [158, с.181–188]. Учительська діяльність поєднувалася з завданням соціалістичної організації суспільства. Принцип партійності радянської педагогіки полягав у нерозривному зв’язку виховання, освіти і навчання підростаючих поколінь з політикою комуністичної партії, у підпорядкуванні всієї педагогічної справи інтересам народу, цілям будівництва комунізму, на що спрямовувалася уся робота освітян педагогічних закладів УРСР, Рівненщини зокрема.

Декларативно керівництво застерігало від можливого викривлення принципу зв’язку школи з політикою. Зокрема, під таким викривленням вони мали на увазі „перетворення комуністичного за своїм духом

виховання в нове навчання, коли дітей примушували заучувати й повторювати речі, які їм незрозумілі, коли не пов'язували навчання з громадською роботою, коли не вчили дітей жити і працювати спільно, допомагаючи в усьому одне одному, коли комунізм перетворювали на щось таке, що нічого спільного з справжнім, живим комунізмом не мав” [318, с.26]. Отже, Н. Крупська застерігала „проти догматичного підходу до засвоєння знань, проти начотництва, намагань обмежитися запам'ятовуванням деталей, точних дат, назв, слів і т. д.” [216].

Визначаючи особливості системи комуністичного виховання, А. Макаренко вказував на дві обставини: по-перше, що „педагогіка – річ насамперед діалектична й не може бути встановлено ніяких абсолютно правильних педагогічних заходів або систем, усяке догматичне положення, яке не виходить з обставин і вимог даної хвилини, даного етапу, завжди буде порочним”; по-друге, що „ніякий метод не може бути виведений з уявлення про пару – учитель плюс учень, а може бути виведений тільки з загального уявлення про організацію школи й колективу” [214, с. 21].

Відразу після зміни влади в Рівненській області українці взяли за подолання економічної й культурної відсталості. Катастрофічно занедбаною виглядала освітня сфера. Понад 60 % дітей шкільного віку зовсім не навчалися. Сотні сіл не мали шкільних приміщень, і що найголовніше, нікому було навчати дітей. Підтвердженням таких фактів слугують архівні відомості, які наочно демонструють, що на початок нового 1940–1941 н. р. на Рівненщині не вистачало 1708 вчителів, зокрема 1006 вчителів початкової школи [13, арк.99]. Одним із шляхів негайного вирішення цієї проблеми стало відкриття курсів з підготовки вчителів початкових класів, які діяли впродовж (двох місяців) зимових канікул 1939–1940 навчального року. Така практика не стала ситуативною, а навпаки традиційною [158, с.181–188]. Уже з липня 1940 р. в Рівному, Дубно та Здолбунові працювали курси з підготовки вчителів, а в Костополі, Сарнах, Острозі та Рівному – курси перепідготовки. На курсах в Острозі було зареєстровано 240 слухачів, у Костополі – 400 (11 груп осіб з 16 районів Рівненської області) [106, арк.33, 40, 52, 55, 99].

У постанові № 240 виконавчого комітету Ровенської області від 23 травня 1940 р. „Про підготовку та перепідготовку вчительських кадрів” зазначалося: „Затвердити намічений обласним відділом народної освіти план підготовки вчителів початкових класів, а саме: відкрити в Дубно курси підготовки на 300 осіб, у Здолбунові на 250; провести курси перепідготовки в Сарнах та Костополі на 800 слухачів; викладацький колектив укомплектувати кваліфікованим лекторським персоналом та провести курси в літній час” [10, арк.2]. Окрім двомісячних, на Рівненщині діяли п'ятимісячні, а згодом і річні курси підготовки вчителів та педагогічні школи в Острозі (Острозький р-н), Дермані (Здолбунівський р-н) та

Дубровиці (Дубровицький р-н) [13, арк.33, 40, 52, 55, 99].

Згідно з наказом народного комісара освіти УРСР М. Бухала від 19 червня 1940 р. завідувачі обласних відділів народної освіти насамперед звертали увагу на контингент слухачів курсів, надаючи перевагу комсомольським активістам [там само, арк.5]. В оголошенні про набір на навчання було сказано, що вступники підлягають іспитам в обсязі програми для вступників до вишів з дисциплін: української, російської мови та літератури, історії народів і Конституції СРСР та відповідної фахової дисципліни. Особи, які закінчили 10-й клас на „відмінно”, і ті, що склали в 1940 р. іспити в освітні заклади, але не пройшли за конкурсом, від вступних іспитів звільнялися. Відтак масштабні дії радянської влади були спрямовані на підвищення рівня освіченості населення Рівненської області. Однак вирішити проблему нестачі вчительських кадрів вдалося лише частково.

На курсах, крім лекцій з фахових дисциплін, проводилася політмасова робота: слухачі переглядали радянські кінокартини, слухали доповіді про рішення XV з'їзду КП(б)У, VI сесії Верховної Ради СРСР та інші партійні директиви [там само, арк.40]. Особлива увага в роботі з педагогами приділялася насажденню антирелігійного виховання у школі (до цього традиції християнської моралі лежали в основі навчально-виховного процесу російської та польської освітньої моделі). Отже, вилучення радянськими реформами релігійної складової зі змісту професійної підготовки майбутніх учителів вело до того, що педагогічні кадри були цілковито перейняті ідеологією більшовицької партії.

Емпіричним підтвердженням таких міркувань є матеріали 1 повітової конференції освітян, на якій метою учительської діяльності було визначено: „Виховання в дітей непримиренної ненависті до імперіалістичної мерзоти та її агентів – зрадників нашої Батьківщини. Виховання здійснювати на прикладах геніїв людства Леніна-Сталіна та героїв країни Рад. Систематично підвищувати свій ідейно-політичний рівень, вивчаючи основи марксизму-ленінізму, короткий курс історії ВКП(б)” [158, с.181–184]. Отож, перехід до комунізму передбачав виховання й підготовку комуністично свідомих та високоосвічених людей, здатних як до фізичної, так і розумової праці, до активної діяльності в різних сферах громадського й державного життя, науки й культури.

Окремі дослідники (М. Кучерепа, В. Яремчук) слушно зауважують, що в багатьох випадках освітня політика радянської влади збігалася з потребами розвитку УРСР, зокрема й Рівненщини. Йдеться про те, що 30 вересня 1939 р. наркомат освіти УРСР подав доповідну записку ЦК КП(б)У і Раднарком УРСР про реорганізацію системи освіти в Західній Україні [206, с.86; 317]. Поданий проєкт був схвалений колегією наркомату освіти республіки. Наслідком реалізації цього документа стало відкриття шкіл з українською мовою навчання. Так, до початку 1940–1941 н. р. в Ровенській

області кількість шкіл збільшилася з 3 до 686 [277]. Державні органи освіти створювали умови для того, щоб усі діти, підлітки відвідували школу. І хоча підґрунтям такої позиції виступав пропагандистсько-ідеологічний чинник (адже всі діти з раннього віку проймалися партійно-комуністичними ідеями), позитивним було те, що основна частина дітей шкільного віку отримали можливість відвідувати школу. Таким чином, за короткий період на ниві шкільництва було багато досягнуто, адже освітні заклади зростали небаченими темпами. Зокрема, у звітній доповіді секретаря Ровенського обкому КП(б)У, виголошеній на 1 обласній партійній конференції 23 квітня 1940 р., підкреслювалося, що на території Ровенської області за часів Польщі нараховувалося 957 шкіл усіх типів, у яких навчалось 133879 дітей, а на даний час – 1105 шкіл з 160056 учнями [158, с.181].

На першому етапі радянізації освітньої системи проблема українізації освіти була основною. Відкриття шкіл з українською мовою викладання стало одним з ключових моментів в організації політики в системі освіти на приєднаних територіях загалом, Рівненщині зокрема. Навчально-виховний процес здійснювався за програмами і планами шкіл УРСР. Запроваджувалися й інші радянські стандарти в освіті: спільне навчання дівчат і хлопців [203, с.90], організація спеціальних шкіл і класів для навчання неписьмених та малописьмених осіб віком від 12 до 16 років. Обов'язково поряд з рідною вивчалася російська мова. Та задоволення потреб корінного населення в цьому напрямі реалізовувалося не з позицій вирішення національного питання, а з позицій вимог радянської держави, позицій міжнародного єднання, що в умовах СРСР свідчило про акцентування урядової політики на розширенні ареалу русифікації серед населення, де традиційно представники російського народу ніколи не були домінуючими [158].

Значна частина населення Рівненщини, зокрема інтелігенція, з надією дивилася на прихід радянської влади і приєднання території краю до УРСР. Закінчення польського панування породило в українському суспільстві, відтак і в окремих колах освітньої інтелігенції, стан надмірної ейфорії та райдужних сподівань. Дезорієнтовані прорадянською пропагандою вони певний час не мали чіткого розуміння того, що відбулося, сприймаючи бажане за дійсне, вірили в можливість позитивних змін для себе і свого народу. Такі очікування базувалися насамперед на віковичному прагненні українців жити в одній державі, розвивати власну мову, культуру, освіту. Ми поділяємо точку зору В. Добровичинської, яка зазначає, що тогочасну ситуацію в Західній Україні можна порівняти з періодом „педагогічного підйому”, який настає після криз та депресій [174].

Із березня 1940 р. набрала чинності постанова Раднаркому УРСР „Про реорганізацію початкових і середніх шкіл на території західних областей

України”. Педагогічні ліцеї реорганізовували в педагогічні училища з трирічним терміном навчання, семінарії вихователів – у педагогічні училища з шкільним і дошкільним відділами [223, с.89]. На розвиток освітньої мережі Наркомат фінансів і Наркомат освіти УРСР виділяли значні кошти. На потреби освіти Рівненщини цього року було асигновано у 15 разів більше, ніж попереднього (46925 крб.). Це дало змогу, попри очікувані результати, збільшити кількість шкіл до 1162, з яких початкових – 818 (70,4 %), неповних середніх – 289 (24,9 %), середніх – 55 (4,7 %). Навчальним процесом було охоплено 190914 осіб [1, арк.1–2; 158, с.82].

Стрімке зростання мережі шкіл вимагало не лише коштів і покращення матеріально-технічної бази, а насамперед – забезпечення закладів освіти висококваліфікованими педагогічними кадрами. У червні 1940 р. в області не вистачало 2293 вчителів початкової та середньої школи [13, арк.97]. При цьому кадрову проблему влада вирішувала наступним чином – формуванням учительських кадрів з середовища місцевої інтелігенції, лояльної до радянської влади, та фахівців зі Східної та Центральної України, яких надсилали як ідеологічний авангард на приєднані землі. Так, на 1940–1941 н. р. для Рівненщини 300 учителів підготували Одеська (200 осіб) та Кіровоградська (100 осіб) області. Професійна підготовка педагогів здійснювалася за скороченою програмою на тримісячних курсах [158, с.183].

Надіслані зі східних областей України комуністичні кадри досить проблематично інтегрувались у місцевий соціум. Незнання чи погане знання української мови, необізнаність зі специфікою Рівненської області, нарешті, елементарна некультурність (відправляли на захід, як правило, не найкращих) нерідко справляли на населення прикре враження [174].

Невелику частину вчительства на Рівненщині становили працівники освітньої системи Другої Речі Посполитої. Тоталітарний режим намагався приручити й використати тих, хто прагнув якісно виконувати свої обов’язки. У багатьох освітян „старої” школи, позбавлених непрофесійних засобів існування (крім учительської, ніякою іншою професією вони не володіли), не залишалося вибору. Крім того, залучення таких кадрів було пов’язане з намаганням радянської влади (на першому етапі) уникнути кризи функціонування шкіл. Хоча „старих” учителів і намагалися „перевиховати” шляхом втягнення в різні форми громадської діяльності, проте, як правило, вони не викликали довіри в радянської влади й часто підлягали дискримінації, утискам, арештам, репресіям. Зазначимо, що до 1940–1941 н. р., здебільшого силовими методами, влада позбулася педагогічних кадрів, які залишилися їй у спадок від Польської держави. Частину – репресували (зокрема, під хвилю арештів у вересні-грудні 1939 р. потрапили 108 освітян, у січні-травні 1941 р. – 131 учитель), решту – залякали [там само]. Отже, педагоги (насамперед поляки), які, за

розрахунками керівництва СРСР були апіорі не здатні на компроміс з новою владою або взагалі не вписувалися в тоталітарну політичну й соціально-економічну систему, піддавалися цілеспрямованій маргіналізації й виводилися на периферію суспільства та поза його межі. Для багатьох реальністю стала перспектива перетворитися в контингент ув'язнених, депортованих, знищених. Відтак комуністична політична система від самого початку набрала обертів у плані уніфікації суспільно-політичного і культурного життя на приєднаних територіях [там само].

У період фашистської окупації національно-культурне життя українців не припинялося, хоча умови для його розвитку в окремих частинах західних областей України були неоднаковими. Територія Рівненщини стала складовою однієї з найбільших частин загарбаних нацистами українських земель – рейхскомісаріату „Україна” з центром у м. Рівному [158, с.183–184]. На початок грудня 1941 р. частина навчальних закладів області припинили своє функціонування. Тисячі вчителів і учнів старших класів пішли на фронт захищати Вітчизну.

Упродовж 1941–1944 рр. в області працювали лише 4-класні початкові та фахові школи. Наприкінці червня 1941 р. в Рівному був створений міський відділ народної освіти, який організовував нагляд за школами та майном. Керівником міського відділу призначили А. Ковальського, а головою науково-методичної ради – Н. Ішук [там само]. За сприяння відділу в місті діяли місячні курси українознавства для учителів усіх спеціальностей. На курсах викладали українську мову та літературу, історію, географію України, німецьку мову.

Інтелігенція Рівного, яка не сприйняла радянських ідей, плекала ілюзорні надії на нову владу, за якої вірили в національне відродження: „Будуємо нарешті справді українську школу! За поляків, якщо ми мали українську школу, то це була, властиво, школа не українська, а тільки з українською викладовою мовою. Те ж саме було за радянської влади. Школа носила назву української, але виховувала дітей у інтернаціональному дусі, плекала любов до „соціалістичної батьківщини”, а власне кажучи до Росії. Тепер ми можемо й мусимо плекати в наших дітях любов до рідного слова, рідної пісні, до рідних звичаїв, до рідної історії та природи” [там само, с.184]. Проте інтелігенція надто швидко усвідомила, що окупаційна влада зовсім не зацікавлена в інтересах українського народу.

Потреба знань серед населення відчувалась так сильно, що в усіх містах і більших селах України виникали народні школи. У 1943 р. в Рівненському районі діяло 38 народних шкіл. Не менш гострою була потреба у вищій школі, зорієнтованій на підготовку патріотично налаштованої, інтелектуальної еліти української нації, учителів. Станом на 1 травня 1942 р. з 5086 учителів залишилося лише 647, оскільки 4439 учителів – звільнено, закатовано або вивезено на каторгу до Німеччини

[174]. Зміни в соціальній структурі суспільства спричинили загальну потребу підвищення освітнього рівня населення. Катастрофічне зменшення учителів, особливо початкової школи, вимагало негайного вирішення цього питання. Згідно з архівними даними в 1944 р. кількість учнів у школах Рівненської області становила 50010 осіб, а вчителів було лише 973 особи [1, арк.1–3]. Унаочнення віднайдених даних пропонуємо в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Наявність шкіл усіх типів у Рівненській області,
кількість учнів та вчителів (1939–1949 рр.)**

№ п/п	Роки	Наявність шкіл			Усього шкіл	Наявність учнів	Кількість учителів
		початкових	семирічок	середніх			
1.	1939–1940	-	-	-	-	166400	5042
2.	1941–1943	365	-	-	365	35000	696
3.	1943–1944	415	70	3	488	50010	973
4.	1944–1945	517	74	24	615	67104	2285
5.	1945–1946	757	96	26	879	89353	2562
6.	1946–1947	766	109	36	911	117122	3463
7.	1947–1948	785	119	37	941	135476	4102
8.	1948–1949	759	160	40	959	151601	4398

Згідно ДАРО [1, арк.1–3]

Німецькі загарбники за період окупації (1941–1944 рр.), відповідно до довідки Волинського обкому КП(б)У про стан народної освіти в Рівненській області від 17 січня 1945 р., завдали величезних матеріальних збитків. Повністю було зруйновано мережу установ народної освіти: 548 шкіл, учительський інститут, три педагогічні школи [174].

Здійснений аналіз засвідчив, що найважливішими провідними передумови, що зумовили становлення й розвиток нової (відмінної від польської) радянської системи освіти на Рівненщині стали:

- *історичні* (історична специфіка Рівненської області, у якій лише почали впроваджуватися традиції радянської педагогіки, що характеризувалися пріоритетністю суспільного виховання над сімейним);

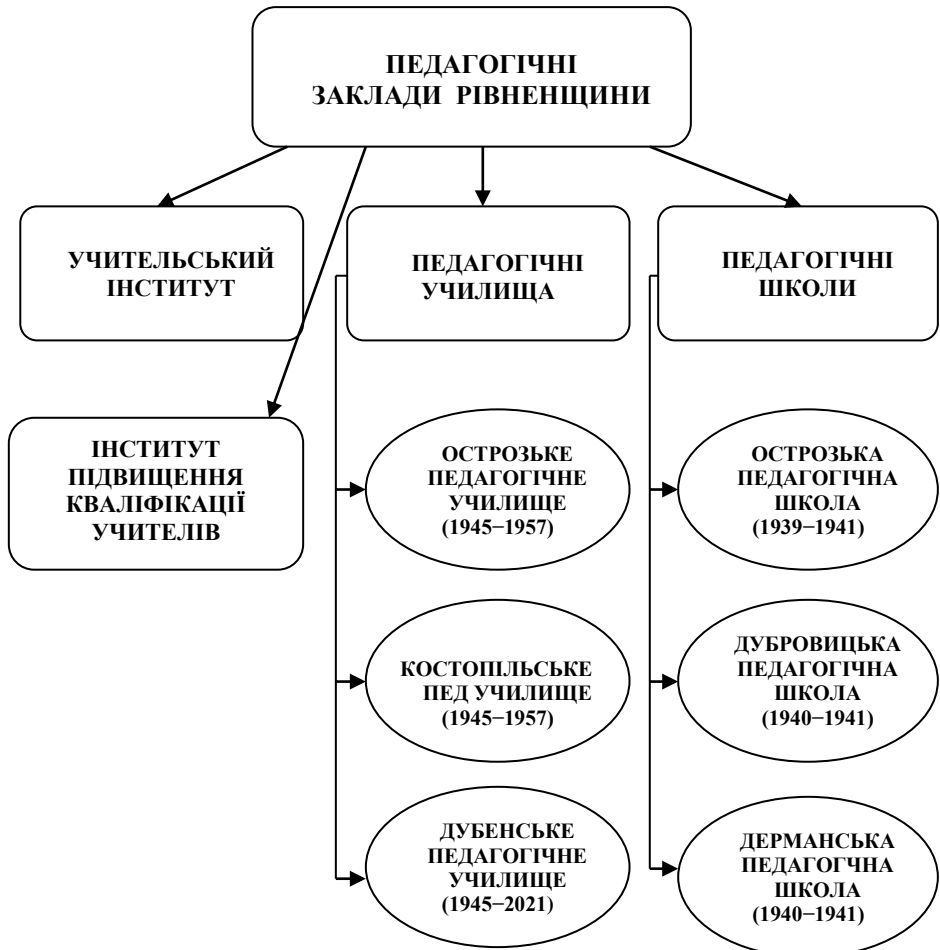
▪ *соціально-політичні* (зміна політичного статусу Рівненщини; розповсюдження та утвердження постанов і директив керуючої влади в освітній галузі; заідеологізованість вимог суспільства до сімейного виховання, підпорядкування його вимогам школи; сприяння покращенню матеріального становища педагогічних закладів області);

▪ *історико-педагогічні* (реформування системи народної освіти; становлення української інтелігенції; яскраво виражена соціалістична спрямованість педагогічної діяльності закладів освіти; прагнення до зростання авторитету вчительської професії серед населення).

У процесі дослідження встановлено, що головним завданням радянської педагогіки означених років була спеціальна розробка мети, конкретизація її з урахуванням вікових особливостей дітей і тих засобів, що могли дати на певному етапі розвитку дитини бажаний педагогічний результат. Доведено, що саме в 1940-і рр. в змісті педагогічної освіти більш глибоко, ніж у програмах наступних років, простежувалася закономірність вікового розвитку школярів, врахування у процесі навчання й виховання змісту та методів індивідуальної роботи з ними.

Таблиця 1.2

**Функціонування вищих і середніх педагогічних закладів
Рівненської області з підготовки та перепідготовки вчителів
впродовж 1939–1964 рр.**

1.2. Етапи реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині впродовж 1944–1964 років

У лютому 1944 р. територія Рівненщини була визволена від німецько-фашистських загарбників радянськими військами. Відновлення освітньої мережі в області детермінувалося наступними факторами: традиції радянської школи були нестійкими (період 1939–1941 рр. хоч і порушив засади колонізації школи, проте за час німецької окупації втратив будь-яке значення); відродження освітньої сфери відбувалося в умовах заподіяних війною збитків та великої нестачі вчительських кадрів. Першочерговим завданням стала відбудова зруйнованих шкіл та будівництво нових навчальних приміщень [158, с.184, 218].

Важкими були умови роботи школи в перші повоєнні навчальні роки. Не вистачало навчального приладдя, підручники й посібники старої школи (польської та німецької) було вилучено, виходячи з ідейних міркувань, а видання, які відповідали радянським програмам, незважаючи на додаткові тиражі й допомогу, яка йшла зі сходу, за півтора року так і не змогли заповнити основоположних прогалів у якісному функціонуванні шкіл. Мало було палива, одягу, взуття, діти погано харчувалися, а то й взагалі були голодні. Ускладнювало роботу школи й те, що склад учнів за віком та сімейним станом був різним. Багато дітей не встигали в навчання, а деякі просто не розуміли необхідності навчатися за наявності інших, легких шляхів прибутків – жебрацтво, крадіжки, спекуляція [там само]. Діяло законодавство, прийняте радянським урядом ще у воєнний період (Постанова Раднаркому СРСР „Про заходи по боротьбі з безпритульністю серед дітей”, січень 1942 року). Для вирішення вказаної проблеми почали створювати притулки, розподільники для дітей-сиріт і безпритульних, дитячі будинки. Для підлітків, які в роки війни залишили навчання й пішли працювати, у 1943 р. відкрили вечірні школи [182].

31 грудня 1943 р. Раднарком УРСР прийняв постанову „Про організацію обліку дітей і підлітків віком 7–15 років і про порядок контролю за виконанням закону про обов’язкове загальне навчання”. На 15 грудня 1944 р. у всіх районах Рівненської області було проведено перепис дітей шкільного віку, у результаті чого – взято на облік 117587 дітей, які мали навчатися в початкових класах, і лише 78818 були учнями 1–4 класів [212, с.366–368]. Відтак основна увага освітян області (уперше в історії Рівненщини) приділялась охопленню дітей обов’язковим навчанням у школах, починаючи з семирічного віку, що сприяло ліквідації розриву між дошкільними установами і школою. Для належного здійснення навчально-виховного

процесу було прийнято „Правила для учнів” та запроваджено цифрову п’ятибальну систему оцінювання знань [208].

Щоб налагодити роботу шкіл у містах і селах західних областей України Народний комісаріат надіслав зі східних областей на постійну роботу понад 700 учителів, які закінчили педагогічні заклади Харкова, Кіровограда, Миколаєва та інших міст [158, с.185]. Для систематичної допомоги в „порядку шефства” до Ровенського облвно було прикріплено Житомирський обласний відділ народної освіти [203, с.242–243].

У педагогічних училищах області, відкритих у 1945 р., в Острозі, Костополі та Дубно для підготовки вчительських кадрів початкової школи, як і в довоєнний період, систематичному вивченню підлягали постанови комуністичної партії та радянського уряду. Ідеологічна робота велася у світлі рішень з’їздів КПРС. Наприклад, щотижня для студентів проводили політінформації на основі періодичних видань, вечори на антирелігійну тематику, читали лекції викладачам, які були членами товариств з розповсюдження політично-наукових знань, організовували культпоходи в кіно з подальшим обов’язковим обговоренням переглянутих фільмів. Зокрема, студентам Дубенського педучилища в 1945–1946 н. р. прочитано 213 лекцій (на політичні, наукові, педагогічні та літературні теми) лекторами Києва та Рівного [35, арк.38; 36, арк.40]. У Костопільському педучилищі навіть діяв політурток з вивчення п’ятирічного плану відбудови народного господарства СРСР. Курс з основ марксизму-ленінізму в Рівненському вчительському інституті ректор М. Кривенко читав упродовж трьох семестрів (на його засвоєння відводилося 128 годин теоретичних та практичних занять) [158, с.213]. Після такого ідеологічного пресингу формувалася радянська людина з відповідним світоглядним мисленням і комуністичним переконанням. Тому основне завдання партії і уряду – „підготовка професійного, політично-грамотного, ідейно-озброєного вчителя” [27, арк.25] успішно виконувалося.

Виховання студентської молоді, яка через кілька років стане основою радянської інтелігенції, потребувало значних зусиль. Саме тому особлива увага партійного керівництва зосереджувалася на викладацьких колективах вищих і середніх педагогічних закладів, кожен з яких мав бути „пов’язаний з партією, її ідеями, пройнятий її духом” [36]. У звітах про роботу викладачів навчально-освітніх установ Рівненщини нерідко зазначалося: „...в умовах західних областей України, де є націоналістичні пережитки, учителю особливо потрібно працювати над вихованням радянського патріотизму” [там само]. Не залишалось поза увагою й очищення студентства від так званих „соціально ворожих елементів” [там само].

Надії на те, що після перемоги буде ослаблено жорстокий сталінський режим не виправдалися. Із 1946 р. розпочався новий наступ на національну культуру, посилилася русифікація. Інтелігенцію Рівненщини звинувачували

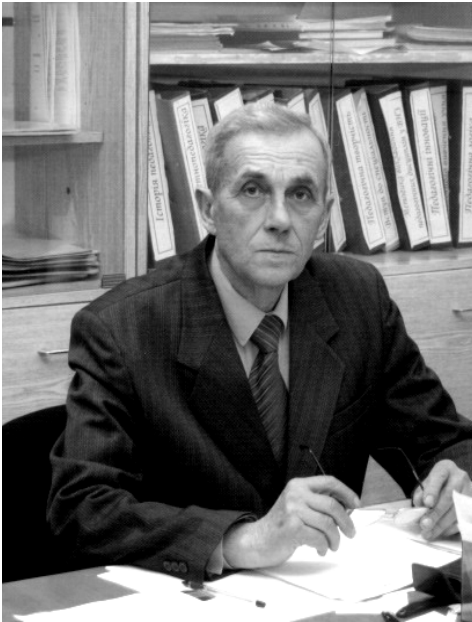
в тому, що у практичній педагогічній діяльності освітяни недостатньо показували позитивний вплив Росії, російської культури на українську. Це і стало поштовхом до перегляду змісту освіти не лише в школах, а й вищих області. У навчальних програмах почали зосереджувати увагу на вдаваній першості росіян у всіх галузях науки й культури. Шкільні підручники прославляли В. Леніна, Й. Сталіна, їхніх соратників, партію більшовиків, Жовтневу революцію, Червону армію [212, с. 367]. У навчально-методичній роботі педагоги мали керуватися вказівками та вести рішучу боротьбу з „формалізмом та ідеологічним викривленням у викладанні” [27, арк.38].

Безумовно, „свідомих будівничих комунізму” можливо було виховати, спираючись лише на відданих режимові вчителів. Із цією метою партійне радянське керівництво вдалося до політичного фільтрування учительських кадрів. При цьому на рубежі 40–50-х рр. ХХ ст. воно набуло масового характеру. Під кутом зору політичної надійності проводилася перевірка особового складу педагогів. Усіх, хто, на думку спецорганів, виглядав „політично ненадійними”, переслідували [174].

26 липня 1946 р. ЦК ВКП(б) ухвалив резолюцію про „серйозні недоліки й помилки” керівництва української компартії. Серед численних звинувачень домінувала недостатня увага до добору й ідеологічно-політичного виховання кадрів у галузі науки, літератури та мистецтва, де знайшла притулок „ворожа буржуазно-націоналістична ідеологія” [158, с.224]. У зв’язку з цим керівництво освітніх закладів посилило роботу щодо виправлення вказаних недоліків. Так, двічі на місяць у педагогічних училищах Рівненщини відбувалася теоретична співбесіда викладачів з вивчення історії ВКП(б). За рік було опрацьовано 7 розділів підручника з поглибленим вивченням творів Маркса-Леніна-Сталіна. Усі вивчали біографію Й. Сталіна та слухали політінформації про міжнародне становище, які організував парткабінет [21, арк.9]. На кінець 1947–1948 н. р. у звіті про роботу Костопільського педучилища зазначалося: „Викладачі забезпечили слухачам високу якість знань, більшовицьку ідейність і політичну далекоглядність. Це був рік напруженої боротьби викладачів за перетворення в життя історичних постанов партії з ідеологічних питань, за піднесення ідейності у викладанні, за глибоке оволодіння слухачами навчального матеріалу, за виховання свідомих будівників комуністичного суспільства” [там само, арк.3]. Так, створивши мережу педагогічних закладів, партія забезпечила надійний, дієвий загін авторитетних радянських пропагандистів в області.

Загалом післявоєнний період характеризувався пошуками шляхів удосконалення змісту педагогічної роботи навчально-освітніх закладів, поліпшенням не лише ідейно-політичної, а й наукової та методичної підготовки майбутніх фахівців. Щодо діяльності педагога В. Сухомлинський зазначав, що це одна з ділянок педагогічної цілини, якій властиві риси дослідження, творчого узагальнення своєї праці [294]. І тому, особливою

складовою педагогічної майстерності, яка відрізняє справжнього майстра своєї справи, є „педагогічна творчість – бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння і творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль” [129].

**Бричок
Борис Павлович**

післявоєнних років Борис Павлович Бричок (1937–2020), ветеран освіти з понад п'ятдесятирічним досвідом роботи, відмінник народної освіти, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою початкової освіти 1992–2010 років Рівненського державного гуманітарного університету [інтерв'ю з Б. Бричком, 2012 р.].

Початок 1950-х рр. ознаменувався суттєвими недоліками в роботі вищих і середніх педагогічних закладів Рівненської області. Навчальні плани та програми означених років були значно перевантажені матеріалом і вимагали ґрунтовного перегляду. Ці факти знаходять своє підтвердження й під час збору практиологічного матеріалу, багаж якого становлять інтерв'ю з випускниками вчительського інституту м. Рівного, оскільки більшість з них (після закінчення одного з педучилищ області) продовжували навчання саме у цьому вузі. Зокрема, Ніна Савлюк (випускниця 1949–1950 н. р., факультету мови та літератури вчительського інституту (див. диплом на с. 223))

У контексті висвітлення наукової роботи освітян Рівненщини в повоєнні роки варто відмітити, що після поновлення діяльності Рівненського вчительського інституту науково-дослідну роботу здійснювали окремі педагоги, переважна більшість яких були молодими працівниками вищої школи й не мали належного досвіду роботи [190]. Отже, „...підвищення наукової кваліфікації та творча діяльність освітян було одним з першочергових завдань керівництва педагогічних закладів Рівненщини в досліджувані роки” – робить висновок один з перших випускників мовно-літературного факультету Рівненського вчительського інституту

повідомила: „...обсяг навчального матеріалу з кожної дисципліни був досить об’ємним. На його вивчення зовсім не вистачало часу. Не було змоги допомагати батькам, займатися особистим життям. Часто доводилося працювати допізна, адже отримувати „низькі бали” було принизливо. Більшість молоді намагалася якнайкраще скласти заліково-екзаменаційну сесію, щоб опинитися на дошці пошани. Крім того, наголосила педагог, категорично заборонялося читати літературу, яка не виходила до навчальної програми” [інтерв’ю з Н. Савлюк, 2012 р.]. Інна Лосік (випускниця цього ж навчального року фізико-математичного факультету (див. диплом на с. 223) повністю підтримала колегу й додала: „Учитися було дуже складно, але цікаво. Попри значний обсяг навчальної інформації, певні труднощі виникали при опрацюванні методики викладання окремих предметів, адже кваліфікованих фахівців з цих дисциплін майже не було, хоча керівництво освітнього закладу цього не визнавало [з бесіди з І. Лосік, 2012 р.]”

Здійснивши аналіз навчальних планів 1949–1950 н. р. педагогічних училищ Рівненської області, ми з’ясували, що близько 39 % часу навчального планування відводилося на засвоєння студентами гуманітарних дисциплін (з яких 11 % становили психолого-педагогічні науки), 38 % – природничо-математичний цикл, 8 % – суспільні науки, по 6 % виділялося на мистецтво та фізичне виховання, 3 % – на практичну роботу студентів (див. таблиця 1.7, с. 113). На вивчення студентами другого курсу МППО (місцевої протиповітряної оборони), що стало нововведенням у ці роки, було відведено 34 години [21, арк.158–160]. Удаючись до порівняльних характеристик, віднайдених навчальних планів Костопільського, Острозького та Дубенського педучилищ за 1950–1951 н. р. та 1952–1953 н. р., зауважимо про суттєве скорочення (за нашими підрахунками, втричі) загального обсягу навчального навантаження в 1952–1953 навчальному році. Так, у 1950–1951 н. р. загальна кількість годин становила 15080 (7,4 %), а в 1952–1953 н. р. – 5163 год. (2,6 %) [21, арк.159, 160; 35, арк.44, 45, 65, 66]. Для підтвердження продемонструємо навчальні плани педучилищ Рівненщини досліджуваних років (див. таблиці 1.8, 1.9, 1.10, с. 115–120).

Аналіз історико-педагогічної літератури переконливо доводить, що УРСР, перебуваючи в складі Радянського Союзу, практично не мала своєї власної політики в галузі освіти. Освітняни виконували рішення партії, постанови пленумів ЦК, нормативні акти союзного уряду в галузі шкільництва. Основним гаслом було: „Радянська школа – найпередовіша у світі” [21, арк.5]. Відірваність радянської освітньої системи від світової педагогіки, її обмеженість (оцінка, навіть прогресивних західних течій, ставала неможливою й піддавалась різкій критиці) завдавали чималої шкоди й спричинили поступове її відставання від світового рівня.

Від національної школи поступово не залишалось нічого, бо з першого класу дітей відлучали від рідної культури, вчили служити інтересам партії

комуністів. Виховання національного світогляду, національної свідомості, прищеплення молоді національної ідеології не допускалося і вважалося „буржуазним націоналізмом”. Українська мова витіснялась із сфери державного вжитку, науки, культури, вищої й середньої школи. Масовим стало явище зречення рідної мови. У містах молодь соромилась розмовляти українською, хизувалася тим, що „не читает и не понимает по-украински”. У вищих і середніх спеціальних навчальних закладах викладання абсолютної більшості дисциплін велося російською мовою. Окремі спроби перевести навчальний процес на українську мову наражалися на відсутність необхідного мінімуму підручників, спеціальної літератури та відверте

Галина Гордосевич

небажання частини викладачів. Педагогів, позиція яких у суспільно-політичному та громадському житті видавалася аполітичною, незважаючи на фаховий рівень, звільняли [158, с.188]. Так, наприклад, у Костошльському педагогічному училищі постало питання заміни викладача М. Вашко (польки за національністю) через „недостатню підготовленість та відсутність патріотично-виховного матеріалу з викладання основ марксизму-ленізму” [21, арк.8].

У середовищі інтелігенції швидкими темпами відбувалася втрата професіоналізму. Порушувалася наступність між поколіннями. На зміну старій інтелігенції (носію національно-культурних традицій) приходила нова генерація людей, які, зазвичай, окрім соціального походження й диплома про закінчення радянського освітнього закладу, нічим іншим похизуватися не могли. Навіть особисті якості частини з них, їхній ентузіазм та практичний досвід ніяк не могли замінити глибини знань і незалежності мислення – якостей, які створювалися в західноукраїнській інтелігенції кількома поколіннями. Протиприродний добір студентської молоді знищував або приховував найбільш обдарованих. Посередність процвітала, таланти ж позбавлялися можливості проявляти себе повною мірою. Інтелігенція поступово втрачала свій культурний і моральний пріоритет у суспільстві [158]. Із цього приводу варто пригадати Галину Гордосевич (1935 р. н.) – відому українську поетесу, громадського діяча, публіциста, члена Спілки письменників України (1988 р.), співзасновницю Донецького Товариства української мови „Обрій” (сер. 1960-х рр.) та Донецького Крайового Руху,

яка після закінчення семирічки в 1950 р. вступила до Острозького педагогічного училища на Рівненщині й відразу потрапила під нагляд МДБ (Міністерства державної безпеки) СРСР за підозрою у зв'язках з „повстанцями”. У 1952 р. (у віці 17 років) шестидесятницю-дисидентку Г. Гордосевич було заарештовано й засуджено до десяти років ув'язнення за антирадянську агітацію серед студентства та „за складання націоналістичних віршів”. Після смерті Й. Сталіна в 1954 р. термін Г. Гордосевич було зменшено на дві третини та відправлено на Донбас [з біографії Г. Гордосевич].

Із приходом до влади М. Хрущова у країні розпочався період „відлиги”, який проявився в ослабленні тоталітарного впливу на суспільно-політичне життя держави, у широкому розповсюдженні серед інтелігенції ідей лібералізації та демократизації, що отримало національне забарвлення, в уповільненні процесу русифікації, у частковій реабілітації жертв сталінських репресій, а також у розширенні прав республік в економічній сфері та міжнародній діяльності, у спробі децентралізації суспільства та посиленні влади на місцях [142].

Із початком науково-технічної революції перебудова економічної галузі вже потребувала не лише кваліфікованих фахівців, а й підготовлених високоосвічених педагогів, а отже, перегляду діючої системи освіти. Педагогічні підвалини реформи започатковано на XIX з'їзді КПРС у 1952 році [там само]. Зокрема, було проголошено про необхідність запровадження політехнічного навчання. Наслідком таких нововведень в освітній сфері стало реформування професійної педагогічної освіти й зосередження уваги освітян на реорганізації змісту навчально-виховної роботи в освітніх закладах УРСР, Рівненщини зокрема.

У 1952–1953 н. р. педучилища Рівненської області одержали нові навчальні програми з української мови, фізики, математики, біології, нової історії (1952 року видання). Крім того, керівництво освітніх закладів отримало програми з дитячої літератури, історії КПРС, розпорядження щодо розподілу додаткових годин для опрацювання „Матеріалів XIX з'їзду КПРС” (загалом 60 год.) та праці Й. Сталіна „Економічні проблеми соціалізму в СРСР” [35, арк.7–8]. Цього навчального року збільшено також обсяг годин на практичну підготовку студентів. Для усіх курсів пропонувалося 154 год., а в 1953–1954 н. р. – 170 годин. Водночас обов'язковим стало залучення студентів до сільськогосподарських видів робіт. Наприклад, навчальним планом Дубенського педучилища проведення сільськогосподарських робіт було передбачено на першому та другому курсах (загалом 72 год.), у Костопільському – на третьому й четвертому році навчання (82 год.) (див. таблиці 1.10, 1.11, с. 119–122) [21, арк.158–160; 35, арк.44, 45, 65, 66]. З отриманням нових навчальних програм календарні плани Дубенського, Костопільського та Острозького педучилищ, як свідчить

архівна документація, перероблено й затверджено на педагогічній раді. Отже, робота педагогічних рад та предметно-методичних комісій спрямовувалася на організацію заходів щодо здійснення завдань політехнізації освіти.

Підвищення вимог до професійної підготовки вчителів зумовило перетворення в 1953 р. вчительських інститутів у педагогічні. Так, Ровенський учительський інститут з дворічним терміном навчання був реорганізований у Ровенський педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання. Підставою послужила Постанова Ради Міністрів УРСР і ЦККП(Б)У від 15 серпня 1952 р. й наказ Міністерства освіти УРСР від 30 травня 1953 року. Уперше для зміцнення професорсько-викладацького складу вишу висококваліфікованими кадрами був оголошений конкурс для заміщення вакантних посад [246, с. 42].

Із листопада 1953 р. вищий навчальний заклад очолив І. Г. Оплаканський, який на початку 50-х років працював у Полтавському педагогічному інституті, а також очолював кафедру педагогіки та був заступником директора Кременецького педагогічного інституту. Дисертаційне дослідження з педагогіки він захистив одразу після війни. Посаду директора Ровенського державного педагогічного інституту Іван Григорович обіймав чотири роки [там само].

Шляхи подальшого реформування освітньої галузі та зростання усіх ланок народної освіти (у тому числі середньої спеціальної і вищої школи) було намічено в рішеннях XX з'їзду КПРС у лютому 1956 р., де М. Хрущов проголосив мету реформи – забезпечення молодого покоління загальною й політехнічною освітою з одночасною підготовкою до практичної діяльності в народному господарстві. Політехнічне навчання здійснювалося шляхом засвоєння студентами знань про наукові основи під час навчально-виробничих екскурсій, практичних занять у майстернях та роботах на навчально-дослідних ділянках [140]. Отож оволодіння загальноосвітніми, політехнічними знаннями, спеціальними вміннями і навичками поєднувалося з формуванням творчих здібностей і залученням слухачів до сільськогосподарських робіт. Так, наприклад, викладацький колектив та студентство Дубенського педучилища з 13 вересня по 10 жовтня 1956 р. (упродовж місяця) в колгоспах району виробили 9341 трудовень [37, арк.18].

Процес політехнізації, який не оминув і педагогічні заклади Рівненщини, призвів до чергових нововведень у змісті професійної підготовки майбутнього вчителя. Зокрема, цього навчального року збільшилася кількість годин на вивчення фізики, хімії, біології, математики, географії [там само, арк.69–70]. Згідно з розпорядженням Міністерства освіти УРСР від 7 грудня 1956 р. № 08–602 з другого півріччя на другому та четвертому курсах педучилищ області було введено години для (ручної)

праці. Зазначимо, що 1955–1956 н. р. у планування школи як самостійний предмет включено (ручну) працю в 1–4 класах, і складність завдання полягала в неготовності вчителів та матеріально-технічної бази освітніх закладів до його виконання.

З одержанням вказівок та нового навчального плану на педагогічній раді обговорювалися й розроблялися заходи щодо їхньої швидкої реалізації. Наприклад, з метою проведення відповідного інструктажу керівникам майстерень, на засідання предметно-методичних комісій викладачів математики, фізики і (різної) праці Дубенського педагогічного училища, було запрошено фахівців з вишивання, пошиття одягу та гончарної справи. Для роботи замовлено (в м. Ленінград) 185 наборів для вишивання, по 1,5 м тканини на кожного студента, закуплено коштами училища 108 кг різнокольорового пластиліну та достатню кількість глини для гончарства. А через Рівненський обласний відділ народної освіти отримано ручну швейну машинку [37, арк.18].

Для методичної допомоги та представлення рекомендацій учителям у зв'язку з запровадженням у навчально-виховний процес основ виробничого навчання з 1956 р. у країні почали випуск журналів „Радянська школа”, „Школа і виробництво”, „Юний технік”, „Юний натураліст” (заснованих ще у 1928 р.), а з 1958 р. – „Сільський механізатор”, 1962 р. – „Моделіст-конструктор”.

Результати здійсненого аналізу засвідчили, що до негативних тенденцій у професійній підготовці майбутнього вчителя досліджуваних років можемо віднести: перевантаження змісту профпідготовки теоретичним матеріалом, некомпетентність викладачів педагогічних закладів Рівненщини з питань політехнічного навчання, низький рівень залучення студентів до практичної діяльності, відсутність посібників з основ виробництва, недостатнє наукове та матеріальне забезпечення майстерень тощо. До позитиву: проголошення реформи 1956 р. – демократичні зміни, що спричинили дискусію українських освітян щодо мети, напрямів й умов перебудови педагогічної і професійної освіти. На відміну від попередніх років, учителі мали можливість розробляти власні навчальні плани та програми. Для цього було створено відповідні комісії при Міністерстві освіти УРСР [142, с.306]. Підтвердженням таких фактів є доповідна записка заступника міністра освіти УРСР О. Русько від 17 січня 1956 р. до директорів педучилищ Рівненщини з проханням висловити думку педколективів з приводу якості навчальних планів і програм, за якими працювали групи набору студентів на базі середньої освіти [97, арк.61]. Щоправда, на нараді голів комісій з удосконалення старих і розробки нових навчальних планів та програм для середніх шкіл (7 вересня 1956 р.), де обговорювався зміст перероблених програм, зауваження освітян (щодо „великої шкоди у вивченні історії культу особи, що знайшло відображення насамперед в шкільних програмах, підручниках та інших посібниках як для

учнів, так і вчителів”) [140] враховані були мало. З цього приводу таку ж думку було висловлено на Республіканській нараді завідувачів відділів шкіл обласно та директорів інститутів удосконалення кваліфікації учителів про підсумки роботи шкіл УРСР за 1955–1956 навчальний рік. Зокрема, керівник управління школами О. Сивець у своїй доповіді говорив не лише про кількісне зростання шкіл та учнів у них, а й про негативний вплив на зміст навчально-виховної роботи культури Й. Сталіна [142, с.307]. У результаті цього, як свідчить звітна документація вузів Рівненщини кінця 1950-х рр., було внесено зміни до навчальних програм курсів марксизму-ленінізму, літератури, мовознавчого циклу та педагогіки.

Нові завдання педагогічної науки було визначено у статті С. Чавдарова і М. Грищенко „Невідкладні завдання педагогічної науки”, що вийшла на сторінках журналу „Радянська школа” в 1956 році. Це розробка наукових основ запровадження виробничого навчання, наукове дослідження і створення нових програм та підручників для початкових і середніх шкіл, удосконалення системи освіти шляхом створення спеціальних, експериментальних шкіл, шкіл-інтернатів, установа терміну навчання, обсягу знань у початковій і середній школі, вивчення досвіду, експериментування та ін. Для розв’язання питання трудового навчання педагогіка мала визначити „початки трудового виховання учнів молодших класів, трудове навчання й виховання школярів середніх класів, участь у продуктивній праці учнів старших класів” [там само, с. 307]. Після підбиття підсумків наприкінці навчального року з’ясувалося, що поставлені перед радянською педагогікою завдання виконані не в повному обсязі.

Упродовж 1957 р. на численних нарадах Міністерства освіти знову піднімалася проблема оновлення змісту педагогічної освіти. 29 квітня 1957 р. міністром освіти І. Білодідом було схвалено нові навчальні плани для початкової, семирічної й середньої школи (10 років) з українською та російською мовами навчання, у яких спостерігалось збільшення кількості годин на вивчення російської мови та літератури, зменшення – на вивчення української мови і літератури у школах з українською та російською мовами навчання. А також вилучено каліграфію, працю, практикум з сільського господарства й електротехніки, практичні заняття, натомість – введено логіку і психологію. У пояснювальній записці до нових навчальних планів йшлося про поділ (дівчата і хлопці) на групи для занять у майстернях, уроках фізкультури, іноземних мов, на шкільних навчально-дослідних ділянках [там само].

У зв’язку з вищевказаними нововведеннями спостерігаємо зміни у професійній підготовці вчителя в педагогічних закладах Рівненщини. Наприклад, згідно з архівними даними з переліку дисциплін навчального плану Костопільського педучилища за 1956–1957 н. р. (див. таблиця 1.12, с.123) вилучено логіку, історію педагогіки, історію України, каліграфію [35,

арк.70–71], натомість рішенням педагогічної ради училища виділено години для групи самовиховання (на 4 курсі – 42 год.) [37, арк.69–70], а також збільшено обсяг годин з історії КНРС. Зауважимо, що в 1952–1953 н. р. на опрацювання цього курсу давалося 92 год. [35, арк.44–45], а в 1956–1957 н. р. – 128 год. [там само, арк.69–70]. Оскільки курсу з історії України не передбачалося навчальним планом МО УРСР, М. Лисенко наполегливо рекомендував учителям „звертати особливу увагу на використання на уроках історії СРСР місцевого краєзнавчого матеріалу” [202].

Із метою підвищення професійної компетентності майбутніх учителів та формування творчих здібностей Міністерство освіти УРСР пропонувало керівництву педзакладів Рівненської області провести ряд організаційно-педагогічних заходів [97, арк.53]. Так, наслідком наказу начальника управління підготовки вчителів Ф. Усенка від 10 квітня 1956 р. стало введення факультативних занять для вивчення іноземних мов (французької та німецької), що становило 24 % годин від загального обсягу навчального планування та хорового, сольного співу і музики – 76 % (із загальної кількості 768 год., для слухачів 3–4 курсів на музику виділялося 640 год.) [там само]. Щодо вивчення іноземних мов, варто сказати, що в попередні роки (згідно зі звітами) вивчалася лише одна іноземна мова – французька (на 3–4 курсах – 136 год.) [35, арк.65–71], а в 1956–1957 н. р. факультативні години розподілено на опрацювання як французької (124 год.), так німецької (114 год.) мови [37, арк.69–70]. Починаючи з 1957 р., студентам філологічного факультету Рівненського державного педагогічного інституту почали надавати (після п’ятирічного строку навчання) ґрунтовну музичну освіту [246, с. 44].

Аналіз навчальних планів 1956–1957 н. р. педагогічних училищ Рівненщини свідчить про виділення більшого обсягу часу (ніж у попередні роки) на гуманітарні дисципліни. Зокрема, для 3–4 курсів Костопільського педагогічного училища цього року на гуманітарні науки було відведено близько 55 % годин (з яких 13 % – дисципліни педагогічного циклу), 22 % становили природничо-математичні науки, 6 % – суспільні науки, 8 % – мистецтво, 6 % – фізичне виховання, 3 % – практична робота студентів.

Існували розбіжності у планах для студентів денної та заочної форми навчання. Значна перевага у плануванні для студентів 3 курсу денної форми навчання надавалася методиці викладання окремих предметів (української та російської мовам, арифметиці, природознавству, географії, історії) [37, арк.54–55], що не було передбачено для студентів заочної форми навчання (обсяг навчального матеріалу на друге півріччя 1956–1957 н. р. для студентів-заочників Дубенського педучилища представлено в таблиці 1.13, с. 124). Такі ж відомості підтвердила Ганна Петрівна Коваль (1936–2020), випускниця 1956–1957 н. р. факультету мови і літератури Рівненського

**Коваль
Ганна Петрівна**

державного педагогічного інституту, доктор педагогічних наук, професор, академік Міжнародної академії педагогічних і соціальних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри теорії та методик початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету, відмінник народної освіти УРСР, яка доводить, що саме цього навчального року адміністрація вишу у професійній підготовці вчителя найбільше уваги почала приділяти методиці викладання окремих дисциплін. Тому саме цей аспект удосконалення педагогічної майстерності вчителя початкових класів окреслив вибір нею теми кандидатської („Сравнительная эффективность орфографических упражнений по русскому языку в

начальных классах школ с украинским языком обучения”, 1969 р.), а згодом докторської („Теория и практика обучения русскому языку младших школьников”, 1993 р.) дисертацій [інтерв’ю з Г. Коваль, 2013 р.].

Чергові зміни в освітній сфері відбулися з упродовженням закону „Про зміцнення зв’язку школи з життям та про подальший розвиток системи освіти в СРСР”, прийнятому Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 року. Згідно з законом було встановлено нову систему шкільної освіти: загальна обов’язкова восьмирічна школа для дітей віком від 7 до 15–16 років; повна середня – для підлітків і молоді 15–18-річного віку (денні середні школи, вечірні (змінні) й заочні середні школи працюючої молоді); школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами фізичного й розумового розвитку; технікуми та інші середні й вищі навчальні заклади [142]. Водночас було введено Положення про вивчення другої мови „за бажанням учнів і батьків”. Власне кажучи, оскільки постанову 1938 р. не було скасовано, то (за цим документом) російську мову в Україні вивчали обов’язково, а українську – за бажанням. Відомий правозахисник, дисидент Є. Сверстюк писав: „Можна було відмовитися від будь-якої мови, але відмова від російської – кримінал” і пояснювалося це „...видатною роллю, яку відігравав і відіграє великий російський народ в ... економічному, політичному й культурному піднесенні” країни, „...фактичною поширеністю даної мови, її розвинутістю та досконалістю” [189, с. 481].

Відповідно до освітньої реформи 1958 р. перебудова педагогічної освіти полягала в її наближенні до виробництва. Основні положення реформи лягли

в основу загальносоюзного Закону про школу, у якому зазначалося, що завданнями в галузі освіти й виховання радянського суспільства є: здійснення загальної обов'язкової середньої освіти, що забезпечувалася професійною підготовкою в поєднанні з посиленою суспільно корисною працею (забезпечення ґрунтовних знань основ наук); засвоєння принципів комуністичного світогляду; трудова підготовка відповідно до зростання рівня науки, здібностей і бажань учнів; моральне, естетичне й фізичне виховання здорового підростаючого покоління; суспільне виховання дітей дошкільного і шкільного віку (прищеплення дітям любові до праці, до знань, формування молодого покоління в дусі комуністичної свідомості й моральності); створення умов, які забезпечували б високий рівень освіти й виховання підростаючого покоління. Нова система освіти передбачала функціонування шкіл для обдарованих дітей (у математиці, музиці, образотворчому мистецтві тощо) з метою підготовки їх до навчання у відповідних вищих навчальних закладах [142, с.318].

У процесі створення нових програм для восьмирічної школи В. Сухомлинський запропонував взяти за основу програму семирічної, доповнивши її серйозним курсом праці в майстернях і навчально-дослідних ділянках. На його думку, восьмирічна школа мала бути єдиною як для міста, так і для села. Учні після закінчення восьмирічної школи повинні були володіти вміннями й навичками, пов'язаними як з технікою, так і з тваринництвом та рослинництвом. Для цього потрібно було значно поліпшити матеріальну базу школи. У листі до М. Хрущова (13 червня 1958 р.) відомий педагог обґрунтував свій погляд на шляхи перебудови народної освіти, де головним вбачав створення різних типів єдиної політехнічної школи, яка повинна готувати всіх до праці. Заради підвищення теоретичного рівня школи одним із завдань реформування системи освіти, як він вважав, залишалася підготовка молоді до вступу у вищі навчальні заклади [там само].

Зміни в освітній сфері, недостатній рівень професійної і політехнічної підготовки вчителя на Рівненщині вимагали негайних організаційних заходів. Так, з 1 вересня 1959 р. на фізико-математичному факультеті Рівненського державного педагогічного інституту почали готувати вчителів фізики і креслення, фізики і трудового навчання [246, с. 44]. Крім того, було відкрито педагогічний факультет з підготовки вчителів (з вищою освітою) 1–4 класів для середньої школи. Нагадаємо, що Костопільське та Острозьке педучилища були реорганізовані ще в 1957 р., на той час в області функціонувало лише Дубенське педагогічне училище.

Першим деканом педагогічного факультету Рівненського державного педагогічного інституту був старший викладач І. Шанюк. Разом з ним розбудовували новоутворений факультет старший викладач П. Скотинянський, який з 1962 р. став його деканом. Цього року в вузі

створено нові кафедри музики, співів, педагогіки та методики початкової освіти, іноземних мов, фізичного виховання. Кафедру педагогіки і методики початкової освіти очолював кандидат педагогічних наук доцент М. Дорошенко [246, с.203–228]. Як і в попередні роки, педагогічний процес у виші не виходив за межі радянської ідеології (зокрема побудови змісту навчальних планів і програм на марксистсько-ленінських методологічних засадах, хоч і з певним послабленням командно-адміністративного тиску).

Проведений аналіз дає підстави для висновків, що навчально-виховна робота всіх закладів освіти Рівненської області в означені роки була спрямована на поліпшення методичної підготовки вчителя, організацію виробничого та політехнічного навчання, трудового виховання. Підтвердженням цього є архівні матеріали (накази, методичні розробки, методичні листи для допомоги вчителю початкових класів, протоколи обласних семінарів директорів шкіл області, матеріали нарад, з'їздів і семінарів учителів 1–4 класів, навчальні плани курсів перепідготовки педагогів тощо), що вказують на систематичне проведення упродовж 1958–1964 рр. заходів обласних і районних рівнів з метою реалізації завдань, які ставило перед освітянами МО УРСР [84; 97, арк.53–54; 100; 103; 105].

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР „Про форми і строки навчання у вищих навчальних закладах і про виробничу практику студентів” у 1959 р. розроблено нові навчальні плани, за якими державні экзамені складали з історії КПРС та педагогіки з методикою викладання. Компаративний аналіз здійснений С. Вітвицькою засвідчив, що навчальні плани 1959 р. складено раціональніше, ніж попередні, адже вони повністю відображали загальнопедагогічні й методичні завдання. Разом з тим, у них більше часу відводилося на педагогічну практику (25 %), зокрема, й без відриву від виробництва, та було передбачено факультативне вивчення домоводства, фото- й автосправи, співів і музики [159, с. 204].

Нам імponує точка зору Л. Березівської, на думку якої, позитивним аспектом досліджуваної реформи стало широке залучення до її розробки наукових кадрів. Затверджений колегією документ про „План роботи науково-дослідних інститутів педагогіки та психології по розробці перебудови системи шкільної освіти” (1959 р.) визначив конкретні цілі: розробка навчальних планів і програм для всіх типів шкіл; вимоги до наукового змісту й побудови підручників; шляхи вдосконалення форм і методів навчання; керівництво у процесі навчання розвитком здібностей учнів; нових підходів до роботи піонерських організацій та ін. Щодо розробки навчальних планів ставилися завдання: „...дати наукове обґрунтування, визначити правильне співвідношення загальної політехнічної і професійної освіти, поєднання навчання та чергування періодів навчання і відпочинку, забезпечення нормального фізичного розвитку дітей і молоді” [142, с.318].

У законі „Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР”, прийнятому V сесією Верховної Ради УРСР 17 квітня 1959 р., у ст.18 наголошувалося на необхідності „перепідготовки вчительських кадрів, підвищенні їхнього ідейно-теоретичного рівня, забезпеченні шкіл кваліфікованими педагогами політехнічних дисциплін”, а також піднімалося питання поліпшення умов праці й побуту вчителів. У ст.19 висувалися нові завдання перед педагогічною наукою – розробка наукових основ змісту навчання й виховання молоді, приділення більшої уваги питанням політехнічного, професійного навчання, середньої спеціальної освіти, узагальненню та поширенню передового педагогічного досвіду [185].

Таким чином, новий освітній документ намітив перспективи розвитку загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної й вищої школи в тісному взаємозв'язку. Позитивними його характеристиками були: комплексність, системність, наступність, взаємозв'язок усіх ланок освіти, негативними ж – русифікація народної освіти та загальна обов'язкова професіоналізація.

Постанова ЦК КП України „Про стан і заходи дальшого розвитку педагогічної науки в УРСР” (прийнята 25 липня 1959 р.) позитивно змінила традицію розробки змісту освіти. Адже саме Міністерство освіти УРСР та Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР спільно з науково-дослідними інститутами педагогіки та психології, педагогічними інститутами та університетами у зв'язку з реформою освіти почали створювати науково обґрунтовані навчальні плани, програми, підручники, наочні посібники для усіх типів загальноосвітніх шкіл; науково визначили зміст і обсяг загальної, політехнічної та професійної освіти [там само].

У положенні Ради Міністрів УРСР про восьмирічну школу 16 серпня 1960 р. було визначено мету, завдання, організацію, структуру, основи навчально-виховної роботи, управління школою тощо. Перед нею ставилися завдання: комуністичного виховання (трудового, морального, фізичного, естетичного, інтернаціонального); надання учням міцних основ загальноосвітніх і політехнічних знань; здійснення тісного зв'язку навчання з життям, підготовка до майбутньої трудової діяльності; продовження середньої освіти з поєднанням навчання й суспільно корисною продуктивною працею. Проголошуючи основною формою навчально-виховної роботи урок, водночас вводилися екскурсії, заняття в майстернях, на шкільних навчально-дослідних ділянках, у процесі яких застосовувалися бригадні, групові та індивідуальні форми роботи. У навчальній діяльності використовувалися різноманітні методи, „що забезпечували всебічний інтелектуальний розвиток школярів, самостійність та ініціативу, заохочували дітей до активної розумової діяльності, свідомого й міцного засвоєння знань, прищеплювали вміння й навички застосовувати набуті знання на практиці”.

Позитивом було спрямування позакласної та позашкільної роботи на ознайомлення дітей з різноманітними видами праці, на розвиток здібностей дітей (у галузі техніки, науки, мистецтва) через діяльність гуртків, товариств, олімпіад тощо [142, с.304].

Варто зазначити, що в системі політехнічного навчання Д. Тхоржевський (1930–2002), радянський педагог, фахівець у галузі трудового навчання і професійної підготовки учнів, важливого значення надавав наявності дидактичного взаємозв'язку між його складовими елементами, до яких учений відносив: навчальні предмети з основ наук (фізики, хімії, біології та ін.); трудове навчання (ручна праця, практичні заняття в навчальних майстернях, домоводство, практично-дослідницьку роботу на пришкільній ділянці); суспільно корисну працю; позакласну роботу [298]. У свою чергу, трудове навчання не зводилося до передавання учням розрізаних та непов'язаних у єдине ціле знань і вмінь. Учителі здійснювали його на основі політехнічного принципу, за умов якого кожне окреме технічне явище пізнавалося в теорії та на практиці як часткове застосування загальнонаукових і загальнотехнічних закономірностей, а в основу вивчення трудових операцій було покладено оволодіння загальнотрудовими прийомами, що широко переносилися на різні види

**Поніманська
Тамара Іллівна**

технологічних процесів. Відмітимо, що в Україні однією з перших ґрунтовних робіт з питань політехнічної освіти в 1960-х рр. стала праця Д. Тхоржевського „Практичні заняття в навчальних майстернях як засіб політехнічного навчання” (її другий розділ присвячено методиці здійснення принципу політехнічного навчання на практичних заняттях у майстернях).

Із середини 1960-х рр. нові завдання освітнього реформування вимагали змін у фаховій підготовці освітян, тому Рівненський державний педагогічний інститут почав готувати вчителів з наступних спеціальностей: математики, фізики, української мови та літератури, російської мови та літератури, педагогіки та методики початкової освіти, педагогіки та психології (дошкільної) – з чотирирічним терміном навчання; української мови, літератури та співів, російської мови та літератури і співів – з п'ятирічним терміном навчання. Продовжувала

вдосконалюватися й заочна форма навчання. У ці роки на заочному відділенні вузу без відриву від виробництва готували вчителів з математики, української мови та літератури, російської мови та літератури, педагогіки та методики початкової освіти, педагогіки та психології (дошкільної) [за інформацією Т. Поніманської, 2015 р.].

Довідка: Тамара Іллівна Поніманська (1954–2016) – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної Академії педагогічних і соціальних наук, член-кореспондент Міжнародної Академії наук педагогічної освіти, член експертної групи науково-методичної комісії з дошкільної педагогіки МОН України, експерт ДАК України, член редакційної колегії Всеукраїнського журналу „Дошкільне виховання”, заслужений працівник освіти України, проректор з наукової роботи та завідувач кафедрою педагогіки та психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету до 2016 р. (нині кафедра педагогіки та психології (дошкільної і корекційної) імені проф. Т. І. Поніманської); фахова освіта – Рівненський державний педагогічний інститут імені Д. З. Мануїльського, спеціальність „педагогіка і психологія (дошкільна)”, 1975 р.; наукове звання присвоєно в 1983 р. за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки; тема дисертаційного дослідження „Засвоєння моральних норм старшими дошкільниками у спільній трудовій діяльності”.

У ході реформи статус Міністерства освіти УРСР не змінився („Положення про Міністерство освіти УРСР” від 4 січня 1962 р.) і був закріплений як республіканський орган, що виконував директиви й розпорядження радянського уряду та комуністичної партії в галузі освіти. Дослухаючись до думок громадськості, Міністерство освіти УРСР намагалося віднайти шляхи подолання виявлених проблем реформування середньої та вищої школи. Розвал „хрущовської реформи освіти” відбувся зсередини й був спричинений певним спротивом педагогів.

Для підвищення якості викладання дисциплін Міністерство освіти в 1963 р. зосередило увагу на усуненні недоліків у роботі вчителів. Для цього, з метою підвищення фахового рівня учительських кадрів, а також перепідготовки керівників-інструкторів для практичних занять у навчальних майстернях педучилищ УРСР, згідно з представленим наказом № 17 МО УРСР від 20 лютого 1963 р. [115, арк.14–15] (додаток А, с.59–61), до роботи залучалися не лише найбільш досвідчені та кваліфіковані педагогічні кадри, учителі-практики, а й викладачі технічних і сільськогосподарських вузів, кваліфіковані працівники підприємств, керівники виробничого навчання, інженери та агрономи. На курси перепідготовки керівників практичних занять у навчальних майстернях направляли в першому потоці осіб, які були залучені до роботи в школі з виробництва і не мали педагогічної освіти, а в другому потоці – осіб з

педагогічною освітою; на курси перепідготовки старших вихователів шкіл-інтернатів в першу чергу направляли старших вихователів новоутворених шкіл-інтернатів, а також старших вихователів, висунутих на ці посади в останні роки [там само, арк.14–15].

Архівні матеріали Рівненської області дають підставу стверджувати, що цього року згідно з планом, затвердженим завідувачем облвно м. Рівного тов. Шостак, на курси перепідготовки до Рівненського інституту вдосконалення кваліфікації учителів було направлено 120 вчителів 1–4 класів (що склало п'ять груп). Загалом навчальним планом, затвердженим директором РІВКУ в 1963 р. (див. таблиця 1.4, с. 62–63), на кожну підгрупу передбачалося на опрацювання матеріалу 820 год., з яких 390 год. лекційних, 120 год. практичних і 310 год. семінарських занять. Зміст курсів включав наступні питання: стан навчально-виховної роботи, якості знань, умінь і навичок учнів 1–4 класів та завдань на 1963–1964 н. р.; аналіз навчальних планів, програм, підручників для 1–4 класів; особливості навчально-виховної роботи в початковій малокомплектній школі; робота вчителя над підвищенням загального і фахового рівня; шляхи піднесення ефективності уроку з окремих предметів; навчання учнів вимірювально-графічних навичок на уроках арифметики; технічний прогрес на сучасному етапі; практикум з ручної праці; використання краснавчочого матеріалу на історії і правознавстві; виготовлення й використання наочності на уроках 1–4 класів; ознайомлення з технічними засобами унаочнення; естетичне, творче, моральне, фізичне виховання; зв'язок навчання в початкових класах з основами сільськогосподарського виробництва; завдання і основний зміст курсу суспільствознавства; технічний прогрес на сучасному етапі; трудове законодавство та ін. Аналізуючи тематику курсів підвищення кваліфікації учителів, ми дійшли висновку, що вона охоплює розгляд усіх важливих питань освітніх реформ означених років.

Відтак особливістю діяльності Рівненського обласного відділу народної освіти впродовж 1960–1964 рр. було здійснення організаційних заходів щодо вдосконалення педагогічної діяльності учительських кадрів, а також підвищення рівня якості освіти. Це відображено також у планах проведення обласних педагогічних читань [111], учительських семінарів, з'їздів освітян [114; 115], курсів з виробничого навчання [118], інформаційних листах, протоколах проведення щомісячних нарад учителів [116], обласних та міських олімпіад, республіканського конкурсу з виготовлення наочних посібників [113] та ін.

Незважаючи на складнощі, непродуманість шляхів реформування освітньої сфери, наприкінці 1963 р. – початку 1964 р. в УРСР було здійснено перехід на нову систему шкільної освіти, запроваджено нові типи середніх шкіл. У цей період можемо спостерігати також підвищення творчої активності учителів та альтернативної педагогічної думки. До здобутків

реформи відносно: урізноманітнення форм і методів навчання та виховання; втілення передового педагогічного досвіду вчителів-новаторів (А. Макаренка, О. Сухомлинського, І. Ткаченка); удосконалення системи профорієнтації учнів; підвищення рівня виховної роботи з метою формування любові й поваги до праці; активізація пізнавальної діяльності у процесі навчання; вироблення уміння творчо використовувати набуті знання на практиці; ознайомлення учнів з доступними досягненнями та відкриттями.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що суспільно-економічні процеси другої половини 1950–1960-х рр. безсумнівно вимагали вдосконалення народної освіти. Загалом ці роки означено як період бурхливої реформаторської діяльності; часткової демократизації українського суспільства; десталінізації (коли історико-педагогічна наука пододала кризу і вийшла на новий якісний рівень свого розвитку); тимчасової лібералізації тоталітарної системи або як період лібералізації суспільного життя (коли під впливом хрущовських реформ в Україні відбувалося національно-духовне пробудження різних верств суспільства); ослаблення командно-адміністративної системи; пошуку нових методів управління народним господарством; відкриття простору для творчого пошуку шляхів підвищення ефективності навчальної та виховної діяльності, нових методів і форм навчання.

У контексті досліджуваної проблеми нами визначено основні етапи реформування педагогічної освіти впродовж 1939–1964 років та шляхи реалізації мети та завдань означених реформ у професійній підготовці вчителя в педагогічних закладах Рівненської області (див. таблиця 1.3, с. 58):

- 1939 – 1940 рр. – вилучення зі змісту навчально-виховного процесу релігійної складової (насадження антирелігійного виховання);
- 1946 – ідейно-політична спрямованість педагогічної діяльності; поєднання урочної та позаурочної форм роботи;
- 1949 – перегляд змісту навчальних планів і програм з метою зменшення обсягу навчального матеріалу;
- 1950 – перебудова змісту освіти у плані її наближення до виробництва; введення факультативних годин з сільськогосподарської праці, спортивного вдосконалення та творчої (гурткової) роботи студентів;
- 1952 – політехнізація освіти (поєднання вивчення основ наук з фізики, хімії, біології та ін., політехнічного навчання і трудового виховання, практична робота в майстернях);
- 1953 – оновлення змісту навчально-виховної роботи шляхом вилучення з навчальних планів окремих дисциплін (історії України, логіки, каліграфії, історії педагогіки), натомість введення нових навчальних програм з інших предметів (української мови, фізики, математики, біології, нової історії, дитячої літератури); вивчення іноземної мови (французької);

- 1955 – впровадження експерименту з виробничого навчання (проходження студентами суспільно-виробничої практики); введення методики викладання праці в початкових класах;
- 1956 – формування загальноосвітніх, політехнічних знань, спеціальних умінь і навичок (вдосконалення виробничого та політехнічного навчання, трудового виховання); творчих здібностей студентів (методики викладання музики, співів, малювання); втілення передового педагогічного досвіду; обов'язкове вивчення двох іноземних мов (французької і німецької);
- 1957 – оновлення змісту педагогічної освіти (з навчальних планів профпідготовки майбутнього вчителя вилучено логіку, історію педагогіки, історію України, каліграфію, натомість виділено години для групи самовиховання);
- 1958 – зближення педагогічного процесу з суспільною корисною працею (проведення навчально-виробничих екскурсій, робота на навчально-дослідних ділянках тощо);
- 1959 – врегулювання співвідношення загальної політехнічної і професійної освіти; збільшення обсягу годин на проходження студентами педагогічної практики; введення нових навчальних планів, за якими державні екзамени складали з історії КПРС та педагогіки з методикою викладання; створення науково обґрунтованих навчальних планів, програм, підручників;
- 1960 – 1964 рр. підвищення вимог щодо методичної підготовки вчителів початкової школи; індивідуальність і науковість у викладанні; втілення передового педагогічного досвіду.

У результаті аналізу змісту навчальних планів 1940–1957 рр. педагогічних закладів Рівненської області визначено співвідношення загальної і професійної освіти та доведено зміну цього співвідношення упродовж означених років. Так, у 1940 р. це співвідношення становило 3:1, а в 1950-х рр. – 1:1.

Слід обумовити і про головну особливість освітньої сфери УРСР досліджуваних років – повна її відірваність від світової педагогіки. Установлено, що будь-яка оцінка, навіть прогресивних західних течій, ставала неможливою і піддавалась різкій критиці. Однак, ми переконані, що в ці роки було закладено міцний фундамент для подальшої перебудови та вдосконалення педагогічної освіти та професійної підготовки вчительських кадрів.

Таблиця 1.3

**Етапи реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині
впродовж 1939–1964 років**

роки	Етапи реформування професійної підготовки вчителя	Шляхи реформування		
		форми організація навчання	методи навчання і виховання	засоби навчання і виховання
1939/ 1940	українізація освіти, вилучення з навчально-виховного процесу радянськими реформами релігійної складової – антирелігійне виховання.	індивідуал групові колективні	лекції, бесіди, переконання, навіювання, покарання	ознайомлення з пресою, політінформація, діафілми
1946/ 1948	політизація освіти, соціалістична спрямованість педагогічної роботи, поєднання урочної та позаурочної форм роботи (обов'язкове відвідування політгуртків тощо).	індивідуал групові колективні	метод власного прикладу, екскурсії формування почуття обов'язку та відповідальності навіювання, порівняння	політична література, наукові кінокартини, політгуртки, графіки, креслення
1949/ 1951	перегляд навчальних планів і програм з метою зменшення обсягу навчального матеріалу та його наближення до виробництва; введення факультативних годин (сільськогосподарська праця, спортивне вдосконалення, творча і гурткова робота).	індивідуал групові колективні	відеометод, заохочення, бесіди, метод конкурентної боротьби, екскурсії навіювання, покарання тощо	спостереження навчальні прилади, діаграми, геогр і істор. карти, вправи, наочність
1952/ 1954	політехнізація освіти: поєднання вивчення основ наук, політехнічного навчання і трудового виховання; практична робота в майстернях; вилучення з навчальних планів історії України; проведення науково-теоретичних конференцій.	індивідуал групові колективні	розповідь, бесіди, інструктаж, метод власного прикладу, екскурсії формування інтересу до навчання тощо	навчальні прилади, карти, графіки, діаграми, наочність, дидактичний матеріал
1955/ 1957	впровадження експерименту з виробничого навчання; введення методики викладання праці в початкових класах; урізноманітнення підходів до класифікації методів навчання і виховання; формування загальноосвітніх, політехнічних знань, спеціальних умінь і навичок, творчих здібностей студентів; втілення передового педагогічного досвіду; вивчення двох іноземних мов (французької і німецької).	індивідуал парні групові колективні	лекції, активні методи навчання, метод вправ, написання творів, навчальна праця, практика, стислий метод опитування, метод прикладу, конкурентної боротьби, графічний метод, причинно-наслідк.	діаграми, таблиці, схеми, карти, наочне приладдя, спостереження (на ділянках), дослідження, графіки, діаграми, геогр і істор. карти, вправи, навч. інструм.
1958/ 1964	зближення педагогічного процесу з суспільно корисною працею; підвищення вимог щодо методичної підготовки вчителів початкової школи; індивідуальність і науковість у викладанні	індивідуал групові колективні	лекції, активні методи навчання, метод трен. вправ, аналіз відкритих уроків, написання конспектів уроків	екскурсії, навч.-дослідні роботи, наук. відкриття, наукові кінокартини

Додаток А

**НАКАЗ
ПО МІНІСТЕРСТВУ ОСВІТИ УРСР
від 20 лютого 1963 року**

№ 17

Про перепідготовку вчителів деяких категорій на довгострокових курсах при педагогічних інститутах і педагогічних училищах у 1963 році

З метою своєчасного і якісного проведення курсів перепідготовки деяких категорій учителів при педагогічних інститутах і педагогічних училищах НАКАЗУЮ:

1. Організувати в 1963 р. при педагогічних інститутах довгострокові курси перепідготовки вчителів фізики, біології, музики, співів, керівників виробничого навчання, учителів іноземних мов, старших вихователів шкіл-інтернатів (згідно з додатком 1–7) та при педагогічних училищах – керівників практичних занять навчальних майстерень (згідно з додатком 3).

2. Встановити такі строки навчання на курсах при педагогічних навчальних закладах:

– для учителів фізики	– 2 місяці;
– для учителів математики	– 2 місяці;
– для учителів музики і співів	– 3 місяці;
– для учителів виробничого навчання	– 2 місяці;
– для учителів іноземних мов	– 3 місяці;
– для учителів біології	– 2 місяці;
– для старших вихователів шкіл-інтернатів	– 2 місяці;
– для керівників практичних занять навчальних майстерень	– 3 місяці.

3. Заняття на курсах провести двома потоками в такі строки:

	I потік	II потік
– для учителів фізики	з 15.03 по 15.05	з 1.10. по 1.12
– для учителів математики	з 15.03 по 15.05	з 1.10. по 1.12
– для учителів музики і співів	з 15.03 по 15.06	з 1.10. по 1.01
– для учителів виробничого навчання	з 15.03 по 15.05	з 1.10. по 1.12
– для учителів іноземних мов	з 15.03 по 15.06	з 1.10. по 1.01
– для учителів біології	з 15.03 по 15.05	з 15.09. по 15.11
– для старших вихователів шкіл-інтернатів	з 15.03 по 15.05	з 1.10. по 1.12
– для керівників практичних занять навчальних майстерень	з 15.03 по 15.06 з 1.10. по 1.01	

4. Завідуючим обласними, Київським і Севастопольським міськими відділами народної освіти:

1) забезпечити своєчасну і повну явку вчителів на курси, надсилали на довгострокові курси перепідготовки вчителів не за фахом, учителів-заочників, вчителів, які недавно закінчили педагогічні навчальні заклади та тих, які незабаром переходять на сесію;

2) не пізніше 10 днів до початку роботи курсів повідомляти про виділених на курси вчителів, про час їх виїзду до навчальних кадрів і про умови навчання;

3) забезпечувати своєчасну виплату заробітної плати вчителям, відрядження на курси, за місцем основної їх роботи за рахунок коштів, передбачених бюджетом на курсові заходи;

4) на курси перепідготовки керівників виробничого навчання інженерів і агрономів, які залучені до роботи в навчанні з виробництва і не мають педагогічної освіти. В другому разі на курси направляти керівників виробничого навчання в класах, в яких навчається механізація сільськогосподарського виробництва;

5) на курси перепідготовки керівників практичних занять у навчальних майстернях направляти в першому потоці осіб, які були залучені до роботи в школі з виробництва і не мають педагогічної освіти, а в другому потоці – осіб з педагогічною освітою;

6) на курси перепідготовки старших вихователів шкіл-інтернатів в першу чергу направляти старших вихователів новоутворених шкіл-інтернатів, а також старших вихователів, висунутих на ці посади в останні роки;

7) подавати всебічну допомогу педагогічним навчальним закладам в організації курсової перепідготовки, а також в ознайомленні слухачів з передовим педагогічним досвідом роботи кращих вчителів.

5. Ректорам педагогічних інститутів і директорам педагогічних училищ:

– до читання лекцій і проведення практичних занять запросити найбільш досвідчених і кваліфікованих викладачів, учителів-практиків, кваліфікованих працівників підприємств, а також викладачів технічних і сільськогосподарських вузів;

– визначити сталі години роботи слухачів у майстернях, лабораторіях і навчальних кабінетах, для проведення занять закріпити за групами слухачів аудиторії;

– затверджувати на засіданнях відповідних кафедр плани роботи на курсах;

– систематично контролювати якість читання лекцій та проведення практичних занять. Забезпечувати повне виконання навчальних планів і програм курсової перепідготовки.

6. Управлінню підготовки вчителів (т. Семерніковій Р. А.) ввести відповідні зміни до навчальних планів і програм у зв'язку з зменшенням строків перепідготовки вчителів фізики і біології, підготувати навчальні плани і програми з математики і до 10 березня 1963 року надіслати всі навчальні плани і програми педагогічним навчальним закладам.

7. Управлінню підготовки вчителів (т. Семерніковій Р. А.) та управлінню кадрів (т. Магдичу І. І.) посилити контроль і керівництво роботою курсів.

Відповідальність за успішну і якісну організацію курсів перепідготовки вчителів покладається особисто на ректорів педагогічних інститутів, директорів педагогічних училищ і завідуючих обласними (Київським і Севастопольським міськими) відділами народної освіти.

Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників міністра освіти УРСР тт. Завло С. Т. і Корнійчука А. В.

ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР
П. МИРГОРОДСЬКИЙ

Згідно: підпис і печатка
За даними ДАРО [115, арк.14,15]

Додаток № 8 до наказу МО УРСР № 17 від 20.02.1963 р.

П Л А Н

**перепідготовки керівників практичних занять у навчальних майстернях
при педагогічних училищах УРСР**

№ п/п	Назва педагогічного училища	З яких обласних відділів народної освіти направляються учителі на перепідготовку	Загальна кількість учителів	З них по потоках	
				1 потік	2 потік
1.	Городівське	Львівський сільськогосподарський	10	5	5
		Львівське промислове	5	3	2
		Волинське	10	5	5
		Ровенське	10	5	5
		Івано-Франківського	10	5	5
		Тернопільського	8	4	4
		Закарпатського	7	3	4
		Разом	60	30	30
2.	Нікопольське	Дніпропетровський сільськогосподарський	8	4	4
		Дніпропетровський промислове	10	5	5
		Кримський сільськогосподарський	5	3	2
		Кримське промислове	5	3	2
		Одеський сільськогосподарський	10	5	5
		Одеське промислове	5	2	3
		Полтавський сільськогосподарський	12	6	6
		Полтавське промислове	5	2	3
Разом	60	30	30		
3.	Костянтинівське	Донецький сільськогосподарський	10	5	5
		Донецьке промислове	20	10	10
		Харківський сільськогосподарський	5	3	2
		Харківське промислове	3	1	2
		Херсонський сільськогосподарський	5	3	2
		Херсонське промислове	3	1	2
		Разом	60	30	30
4.	Лисичанське	Луганський сільськогосподарський	5	5	-
		Луганське промислове	10	10	-
		Сумський сільськогосподарський	10	10	-
		Сумське промислове	5	5	-
		Разом	30	30	-
		Всього	120	120	120

Таблиця 1.4

**Навчальний план і тематика курсів
підвищення кваліфікації учителів 1–4 класів**
(затверджений директором Рівненського інституту вдосконалення
кваліфікації учителів у 1963 році)

№ п/п	Тематика курсів	лектор	всього	лекції	пр.	сем.
1.	Стан навчально-виховної роботи, якості знань, умінь і навичок учнів 1–4 класів та завдань на 1963–1964 н. р.	Вечер Карнаух	2	2		
2.	Аналіз навчальних планів, програм, підручників для 1–4 класів	Вечер Карнаух	6	6		
3.	Піднесення ефективності уроку	Юрчак	4	2		2
4.	Шляхи піднесення ефективності уроку з окремих предметів	Шишковська Авер'янова Караманчук	8			2 2 4
5.	Предметні уроки в 1–4 класах	Герцман	4	2		2
6.	Творчі роботи учнів на уроках української мови	Шишковська	4	4		
7.	Виразне читання в початкових класах	Бойко	6	4		2
8.	Особливості викладання другої (російської) мови. Мовний практикум з російської мови.	Карнаух	10	4		6
9.	Навчання учнів вимірювально-графічних навичок на уроках арифметики	Шишковська	2	2		
10.	Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії і правознавства	Абрамович	4	2		2
11.	Забезпечення наступності у викладанні і знаннях учнів 1–4 класів	Герцман	4	4		
12.	Виготовлення і використання наочності на уроках 1–4 класів	Авер'янова	6		6	
13.	Озмайомлення з технічними засобами унаочнення	Бойко	2		2	
14.	Особливості навчально-виховної роботи в початковій малокомплектній школі	Абрамович	4	2		2
15.	Робота вчителя над підвищенням загального і фахового рівня	Вечер Карнаух	4	4		
16.	Естетичне виховання учнів. Практикум зі співів	Жук	10			10
17.	Фізичне виховання учнів	Штагер	4			4

18.	Практикум з малювання	Кузьмінська	10			10
19.	Практикум з ручної праці	Абрамович Паламарчук	10		10	
20.	Шляхи і методи виховної роботи з учнями 1–4 класів	Бльосткіна Сінкевич	4	4		
21.	Науково-атеїстичне виховання учнів 1–4 класів	Кіндрат	4	4		
22.	Організація в 1–4 класах позакласної роботи з учнями	Шишковська	2	2		
23.	Ідейно-політичне виховання учнів в світлі морального кодексу будівника комунізму. Робота з жовтенятами і піонерами	Козачук	2	2		
24.	Зв'язок навчання в початкових класах з основами сільськогосподарського виробництва	Борейшо	6	4	2	
25.	Планування й облік навчально-виховної роботи в початкових класах	Герцман	6	2	4	
26.	Про завдання ідеологічної роботи в школі в сучасних умовах	Косарев	2	2		
27.	Завдання і основний зміст курсу суспільствознавства		2	2		
28.	Технічний прогрес на сучасному етапі	Ткаченко	2	2		
29.	Деякі питання марксистсько-ленінської естетики	Маловицький	2	2		
30.	Робота школи з батьками	Авер'янова	2	2		
31.	Загальний огляд нової методичної, періодичної і дитячої літератури	Шишковська	6	6		
32.	Роль виробничих нарад у поширенні передового досвіду	Богданова	2	2		
33.	Як охороняти зір дитини	Сень	2	2		
34.	Трудове законодавство	Габріель	2	2		
35.	Питання фінансово-господарської роботи	Слупак	2			2
Разом			152	78	24	50
по підгрупах			164	78	24	62
Всього по 5 групах			820	390	120	310

Зав. кабінетом

(Вечер)
За даними ДАРО [115, арк.37,38]

1.3. Організація та особливості діяльності педагогічних закладів Рівненської області в контексті освітніх реформ 1939–1964 років

Упродовж 40–60-х рр. ХХ ст. в Радянській Україні склалася мережа навчально-виховних закладів різних типів, які готували фахівців педагогічного профілю. Провідна роль у цьому плані відводилася закладам освіти, які, окрім освітньої функції, виконували ще й виховну, виховуючи активного, корисного для суспільства громадянина. Організація та особливості функціонування середніх і вищих педагогічних закладів були зорієнтовані на створення сприятливих умов щодо формування радянського педагога з високим рівнем професіоналізації.

Реформування професійної підготовки вчителя упродовж означених років, внесення коректив та уточнень у навчальні плани і предметні програми вело до вдосконалення педагогічного процесу навчально-освітніх закладів УРСР, Рівненщини зокрема. Сутність таких заходів полягала в організованій двосторонній діяльності, спрямованій на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу студентами з подальшим застосуванням отриманих знань, умінь і навичок на практиці.

У педагогічному процесі радянських вузів приймали участь адміністрація, викладацький колектив, громадські та комсомольські організації, студентська молодь і кожен студент зокрема. Цей процес як самостійне цілісне явище мав свої закономірності, внутрішні зв'язки, систему організації (планування роботи педагогічного колективу, здійснення плану, контролю і перевірки його виконання) та специфічні поєднання напрямів змісту навчально-виховної роботи, методів навчання та виховання.

Ураховуючи результати дослідницької роботи, процес реформування професійної підготовки вчителя у педагогічних закладах Рівненщини досліджуваного періоду слід розглянути цілісно. Отже, спробуємо окреслити і проаналізувати наступні його складові: зміст і характер професійної виховної діяльності; рівень теоретичних знань студентів з окремих (суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних) дисциплін; рівень професійної майстерності майбутнього вчителя, який реалізовувався у практичній педагогічній діяльності.

Як свідчить здійснений аналіз, на професійно-виховну спрямованість радянського педагога впливали наступні фактори: цілі і напрями виховного впливу в їхній єдності; врахування у вихованні економічних, організаційних, ідеологічних і соціальних факторів суспільного життя; планування і координація роботи всіх ланок народної освіти, що займалися вихованням;

охоплення виховним впливом усього населення; включення специфічного виховного впливу в соціальну практику; системна перевірка виконаних виховних завдань та їхньої ефективності.

Закономірності розвитку радянського суспільства, що висвітлювали основні вимоги й положення радянської педагогіки, служили виявленню та закріпленню в навчально-виховному процесі наступних принципів, які декларативно проголошувалися урядовим керівництвом: пріоритет розумової та моральної спрямованості змісту навчання й виховання; повага до особи студента у поєднанні з високою вимогливістю до нього; встановлення єдності репродуктивної і творчої роботи студентів під керівництвом викладача; поєднання навчання з життям (суспільно корисною працею).

Ураховуючи вищевикладене та результати аналізу архівних джерел досліджуваного періоду, визначимо пріоритетні види навчально-виховної діяльності педагогічних закладів Рівненщини:

➤ професійно-педагогічна робота (керівництво освітнім закладом, діяльність викладацьких колективів (робота педагогічних рад, предметних кабінетів, методичних об'єднань, предметних методичних комісій), проведення педагогічної практики в базових початкових школах області, обмін досвідом з викладачами інших міст УРСР (залучення до педагогічного процесу лекторських груп з Києва) та учителями-методистами початкових шкіл тощо);

➤ організаційно-педагогічна діяльність (заходи щодо становлення та функціонування педучилищ, проведення реорганізаційних процесів у зв'язку з нововведеннями впродовж означених років, культурно-спортивних масових міроприємств, організація педагогічної і суспільно-виробничої практик, проведення тематичних вечорів, концертів, щоденних політінформацій, щотижневих комсомольських зборів, екскурсій, участь студентської молоді в роботі різноманітних гуртків, громадська діяльність, допомога колгоспам області тощо) (див. таблиця 1.5, с.66).

Для ґрунтовного аналізу організаційно-педагогічних засад діяльності педагогічних закладів Рівненської області варто розглянути наступні структурні компоненти: склад професорсько-викладацького колективу училища (віковий, за статевою, національною, регіональною ознаками, стажем і досвідом роботи); умови та специфіку здійснення навчально-виховного процесу; контингент набору слухачів (віковий, соціальний, за статевою, національною, регіональною ознаками); прослідкувати динаміку підготовки вчителів упродовж років функціонування педагогічних закладів; наявність умов для проходження педагогічної і суспільно-виробничої практик; рівень підготовленості абітурієнтів і випускників; ймовірність працевлаштування після закінчення навчання; матеріально-технічне забезпечення установи (фінансування, стипендіальний і бібліотечний фонди, стан допоміжного господарства, наявність землі, умови проживання

слухачів, забезпечення викладачів (присадибними ділянками, квартирами, паливом, освітленням, хлібними та продуктовими картками), умови проживання слухачів; інші форми роботи (діяльність громадських та комсомольських організацій, гурткова робота, допомога населенню, сільськогосподарські роботи та ін.); можливість підвищення кваліфікації учителів.

Таблиця 1.5

Навчально-виховна діяльність у педагогічних училищах Рівненщини (1945–1964 рр.)

Педагогічна діяльність	Організаційно-педагогічна діяльність
керівництво та управління освітнім закладом (робота щодо підвищення рівня якості освіти)	заходи щодо становлення та функціонування педучилищ (поліпшення умов навчання та виховання)
педагогічна діяльність викладацьких колективів (індивідуальна, групова, колективна робота)	проведення реорганізаційних заходів у зв'язку з нововведеннями впродовж означених років
робота педагогічних рад (аналіз навчальних планів та програм, удосконалення роботи освітян і т. д.)	організація і проведення культурно-спортивних масових міроприємств
діяльність науково-методичних об'єднань (щодо поліпшення методики викладання навчальних предметів тощо)	організація роботи різноманітних гуртків для всебічного розвитку особистості
робота предметних методичних комісій, секцій, предметних кабінетів тощо	організація і проведення педагогічної, суспільно-виробничої практик
організація і проведення педагогічної практики (співпраця з базовими початковими школами області)	співпраця з колгоспами області (проведення сільськогосподарських видів робіт)
проведення навчально-методичних семінарів, тематичних вечорів тощо	щотижневі комсомольські збори, екскурсії, тематичні вечори, концерти, щоденні політінформації
перепідготовка та підвищення кваліфікації освітян у контексті завдань освітніх реформ	громадська діяльність освітян та студентів (візні заходи в села області з метою агітаційної діяльності)
обмін досвідом з викладачами інших міст УРСР (запрошення лекторів з Києва) та учителями-методистами початкових шкіл області	організація роботи виробничих бригад мулярів та штукатурів, вирощування студентами овочів для постачання їдальні педучилища тощо

Як і будь-яке інше історико-педагогічне явище, організаційно-педагогічна діяльність освітніх закладів Рівненщини розвивалася в обраний період, маючи певну передісторію. Ураховуючи історичні, соціально-політичні, культурні та педагогічні передумови, що визначили зміст і сутнісні ознаки професійної підготовки майбутнього фахівця, розглянемо організацію та особливості діяльності педагогічних закладів упродовж досліджуваних років у контексті освітніх реформ 1939–1964 років.

Після політичних і територіальних змін 1939 р. в Рівненській області почали діяти апробовані на сході Радянської України вольові командно-адміністративні методи керівництва, які сприяли розвитку економіки, освіти, управління країною. Наслідком таких дій стало вже наприкінці вересня – на початку жовтня 1939 р. відновлення роботи шкіл у містах, а впродовж жовтня – і в селах та їхнє переведення на державне утримання. У квітні цього року в області було відкрито 64 початкові школи, де навчалось 75569 школярів. На початок 1940–1941 н. р. керівництво передбачало збільшення кількості шкіл: початкових – 803, неповних середніх – 313, середніх – 40 (з загальною кількістю 185700 учнів) [6; 7; 8; 9; 19].

Завдяки належному фінансовому забезпеченню освітньої сфери на початок навчального року вдалося відкрити на Рівненщині на 57 шкіл більше від зазначеного планування [1, арк.1–2]. З огляду на це, виникла нагальна потреба відкриття педагогічних закладів, які б готували перших в області радянських учителів для початкової школи. Проблема нестачі вчительських кадрів, як уже зазначалося в підрозділі 1.1, вирішувалася двома шляхами: підготовкою педагогів з місцевих кадрів та направленням на Рівненщину вчителів зі східних областей України. За рішенням ЦК КП(б)У до області в перші роки становлення радянської освітньої системи прибуло 700 вчителів початкових класів з Ворошиловградської (200) та Вінницької (500) областей [158]. Крім того, у 1939 р. (на базі колишньої вчительської семінарії) почала функціонувати перша педагогічна школа в Острозі, а в 1940 р. – дві педагогічні школи – Домбровицька (нині м. Дубровиця) та Дерманська (Здолбунівський р-н). Освітні заклади здійснювали підготовку вчителів початкових класів. За перший рік навчання професійну педагогічну освіту тут здобували 858 слухачів. Зокрема, в Острозькій – 458 осіб, Домбровицькій – 200 осіб, Дерманській – 200 осіб [10, арк.2; 158, с. 182].

Головне завдання, яке покладалося на педагогічні заклади – формування особистості радянського вчителя, який бере участь у громадському житті країни, пройнятого ідеями партії та зацікавленого у впровадженні ідей у соціум. В основі педагогічної діяльності лежало вчення класиків марксизму-ленінізму, постанови та директиви компартії СРСР. На серпневій нараді вчителів Ровенського (Рівненського) району в 1940 р. завідувач районного відділу освіти зазначив: „Оволодіння більшовизмом має для наших учителів життєве значення. Комуністичний світогляд – це для вчителя основа основ.

Не може він виховувати радянських дітей, не володіючи марксизмом-ленінізмом... Хіба може наш учитель, у нашу велику епоху замкнутості в шкаралупу свого предмета, забратися за частокіл своїх формул і правил, звідти незворушно дивитися на світ. Такий учитель може в один із моментів опинитися на голову нижче своїх учнів” [42, арк.3].

На перший курс педагогічних шкіл приймали осіб віком від 15 до 30 років, які закінчили неповну середню школу або семирічку. Абітурієнти складали іспити з російської та української мови (диктант й усно), арифметики (письмово та усно), географії, геометрії і співів. Крім інших предметів, обов’язковим був іспит з Конституції СРСР і УРСР. Особи віком від 17 до 35 років, які закінчили середню школу, мали можливість вступу на третій курс навчання, склавши вступні екзамени. Виняток становили абітурієнти, які мали атестат з відмінними оцінками (їх приймали поза конкурсом) [158, с.181–199].

Урядове керівництво та обласні органи освіти надавали великого значення формуванню викладацького та студентського колективів педагогічних закладів, так як особливості міжособистісної комунікації відображалися у процесі професійного спілкування. Ефективність такої педагогічної взаємодії залежала не лише від особистості студента, а насамперед від індивідуально-психологічних характеристик викладача. Ці взаємини характеризувалися складною внутрішньою структурою, оскільки викладач здійснював вплив на студентів не лише змістом своїх лекцій та інших навчальних занять, але й своєю поведінкою, звичками, манерами, переконаннями, своїм ставленням до справи, науки, колег і передусім – до студентів. Тому керівні органи надавали перевагу освітянам зі східних областей республіки, з чітко сформованою стійкою життєвою позицією, тим, кому вони повністю довіряли. Наприклад, навчально-методичну діяльність в Острозькій педагогічній школі на той час забезпечували десять викладачів (М. Козій, Й. Гончаренко, Ф. Панасюк, Ф. Кравченко, Й. Луценко, Р. Басараб-Тарло, Д. Ходоровська), які приїхали на роботу за направленням, і троє освітян з місцевих кадрів (О. Коберник, Г. Рокицький, С. Собецький) [13, арк.102]. Відомо, що в середніх педагогічних закладах Рівненщини працювали освітяни, які не мали вчених ступенів, а їхня заробітна платня визначалася від кількості годин та предмета.

Навчально-виховний процес у закладах освіти здійснювався згідно з традиційною класно-урочною технологією з введенням у його структуру різних видів групової, колективної та індивідуальної роботи при збереженні керівної ролі викладача. Колективна форма організації педагогічного процесу передбачала поєднання напрямів навчання та виховання в єдине ціле, що зумовлювалося урочними й позаурочними формами організації виховної роботи зі студентами. Такі організаційні заходи безсумнівно впорядковували навчальний процес та підвищували відповідальність

студентів за результати своєї роботи. Проблема якості та шляхи реформування професійної підготовки майбутніх учителів педагогічних шкіл Рівненщини залежали передусім від умов, які мали б забезпечити ефективність формування у студентів відповідних професійних компетентностей.

Загалом створювались належні умови навчання і проживання. Та все ж потрібно було враховувати особливості організаційно-педагогічних засад діяльності освітніх закладів у ці роки. Насамперед вікова неоднорідність студентів дає підставу висловити припущення про специфіку перебігу адаптаційного процесу й необхідність створення педагогічних умов, які сприяли б його оптимізації. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми стало залучення студентської молоді до громадської та творчої діяльності [274].

Процес підготовки нової генерації учительських кадрів, здатних позитивно впливати на суспільний розвиток, потребував зростання якості освіти та докорінного оновлення професійної підготовки вчителя. Зазначимо, що кількісно школи Рівненщини були забезпечені вчителями початкових класів, але якісний рівень кадрового забезпечення знижував недостатньо високий освітній ценз педагогів. У багатьох школах області (включаючи середні і неповні середні) у 1940–1941 н.р. працювали вчителі з незакінченою середньою педагогічною освітою, які ще рахувалися заочниками педагогічних шкіл [2]. З-поміж направлених на роботу переважав контингент із загальною середньою освітою. Саме з таким рівнем освіти в січні 1941 р. на Рівненщину прибуло 500 учителів 1–4 класів [14]. У звіті Рівненського міського відділу народної освіти про навчально-виховну роботу за III чверть 1940–1941 н.р. йшлося про те, що всі школи міста, за винятком двох неповних середніх, повністю забезпечені висококваліфікованими кадрами [2, арк.2]. Проте, вважаємо, що дане твердження є тенденційним з огляду на спосіб формулювання даних звітних матеріалів радянських років.

Основним критерієм роботи педагогічних закладів був рівень підготовки його випускників, зокрема раціональне поєднання в педагогічній діяльності теоретичних знань з умінням застосовувати їх на практиці, пошук ефективних форм і методів навчання та виховання, а також удосконалення навчальних планів та програм. Розподіл випускників педагогічних шкіл здійснював Рівненський обласний виконавчий комітет, згідно з постановою (№ 240) якого на керівні посади рекомендували „перевіrenих, найкраще підготовлених учителів”. Разом з тим статистичні дані періодичних видань того часу засвідчують, що з загальної кількості 485 студентів Острозької педагогічної школи лише 46 осіб отримали свідоцтво вчителя початкових класів [158, с.181–199]. Найімовірніше, це були кращі з кращих, адже підготувати вчителя за такий короткий термін (шість місяців) було неможливо.

Із метою підвищення професійної компетентності учителів керівництво Рівненщини організувало роботу короткотривалих учительських курсів з підготовки та перепідготовки фахівців початкової школи. Суттєвим є те, що за дуже короткий термін поглибленому вивченню підлягали навчальні предмети: українська, російська мова та література, педагогіка, природознавство, історія, географія, Конституція СРСР, співи, малювання і каліграфія, фізкультура та методика викладання окремих предметів (української та російської мов, географії, історії, арифметики).

Грунтовним та широким був перелік тем, передбачених програмою з вищезазначених дисциплін. Наприклад, з педагогіки (у класному журналі обласних двомісячних учительських курсів м. Дубно, 1940 р.) для опрацювання пропонувалися наступні теми: про виховання і школу; педагог в античному суспільстві; виховання у феодальному суспільстві; класовий характер виховання в буржуазному суспільстві; лженаука – педологія; „Теорія” відмирання школи й боротьба з нею; радянська педагогіка; рішення ЦКВКП(б) про школу; основні джерела педагогіки; проміжні педагогічні науки; мета комуністичного виховання; мораль; воля, войовничий атеїзм; інтернаціональне виховання; система народної освіти в СРСР; політика буржуазії в галузі освіти; політика радянської влади в галузі освіти; учень радянської школи; сприйняття та відчуття; пам’ять і запам’ятовування; уява, фантазія; мислення, мова; поняття, інтерес; вчитель радянської школи; зміст навчання в початковій школі; програма початкової школи; структура підручника; визначення уроку і вимоги до нього [11]. Як бачимо, зміст курсу з педагогіки має значні недоліки, адже лише поверхнево охоплює деякі окремі аспекти з історії педагогіки, загальнопедагогічних дисциплін (загальних основ педагогіки, дидактики, теорії виховання, школознавства) та психології дитячого шкільного віку. Більше того, уникнути зайвої політизації було неможливо, так як весь навчальний матеріал має виключно ідеологічне спрямування, що свідчить про те, що в структурі навчального курсу не дотримано принципів об’єктивності, системності та логічної послідовності. Усі навчальні плани та програми з підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів у ці роки були недосконалі, суттєво перевантажені матеріалом і потребували негайного перегляду. Упродовж 1941 р. Наркомат освіти України разом з Всесоюзним Комітетом у справах вищої школи продовжували їх удосконалювати. Однак вони також містили певні прогалини у структурній побудові та заідеологізованість змісту, що безумовно перешкоджало ефективному засвоєнню знань і зовсім не спрямовувало майбутніх фахівців на творчий пошук.

Після закінчення однієї з педагогічних шкіл Рівненщини випускники отримували характеристики та направлення на роботу у школи різних областей УРСР. Окремі з них продовжували навчання у вчительському інституті м. Рівного (див. фото с. 36), відкритому ще в березні 1940 р. у

приміщенні колишньої „Школи осадничої” [158]. Освітній заклад здійснював підготовку вчителів 5–7-х класів для неповної середньої школи і мав три факультети: історичний, фізико-математичний та мовно-літературний. Директором Ровенського вчительського інституту було призначено М. Кривенка. На жаль, дуже мало відомостей про викладацький склад інституту в ці роки, хоча з публікацій П. Йови (ректора Ровенського державного педагогічного інституту 1957–1968 рр.) відомо, що Народний Комісаріат освіти УРСР в 1940 р. надіслав до Рівненського інституту групу викладачів з Києва, Харкова та інших міст республіки. Це була переважно молодь, яка щойно закінчила радянські університети. Для здійснення педагогічного процесу інститут отримав навчальну літературу та посібники з інших вишів УРСР [там само, с.216].

Окремі дослідники (С. Вітвицька) вважають, що рівень викладання в педагогічних інститутах УРСР залишав бажати кращого. Адже в 1940–1941 н. р. у педагогічних вузах республіки працювало 281 (6,6 %) професор та 558 (13,2 %) кандидатів наук, доцентів. Понад 80 % викладачів інститутів не мали вченого ступеня і звання. У досліджуваній період у вузах Західної України діяв „Статут про штатно-окладну систему оплати вищих шкіл СРСР”, який визначав три посадових рівні викладачів вищої школи та їхнє річне навантаження: професор – 240 годин, доцент – 360 годин, асистент – 480 годин. Було встановлено щомісячну заробітну платню: професори отримували 300 крб., доценти – 250 крб., асистенти – 210 крб. [159, с. 205].

Відповідно до постанови РНК СРСР „Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою” від 11 липня 1940 р., „Про правила прийому до вищих навчальних закладів” до радянських вузів без вступних іспитів приймали осіб, які закінчили з атестатом відмінника середню школу – впродовж двох років після закінчення школи. Переваги при вступі надавалися вихідцям із робітничих та селянських родин, а також колишнім членам КПЗУ [158, с.209–210]. У результаті такого відбору багатьом випускникам місцевих гімназій (дітям державних службовців, заможного прошарку селян, власників крамниць, невеликих промислових підприємств, тобто тих, кого невдовзі радянська влада зарахувала до „ворогів народу”) вступ до вузу унеможлививлювався через їхнє соціальне походження.

Обласний відділ народної освіти як головний орган, який відповідав за організацію освіти на Рівненщині, наголошував на недостатній підготовленості сільських учителів до вступу у вищий навчальний заклад. Тому для покращення знань вступників з 18 березня 1940 р. при вчительському інституті почало працювати підготовче відділення [там само, с.211]. В оголошенні про набір студентів першого курсу до Рівненського вчительського інституту на 1940–1941 н. р. конкретизувалося: „До інституту приймаються усі трудящі СРСР, які мають середню освіту або знання в обсязі 9 класів середньої школи” [там само, с.210]. У 1940–1941 н. р. в

педагогічному закладі навчалося 210 студентів. За даними Ровенського облвню влітку 1940 р. план набору студентів-заочників до вишу було перевиконано (він становив 545 осіб) [14, арк.1]. Найчисельнішу групу складали вчителі з Рівного, Острога, Дубно та Здолбунова [42, арк.4]. Навчальні програми і плани були розраховані на підготовку фахівця упродовж двох років. Зазначимо, що тижневе навантаження учителів рівненських шкіл на той час сягало 18–38 год. і поєднувати його з навчанням у вузі було досить складно [2, арк.15].

У перші роки функціонування освітнього закладу якісна успішність становила 70–80 %. Припускаємо, що такі показники штучно підвищувалися для звітності. Неможливо не звернути увагу на те, що для підвищення рівня успішності, керівництвом організовувалися заходи взаємодопомоги серед студентства (коли відмінники допомагали відстаючим у навчанні) або ж упроваджувалося „соціалістичне змагання за високу успішність” між групами студентів.

Першими студентами вчительського інституту були Терентій Новак, Григорій Гопанчук, Микола Українець, Панасій Самсонюк – колишні політичні в'язні за часів Польщі (члени КПЗУ), які встигли продемонструвати свою прихильність до радянської влади вже в перші місяці її діяльності. Зауважимо, що повоєнного випуску студентів Ровенського вчительського інституту не було, оскільки навчання було перерване 22 червня 1941 р. нападом нацистської Німеччини на Радянський Союз [158, с.210].

Отже, створення дворічних вчительських інститутів у 1940-і роки розглядалося як вимушений захід, оскільки потрібно було збільшити обсяги підготовки фахівців. Безумовно, якісно підготувати вчителя за два роки навчання було складно, адже короткі терміни навчання негативно позначалися на рівні їхньої професійної майстерності. Тому, для підвищення професійної підготовки вчителів початкової школи в 1940 р. у м. Рівному крім вчительського інституту функціонували районні методичні та обласний педагогічний кабінет. Розташували його в приміщенні обласного відділу народної освіти. Згідно з наказом облвню № 21 від 1 лютого 1940 р. директором педагогічного кабінету було призначено А. Романеска. У лютому 1940 р. наказом № 512 Народного комісара освіти УРСР „Про організацію обласних інститутів удосконалення учителів” педагогічний кабінет перейменовано на Ровенський інститут удосконалення учителів. Згідно з архівними даними, в 1940 р. тут підвищили кваліфікацію більше 50 вчителів [2]. Упродовж років імідж інституту формували висококваліфіковані фахівці з неповторним стилем педагогічної діяльності, основна мета якої полягала у вивченні стану викладання навчальних дисциплін і наданні окремим учителям методичної допомоги [158, с.199–202].

Завданням інституту було підвищення фахового та ідейно-політичного рівня працівників шкіл області. Серед педагогічних кабінетів при інституті функціонував кабінет педагогіки й початкового навчання, який займався методичними розробками, що базувалися на досвіді кращих учителів шкіл Рівненщини. У 1944 р. завідувачем кабінету став директор інституту Г. Кривцов, педагогічний стаж роботи якого становив 27 років. Педагог поєднував роботу в Ровенському інституті удосконалення кваліфікації учителів з викладанням педагогіки у вчительському інституті та історії партії у політшколі. При обласному педагогічному кабінеті діяла бібліотека, фонд якої нараховував 1840 примірників книг та 30 найменувань періодичних видань [там само].

Проведений аналіз засвідчує, – припинення функціонування в області з упровадженням радянської системи освіти навчальних закладів, у яких викладали польською, німецькою, єврейською та іншими мовами. Разом з тим, варто відмітити тенденцію нігілістичного ставлення до збереження й розвитку національного багатства (мови та культури). Однак ми погоджуємося з думкою про те, що, незважаючи на всі помилки, досвід цього часу мав неабияке теоретичне і практичне значення для розвитку системи професійної педагогічної освіти на Рівненщині в наступні роки. Отож в умовах командно-адміністративної системи профпідготовка вчителя на Рівненщині здійснювалася в середніх педагогічних закладах, а також існувала можливість продовжити навчання у вищому навчальному закладі та підвищити свій фаховий рівень у Ровенському інституті удосконалення кваліфікації учителів (див. таблиця 1.2, с.37).

Німецько-радянська війна загальмувала здійснення загальної обов'язкової освіти. Педагогічні заклади Рівненської області припинили своє функціонування. Розгортанню навчання перешкоджала евакуація населення з західних районів УРСР у східні, масовий призов учителів-чоловіків в армію, початок трудової діяльності учнів у зв'язку з скрутним матеріальним станом багатьох сімей та ін.

Дослідник С. Черник (1984) зазначає, що освітню політику 1941–1945 рр. в СРСР можна умовно поділити на два етапи, які розрізняються спрямованістю й змістом розвитку навчальних закладів. Якщо на першому етапі (1941–1943 рр.) приймалися заходи, спрямовані на боротьбу проти труднощів і недоліків, за збереження існуючої школи й системи народної освіти, то особливістю другого етапу (1943–1945 рр.) були заходи щодо організаційно-педагогічного зміцнення школи, підвищення якості всієї навчально-виховної роботи, врегулювання дисципліни й порядку серед учнів [234, с.211].

За часів окупації на території Рівненщини з великими перебоями працювало лише 365 початкових шкіл. Навчанням було охоплено 35 тис. учнів, працювало 696 учителів. Окремі архівні відомості свідчать про те, що

у школах вчили лише читати, писати та рахувати. До заяви міського шкільного відділу про прохання прийняти на посаду вчителя загальноосвітньої початкової школи м. Ровно у 1942 р. додавалося свідоцтво про закінчення вузу та анкета, в якій вказувалося прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, національність, релігійна та партійна приналежність, освіта, педагогічний стаж діяльності, можливість викладання окремих предметів у 5–7 класах, володіння мовами (за знання німецької мови передбачалася доплата) [174].

Об'єктивні потреби Рівненщини вимагали відновлення шкільної мережі, збільшення контингенту діючих і відкриття нових педагогічних закладів. Станом на 20 травня 1944 р. в області працювало 488 шкіл (415 початкових, 70 семирічних і 3 середніх) [1, арк.1–2]. Порівняння статистичних показників 1941 р. (коли функціонувало 1162 школи) та 1944 р. засвідчило, що кількість шкіл в області відчутно зменшилася. Тому постала проблема відбудови шкіл та, передусім, забезпечення їх учительськими кадрами. Усуваючи цю проблему, керівництво Рівненської області до роботи вчителем початкових класів після війни допускало громадян, які ще не мали свідоцтва про освіту, а лише рахувалися студентами заочного відділення педагогічних шкіл Рівненщини. Інструкція про порядок розподілу випускників педзакладів наркомом освіти УРСР попереджала директорів і завідувачів початкових та неповних середніх шкіл про категоричну заборону без дозволу сектора кадрів обласного відділу освіти приймати на роботу вчителів 1–4 та 5–7 класів.

Із метою забезпечення Рівненщини місцевими вчительськими кадрами, як зазначалося у підрозділі 1.2, було відкрито три педагогічні училища – в Острозі, Костополі та Дубно. Освітні заклади здійснювали підготовку вчителів початкових класів за скороченою програмою упродовж двох років навчання. Перед керівництвом стояло завдання – виховати нове покоління учителів, спроможне виконати суспільне замовлення. Зупинимось на діяльності педагогічних закладів більш детально.

Улітку 1945 р. почало функціонувати відновлене Острозьке педагогічне училище, яке продовжило історію і традиції педагогічної школи м. Острога. Педагогічний колектив закладу складав 17 осіб, з яких 14 – українців і 3 росіян. Керував педучилищем М. Козій [26, арк.1,4,5,19], котрий ще з 1940 р. працював у педагогічній школі м. Острога. Першими слухачами училища стали 275 вчителів заочної та денної форми навчання [158, с.210]. Освітній заклад розмістили у двох двоповерхових будинках загальною площею 7400 м². Навчання відбувалося в новому корпусі, а в старому знаходилися дві класні кімнати, музична зала та їдальня. Частина приміщень переобладнали під кімнати гуртожитку та помешкання викладачів [там само, с.186].

У 1945 р. розпочало свою діяльність і Костопільське педагогічне училище. Освітній колектив закладу становив теж 17 викладачів.

Директором було призначено Д. Клименка (див. фото с.78, 79), завучем – В. Ткаченко [24, арк.2]. Цього року до училища вступило 137 осіб. Педучилище тимчасово розмістили в дерев'яному двоповерховому будинку колишньої польської школи, збудованому в 1937 р., загальною площею 2560 м². Для навчання використовували п'ять кімнат, а в інших п'яти розташували гуртожиток [158, с.187]. У 1946 р. розпочалося будівництво нового приміщення педагогічного закладу, яке значилося в числі новобудов області (першого року четвертої п'ятирічки) [з особистого архіву Д. Клименка].

З-поміж середніх педагогічних закладів найдовшу історію має Дубенське педучилище, яке функціонує з часу створення і донині. Заклад засновано постановою виконкому Ровенської обласної Ради депутатів № 641 у травні 1945 року. Дубенське училище було розміщено у двоповерховій будівлі колишньої чоловічої гімназії загальною площею 855 м², а під гуртожиток відведено монастир кармеліток. Викладацький колектив педагогічного закладу налічував 17 осіб [там само, с.189]. За національністю серед викладачів значно переважали українці. Із загальної кількості більшість педагогів мали вищу освіту і понад десять років педагогічного стажу [26, арк.19]. Першим директором призначили Ф. Джулая [158, с.189]. Контингент заочного відділення, секретарем якого був М. Яськович, складав 90 студентів [25, арк.1,2а].

Без сумніву, у перші післявоєнні роки працювати доводилося у складних умовах. В училищах не було майстерень, присадибних ділянок, музичних інструментів, бібліотечні фонди розміщувалися в навчальних аудиторіях. Колективи викладачів відбудовували навчальні приміщення, ремонтували меблі, обладнували студентські гуртожитки, їдальні тощо. Особливо великі труднощі виникали з навчальним матеріалом. Перші випускники Дубенського педучилища пригадують, що писати доводилося на шпалерах чи газетах. Навіть книга наказів по училищу за 1948–1950 рр. була оформлена з журналу відвідування занять студентів.

Ефективному засвоєнню матеріалу з української та російської мови і літератури перешкоджала недостатня кількість навчально-методичної та художньої літератури. Особливо не вистачало творів класиків (було лише 15% від потрібного обсягу). Наприклад, для двох груп 3-го курсу (орієнтовно на 60–70 осіб) для опрацювання навчального матеріалу в наявності було тільки два підручники з української літератури. Книжковий фонд переважно складався з політичної літератури. Так, з загальної кількості 4630 примірників Острозького педучилища 1205 одиниць становила політична література, 230 – військова тематика, 59 примірників – методична література, 1515 – періодичні видання [25, арк.1]. Звичайно цей недолік впливав на рівень знань студентів, проте, незважаючи на труднощі та незручності,

юнаки і дівчата докладали максимум зусиль, щоб опанувати знаннями, оволодіти професією учителя.

Навчання в педагогічних училищах здійснювалося за програмою Міністерства освіти УРСР. Хоч навчальні плани та програми після війни і були вдосконалені, однак вони знову ж таки містили певні недоліки [26, арк.8–10]. Окрім перевантаження теоретичним матеріалом, на наш погляд, дисциплінам педагогічного циклу в ній надавалося другорядне значення. Тому, на нашу думку, цей недолік зумовив абстрактний характер викладання (зокрема педагогіки) та її орієнтацію на „середнього” учня.

Зміст навчальних планів з математики та географії передбачав використання на уроках (при складанні різноманітних вправ і задач) економічних показників матеріалів першої п’ятирічки відновлення народного господарства (1946–1950 рр.). Молодих людей ознайолювали з найвищими здобутками видатних осіб того часу, що працювали в певній сфері суспільної діяльності. Підвищенню ідейно-політичного рівня виховання учнівської молоді слугували рішення ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань та доповіді А. Жданова [там само, арк.19–20]. Одночасно в училищах діяли різноманітні гуртки. Особливо обов’язковим для відвідування студентської молоді був гурток з вивчення біографії Й. Сталіна та історії ВКП (б). Упродовж навчального року в кожному з педучилищ області проводили вечори на різну тематику, конференції, семінари, педагогічні читання, організували культпоходи в кіно, театр, на концерти і т. д.

Відповідно до загальнорадянської структури в середніх педагогічних закладах чітко було сплановано урочну та позаурочну форми роботи. Викладачі широко використовували такі види організації педагогічного процесу як лекції, семінари, утвердилася семестрова та курсова системи, екзаменаційні сесії, обов’язкове відвідування лекцій, гурткова діяльність. Відводився час для самостійної роботи студентів та було запроваджено чотири ступені оцінок успішності: „незадовільно”, „задовільно”, „добре”, „відмінно”. Для кожного курсу визначили стипендію: I курс – 140 крб., II курс – 160 крб., III курс – 180 крб., IV курс – 200 крб. [22, арк.99].

Із метою мотивації навчальної діяльності, а також підвищення рівня успішності та дисципліни студентів, один раз у півріччя класний керівник проводив в окремій групі батьківські збори [37, арк.72]. Отже, керівництво педагогічних закладів прискіпливо стежило за рівнем підготовки кожного студента, тому налагоджувався суворий контроль за відвідуванням занять. Критичний аналіз статистичних показників по Дубенському педучилищу підтверджує, що впродовж 1945–1947 рр. за низьку успішність і пропуски занять без поважних причин було відраховано певну кількість слухачів. Ця тенденція простежувалася постійно впродовж досліджуваних років. Для усунення цієї проблеми директори педучилищ вдавались до хитрощів і,

незважаючи на план набору студентів Рівненського облвно (який складав на той час 120 осіб), подекуди зараховували на навчання більшу кількість осіб. Упродовж років навчання коефіцієнт урівнювався внаслідок відрахування відстаючих у навчанні. Наприклад, у 1946 р. на навчання до Костопільського педучилища було зараховано 137 осіб [24, арк.13], тобто на 17 студентів більше від потрібного обсягу. Відомості про плинність слухачів Острозького педучилища впродовж 1946–1947 н. р. засвідчують, що з 58 вибулих у інші навчальні заклади – 47 студентів за офіційним відношенням облвно перейшли на навчання до Рівненського вчительського інституту [26, арк.22]. Отже, згідно зі статистичними даними, набір слухачів інколи кількісно значно перевищував показники підготовки фахівців.

З огляду на те, що студенти після двох років навчання у середньому педагогічному закладі мали змогу продовжити його у вузі, доречно зауважити, що однією з ланок ефективного функціонування усієї системи професійної освіти в Рівненській області було відновлення діяльності вчительського інституту (фото, с. 36). Керуючись постановою РНК УРСР ч. 499 виконавчого комітету обласної ради, у травні 1944 р. заклад почав свою роботу в складі двох факультетів: мови і літератури (українське, російське відділення) та фізико-математичного [241].

Результати екзаменаційних сесій у післявоєнні роки фіксували доволі значний відсів слухачів. Це пояснювалося насамперед низькою грамотністю (з української і російської мов, арифметики, фізики) вступників (оскільки окремі з них мали освіту 7–8 класів середньої школи), систематичними пропусками лекцій, небажанням частини студентів працювати та навчатися. З огляду на це, можемо зробити висновок, що серед студентської молоді лишалися найкращі, цілеспрямовані, відповідальні та обдаровані особи. Власне кажучи, професія учителя, особливо в перші післявоєнні роки, не всім була до вподоби, і дехто зі студентів потрапляв у педагогічні заклади випадково [з інтерв'ю М. Мелеха – випускника 1952–1953 н. р. Дубенського педучилища, 2013 р.] (див. диплом на с. 225). Після закінчення педучилища студентську молодь за направленням відправляли переважно на роботу в сільські школи області (навіть, оплачуючи при цьому проїзд до нового місця роботи [22, арк.81], та винаймаючи приватні квартири для проживання [24, арк.2–4]. Зазначимо, що в сільській місцевості функціонувало багато однокомплектних і двокомплектних шкіл. В однокомплектній школі з усіма класами працював один учитель, у двокомплектній – два. Такі школи створювали майже в кожному населеному пункті, аби наблизити її до місця проживання дитини. Для підвищення рівня освіченості населення маленькі школи, де це можливо, об'єднували з найближчими восьмирічними чи середніми школами.

**Директор Костопільського педагогічного училища – Клименко Д. М.
з студентами першого курсу (16. 06.1948 р.)**

Сім'я Д. М. Клименка (дружина – вчитель початкових класів)

**Директор Костопільського педагогічного училища – Клименко Д. М.
з студентами другого курсу (09.03.1949 р.)**

Клименко Д. М. з студентами-третьокурсниками (01.07.1953 р.)

У ході дослідження обраної проблеми ми довідалися, що за два перші роки (1945–1947 рр.) існування педагогічних закладів на Рівненщині було підготовлено 151 вчителя початкової школи. Зокрема, Костопільським педучилищем – 82 особи [24, арк.4,6], Острозьким – 93 [255], Дубенським – 76 фахівців [25, арк.2а].

Для підвищення фахового рівня освітян при педагогічних училищах організовували курси підвищення кваліфікації учителів 1–7 класів. Це стало особливістю організаційної діяльності закладів освіти повоєнних років. Крім спеціальних педагогічних дисциплін, як і в довоєнний період, на курсах читали лекції з основ марксизму-ленінізму, п'ятирічного плану відбудови й розвитку народного господарства в СРСР та ін. Хоч періодичні видання того часу і свідчать про ідеологічне спрямування навчально-виховного процесу, оминаючи при цьому педагогічний аспект учительської діяльності, усе ж, нам вдалося визначити завдання, що ставилися перед радянським учителем початкової школи в ці роки: усвідомлення вимог шкільної програми, розуміння структури шкільного підручника, засвоєння теоретичних основ методик, вміння визначати конкретні методи, прийоми, навчальний матеріал з кожного розділу шкільного курсу окремого предмета, систематичне ознайомлення з практичною діяльністю учителів початкової школи (вивчення та впровадження позитивного педагогічного досвіду країни, області чи міста). Поставлені завдання реалізовувалися при проходженні педагогічної практики в початкових школах області. Дирекція та викладацький колектив педучилищ тісно співпрацювали з керівництвом початкових шкіл, обмінювались досвідом, порадами з учителями-методистами початкових класів, особливо у методичному контексті.

Організаційно-педагогічні засади діяльності педагогічних закладів Рівненщини в означений період перебували в прямій залежності від економічного розвитку українського суспільства. Попри скрутне фінансове становище, для підвищення матеріального забезпечення, діючим закладам освіти обласним відділом, зокрема в 1947 р., було асигновано понад 1670000 крб. Річні звіти Дубенського та Острозького педагогічних училищ вказують на те, що в 1946–1947 н. р. освітній заклад м. Дубно отримав 862200 крб. [25, арк.2а], а м. Острога – 764300 крб. [26, арк.4]. Фінансування ж Костопільського педучилища у наступному 1948–1949 н. р. склало 1048500 крб. [33]. Специфічним було те, що незалежно від виділеної суми, дирекція кожної освітньої установи розпоряджалася цими коштами так, що їх вистачало на покриття витрат на всі види послуг упродовж усього року (зокрема на виплату стипендії, заробітної плати, придбання книг, різного приладдя і т. д.). У результаті такої управлінської діяльності педагогічні училища області за роки функціонування суттєво покращили своє матеріально-технічне становище. Це сприяло збільшенню контингенту

набору студентів і створенню сприятливих умов для здійснення педагогічного процесу.

Першість серед педагогічних закладів Рівненської області в післявоєнні роки віддавалась педучилищу м. Острога (див. фото с.93). За нашими спостереженнями, впродовж років функціонування закладу коштів йому виділялося найменше, однак вимоги висувалися значні. Так, у статті А. Коберник „Учителі-заочники почали працювати” (1945 р.) зазначалося: „Острозьке педучилище зобов’язане стати організаційним осередком учителів району, провідником кращих зразків методичної роботи і теорії. Завдання педагогічного колективу – виховати наших дітей культурними, освіченими, відважними патріотами соціалістичної Батьківщини, до кінця виданими справи Леніна-Сталіна”.

Поповнилися новими підручниками в 1947 р. бібліотечні фонди освітніх закладів, що дало можливість частково забезпечити студентську молодь книжковим ресурсом. Зокрема, Острозька бібліотека цього року налічувала 6113 примірників [31, арк.2], Дубенська збагатилася 46 томами словника Брокгауза і Ефрона [25, арк.2а], а Костопільське педучилище витратило 12 тис. крб. на придбання книг [24, арк.7] (бібліотечний фонд училища становив 4622 примірники) [33, арк.19]. Зарплатня завідувача бібліотеки на той час складала 425 крб. на місяць [22, арк.2].

Кожному педагогічному закладу урядове керівництво виділяло допоміжне господарство, що включало: наявність землі, автомобілів, домашніх тварин (великої рогатої худоби, свиней, коней). Наприклад, Костопільському педучилищу було виділено 16 га землі (з яких 10 га орної землі та 6 га сінокошу). Матеріально-технічна база Острозького педучилища становила 9 га землі та два автомобілі [26, арк.4]. Допоміжне господарство Дубенського училища включало 15 га землі (12 га орної землі, 3 га сінокошу) [25, арк.2а] та вантажний автомобіль, придбаний училищем за заощаджені кошти. Зазначимо, що всіх викладачів забезпечено було квартирами, присадибними ділянками (кожному виділяли по 0,06 га землі), хлібними та продуктовими картками [26, арк.5]. Організація таких заходів передбачала не лише мету – схилити на свій бік якомога більше прихильників радянського способу життя, а й давала можливість здійснювати повноцінний контроль за життям викладацького колективу.

Результативність й організація навчально-виховної роботи потребували суворой звітності обласного відділу народної освіти [26, арк.8–18]. Кожен освітній заклад перевіряв спеціально прикріплений інспектор. Наприклад, у річному звіті за 1946–1947 н. р. Дубенського училища інформувалося, що за роботою директора та викладацького колективу педучилища (зокрема за дотриманням ідейності у викладанні кожного предмета) спостерігав спеціальний інспектор – ШEVER К. Л. (1911 року народження, українець, закінчив Київський педагогічний інститут ім. Горького, педагогічний стаж –

14 років) [25, арк.13]. Крім того, декілька разів упродовж навчального року відбувалися перевірки роботи закладу представниками обкому КП(б)У та облвно [26, арк.13]. Отже, ідеологічний та психологічний тиск із боку влади відчувався постійно й певною мірою заважав педагогічній діяльності викладача та формуванню професійного становлення майбутнього фахівця.

Поступальний розвиток усієї системи педагогічної освіти, що розпочався в довоєнний час, тривав і в повоєнні роки. Це був період відбудови і вдосконалення вищої та середньої педагогічної школи УРСР, яка не лише заліковувала рани, завдані фашистськими варварами, а й впевнено формувала власну цілісну систему. На 1 березня 1949 р. в Рівненській області, згідно з архівними даними, повністю запроваджено закон про загальне обов'язкове навчання [1].

У зв'язку з реформуванням професійної підготовки вчителя початкової школи 1948–1949 н. р. був означений перехідом середніх педагогічних закладів Рівненщини з трирічного на чотирирічний термін навчання, тому випуску вчителів цього року не було [34]. Унаслідок такої реорганізації, порівняно з попередніми роками, значно збільшився контингент набору слухачів. Це вимагало перебудови освітнього процесу у дві зміни. Якщо 1947–1948 н. р. в Дубенському педучилищі навчалася 101 особа, Костопільському – 207, Острозькому – 334 [34, арк.6] (разом 642 особи), то в 1948–1949 н. р. контингент Дубенського педучилища становив 270 осіб, Костопільського – 298 [22, арк.2], Острозького – 460 [31, арк.7] (разом 1028 осіб). Вік студентів не перевищував 22 роки, хоча були вступники, яким було і по 14–16 років. Наприклад, із загальної кількості студентів Костопільського училища вік слухачів 18–20 років складав 41%, 16–18 років – 30%, 20–22 роки – 18%, 14–16 років – 8%, 22 роки – 3% [33, арк.19].

Таблиця 1.6

Порівняльні дані контингенту студентів педучилищ Рівненщини (1947–1949 рр.)

Педагогічні заклади	1947–1948 навчальний рік	1948–1949 навчальний рік
Дубенське педучилище	101 осіб	270 осіб
Костопільське педучилище	207 осіб	298 осіб
Острозьке педучилище	334 особи	460 осіб
Всього	642 студенти	1028 студентів

Згідно ДАРО [34, арк.6; 31, арк.7]

За адміністративно-територіальним поділом у 1949 р. в Рівненській області з 30 районів лишилося 22 [1]. Території ліквідованих районів було приєднано до сусідніх. Гостра нестача вчителів початкової школи залишалася для керівництва області основною проблемою. На початок 1950-х рр. Міністерство освіти УРСР збільшило план набору слухачів з 120 осіб до 150 [35, арк.112]. Згідно з статистичними показниками, впродовж чотирьох років (1945–1949 рр.) в педучилищах Рівненщини професійну підготовку здобуло 3425 вчителів 1–4 класів. Удаючись до порівняльних характеристик, зауважимо, що 1945–1946 н. р. у школах області навчалось 89353 учні і працювало 2562 вчителі, а в 1948–1949 н. р. кількість учнів збільшилася майже вдвічі, а вчителів стало 4398 осіб [1] (таблиця 1.1, с.35).

За статевою ознакою від загальної кількості студентів освітніх закладів упродовж усіх років функціонування переважав жіночий контингент. Згідно з архівними даними у 1948–1949 н. р. із загальної кількості 286 слухачів Костопільського педучилища – 217 осіб жіночої статі і тільки 69 – чоловічої [33, арк.19]. У 1953–1954 н. р. з 562 слухачів Острозького педучилища жіночий контингент складав 458 осіб, у той час, як кількість чоловіків становила лише 104 особи [36, арк.112]. З інтерв'ю Галини Кравець-Стецюк, випускниці Острозького педучилища 1950–1951 н. р.) (див. диплом на с.224) ми довідалися, що кожна група налічувала по 30–40 студентів.

Контингент слухачів корегувався за регіональною приналежністю. Так, керівництво намагалося урівняти кількість студентів із західних та східних областей УРСР. Підтвердимо це архівними даними. Наприклад, у 1948–1949 н. р. з 286 слухачів Костопільського педучилища 74 студенти – мешканці західних областей, а 212 осіб приїхали зі сходу республіки [30, арк.15]. Із 562 студентів Острозького педучилища в 1953–1954 н. р. 318 осіб із західних областей, решта – 244 особи, вихідці з інших областей України [36, арк.112]. Припускаємо, що в такий спосіб керуюча влада намагалася стерти відмінності регіонального розвитку регіонів та адаптувати мешканців Західної України до радянської дійсності. Відповідно до звітної записки Острозького педучилища за 1947–1948 н. р. „радянська влада створила для усіх трудящих рівний доступ до навчання” [там само].

Посилена ідеологічна пропаганда, міжособистісне спілкування упродовж декількох років нової влади сприяли формуванню нового радянського молодого покоління. Ідейно-політична спрямованість педагогічного процесу в повоєнні роки набрала ще більших обертів [там само]. Матеріали річних звітів вказують на термінове проведення в ці роки заходів щодо збільшення кількості студентів-членів ВЛКСМ. В одному зі звітів зазначалося: „Вістря ідеологічної боротьби зараз спрямовано на повне викоренення пережитків” [34, арк.1]. „У таких умовах звичайно потрібно було доводити відданість комуністичній партії” – зазначає комсорг, староста групи Острозького педучилища 1952 р. М. Лернер. Із кожним роком

Лернер М. Я.
студент, 1952 р.

кількість охочих вступити до лав комсомольської організації серед студентського загалу збільшувалася. У 1956 р. з загальної кількості студентів (562 осіб) Острозького педучилища лише 13 не виявили бажання поповнити ряди комсомолу [36, арк.112]. „Бути керівником комсомольської організації, – наголошує М. Лернер, – особливого ентузіазму в більшості її членів не викликало, оскільки одним із обов’язків керівника було систематичне проведення комсомольських зборів, суботників тощо. Вільного часу майже не залишалось” [з інтерв’ю М. Я. Лернера, 2012 р.].

Для цілкового контролю студентської молоді в позаурочний час організували не лише комсомольські збори та суботники, а й роботу

найрізноманітніших гуртків: географічного, літературного, історичного, танцювального, спортивного (з різних видів спорту), образотворчого мистецтва, музики, співів та інші.

Новою формою ідеологічної роботи було прикріплення закладів освіти до районних колгоспів. Зокрема, у річному звіті Костопільського педучилища за 1948–1949 н. р. вказувалося, що заклад здійснював шефство над двома колгоспами [33, арк.50]. Дубенське ж педучилище проводило агітаційно-пропагандистську роботу в колгоспі ім. Будьонного (с. Тараканів Дубенського р-ну, Рівненської області). Двічі на тиждень студенти виїжджали в села району з виступами лекторських груп і колективів художньої самодіяльності, випускали стінгазети (центральна тема – поширення ідей Леніна-Сталіна, антирелігійна тематика і т. д.), проводили щотижневі суботники [28, арк.12].

Особливістю організаційно-педагогічних засад діяльності педучилищ Рівненщини, починаючи з 1948–1949 н. р., стала однопрофільна підготовка вчителів історії, української мови та літератури, російської мови та літератури, фізики, математики, природознавства, географії. Зокрема, враховуючи гостру потребу в учителях математики та фізики, Костопільське педучилище у 1950–1951 н. р. почало готувати відповідних фахівців з означених предметів для 5–7 класів. У 1953–1954 н. р. з 88 випускників Острозького педучилища професійну освіту здобули 30 вчителів 1–4 класів з додатковою спеціальністю вчителя математики та фізики [36, арк.60]. У Дубенському педучилищі згідно з розпорядженням Міністерства освіти

УРСР від 12 лютого 1954 р. за № 08/72–139 було здійснено набір слухачів для підготовки вчителів з фізичного виховання [158, с.191]. За нашими спостереженнями набір на цю спеціальність проводився лише один рік.

У зв'язку з запровадженням загальної обов'язкової семирічної освіти, що сприяло збільшенню мережі шкіл та кількості учнів у західних областях України, значно зріс попит на вчителів з вищою освітою. Випускники середніх педагогічних закладів Рівненщини, в переважній більшості, продовжували навчання як і раніше у вчительському інституті м. Рівного.

Про зростання інтересу до вчительської професії засвідчує вступна кампанія 1951 р., коли кількість охочих опанувати професією учителя сягала по Острозькому педучилищу – 892 особи, по Костопільському – 369 осіб, по Дубенському – 298 [21, арк.5]. У зв'язку з цим, було організовано конкурс – на одне місце претендувало 2–3 абітурієнти. Майже вдвічі збільшився набір слухачів на заочну форму навчання в 1953–1954 н. р. [22, арк.184], а подекуди контингент вступників перевищував 300 осіб [36, арк.112].

Здебільшого з загального контингенту вступників у 1950-ті рр. переважали особи з місцевою пропискою. Наприклад, з 375 студентів Дубенського педучилища в 1952–1953 н. р. 301 – місцевий, 66 осіб з східних областей УРСР [35, арк.6]. Строкатість контингенту студентів за національною приналежністю упродовж років функціонування закладів є свідченням того, що на навчання приймали осіб різних національностей (росіян, євреїв, поляків, білорусів, чехів) незалежно від того, яку школу вони закінчили. Із загальної кількості студентів Острозького педучилища в 1947–1948 н. р. – 538 українців, 11 росіян, 7 поляків, 3 євреїв, 2 білорусів і чех [158, с. 181–199].

Тенденцію більшого набору слухачів, як і в попередні роки, підтверджує М. Лернер, який зазначає: „На навчання приймали на 3–4 абітурієнти більше від потрібного обсягу” [з бесіди М. Я. Лернера]. Отже, попри план об'єктивно щодо набору студентів, який збільшився з 120 до 150 осіб, керівництво зараховувало на навчання більше осіб. Упродовж років невідстаючих у навчанні відсіювали і коефіцієнт зрівнювався. Таким чином, з-поміж студентської молоді встановлювалась певна конкуренція, що давала свої результати. Щоб залишитися у вузі студент намагався якомога краще скласти іспити, постійно демонстрував свою ініціативність та активність, був членом комсомольської організації, відвідував якомога більше гуртків, намагався у всьому бути першим. Хоча така ініціативність носила творчий характер, та все ж мала чітке спрямування, скероване партійними принципами.

Поєднуючи урочну та позаурочну форми роботи, у педучилищах (як і в попередні роки) організовували гуртки, відвідування яких було обов'язковим. У 1950–1951 н. р. в Костопільському педучилищі було відкрито підготовчий (низовий) фізкультурний факультет, при якому діяли

секції з легкої атлетики, волейболу, художньої гімнастики, стрілецький і баскетбольний гуртки. Відповідно змінився контингент студентів за віком і статтю. Збільшилася кількість хлопців, які обирали вчительський фах, та зріс вік абітурієнтів [21, арк.11, 29, 64, 65]. Наприклад, за віковим цензом з 596 осіб Острозького педучилища в 1949–1950 н. р. переважав контингент абітурієнтів до 20 років – 365 осіб, 20–25 років – 192 особи, 25–30 років – 38 осіб і більше 30 років – 1 особа [там само, арк.11]. Значно покращилися умови організації педагогічного процесу в Острозькому педучилищі. Навчання відбувалося в новій будівлі, яка налічувала 17 навчальних аудиторій, 13 кімнат і спортзал [24, арк.14].

Із введенням у 1954–1955 н. р. нових навчальних планів у школах області почали проводити уроки праці в 1–4 класах, а у 5–6 класах – практичні заняття в майстернях і на навчально-дослідних ділянках. Наслідком таких змін стало проведення викладачами педучилищ індивідуальних консультацій з рукоділля, вишивки, роботи в майстерні по дереву, з глиною, роботи на пришкольній території та ін. Наприклад, в Острозькому училищі за кожним студентом була закріплена ділянка землі для вирощування певного виду культури (встановлювалася табличка з прізвиськом студента та керівника проєкту) [26, арк.2].

Для покращення організаційної діяльності освітніх закладів Міністерством освіти УРСР цього навчального року було внесено певні корективи. Так, в наказі № 08–869 заступника міністра освіти УРСР О. Русько від 28 січня 1955 р. до завідувачів обласних відділів народної освіти пропонувалося: „Директорам вищих та середніх педагогічних закладів при складанні графіка учбового процесу врахувати кількість обов’язкових навчальних годин, яка не має перевищувати 36 год. на тиждень для 1–3 курсів педвузів та 30 год. для 4 курсів; не допускати скорочення тривалості екзаменаційних сесій; у разі необхідності скоротити 10% годин навчального навантаження залежно від дисципліни; закінчити зимову екзаменаційну сесію 15 лютого 1956 р.; зимові канікули провести з 16 лютого по 22 лютого 1956 р.; закінчити весняну екзаменаційну сесію 5 липня 1956 р.; літні канікули провести з 6 липня по 31 серпня 1956 р.” [97, арк.62].

Поряд з індивідуальною формою навчально-виховної роботи в педучилищах області впроваджували колективну форму, яка передбачала організацію деяких видів роботи студентів з метою часткового самозабезпечення функціонування педучилища. Наприклад, у Дубенському педзакладі дівчата у весняно-літній період вирощували овочі, які передавали на потреби студентської їдальні (тим самим здешевлювалась вартість сніданків, обідів і вечері). У травні 1959 р. на період ремонту за ініціативою комітету комсомолу і профкому училища було створено виробничі бригади штукатурів і малярів (усього налічувалося чотири бригади по 26–30 юнаків) [там само].

Група студентів Острозького педагогічного училища, 1952 р.

Гурток музики і співу Острозького педагогічного училища, 1954 р.

Кабінет мови та літератури Острозького педагогічного училища, 1952 р.

Дичківський М. (по центру на фото) – вчитель початкових класів школи № 2 м. Дубно, 1963 р.; випускник РДПІ

Студенти педагогічного факультету, початкового відділення РДПІ (Л. Мартинчук на фото по центру)

Викладацькі колективи освітніх закладів Рівненщини з року в рік збільшувалися та зазнавали кадрових змін. Упродовж 1948–1952 рр. їхня чисельність у кожному педучилищі області становила 30 осіб [34, арк.31а]. У 1953–1954 н. р. кількість викладачів Острозького педучилища зросла до 37 осіб. Посаду директора на той час обіймав Д. Мамон [21, арк.11]. Педагогічний стаж освітян був різним. У Дубенському педучилищі з 30 викладачів стаж до 5 років педагогічної діяльності – у 13 педагогів, понад 10 років – у 11 осіб, більше 25 років – у 6 осіб. У Костопільському – педстаж одного з кращих викладачів, заслуженого вчителя УРСР А. Демидок становив 49 років [36, арк.60, 78]. Порівнюючи з попередніми роками, зазначимо, що (починаючи з 1950-х рр.) вища освіта була переважно в більшості освітян [21, арк.5].

Формуванню викладацьких колективів педучилищ керівництво приділяло багато уваги, адже вирішення кадрової проблеми в досліджувані роки виявилось одним з найскладніших завдань. Та значно прискіпливіше урядовці ставилися до призначення на посаду директора. Закретаємо увагу на тому, що упродовж років функціонування освітніх закладів Рівненщини (1945–1957 рр.) керівників часто змінювали. Припускаємо, що їхні погляди, організаторські та управлінські здібності не завжди відповідали вимогам чинної керівної системи.

Варто відмітити, що між педагогічними закладами існувала певна конкуренція. У цьому контексті пригадаємо директора Дубенського педучилища А. Ласкаржевського, призначеного на посаду згідно з наказом Міністерства освіти № 1641 та Ровенського облвнв № 355 в липні 1947 року [29, арк.4]. Під його керівництвом упродовж дев'яти років значно було розширено площу навчальних приміщень (до 15220 м²) та повністю обладнано предметні кабінети. За власний кошт директор поповнив бібліотечні фонди та створив картинну галерею [35, арк.3]. У той же час, новинкою в ці роки стало функціонування в Дубенському педагогічному закладі, крім п'ятнадцяти предметних гуртків (художнього, лекторського, політичного та ін.), драматичного та гуртка мотоциклістів. Уважаємо, що саме через ці особливості організації навчально-виховного процесу значно підвищилися кількісні показники набору слухачів, адже це було креативним на той час і зацікавлювало молодь.

У контексті розгляду проблеми дослідження зауважимо, що впродовж 1947–1952 рр. у Дубенському педучилищі відбулося п'ять випусків студентів. Загалом було підготовлено 326 учителів початкової школи. Щороку кількість випускників збільшувалася. Прослідкуємо динаміку підготовки освітніх кадрів: у 1947 р. за скороченою програмою з дворічним терміном навчання дипломи отримало 20 вчителів; у 1948 р. – 58 осіб; у 1949 р. випуску студентів не було в зв'язку з переходом з дворічного на трирічний термін навчання; в 1950 р. – 80; 1951 р. – 88; 1952 р. – 80 учителів [21, арк.64].

За результатами республіканського соціалістичного змагання за кращу підготовку до нового навчального року Дубенське педучилище в 1950 р. було нагороджено почесною грамотою. Згодом, припускаємо, саме ця відзнака визначить подальше функціонування педагогічного закладу з-поміж усіх інших в області, оскільки в 1957 р. Острозьке та Костопільське педучилища припинять свою діяльність. Хоча, варто зазначити, що впродовж усіх років діяльності освітніх закладів Рівненщини в Острозькому педучилищі (див. фото, с. 93) була значно краща матеріально-технічна база, адже крім навчальних приміщень училище мало п'ять будинків квартирної типу, тоді як слухачам заочної форми навчання дирекція Дубенського педучилища за рахунок закладу винаймала житло, проте керівництво вирішить реорганізувати Острозьке педучилище. На кінець 1955–1956 н. р. в ньому залишиться 179 студентів, які будуть переведені на навчання у м. Дубно. Таким чином, у вересні 1956 р. контингент слухачів Дубенського педучилища становитиме 365 осіб. Директором буде призначено Д. Мамона (колишнього керівника Острозького педучилища), А. Ласкаржевського – його заступником з заочної форми навчання, відділення якого знову відкриють [37, арк.2; 158, с.191].

У липні 1957 р. наказом № 227 Ровенського обласного відділу освіти ліквідовано Костопільське педучилище [там само, с.192]. До Дубенського – переведено 83 студенти. Так, без глибокого аналізу та об'єктивної оцінки діяльності освітніх закладів припинено підготовку вчителів в Острозькому та Костопільському педучилищах Рівненської області.

Станом на 1 вересня 1957 р. на випускних курсах Дубенського педзакладу навчалось 307 студентів (що становило десять груп) [37, арк.1]. Це був найбільший випуск учителів за всю історію училища. Із 1 вересня 1958 р. з введенням нових навчальних планів Дубенське педучилище вперше стало готувати фахівців для початкової школи на базі середньої освіти, а у 1960 р. розпочало підготовку вихователів дошкільних закладів. Архівні матеріали про розподіл на роботу випускників свідчать про те, що, здобувши середню педагогічну освіту, більшість учителів працювало в районах області.

Щороку кількісні показники набору студентів до Дубенського педучилища зростатимуть. Зокрема, у 1961 р. на шкільний відділ буде зараховано 150 осіб, на дошкільний – 30 [158, с.193]. Конкурс на шкільне відділення цього року становив від 5 до 6 чоловік на одне місце. Педагогічний колектив складав 42 викладачі. Значно покращилася робота щодо співпраці викладачів училища з учителями-методистами початкових шкіл області. На базі створеного педагогічного кабінету освітяни почали проводити виїзні засідання предметно-методичних комісій, теоретичні конференції, педагогічні читання з упровадженням у практику передового педагогічного досвіду і т. д.

Із 1 грудня відповідно до наказу № 236 Міністерства освіти України від 20 листопада 1961 р. в училищі почали діяти педагогічні курси, які готували вчителів початкових класів за скороченою програмою навчання [там само].

Лебедюк Н. С.

Аналіз організації та особливостей діяльності педагогічних училищ Рівненщини кінця 1950-х початку 1960-х років свідчить про те, що однією з умов підвищення якості знань студентської молоді було оволодіння ними знаннями і вміннями не лише в сфері педагогічної освіти, а й у галузі сільського господарства та технологій виробництва. Відтак наслідком реформаторських процесів в освітній сфері стала не лише реорганізація педагогічних закладів, а й створення на Рівненщині лісничих шкіл.

У контексті вищевикладеного наведемо приклад діяльності директора Моквинської середньої школи Костопільського р-ну Ровенської області (1958–1988 рр.) – Назара Сільвестровича Лебедюка (випускника 1947–1948 н. р. Костопільського педагогічного училища),

який вдало об'єднав навчальний процес з суспільною практикою. Педагог заснував у 1964 р. в Костопільському районі лісничу школу. У майбутньому переважна більшість її випускників стали членами шкільного лісництва та студентами одного з освітніх закладів СРСР (Київської сільськогосподарської академії (факультет лісового господарства), Львівського лісотехнічного інституту чи Тимірязівської академії лісового господарства (Росія, Москва). Результатом такої педагогічної діяльності стало нагородження Н. Лебедюка срібною медаллю за шкільне лісництво та присвоєння звання „Відмінника народної освіти” (див. фото с. 92, додаток на с.229) [інтерв'ю з Т. Н. Шамсутдиною-Лебедюк (донькою Н. С. Лебедюка), кандидатом філософських наук, професором кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету, 2014 р.]

Результати аналізу системи професійної освіти 1940–1960-х рр. засвідчили, що серед освітніх закладів Рівненщини, які здійснювали фахову підготовку перших в області вчителів початкової школи та вчителів-предметників за необхідності упродовж досліджуваних років стали: педагогічні школи – Острозька, Дубровицька, Дерманська (що діяли з 1940 р. до початку війни), педагогічні училища – Острозьке, Костопільське, Дубенське (відкриті в 1945 р.), Рівненський вчительський інститут

(відкритий у 1940 р.), який готував вчителів 1–4 класів на базі вищої освіти з 1959 року. (див. таблицю 1.2, с. 37). Удосконалення фахової майстерності та перепідготовка вчительських кадрів у контексті освітніх реформ здійснювалася у Рівненському інституті підвищення кваліфікації учителів.

Установлено, що головним завданням освітньо-виховних закладів було: постійне духовне зростання радянського студента, формування в нього потягу до знань, розвиток фізичних та творчих здібностей, систематичне підвищення фахового рівня. У процесі дослідження доведено, що організаційно-педагогічні засади діяльності педагогічних закладів області зумовлені систематичними нововведеннями у зміст професійної підготовки майбутнього вчителя, запровадженням інноваційних підходів, форм і методів організації навчально-виховного процесу. З'ясовано, що зміст навчально-виховної роботи педагогічних училищ області був підпорядкованим і не виходив за межі загальнодержавних освітніх тенденцій УРСР, поєднував формування в майбутніх учителів загального розвитку, професійної компетентності та трудової культури.

Педагогічний колектив Моквинської школи. 1958 рік.

Лебедюк Н. С. (на фото по центру) – директор Моквинської школи
Костопільського району Рівненської області

Острозьке педагогічне училище, 1952 рік

Острозьке педагогічне училище (вестибюль), 1952 рік

Розділ 2

Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

2.1. Перебудова змісту професійної підготовки майбутнього вчителя у педагогічних закладах Рівненської області в контексті освітніх реформ упродовж 1939–1964 років

Використовуючи звітну документацію та річні навчальні плани Острозького, Костопільського та Дубенського педагогічних училищ Рівненської області, проаналізуємо зміст навчально-виховної роботи в контексті реформування педагогічної освіти впродовж означених років. Водночас, наукова розробка проблеми вимагає дослідження особливостей діяльності викладацьких колективів закладів освіти Рівненщини у зв'язку з перебудовою і вдосконаленням змісту професійної підготовки фахівця.

Нова радянська педагогіка в Рівненській області (як уже зазначалося) народжувалася в умовах боротьби старої (польської) педагогіки та нової (радянської) моделі. За Польщі навчально-виховний процес закладів освіти спрямовувався на формування польського патріотизму і католицької релігії. Учитель був живим прикладом польської культури [158, с.185]. Натомість

радянську освітню модель характеризувала яскраво виражена соціалістична спрямованість навчально-виховного процесу, звільнення від впливу церкви, послідовний зв'язок навчання і виховання з життям. Декларативно проголошувалося розширення реальних можливостей для застосування громадянами своїх творчих сил, здібностей і обдарувань, для всебічного розвитку особи. Відтак, становлення нової системи освіти на Рівненщині поставало основою побудови нового суспільного устрою і стало початковим етапом у профпідготовці та перепідготовці радянського вчителя.

Вивчення та аналіз архівних джерел (навчальних планів і програм) післявоєнних (1945–1950-х) років свідчать про те, що зміст професійної підготовки вчителя у педагогічних закладах Рівненщини складала наступні дисципліни: гуманітарні (що включали предмети психолого-педагогічного циклу), природничо-математичні, суспільні, мистецтвознавчі, а також фізична підготовка та трудове навчання (практична робота студентів). Виходячи з проблеми наукового пошуку, окреслимо особливості викладу навчального матеріалу впродовж (1945–1957) років функціонування освітніх закладів.

Згідно архівних даних, до початку нового навчального року в кожному з педагогічних закладів Рівненської області (відповідно до планів і вказівок МО УРСР та з погодженням Рівненського облвню) в обов'язковому порядку було сплановано навчальну, виховну, позакласну роботу. Завучем своєчасно складався і обговорювався на педагогічній раді календарний план діяльності педучилища на кожне півріччя (методична, політико-виховна та культурно-масова робота). Навчальна частина розробляла стабільний розклад занять, який упродовж семестру не змінювався. Педагогічний процес здійснювався викладацькими колективами під суворим контролем керівництва педучилища в погодженні і тісному зв'язку з партійною, комсомольською та профспілковою організаціями. Увага зосереджувалася на якості викладання навчальних дисциплін, ідейно-політичній спрямованості, науковості, на зв'язку навчального матеріалу з сучасністю [21, арк.6–8].

Кожен викладач продумував і планував свою роботу завчасно, враховуючи вищеозначені вимоги. Відповідально підбирав спеціальну методичну, додаткову, політичну та художню літературу, виходячи зі специфіки викладання окремого предмета. Календарний план по кожній навчальній дисципліні розглядався на засіданні предметно-методичної комісії, після чого затверджувався директором педучилища. Проаналізовані архівні матеріали засвідчують – систематичне і своєчасне забезпечення освітніх закладів Рівненщини навчальними планами та програмами МО УРСР впродовж усіх років їхнього функціонування.

Першочерговим завданням викладацьких колективів педучилищ повоєнних років було виправлення недоліків, спричинених війною: низький рівень освіченості вступників (більшість з яких закінчили школу ще до

війни, інші – прибули як переселенці з Польщі), відсутність у бібліотечних фондах будь-якої літератури (як навчальної чи методичної, так і художньої).

Найбільші труднощі в студентів виникали при опрацюванні матеріалу з *української, російської мови та літератури*. Підтвердженням може слугувати значний відсів осіб з вищеназваних причин з Костопільського та Острозького педучилищ [13, арк.6; 29, арк.13]. Низький рівень підготовки з мови і літератури обумовлювався тим, що студенти дуже мало читали, а отже – володіли малим запасом літературних слів, а іноді, робили помилки навіть у правописі, який вивчався ще в 5-х класах. З метою виправлення таких недоліків викладачі (як інформувалося у звіті Острозького педучилища за 1946–1947 н. р.) змушені були багато працювати в позаурочний час [26, арк.8]. У процесі розгляду нового матеріалу закріплювали матеріал попередніх років. З огляду на це, вважаємо, що організація навчально-виховного процесу педзакладів радянського періоду була наближена до старших класів загальноосвітньої школи, хоча ситуація, що склалася вимагала цього.

Щодо вивчення теорії літератури (української і російської) у звіті наголошувалося, що на деякі важливі розділи виділялося дуже мало часу. Наприклад, на опрацювання студентами другого курсу теми „Слово о полку Ігоревім” відводилося у навчальному плані лише одна година. Далі зазначалося: „...хоча ця тема і вивчалася на українській літературі, але як „спільний пам’ятник культури” цей твір має велике значення для вивчення історії російської літератури, і тому, опрацювати його за одну годину досить складно” [там само]. Труднощі з’являлися і при ознайомленні з творчістю К. Рилєєва (російського поета, громадського діяча, одного з п’яти страчених керівників повстання декабристів у Санкт-Петербурзі в 1825 р.), на що відводилося дві години, а отже, – виникла необхідність доопрацьовувати вказаний матеріал теж у позааудиторний час.

Значно краща ситуація (йшлося далі у звіті) склалася з вивчення літератури на третьому курсі. Найбільший інтерес у студентів викликала творчість письменників часів Великої Вітчизняної війни. Заради підвищення ідейності – першочергового завдання освітнього процесу, при викладанні літератури досвідчені наставники вдосконалювали в студентів уміння аналізувати літературні твори. Для виконання творчого завдання слухачам рекомендувалося здійснити глибокий аналіз діяльності основоположника соціалістичного реалізму – М. Горького [там само]. І насамкінець, наголосимо на тому, що всі звітні матеріали педучилищ Рівненщини досліджуваних років свідчать про досягнення, вдале навчальне планування, вчасне виконання й перевірку усіх запланованих видів робіт.

Вивчаючи мову та літературу, студенти виконували наступні практичні справи: складали плани переказів різного типу (усних і письмових); писали

твори за поданим початком, розвиваючи та поглиблюючи сюжет; розробляли конспекти уроків для (пояснювального) читання; опрацьовували статті з журналів за запитаннями [26, арк.8]. У зв'язку зі складними післявоєнними роками за наявності лише джерел допоміжної літератури викладачі пропонували до розгляду наступні теми: „У сім'ї неподільній братерських народів сини України до щастя ідуть”, „Образ В. Леніна і Й. Сталіна в радянському фольклорі”, „Партія веде” та ін., що певною мірою (згідно звіту) сприяло поглибленню знань студентів. Недоліком навчальної програми, як вважали освітяни, була незначна кількість годин відведених на написання письмових робіт (під час яких можливо було б навчити студентів визначати стилістичні особливості кожного письменника як „інженера людських душ”) [там само, арк.7]. Запропоновану рекомендацію було обговорено та враховано керівництвом училища при плануванні на наступний 1947–1948 навчальний рік. На наше ж переконання, недоліком у належній профпідготовці вчителя в означені роки при вивченні літератури була штучно створена (з політичних міркувань) керівними органами ситуація, яка обмежувала слухачам доступ до вивчення творів класиків.

При розгляді навчального матеріалу з *математики* (який включав теми як з арифметики, так алгебри і геометрії) на заняттях розв'язували задачі різних типів з використанням цифрових даних п'ятирічного плану СРСР. Зокрема, в річному звіті Острозького педучилища за 1946–1947 н. р. зазначалося, що „з метою кращого засвоєння студентами матеріалу було б доцільно перенести деякі складні теми дисципліни на другий курс, збільшивши при цьому обсяг годин у поточному році (це теми: подільність чисел, найбільший спільний дільник, найменше спільне кратне, канонічний розклад)” [22, арк.2]. Відмітимо, що на тиждень на окрему студентську групу відводилося на опрацювання математики 42 години [26, арк.8], тобто 6 год. у день.

Результати аналізу звітної документації свідчать про те, що викладачі математики зосереджувалися на теоретичному вивченні матеріалу і недостатньо розглядали методіку викладання цього предмета в початковій школі. Майбутньому вчителеві потрібні були не лише знання, а насамперед методичні вміння і навички для добору та застосування результативних методів, форм і засобів навчання, комплексного повторення, уміння відшліфовувати у дітей молодшого шкільного віку техніку етапів міркування при розв'язуванні рівнянь та задач, їхньому аналізі та аргументації. У процесі педагогічної діяльності В. Сухомлинський вказував на те, що „кожен вчитель повинен постійно збагачувати свою технологічну лабораторію педагогічної праці. Адже йому необхідний великий запас задач, прикладів, як для класного колективу, так і для індивідуальних завдань окремим школярам. І усе це треба з року в рік потрібно збирати, комплектуючи за темами, розділами програми. Ці збірники, – вважав

педагог, – стануть у нагоді при індивідуальній роботі з учнями” [294].

Щодо матеріалу з алгебри та геометрії у звіті вказувалося, що він був складений неефективно, так як не давав студентам систематизованих знань, тому що з програми було виключено деякі важливі теми: прогресії, логарифми, сполуки і біном Ньютона, нерівності та комплексні числа. Далі обґрунтовувалося, що „без знань логарифмів неможливо робити обчислення у яких має поєднуватися геометричний, тригонометричний і алгебраїчний матеріал” [26, арк.9]. Поряд з цим пояснювалося, що уявні і комплексні числа необхідні для розуміння тем з арифметики, теорії простих чисел тощо [там само]. Вважаємо, що навчальний матеріал з математики був значно перевантажений, адже деякі з вищезначених тем у змісті сучасної професійної підготовки вчителя 1–4 класів взагалі відсутні. Зауважимо, що елементи алгебри та геометрії (пов’язані з арифметичним матеріалом у початкових класах) мають розкривати лише такі поняття як рівність, нерівність, змінна, рівняння. Наголосимо й на тому, що належної уваги в означені роки на уроках математики не приділялося застосуванню наочної інтерпретації. При поясненні задач були відсутні: короткий запис, таблиця, схема чи малюнок, що має суттєве значення для засвоєння учнями матеріалу з математики в початкових класах.

Взірцевою на перший погляд видавалася картина успішності студентів у повоєнні роки з *географії*. У своїй роботі викладачі географії використовували різні види карт і різноманітні табличні унаочнення. Зокрема, пояснення переважної більшості тем (особливо з фізичної географії – науки про природу та антропогенні зміни ландшафтної оболонки Землі) супроводжувалося демонстрацією ілюстрацій, малюнків чи схем. Імовірно, матеріал виготовляли самі викладачі, адже, згідно з річними звітами, основною проблемою педучилищ у досліджувані роки була відсутність відповідних карт і будь-якої наочності. На другому курсі при вивченні зон СРСР проводилася робота з контурними картами, використовувалися ілюстрації, діаграми з газет та журналів. Опрацьовуючи тему „Дослідження місцевості”, викладачі наводили приклади подій, що відбувалися на певній території. І знову ж таки, розгляд окремих тем з географії був неможливим без ідеологічного спрямування, яке пов’язували з планом нової Сталінської п’ятирічки [там само].

Ефективному засвоєнню студентами педучилищ Рівненщини навчального матеріалу з *природознавства* заважала не лише нестача підручників, відсутність мікроскопа, необхідних хімічних реактивів, а й обладнання у природничому кабінеті, неможливість проведення дослідів. Зокрема, слухачі не мали змоги виконувати досліди по темі „Аналіз і синтез води”, з інших тем природничого циклу. Щоб вийти з такого положення на уроках природознавства освітяни пов’язували навчальний матеріал з п’ятирічним планом відновлення та розвитку народного господарства в

СРСР [там само, арк.10]. Для спостереження та ознайомлення студентів з культурними і технічними рослинами на молодших курсах, вивчаючи природознавство, передбачалося проведення колективних форм роботи (екскурсій у сад, на присадибні ділянки, організація робіт з вирощування рослин за вказівками керівника сільськогосподарської праці, висаджування паркової зони, перегляд кінокартин різноманітної тематики з подальшим обговоренням) [там само, арк.11].

У процесі викладання *фізики* з метою осмислення, закріплення теоретичних знань та вмінь, і для подальшого їхнього застосування у практичному житті, студенти розв'язували задачі, виконували досліди, практичні завдання. Наслідком такої роботи в Острозькому педучилищі 1946–1947 н. р. стало виготовлення студентами навчального приладдя, а саме: маятника Максвелла та різноманітних схем (для демонстрації принципу телепередач і телеприйому, принципу радіопередачі і радіоприймання, для побудови оптичного і електронного мікроскопа, побудови атома). Для ознайомлення з роботою парової машини (теплогового двигуна, який перетворює енергію пари в механічну роботу) цього року організовано екскурсію на електростанцію [26, арк.9].

Важливою складовою професійної підготовки майбутнього вчителя у 1946–1950 рр. була *військово-спортивна підготовка*. Пережиті жахливі роки війни потребували усвідомлення того, що молоде покоління підготовлене до оборони своєї Батьківщини. Річні звіти педучилищ Рівненщини інформують про те, що юнаки обов'язково проходили військово-допризовну підготовку, а дівчата – фізичну. Навчальним процесом при цьому керували особи, які мали військове звання (старший лейтенант запасу), загальну середню освіту, а також військовий досвід. Разом з тим, заради спортивного вдосконалення та зміцнення здоров'я у кожному педучилищі функціонував фізкультурний (низовий) факультет і різнопланові секції (гімнастична, легкої атлетики, волейбольна, шахово-шашкова і т. п.). Наприклад, упродовж 1946–1947 н. р. в тому ж педучилищі м. Острога проведено наступні види робіт: п'ять походів (лижний крос (чоловічий) на 10 км, лижний крос (жіночий) на 3 км, біг (крос) чоловічий на 1000 м, біг жіночий на 500 м, стрибки у довжину, метання диска на віддаль і в ціль). Результатом проведення таких спортивних заходів стала підготовка інструкторів ПВХО (протиповітряного і протихімічного захисту) та отримання студентами значків ГТО І ступеня (готовність до праці та захисту), ГСО (готовність до санітарного захисту) [там само, арк.13]. Навчальним планом 1949–1950 н. р. Костопільського педучилища на підготовку фахівців з МППО (місцевої протиповітряної оборони) було передбачено 34 год. на півріччя (див. таблиця 1.7, с. 113) [21, арк.158–160]. Згідно з звітами, для належного проведення занять з військової і фізичної підготовки студентів, не вистачало спортивного залу та потрібного обладнання [29].

Опрацювання навчального матеріалу з *історії Конституції* на першому курсі та *історії СРСР* – на третьому, за даними архівних джерел, труднощів у студентів не викликало. Значно покращила процес засвоєння знань можливість користуватися допоміжною літературою [26, арк.9]. Однак перевага у вивченні історії надавалася темам, які не поглиблювали теоретичні знання, а мали цілком ідейно-політичний характер й обмежували світоглядну позицію студентської молоді (див. таблиця 2.2, с.111).

У цілому, відповідно до звітної документації, упродовж 1946–1947 н. р. матеріал з кожної навчальної дисципліни виконаний вчасно, послідовно і в повному обсязі. Якщо з тих чи інших причин програмовий матеріал не було розглянуто, він обов'язково вивчався на наступний рік у позаурочний час, що заздалегідь передбачалося навчальним планом педучилища. Наприклад, за відсутності цього навчального року в Острозькому педучилищі викладача педагогіки, навчальний матеріал першого курсу був перенесений на другий. А через нестачу викладачів музики, співів та малювання викладання цих предметів відбувалося за плануванням керівництва закладу спільними зусиллями всього педагогічного колективу [там само, с.10].

Зауважимо, що формуванню та розвитку творчих здібностей студентів у повоєнні роки освітяни області приділяли значну увагу. У контексті цього В. Сухомлинський відмічав, що „...виховання неможливе без краси, мистецтва. Вчитель матиме багато переваг як вихователь, якщо буде володіти яким-небудь музичним інструментом, тому що музика зближує серця, відкриває перед вихователем найпотаємніші куточки душі його вихованця. Якщо вчитель-вихователь не володіє жодним музичним інструментом, то у нього повинен бути інший засіб впливу на людське серце... Вихователеві потрібне витончене почуття краси. Він повинен любити, творити і оберігати красу в природі і в душі вихованців” [294, с.510].

Зміст естетичного виховання у закладах освіти Рівненщини обмежувався переважно масовими культуроходами в музей, театр, кіно, будинок культури. Хоча, для залучення студентів до творчості при училищах діяли гуртки естетичного спрямування (художньої самодіяльності, танцювальний, драматичний, музичний (гри на інструментах), хоровий, образотворчого мистецтва та ін.) [26, с.14]. Попри щільний графік, гурткові заняття проводили в позаурочний час. Відвідування їх студентами було обов'язковим. Ознайомлюючи слухачів з мистецтвом, викладач вдало поєднував партійність і народність у мистецтві [там само].

У зв'язку з рішенням XIX з'їзду КПРС про політехнізацію освіти, тобто з упровадженням реформи 1952 р., зміст навчально-виховної роботи педагогічних закладів Рівненщини зазнав деяких змін. Особливим було те, що педагоги почали більше уваги приділяти практичній роботі студентів, а також залученні їх до сільськогосподарських видів робіт [35, с.7–8]. З метою

формування працелюбності та трудових навичок слухачам пропонували різні форми діяльності: колективні (виїзні у колгоспи району, висаджування паркової зони), групові (будівельні роботи бригад малярів, штукатурів, столярні роботи по дереву в майстернях [21, арк.128]), індивідуальні (кожен студент відповідав за проведену ним роботу на відведеному клаптику землі та за вирощені культури [26, арк.2], рукоділля (вишивка, пошиття одягу, в'язання, плетіння тощо)) [21, арк.5]. Можемо спостерігати в 1950-ті роки збільшення обсягу годин з методики викладання навчальних дисциплін. Наприклад, при вивченні матеріалу з української і російської мови 1952–1953 н. р. (згідно з звітом Костопільського педучилища) освітяни зосереджувалися на практичній підготовці студентів, зокрема на методиці написання ділових паперів [там само, арк.95].

Викладання навчальних предметів у педучилищах здійснювалося переважно методом бесіди, подекуди – лекційним [37, арк.13]. Кожен урок з методики викладання української та російської мови ґрунтувався на конкретних прикладах уроків початкової школи. При цьому, використовувалися програми, підручники, наочні посібники для початкових класів. Викладач у доступній формі висвітлював навчальний матеріал, наголошуючи на необхідності застосування тренувальних вправ, при виконанні яких перевіряються теоретичні знання школярів. Пояснюючи значення нових слів, радив враховувати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, і з'ясовувати значення кожного слова окремо. Проводячи граматичний розбір речення, викладачі пропонували не переобтяжувати матеріал і не підпорядковувати його семантиці, „адже захопившись семантикою, учитель міг відійти від основного – від граматичного розбору” [35, арк.95].

Архівна звітність педучилищ Рівненщини означених років висвітлює стан викладання та рівень знань студентів з методики викладання навчальних дисциплін уже з другого року навчання, що на відміну від попередніх років здійснювалося на третьому та четвертому курсах. Разом з тим, знову ж таки звіти вказують на наявність у навчально-виховному процесі ідеологічної складової. Наприклад, під час уроку з методики викладання української мови на тему „Завдання вивчення граматики української мови в 1–4 класах у світлі праць Й. Сталіна з питань мовознавства” викладач української мови та літератури Острозького педучилища Г. Хижняк яскраво демонстрував значення „геніальної” праці для правильного і глибокого вивчення мови та її логічних законів [там само, арк.95].

Варто сказати про те, що в процесі викладання дисциплін як з мови, так і літератури, педагоги використовували значну кількість унаочнення (таблиці правил правопису з української та російської мов для початкової школи, схеми, картини, плакати присвячені творчості М. Островського, І. Франка,

40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції та ін.). Даний матеріал виготовляли студенти самостійно в мовно-літературному кабінеті. Для поглиблення знань з теми „Класифікація звуків” та формування умінь і навичок у кожній групі четвертого курсу Острозького педучилища (1952–1953 н. р.) виготовлено таблиці класифікації голосних і приголосних звуків, якими студенти користувалися при проходженні педагогічної практики в школі. Згідно з звітом, екзамени з української мови та літератури було складено на належному рівні. Зокрема зазначалося, що слухачі набули „стійких навичок” проведення фонетичного розбору слова, а також інших видів граматичного аналізу. З 367 осіб, які складали екзамени цього навчального року, диктант з української мови написали на „5” – 58 студентів, на „4” – 244, на „3” – 65 осіб [37, арк.14].

При вивченні теми з російської літератури „Творчість М. Чернишевського” як наочність використовували діафільми про життя революціонера, плакати під назвою „Будущее светло и прекрасно”, „Перенести из будущего в настоящее все, что можно перенести” [там само, арк.14]. Слід відмітити те, що як і в попередні роки, продовження урочної форми навчання здійснювалося у позаурочний час. Так, робота літературного гуртка передбачала поглиблений розгляд творчості письменників після занять. А вивчаючи творчість М. Некрасова, студенти у вільний час виготовили плакат „Ты и могучая, ты и всесильная, матушка Русь” [там само].

Проведений аналіз засвідчує, що керівництво педагогічних закладів пильно стежило за якістю викладання дисциплін. Викладачі несли відповідальність за рівень знань студентів. Наприклад, критично оцінено було педагогічну діяльність викладача математики Костопільського педучилища в 1952–1953 н. р. М. Омельчука, який (на думку адміністрації освітнього закладу) пояснював навчальний матеріал „...не досить доступно, не цікавлячись, чи студенти розуміють його пояснення; на розв’язання задач не звертав потрібної уваги, тому слухачі (в переважній більшості) розв’язувати задачі не вміли; не був вимогливим до знань слухачів, відповіді переоцінював; зауважень і порад з боку директора і його заступника з навчальної роботи до уваги не брав, сприймав як особисту „придирку”, завжди обурювався” [48]. Підтвердженням таких фактів є протокол відкритого уроку (повторення навчального матеріалу) з теми „Іменовані числа та рішення задач комбінованих типів”, який додавався до річного звіту педучилища разом з доповідною.

Наведемо інший приклад. Високу якість викладання навчального матеріалу керівництво Острозького педучилища спостерігало в роботі викладача педагогіки Ф. Вінарської, яка (згідно з звітом педучилища) „грунтовно готувалася до кожного уроку, використовуючи додаткову художню літературу, твори класиків марксизму-ленінізму, видатних

педагогів, а також педагогічні журнали та газети. Уроки проводила на високому рівні, забезпечуючи слухачів глибокими знаннями, формуючи у них практичні вміння і навички” [35, арк.103–104]. Зокрема, на уроці педагогіки в 11 класі на тему „Основи наук – головний зміст навчання в радянській школі” викладач повторювала матеріал попереднього уроку „Принцип радянської дидактики – комуністична ідейність навчання” [там само]. Рівень проведення уроків демонструвала активність слухачів. Їхні відповіді при складанні іспитів підтверджувалися конкретними прикладами з роботи початкової школи. Так, слухач А. Кислюк, на запитання „Назвати найважливіші ідейно-виховні завдання в радянській школі”, дала змістовну і вдумливу відповідь, опираючись на матеріал програми, підручника, навчального посібника для початкової школи [там само].

У плані оцінки роботи викладачів охарактеризуємо методику викладання уроку з історії „Організація і проведення історичних екскурсій” (25 квітня 1953 р.). Викладач Острозького педучилища перед визначенням теми „Культура XVI століття” вміло сконцентрував увагу аудиторії, визначаючи місце, значення і завдання історичних екскурсій у початковій школі при вивченні історії. Далі окреслював мету, план і структуру уроку. При поясненні матеріалу використовував розроблену ним схему проведення екскурсії, звертав увагу на обов’язковій підготовці до екскурсії в початкових класах, наголошував на розробці плану-конспекту, демонструючи при цьому „змістовну, цікаву, захоплюючу розповідь” [35, арк.102–103]. Водночас, нагадував про пояснення незрозумілих слів, тлумачення яких студенти записували в словники. Для прикладу, педагог поєднував навчальний матеріал з подіями, що відбувалися у м. Острозі. Ключовим, був розгляд питання „Книгодрукування у м. Острозі – Іван Федоров”. Як допоміжний засіб, викладач демонстрував детально розроблену, оформлену ілюстраціями схему, на якій розміщувалися експонати, що відображали процес проведення екскурсії у3 класі (фотографії І. Федорова, титульна сторінка найвидатнішої його праці – Острозької Біблії, фотографії граматики М. Смотрицького та ін.). Аналізуючи урок, у звіті зазначалося, що „викладач педучилища володів неабиякими акторськими якостями, адже при поясненні матеріалу захоплював слухачів своєю розповіддю, створюючи яскраву картинку культури XVI ст., викликав у них відчуття гордості за великих предків. Таким чином, чіткий і яскравий виклад матеріалу педагога створював у майбутніх учителів уявлення про організацію та етапи проведення екскурсії в музей для дітей молодшого шкільного віку. Закріплення нового матеріалу проводилося методом бесіди. В результаті такої викладацької роботи студенти добре засвоїли поданий навчальний матеріал [там само].

Про внесення коректив і доповнень у зміст професійної підготовки вчителя педагогічних закладів Рівненщини свідчить архівна документація 1954–1955 років. Керівництву посеред навчального року довелося включати

в навчальний план години для двотижневої суспільно-виробничої практики. На змісті, організації та специфіці її проведення зупинимося детальніше.

Програмою з виробничої практики, затвердженою Міністерством освіти УРСР від 4 січня 1955 р., на її проходження було передбачено 72 години. Тематичний план практики з бібліотечної справи Костопільського педагогічного училища представлено на с.105. Метою практики визначено – закріплення набутих знань студентів з курсу „Основи бібліотечної справи” (як додаткової спеціальності). Базами практики обиралися кращі районні та сільські бібліотеки (для дорослих та дітей) із значним книжковим фондом, які могли забезпечити кваліфіковане керівництво та відзначалися різноманітними методами роботи з читачами [121, арк.1–12]. Вибір бібліотек узгоджувався з Рівненською обласною бібліотекою, затверджувався обласним управлінням культури та обласним відділом народної освіти.

Перед направленням на практику директор педучилища провів інструктаж для студентів і керівників щодо організації і послідовності проведення, підготовкою по її завершенню необхідної документації. Керівництво виробничою практикою здійснював завідувач або один з досвідчених працівників бібліотеки, який на підставі програми складав: календарний план роботи кожного практиканта, визначав завдання, спостерігав за його виконанням, перевіряв записи у щоденниках студентів (де щоденно вносилися відомості про виконану роботу в бібліотеці, спостереження та зауваження), оцінював роботу кожного й складав відповідну характеристику. В одній бібліотеці могли проходити практику не більше п’яти осіб, які призначалися наказом директора педучилища.

Після закінчення виробничої практики студенти обов’язково подавали звіти про виконання тих чи інших видів робіт, визначених програмою практики, щоденники та зразки матеріалів, виготовлених під час її проходження (картотеки, альбоми, плакати, схеми виставок тощо). Для дотримання трудової дисципліни існував тісний взаємозв’язок дирекції педагогічного закладу з керівниками практики [там само, арк.5].

Значно поліпшилася якість викладання предметів в педзакладах у 1955–1956 н. р. за рахунок збільшення кількості навчальної і методичної літератури. Простежувалася тенденція сповіщення Міністерством освіти УРСР про вихід з друку і надходження у продаж підручників для педагогічних училищ. Наприклад, начальник управління з підготовки вчителів Ф. Усенко, згідно з наказом МО УРСР № 08–985/4 від 17 грудня 1955 р., інформував про появу підручника „Методика викладання української мови в початкових класах” авторів І. Гавелі і Г. Чуйка. Керівництву пропонувалося вжити всіх заходів щодо придбання книги для бібліотеки педучилища та розповсюдити її серед викладачів і студентів за власний кошт (вартість примірника складала 5 крб. 55 коп.) [121, арк.47, 54, 55, 56, 69]. Власне у цьому контексті слушною є думка В. Сухомлинського,

який рекомендував педагогам „...створювати власну бібліотеку, щомісяця купувати книжки (з проблем науки, основи якої ви викладаєте; про життя і боротьбу людей, образи яких є прикладом для молоді; про душу людини – особливо дитини, підлітка)”. Адже „лише власний саморозвиток і збагачення знаннями, – вважав учений, – є основою вдосконалення професійних вмій та навичок майбутнього вчителя” [294, с.420].

Таблиця 2.1

**Тематичний план суспільно-виробничої практики
з бібліотечної справи Костопільського педагогічного училища,
затверджений Міністерством освіти УРСР від 4 січня 1955 року**

№ п/п	Види робіт на період проходження суспільно-виробничої практики	кільк. годин
1.	Ознайомлення з роботою районної бібліотеки і станом бібліотечної роботи	4
2.	Ознайомлення з книжковим фондом бібліотеки та її укомплектуванням	3
3.	Організація книжкового фонду і каталогів	12
4.	Робота з читачем у районній бібліотеці	23
5.	Ознайомлення з роботою сільської бібліотеки та методичною допомогою з боку районної бібліотеки	12
6.	Ознайомлення з роботою районної дитячої бібліотеки	3
7.	Підсумки виробничої практики	4
Всього годин з виробничої практики		72

За даними ДАРО [121, арк.3]

З метою забезпечення якості проведення уроків з *української мови* впродовж 1955–1956 н. р. викладачі урізноманітнювали структуру побудови уроку шляхом підбору високоідейних та високохудожніх речень. Основна увага, як зазначалося у звіті, приділялася синтаксичному розбору речень, який поєднували з морфологічним. Для аналізу пропонували наступні приклади: „Вітчизни є різні на світі, а в мене найкраща – одна”, „Партія наші народи здружила в братський, єдиний союз трудовий, партія – наша надія і сила, партія – наш рульовий”, „Дружба народів – це злагода й мир, це горизонтів невидимий мир, пісня дівоча в гурті молодому, сад-виноград біля кожного дому”, „Прийняті ХХ з’їздом КПРС Директиви по шостому п’ятирічному плану успішно виконуються” [121, арк.14].

При викладанні *російської мови* освітяни увагу акцентували на граматиці та орфографії. Тексти диктантів, різні види вправ, речення для розбору вони підбирали з різних збірників диктантів, збірників синтаксису, використовували газетний і журнальний матеріал. Також широко використовували наочність (таблиці та схеми різних видів складних (підрядних і сурядних) речень, картин (предметних і сюжетних)). Активізувалася робота щодо написання диктантів і творів. Наприклад, на четвертому курсі Дубенського педучилища студенти впродовж семестру написали твори: „Человек проходит как хозяин необъятной Родины своей”, „Тройка” за картиною В. Перова, „Московский метрополитен”. Як і при вивченні української мови, особлива увага приділялася лексиці (кожен вів тлумачний словник) та різним видам граматичного розбору речень. Перед слухачами ставилися завдання: розбору слова за складами, орфографічного розбору, побудови схеми речення з розставленням розділових знаків, проведення морфологічного та синтаксичного розбору [там само].

Нововведенням у досліджувані роки стало застосування на уроках стислого методу опитування. Викладач готував картки з завданнями для кожного окремого студента (4–6 осіб), які потрібно було виконати впродовж відведеного часу, натомість аудиторія отримувала інші завдання для роботи [37, арк.15]. Для підвищення грамотності студентів щотижня у позаурочний час проводили консультації з української та російської мов, відвідування яких було обов’язковим. На консультаціях займалися різними видами тренувальних вправ, розбором слів і речень (лексичним, фонетичним, морфологічним, орфографічним, синтаксичним), писали пояснювальні диктанти. Крім того, майже щоденно відбувалася індивідуальна робота зі студентами, які мали низький рівень знань, що безумовно давало позитивні результати, адже жоден з них наприкінці року не отримав незадовільної оцінки. Більшість писали диктант на державних екзаменах на „4” і „5” [там само, арк.13].

На відміну від попередніх років, діяльністю кабінетів мови та літератури передбачалося системне проведення освітянами доповідей, лекцій, диспутів на літературні теми, науково-теоретичних конференцій та ін. Так, у 1955–1956 н. р. в Дубенському педучилищі впродовж півріччя проведено три конференції: „Роль праці в розвитку мови”, „Поет-революціонер І. Франко”, „Образ В. Леніна в радянській літературі”. На таких заходах демонстрували наукові кінофільми на різну тематику, відбувалося обговорення книг та кращих зразків відкритих уроків, індивідуальних розробок наочної інтерпретації, схем колекцій (необхідних для ґрунтовного засвоєння навчального матеріалу) [37, арк.8].

Досвід педагогічної діяльності провідних учителів, який вивчали за статтями журналів „Русский язык в школе”, „Литература в школе”, викладачі педучилищ постійно використовували у своїй роботі при вивченні курсу

мови і літератури. Від студентів вимагали не лише повного знання текстів творів, уміння аналізувати і самостійно розкривати його ідейний зміст, а й засвоєння художніх засобів твору. Аналізуючи роман М. Шолохова „Поднятая целина”, викладач вказував на те, як письменник використав класичну літературу та показав уміння проникати в глибину психології своїх героїв; як вдало висвітлив значення пейзажу при написанні твору; як провів аналіз героїв і дав їм портретну характеристику.

Поглиблене вивчення курсу з російської літератури відбувалося шляхом відвідування кінотеатру, де студентам для перегляду пропонували наступні кінокартини: „Мать” (М. Горького), „Павел Корчагин” по роману „Как закалялась сталь”, „Молодая гвардия” (М. Фадєєва) [37, арк.15]. Отже, у процесі викладання літератури застосовувалися такі методи і добирався матеріал, який сприяв кращому ідейному вихованню студентської молоді. У слухачів була можливість визначати та аналізувати світогляд письменників, оцінювати ті явища дійсності, які розкривали ідею твору, визначали його суспільне значення та художню цінність [там само]. Поряд з цим, часто практикували читання в класі напам’ять прози та поетичних творів, після чого слухачі самостійно їх аналізували, визначаючи тему, ідею, художні особливості кожного. Власне в 1950-х рр. головним при опрацюванні російської літератури було написання письмових робіт. Наприклад, на третьому та четвертому курсах Дубенського педучилища з метою виконання творчого завдання студентам пропонувалося написати твори на теми: „Новые люди” за творчістю М. Чернишевського, „Я музу посвятил народу своему” по М. Некрасову, „Здравствуй, новая жизнь” по А. Чехову, „Партия–руководящая и направляющая сила в деревне” по А. Волоховому, „Самое дорогое у человека – это жизнь” по М. Островскому та ін. При цьому, рекомендували широко застосовувати образи патріотів (П. Корчагіна, О. Кошового, У. Громової, З. Космодем’янської), так як їхній приклад формував у студентів почуття вірності, мужності, гідності, любові до Батьківщини, до свого народу, до комуністичної партії та уряду [там само].

Результативність роботи з російської літератури яскраво демонструвала успішність студентів четвертих курсів цього ж педзакладу після закінчення зимової сесії 1955–1956 н. р., коли 128 осіб підтвердили глибокі та ґрунтовні знання і склали іспит на „5” і 125 студентів – на „4” [37, арк.15]. У звіті вказувалося, що слухачі представили належний рівень знань, демонструючи літературну, барвисту, змістовну та насичену порівняннями мову. При написанні твору з російської літератури на третьому курсі майбутні вчителі також показали високу грамотність, адже роботи були написані „високохудожньо та ідейно витримано” [там само]. За результатами успішності зимової сесії з 181-го студентського твору – 167 написано на „5” і „4” [там само], тобто лише 14 творів оцінено на „3”.

У процесі висвітлення історії розвитку української радянської

літератури, як і в попередні роки, наголошувалося на тісному зв'язку українського літературного процесу з російським. Підкреслювався „багатотворний” вплив російської літератури на українську. Виховуючи студентів у дусі радянського патріотизму, викривався „чужий, радянській ідеології” культ особи, прищеплювалася любов до комуністичної партії, до Радянської Вітчизни. Особливо це яскраво продемонстровано при розгляді твору „Партія веде” М. Рильського, матеріал якого пов'язували „з сучасністю та практичними потребами життя” [37, арк.14].

Застосовуючи формули для обчислення, на уроках *арифметики* слухачі здійснювали обрахунки площ та об'ємів фігур. У цьому контексті доцільно навести приклад уроку з методики викладання арифметики („Найпростіші земельні роботи”), який був проведений викладачем педучилища, застосовуючи метод екскурсії. У ході уроку слухачі ознайомилися з будовою квадрата і прямокутника, навчилися вимірювати „обмежену” пряму (відрізок) з допомогою рулетки, мірної шнурівки чи польового циркуля. Для здійснення та демонстрації необхідних обрахунків під керівництвом викладача студенти виготовили необхідну для цього наочність (циліндри, кути, піраміди, циркуль, лінійку тощо). Загалом, вивчаючи математику, в кінці 1950-х рр. викладачі педучилищ зосереджувалися на усному рахунку та складанні типових задач з широким використанням графічного методу.

Здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що зміст навчально-виховної роботи педагогічних училищ Рівненської області 1950-х рр. цілком був зорієнтований на перебудову викладання математики, фізики, хімії, природознавства, географії, біології та малювання у плані поєднання навчального матеріалу з практикою. Увага керівництва педучилищ, партійної та профспівкової організацій сконцентрована на практичній роботі студентів і проходила під пильним контролем викладачів у відповідному предметному кабінеті. Згідно з програмою окремої дисципліни, кожен студент мав провести необхідний мінімум практичних робіт (зокрема виготовити певну кількість наочного приладдя, знаючи його будову, застосування у виробництві чи на уроках у початковій школі [37, арк.8,16]. Найохайніше виготовлені матеріали дарували школам району. Наприклад, слухачі Дубенського педучилища передали в 1955–1956 н. р. для використання на уроках у початковій школі 13 радіоприймачів [там само].

При розгляді теми з *фізики* „Сферичне скло” викладач під час розповіді демонстрував набір лінз, звертаючи увагу студентів на будову опуклої лінзи, її виготовлення, застосування у техніці і господарстві. Вивчаючи тему „Око і зір”, ознайомлював аудиторію з макетом ока, розповідав про його будову та випадки необхідності застосування окулярів. Опрацьовуючи тему „Оптичні прилади”, показував фотоапарат, проекційний ліхтар, мікроскоп, бінокль, лупу, телескоп. Після кожної вивченої теми в позаурочний час слухачі в кабінеті фізики вчилися працювати з приладами. Згідно з звітом, усі

повністю оволоділи навичками роботи з проекційним ліхтарем, діаскопом, мікроскопом та ін. [37, арк.8].

Звітність педагогічних закладів Рівненщини кінця 1950-х рр. підтверджує ефективність перелаштування змісту навчально-виховної роботи в контексті чергової освітньої реформи. Адже результати заліково-екзаменаційних сесій свідчать про те, що студенти всіх освітніх закладів області „в повній мірі оволоділи ґрунтовними і глибокими знаннями з усіх дисциплін. У них повністю сформовано практичні уміння і навички потрібні майбутньому вчителю початкових класів” [35, арк.103–104].

Судячи з архівних джерел, плідну роботу у плані науковості та поєднання навчання з життям (виробництвом) 1956–1957 н. р. провели викладачі предметних кабінетів математики, фізики, біології, географії, хімії та малювання. Їхня діяльність передбачала організацію наукових вечорів та науково-теоретичних конференцій. Наприклад, при біологічному кабінеті Дубенського педучилища впродовж першого півріччя цього року відбулося два наукові вечори („Сільськогосподарські шкідники Ровенщини та боротьба з ними”, „Походження релігійних свят та обрядів”) та дві науково-теоретичні конференції („Просування землеробства на Північ”, „Тепличне господарство в СРСР”). Організовані заходи супроводжувалися демонстрацією наукових кінофільмів з сільськогосподарської та інших галузей народного господарства. Після завершення роботи конференції „Сільськогосподарські шкідники Ровенщини та боротьба з ними” для кращого ознайомлення з особливостями місцевості студентам пропонували підготувати реферат на тему „Шкідники сільськогосподарських рослин Ровенщини та боротьба з ними”. Кращі студентські роботи вивішували на дошку пошани (тим самим застосовуючи метод конкуренції). Викладачами-керівниками математичного та фізичного кабінетів упродовж навчального року було проведено чотири науково-теоретичні конференції: „Геоцентрична система Птолемея”, „Геліоцентрична система Коперника”, „Розвиток математичної науки XVII–XVIII ст.”, „Астрономічна наука в СРСР” [37, арк.8]. У географічному кабінеті практикувалося проведення студентами не лише „пробних” уроків за допомогою підручника і карт, консультацій та додаткових занять, а й гуртка спостереження за змінами погоди (визначення напрямку (на північ) вітру за допомогою сонця, штучне добування дощу, зображення форм рельєфу, дослідження плану місцевості) [там само, арк.12].

Використання місцевого матеріалу та статей періодичної преси спостерігаємо при розгляді курсу *зоології та біології*. Студентів ознайомлювали з досягненнями вітчизняних учених у сільському господарстві, нав’язуючи думку про „перевагу радянської біологічної науки над буржуазною” [37, арк.18]. Після уроків слухачі вивчали корисних і шкідливих комах, знаходили способи боротьби (із використанням авіації) з ними [там само]. Як і при опрацюванні інших навчальних дисциплін, увага

акцентувалася на проведенні лабораторних і практичних занять на науково-дослідних ділянках, в куточку живої природи, теплиці, парниках, на метеорологічній станції, а також організації екскурсій у колгоспи району. При вивченні, наприклад, теми „Риби” здійснювали довготривалі спостереження за життям риб (рух, розвиток, дихання, живлення, вплив освітлення на забарвлення луски), використовували схеми і таблиці (інструкції). Крім того, студентів знайомили з науковими і технічними досягненнями у сфері риборозведення в СРСР та перспективами його розвитку. Для закріплення навчального матеріалу з *біології* виготовляли гербарій, опудала тварин, мумій, розробляли таблиці, альбоми тощо. При біологічному кабінеті в 1956–1957 н. р. проведено досліди з тем „Повітря”, „Граніт”, „Корисні копалини” [37, арк.13], а також практичні роботи в теплиці (вегетативне розмноження рослин (листком, стеблом, паростками), вирощування розсади квітів, овочевих рослин, насіння квасолі, пшениці) [там само].

Дані архіву засвідчують, що вивчення матеріалу з *природознавства* спрямовувалося на вироблення у слухачів діалектико-матеріалістичного світогляду, в основу якого було покладено Мічуринське вчення про зв'язок організму з середовищем. А вчення про гібридизацію рослин відкривало широкі можливості для подальшого розвитку соціалістичного сільського господарства і сприяло створенню нової сільськогосподарської продукції.

У зв'язку з черговою перебудовою викладання навчальних дисциплін, передбаченого рішенням XX з'їзду КПРС (14–25 лютого 1956 р.), при вивченні *курсу „Основи дарвінізму”* викладач висвітлював зв'язок і відмінність учення Мічуріна та Дарвіна. Так, основою учення Мічуріна була дарвінівська теорія розвитку, яка, на думку освітян, недостатньо сприяла розв'язанню практичних завдань сільського господарства. Вони вважали, що ця теорія лише пояснювала еволюційний розвиток органічного світу. Та найголовнішим при цьому було не з'ясування спільності походження органічного світу, а акцент на провідній ролі російських учених в окремих галузях біологічної науки. З огляду на це, вивчали й аналізували роботи О. Ковалевського, Б. Ковалевського, І. Мечнікова, А. Северцова [там само].

Розглядаючи тему „Походження життя на землі”, педагоги використовували вчення Ф. Енгельса, досягнення у галузі синтезу органічних речовин, мікробіології та інших наук про природу, розробки хіміко-біологічної теорії про походження життя на землі, з'ясовували причини, що „привели до олюднення мавпи” (головна тема „Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину”), розглядали реакційну сутність „соціального дарвінізму” (представники якого намагалися біологізувати людське суспільство) [37, арк.18]. Як бачимо, освітяни не лише приділяли багато уваги винаходам у різних галузях народного господарства, а й надавали їм відповідне обґрунтування. Звітна документація педучилищ означених років

свідчить про обізнаність студентів з методами виведення нових порід тварин академіка М. Іванова, вирощування нових культур рослин, з досягненнями радянської агробіології (в основі якої лежав принцип застосування основних біологічних закономірностей у сільськогосподарському виробництві) [там само, арк.19].

У процесі формування *історичних* знань для ефективного засвоєння матеріалу студентам наводили порівняльні приклади з історії розвитку науки і техніки, висвітлювали педагогічні погляди та ідеї учених-новаторів того часу. Викладачі у своїй роботі застосовували причинно-наслідковий метод розгляду історичних процесів (ставили проблемні запитання та завдання). Словесні методи пояснення матеріалу підтверджували унаочненням (картами, схемами, таблицями, картинками). Теоретичні знання слухачів закріплювалися при проходженні педагогічної практики в школі.

Таблиця 2.2

П Л А Н
роботи історичного кабінету Острозького педагогічного училища
на II півріччя 1955–1956 н. р.

№ п/п	Зміст роботи	Відповідальний за проведення
1.	Провести бесіду на тему: „Як використовувати художню літературу на уроках історії”	викладачі історії
2.	Як виготовляти унаочнення на уроках історії та географії	викладачі, слухачі
3.	Виготовити стенд матеріалів (схеми, діаграми) по директивам XX з’їзду КПРС по VI п’ятирічному плану	викладачі, слухачі
4.	Прочитати доповідь на тему: „Історичні рішення XX з’їзду КПРС”	викладачі
5.	Прочитати доповідь на тему: „Директиви XX з’їзду КПРС по VI п’ятирічному плану	викладачі
6.	Прочитати доповідь на тему: „Досягнення сільськогосподарських робіт на Рівненщині та в Острозькому районі	викладачі
7.	Провести доповідь: „Атеїстичне виховання дітей у сім’ї”	викладачі
8.	Закінчити альбом по історії Острозького педагогічного училища	викладачі, слухачі

За даними ДАРО [115, арк.96–97]

Архівні звіти педагогічних училищ Рівненщини свідчать про високу успішність студентів у ці роки з історії СРСР, нової історії, методики викладання історії та історії КПРС. Варто відмітити – про відсутність серед переліку дисциплін навчальних планів 1953–1956 рр. історії УРСР, що, на наш погляд, відбувалося цілеспрямовано, зосереджуючи увагу студентської молоді на пріоритетній ролі Радянського Союзу, і знецінюючи таким чином роль українців у розвитку республіки. Отож, у студентів формували розуміння основних закономірностей розвитку історії, давали знання історичних процесів, фактів і подій, хронологічних дат, оминаючи історію власної держави. Результати іспитів показали, що 78% слухачів Дубенського педучилища в другому півріччі 1956–1957 н. р. успішно склали екзамен [35, арк.102–103]. Високу якість знань з історії упродовж досліджуваних років спостерігаємо і в інших педагогічних училищах Рівненщини.

Вищеозначене дає підстави для висновків, що цілісний педагогічний процес у закладах освіти Рівненської області передбачав реалізацію завдань освітніх реформ означених років, а також органічно поєднував навчання, виховання, творчий та фізичний розвиток майбутніх учителів. Цей процес являв собою взаємопов'язані елементи, які забезпечували формування у студентів професійно значущих особистісних якостей, знань, умінь і навиків, необхідних для успішного здійснення освітнього процесу в школі. Встановлено, що увага освітян зосереджувалася на якості викладання навчальних дисциплін, науковості, на зв'язку навчального матеріалу з сучасністю. З'ясовано, що невід'ємною складовою освітньо-виховного процесу був ідейно-політичний чинник, який обмежував ініціативність та справляв негативний вплив на світоглядну позицію майбутнього фахівця.

Таблиця 1.7

**Навчальний план
Костопільського педагогічного училища
за I півріччя 1949–1950 н. р.**

№ п/п	Навчальна дисципліна	1	2	3	4
		курс	курс	курс	курс
		кількість годин за навчальним планом			
1.	Українська мова	144	72	72	64
2.	Методика викладання української мови	-	-	55	18
3.	Українська література	72	72	53	64
4.	Дитяча література	-	-	-	64
5.	Російська мова	108	89	72	64
6.	Методика викладання російської мови	-	-	34	18
7.	Російська література	72	72	72	78
8.	Арифметика	72	72	72	32
9.	Методика арифметики	-	-	55	18
10.	Геометрія	72	72	38	-
11.	Алгебра	72	72	-	-
12.	Фізика	108	91	38	-
13.	Хімія і мінерали	110	-	-	-
14.	Анатомія і фізіологія людини	68	-	-	67
15.	Ботаніка	-	72	-	-
16.	Зоологія	-	-	53	-
17.	Основи дарвінізму	-	-	-	60
18.	Методика природознавства	-	-	36	-
19.	МППО	-	34	-	-
20.	Географія	91	72	70	-
21.	Конституція	-	-	-	54
22.	Методика географії	-	-	36	-
23.	Історія СРСР	110	72	72	-
24.	Історія УРСР	-	-	-	78
25.	Нова Історія	-	72	38	-
26.	Історія ВКП (б)	-	-	-	92

Розділ 2. Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

27.	Методика історії	-	-	36	18
28.	Психологія	-	57	-	-
29.	Педагогіка	-	89	72	32
30.	Історія педагогіки	-	-	-	64
31.	Логіка	-	-	-	42
32.	Шкільна гігієна	-	-	36	-
33.	Каліграфія і методика	36	36	36	-
34.	Методика малювання	36	36	36	46
35.	Співи і методика	36	36	36	46
36.	Фізичне виховання	72	72	72	64
37.	Практичні роботи	17	36	36	46
Всього заплановано годин на I півріччя 1949–1950 навчального року		1296	1296	1226	1129

За даними ДАРО [21, арк.158–159]

Таблиця 1.8

**Навчальний план
Костопільського педагогічного училища
за 1950–1951 н. р.**

№ п/п	Навчальна дисципліна	1	2	3	4
		курс	курс	курс	курс
		кількість годин за навчальним планом			
1.	Українська мова	438	216	216	192
2.	Методика викладання української мови	-	-	165	55
3.	Українська література	216	216	168	192
4.	Дитяча література	-	-	-	192
5.	Російська мова	324	251	216	192
6.	Методика викладання російської мови	-	-	108	54
7.	Російська література	216	216	216	234
8.	Арифметика	216	216	216	96
9.	Методика арифметики	-	-	165	54
10.	Геометрія	216	216	114	-
11.	Алгебра	216	216	-	-
12.	Фізика	324	273	114	-
13.	Хімія і мінерали	330	-	-	-
14.	Анатомія і фізіологія людини	204	-	-	-
15.	Ботаніка	-	216	-	-
16.	Зоологія	-	-	151	-
17.	Основи дарвінізму	-	-	-	180
18.	Методика природознавства	-	-	100	-
19.	Загальне землезнавство	273	-	-	-
20.	Географія зарубіжних країн	-	216	-	-
21.	Географія СРСР	-	-	210	-
22.	Методика географії	-	-	108	-
23.	Історія СРСР	330	216	216	-
24.	Історія УРСР	-	-	-	234
25.	Нова Історія	-	216	114	-
26.	Історія НКП (6)	-	-	-	376

Розділ 2. Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

27.	Методика історії	-	-	108	-
28.	Психологія	-	171	-	-
29.	Педагогіка	-	267	216	96
30.	Історія педагогіки	-	-	-	198
31.	Логіка	-	-	-	186
32.	Шкільна гігієна	-	-	-	108
33.	Каліграфія і методика	108	108	107	-
34.	Методика малювання	108	108	108	106
35.	Співи і методика	106	108	108	136
36.	Фізичне виховання	216	216	216	192
37.	Сільськогосподарські роботи	204	324	267	277
Всього годин на рік		4045	3986	3727	3350
Виконання факультативних годин					
1.	Музика	360	360	360	360
2.	Хоровий спів	108	108	108	96
3.	Сольний спів	105	105	105	105
4.	Спортивне удосконалення	120	120	180	160
5.	Іноземна мова	-	-	-	-
Всього факультативних годин за навчальний рік		693	693	753	721
Всього заплановано на 1950–1951 навчальний рік		4738	4679	4480	4071

За даними ДАРО [21, арк.159–160]

Таблиця 1.9

**Навчальний план
Костопільського педагогічного училища
за II півріччя 1952–1953 н. р.**

№ п/п	Навчальна дисципліна	1	2	3	4
		курс	курс	курс	курс
		кількість годин за навчальним планом			
1.	Українська мова	100	72	72	64
2.	Методика викладання української мови	-	-	53	18
3.	Українська література	72	72	53	64
4.	Дитяча література	-	-	-	-
5.	Російська мова	89	72	72	64
6.	Методика викладання російської мови	-	-	34	18
7.	Російська література	84	72	72	78
8.	Арифметика	-	72	72	33
9.	Методика арифметики	-	-	53	18
10.	Геометрія	-	72	-	-
11.	Алгебра	112	72	-	-
12.	Фізика	104	72	-	-
13.	Хімія і мінерали	110	-	-	-
14.	Анатомія і фізіологія людини	72	-	-	-
15.	Ботаніка	-	72	-	-
16.	Зоологія	-	-	53	-
17.	Основи дарвінізму	-	-	-	62
18.	Методика природознавства	-	-	35	-
19.	Загальне землезнавство	91	-	-	-
20.	Географія зарубіжних країн	-	72	-	-
21.	Географія СРСР	-	-	72	-
22.	Методика географії	-	-	36	-
23.	Історія СРСР	72	72	72	-
24.	Історія УРСР	-	-	-	80
25.	Нова Історія	-	72	36	-
26.	Історія ВКП (б)	-	-	-	54
27.	Методика історії	-	-	36	-

Розділ 2. Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

28.	Психологія	-	57	-	-
29.	Історія КПРС	-	-	-	180
30.	Педагогіка	-	89	72	82
31.	Історія педагогіки	-	-	-	-
32.	Шкільна гігієна	-	-	-	-
33.	Каліграфія і методика	72	36	36	-
34.	Методика малювання	36	36	36	32
35.	Співи і методика	36	36	36	32
36.	Фізичне виховання	72	72	72	64
37.	Сільськогосподарські роботи	-	-	36	46
38.	Матеріали XIX з'їзду КПРС	14	17	14	14
Всього заплановано годин на півріччя		1136	1207	1123	1003
Виконання факультативних годин					
1.	Французька мова	72	72	72	64
2.	Хоровий спів	36	36	32	32
3.	Сольний спів	18	18	18	16
4.	Музика	-	360	360	-
Всього заплановано факультативних годин на півріччя		126	486	482	112
Всього заплановано годин на II півріччя 1952–1953 навчального року		1262	1693	1605	1115

За даними ДАРО [35, арк.65–66]

Таблиця 1.10

**Навчальний план
Дубенського педагогічного училища
за I півріччя 1952–1953 н. р.**

№ п/ п	Навчальна дисципліна	1	2	3	4
		курс	курс	курс	курс
		кількість годин за навчальним планом			
1.	Українська мова	108	72	72	64
2.	Методика викладання української мови	-	-	55	18
3.	Українська література	72	72	53	64
4.	Дитяча література	-	-	-	64
5.	Російська мова	91	89	72	64
6.	Методика викладання російської мови	-	-	34	18
7.	Російська література	89	72	72	78
8.	Арифметика	-	72	72	32
9.	Методика арифметики	-	-	55	18
10.	Геометрія	144	72	38	-
11.	Алгебра	110	72	-	-
12.	Фізика	110	91	38	-
13.	Хімія і мінерали	110	-	-	-
14.	Анатомія і фізіологія людини	72	-	-	-
15.	Ботаніка	-	72	-	-
16.	Зоологія	-	-	53	-
17.	Основи дарвінізму	-	-	-	60
18.	Методика природознавства	-	-	36	-
19.	Загальне землезнавство	91	-	-	-
20.	Географія СРСР	-	-	70	-
21.	Географія зарубіжних країн	-	72	-	-
22.	Методика географії	-	-	36	-
23.	Конституція СРСР	-	-	-	54
24.	Історія СРСР	72	72	72	-
25.	Історія УРСР	-	-	-	78
26.	Нова Історія	-	72	38	-
27.	Історія КПРС	-	-	-	92

Розділ 2. Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

28.	Методика історії	-	-	36	18
29.	Психологія	-	57	-	-
30.	Логіка	-	-	-	42
31.	Педагогіка	-	89	72	32
32.	Історія педагогіки	-	-	-	40
32.	Шкільна гігієна	-	-	-	36
33.	Каліграфія	36	36	36	-
34.	Малювання	36	36	36	46
35.	Співи	36	36	36	46
36.	Музика	-	-	-	-
37.	Практичні роботи	36	36	36	46
38.	Сільськогосподарські роботи	36	36	-	-
39.	Матеріали XIX з'їзду КПРС	15	15	15	15
40.	Фізичне виховання	72	72	72	72
41.	Іноземна мова	-	-	-	-
42.	Спостереження уроків	-	106	-	
Всього заплановано годин на півріччя		1336	1419	1205	1097
Виконання факультативних годин					
1.	Французька мова	72	72	72	64
2.	Хоровий спів	36	36	32	32
3.	Сольний спів	18	18	18	16
4.	Музика	-	360	360	-
Всього заплановано факультативних годин на півріччя		126	486	482	112
Всього заплановано годин на півріччя 1952–1953 навчального року		1462	1905	1687	1209

За даними ДАРО [35, арк.44–45]

Таблиця 1.11

**Навчальний план
Костопільського педагогічного училища
за півріччя 1953–1954 н. р.**

№ п/п	Навчальна дисципліна	1	2	3	4
		курс	курс	курс	курс
		кількість годин за навчальним планом			
1.	Українська мова	108	72	72	64
2.	Методика викладання української мови	-	-	55	18
3.	Українська література	72	56	51	64
4.	Дитяча література	-	-	-	64
5.	Російська мова	89	89	72	64
6.	Методика викладання російської мови	-	-	34	17
7.	Російська література	89	72	72	78
8.	Арифметика	-	34	72	32
9.	Методика арифметики	-	34	58	18
10.	Геометрія	122	119	38	-
11.	Алгебра	99	53	-	-
12.	Фізика	99	99	38	-
13.	Хімія і мінерали	76	76	-	-
14.	Анатомія і фізіологія людини	72	-	-	-
15.	Ботаніка	-	53	-	-
16.	Зоологія	-	-	53	-
17.	Основи дарвінізму	-	-	-	60
18.	Методика природознавства	-	-	36	-
19.	Загальне землезнавство	91	-	-	-
20.	Географія СРСР	-	72	72	-
21.	Методика географії	-	-	36	-
22.	Історія СРСР	72	72	72	-
23.	Нова Історія	-	72	38	-
24.	Історія КППС	-	-	-	-
25.	Методика історії	-	-	36	-
26.	Психологія	-	57	-	-
27.	Логіка	-	-	-	42
28.	Педагогіка	-	72	72	32

Розділ 2. Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

29.	Історія педагогіки	-	-	-	64
30.	Шкільна гігієна	-	-	-	54
31.	Каліграфія	72	-	36	-
32.	Малювання	36	36	36	45
33.	Співи	36	36	36	47
34.	Практичні роботи	34	53	36	46
35.	Сільськогосподарські роботи	36	-	46	-
36.	Фізичне виховання	72	72	72	64
Всього заплановано годин на півріччя		1275	1299	1239	873
Виконання факультативних годин					
1.	Французька мова	72	72	72	64
2.	Хоровий спів	36	36	36	32
3.	Сольний спів	18	18	18	16
4.	Музика	360	360	360	320
Всього заплановано факультативних годин на півріччя		486	486	486	432
Всього заплановано годин на півріччя 1953–1954 навчального року		1761	1785	1725	1305

За даними ДАРО [35, арк.70–71]

Таблиця 1.12

Навчальний план

**Костопільського педагогічного училища
за I півріччя 1956–1957 н. р.**

№ п/п	Навчальна дисципліна	план виконання на 3 курс	виконано годин (3курс)	план виконання на 4 курс	виконано годин (4курс)
1.	Українська мова	64	(63)	64	(64)
2.	Методика викладання української мови	32	(30)	-	-
3.	Українська література	64	(61)	64	(64)
4.	Дитяча література	32	(27)	64	(61)
5.	Російська мова	64	(64)	64	(64)
6.	Російська література	64	(67)	64	(64)
7.	Арифметика	64	(63)	64	(63)
8.	Методика арифметики	34	(34)	-	-
9.	Фізика	51	(51)	-	-
10.	Зоологія	45	(43)	-	-
11.	Основи дарвінізму	-	-	52	(52)
12.	Методика природознавства	36	(36)	-	-
13.	Географія зарубіжних країн	-	-	77	(78)
14.	Методика географії	36	(36)	-	-
15.	Історія СРСР	84	(85)	64	(64)
16.	Нова Історія	36	(37)	-	-
17.	Історія КПРС	-	-	128	(128)
18.	Методика історії	64	(56)	-	-
19.	Педагогіка	75	(74)	76	(76)
20.	Шкільна гігієна	-	-	32	(38)
21.	Малювання	47	(37)	32	(27)
22.	Співи	50	(50)	32	(32)
23.	Практичні роботи в майстернях	17	(14)	39	(37)
24.	Фізичне виховання	64	(62)	64	(65)
25.	Група самовиховання	42	(43)	-	-
Всього заплановано на півріччя		1065	-	980	-
Виконання факультативних годин					
1.	Французька мова	62	(56)	62	(55)
2.	Німецька мова	52	(47)	62	(52)

Розділ 2. Реформування професійної педагогічної освіти та її вплив на зміст навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини (1939–1964 рр.)

3.	Хоровий спів	32	(31*4)	32	(31*7)
4.	Сольний спів	32	(25)	32	(25)
5.	Музика	320	(320*4)	320	(320*4)
Всього заплановано годин на I півріччя 1956–1957 навчального року		498	-	508	-

За даними ДАРО [37, арк.69–70]

Таблиця 1.13

**Навчальний план
Дубенського педагогічного училища за II півріччя 1956–1957 н. р.
(заочна форма навчання)**

№ п/п	Навчальна дисципліна	4 курс	5 курс
1.	Українська мова	24	20
2.	Російська мова	20	20
3.	Арифметика	16	20
4.	Історія КНРС	22	20
5.	Педагогіка	12	30
6.	Українська література	16	-
7.	Російська література	14	-
8.	Історія СРСР	18	-
9.	Малювання	16	-
10.	Співи	18	-
11.	Географія зарубіжних країн	10	-
12.	Дитяча література	14	-
Всього заплановано годин на II півріччя 1956–1957 навчального року		200	100

За даними ДАРО [37, арк.54–55]

2.2. Зміст навчально-виховної роботи та особливості педагогічної діяльності викладацьких колективів закладів освіти Рівненщини (1939–1964 рр.)

Поєднання ефективного керівництва педагогічним закладом з творчою активністю його працівників було визначальним у галузі народної освіти УРСР, Рівненщини зокрема. Трудовий колектив брав активну участь не лише в здійсненні навчально-виховного процесу, а й у обговоренні та вирішенні актуальних державних і громадських питань, управлінні закладом, поліпшенні умов праці та побуту, використанні коштів, відігравав важливу роль у реорганізації педагогічного процесу в зв'язку з реформуванням професійної підготовки вчителя упродовж досліджуваних років. Тому, саме в згуртуванні дружного педагогічного колективу керівні органи вбачали надійний шлях до поліпшення усієї системи освіти в Рівненській області.

Директор був найвідповідальнішою особою, уповноваженим державою керівником, який гуртував колектив, здійснював контроль і керівництво педагогічним процесом, відповідав за створення необхідних умов для підвищення ідейно-теоретичного, ідейно-політичного рівня та кваліфікації освітян. Він відповідав за якість знань студентів і дисципліну, за зміст та організацію навчально-виховної роботи, дбав про те, щоб викладацький колектив став авторитетним серед студентської молоді. І це було надважливим у досліджувані роки, адже, саме від ставлення керівників і колективів освітян до педагогічної діяльності значною мірою залежало виконання державного замовлення – підготовка кваліфікованих учительських кадрів [21, арк.4].

Звітна документація педучилищ області засвідчує, що на керівні посади надсилали переважно осіб зі східних областей України, які були професійно і морально підготовленими до такого виду діяльності, з суттєвим досвідом педагогічної роботи та високими управлінськими, адміністративними та організаційно-господарськими здібностями. Директор навчально-виховного закладу поєднував у собі такі якості, як відданість ідеям комунізму, любов до педагогічної справи, працьовитість, наполегливість, дисциплінованість, гуманне ставлення до людини, чесність, правдивість, бережливе ставлення до народного добра, володів педагогічною майстерністю, знаннями з психології, теорії навчання і виховання, практикою радянської школи [318].

Як уже зазначалося, великого значення формуванню педколективів освітніх закладів Рівненщини надавав обласний відділ народної освіти. Цей орган не лише призначав директорів, формував колективи викладачів, прискіпливо стежив за їхньою роботою (надсилаючи щомісяця інспекторів для перевірки), а й при потребі звільняв з посад „через невідповідність до

праці” [26, арк.4–5]. Це свідчило про постійний суворий контроль за діяльністю як керівництва, так і викладачів педагогічних закладів області.

Не менш важливим організаційним питанням було співвідношення у викладацькому колективі освітян з різним досвідом роботи. Кожен колектив мав як досвідчених фахівців, так і молоді кадри. Антон Макаренко наголошував „на потребі вдумливого, розумного комплектування педагогічного колективу чоловіками і жінками, людьми різної вдачі, темпераменту” [214]. Тому, керівництво народної освіти дбало про те, щоб у кожному педагогічному закладі було декілька поколінь учителів, щоб у колі досвідчених була молодь, яка тільки-но приступала до роботи, до педагогічного життя. Потрібно було дотримуватися правила – створення різновікових учительських колективів, які сприяли б збагаченню кожного вчителя життєвим досвідом, педагогічною культурою, професійною майстерністю. Разом з тим, педагогічний колектив мав налічувати пропорційне співвідношення осіб протилежної статі. І ця особливість безумовно враховувалася при формуванні колективу освітян педучилищ Рівненщини. Серед працівників були чоловіки і жінки, переважна більшість яких мали стаж педагогічної діяльності понад десяти років, а іноді – більше двадцяти [26, арк.19].

Педагогічний процес в училищах області здійснювався за спеціально організованою системою навчання і виховання. Упродовж років у навчально-виховну діяльність систематично вносилися корективи, зміни та уточнення. Розв’язання поставлених завдань цілковито залежало від керівництва та викладацького колективу закладів. І успішна діяльність освітян була б неможливою без ґрунтовних педагогічних, психологічних знань та умінь. Потрібні були не тільки знання з педагогіки й уміння навчати, роз’яснювати, переконувати, а найголовніше – впливати на свідомість і почуття.

Виховання студентської молоді повоєнного періоду, яка так чи інакше сформувалася фізично і духовно, мало свої особливості. Головна з них полягала в тому, що виховання (довиховання, перевиховання) відбувалося у процесі суспільного життя і трудової діяльності. Здійснювалося партійними, профспілковими та іншими громадськими організаціями, колективами, закладами культури і мистецтва, найрізноманітнішими засобами ідеологічної роботи. Для формування комуністичного світогляду молодого студента проводилася цілеспрямована робота всього освітянського колективу. Кожен викладач мав пам’ятати мету виховання – „свідомих і активних будівників комуністичного суспільства”. Цій меті підпорядковувалася уся навчально-виховна робота педагогічних закладів Рівненщини.

Неодмінною умовою успішного здійснення педагогічного процесу було ведення систематичної методичної, освітньої та виховної роботи, яка

проходила у декількох напрямках: підвищенні ідейно-політичного, науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, удосконаленні педагогічної діяльності та професійності фахівців.

Для вирішення окремих питань перебудови навчально-виховного процесу та знаходженні оптимальних шляхів реалізації поставлених завдань у кожному з педзакладів області діяла педагогічна рада – постійний дорадчий орган колегіального управління науково-методичною роботою. До її складу входили найкращі досвідчені викладачі. Основою роботи директора було створення сприятливих умов для підвищення її авторитету і працездатності. На засіданнях педради обговорювалися найважливіші питання навчального процесу, організовувалися заходи щодо виконання постанов і директив партії та уряду, наказів, розпоряджень органів народної освіти. Розглядалися річні плани роботи училища, заслуховувалися звіти викладачів, вирішувалися питання випуску студентів тощо. Першочерговість у роботі надавалась підвищенню ідейно-політичного рівня освітянського колективу. Зокрема, планом діяльності педагогічної ради Острозького училища передбачалося проведення упродовж 1945–1946 н. р. 22-х засідань, на яких було розглянуто понад 45 питань різного спрямування: боротьба з формалізмом та піднесення ідейності на уроках; виховання свідомої дисципліни, комуністичної моралі; розгляд ідеологічних питань; підсумки роботи педучилища за кожен чверть; опрацювання постанови ЦК КП(б)У про роботу шкіл і дошкільних установ; звіти класних керівників училища; опрацювання інструкції МО УРСР про підготовку до іспитів. Пропонувалося також опрацювання кожним педагогом тем, які б „не лише підвищували ідейно-політичний, а й фаховий рівень його праці” [26, арк.16,17].

Керівництво вимагало від освітян постійного ознайомлення з політичною та художньою літературою. Так, кожен член викладацького колективу був змушений упродовж навчального року ознайомитися та проаналізувати 5–6 книг політичного циклу, 5–8 книг художньої літератури та представити понад 60 доповідей ідейно-політичного характеру. Наприклад, викладач географії Острозького педагогічного училища В. Григорович за 1945–1946 н. р. опрацював наступні книги: „Біографія Й. Сталіна”, „Біографія В. Леніна”, „Що таке „друзі народу” і як вони воюють проти соціал-демократії?” (В. Леніна), „Роль особи в історії Г. Плеханова”, перший том творів Й. Сталіна та ін. А викладач О. Сорочан прочитала твори художньої літератури: „Люди з чистою совістю” П. Вершигори, „Молода гвардія”, „Перші радості” О. Фадеева, „Шхуна Колумба” М. Трублаїні та інші [там само, арк.17].

Адміністрація кожного з закладів освіти щотижня організовувала вечори, на яких читали доповіді та лекції політичного спрямування групами осіб з обкому КП(б)У, обкому ВЛКСМУ, лекторами з Києва та Рівного [там само, арк.14]. Традиційно такі заходи закінчувалися виступами гуртків

самодіяльності. Наприклад, упродовж 1946–1947 н. р. на таких зібраннях в Острозькому педучилищі було прочитано 36 доповідей [там само, арк.13], а в Костопільському – 140 [там само, арк.15]. Головні теми: атомна енергія, українсько-німецькі націоналісти на службі в Німеччині, матеріали Московської конференції „Походження людини, походження життя на Землі”, історія міста Острога, День Перемоги, Велика Вітчизняна війна, про міжнародний стан, виникнення і розвиток марксистської філософії тощо [26, арк.13]. Поряд з цим, систематично проводили засідання та наради, заходи політичного характеру, які вимагали від викладачів ведення агітаційної роботи не лише серед студентства, а й населення регіону.

Директор Острозького педучилища П. Волконський у 1947 р. на одній з нарад зазначив: „Виховання учителя початкових класів досить відповідальна справа. Здійснення цієї почесної справи можливе тільки тоді, коли весь педагогічний колектив училища систематично і на високому ідейному рівні проведитиме всю навчально-виховну роботу, водночас, тісно поєднуючи її з позакласною” [21, арк.4]. Зміст позакласної роботи педучилища цього року включав розгляд і обговорення наступних тем: „Возз’єднання західних земель в єдину державу”, „Нове в політичній карті світу”, „Роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції”, „Основи комуністичної моральності”, „А. Макаренко – великий вітчизняний педагог”, „Й. Сталін – це В. Ленін сьогодні”, „Образ Й. Сталіна в радянській літературі”, „М. Горький і сучасність” [там само, арк.4]. Планом класних керівників кожного курсу передбачалося двічі на тиждень проведення політінформацій, на яких акцентували увагу аудиторії на найважливіших політичних і господарчих вказівках. Окрім того, керівники груп змушені були організовувати заходи для активного залучення слухачів училищ до виборів депутатів Верховної Ради УРСР. Наприклад, з 50 студентів однієї з груп Острозького педучилища всі студенти задіяні були у цій справі (30 осіб працювали агітаторами, 15 – виготовляли лозунги, 5 – оформляли виборчі дільниці) [там само, арк.15].

Своєрідним засобом формування у студентів активної життєвої позиції, морально-політичних цінностей, вироблення ораторських умінь і навичок була організація предметних гуртків. Їх завдання полягало у проведенні щотижневих виїзних засідань у села області. Так, за окремою програмою класного керівника студенти ознайомлювали населення з життям та діяльністю радянського письменника М. Островського (та його романами „Як гартувалася сталь” (1932 р.) та „Народжені бурею” (1936 р.)) [21, арк.14].

Відповідну агітаційну роботу проводили дирекція педучилищ у тісній співпраці з громадськими та комсомольськими організаціями. Під керівництвом комсортів (переважно це були демобілізовані офіцери) члени цих організацій та профспілок планували роботу на основі рішень пленуму ЦК ВЛКСМ (центрального комітету всесоюзного ленінського комуністичного союзу молоді). Зокрема, організовували заходи щодо

залучення слухачів до добровільних товариств Червоного Хреста та ін. Крім того, упродовж місяця було проведено п'ять „недільників” з облаштування стадіону та упорядкування могил воїнів Радянської Армії [26, арк.15].

Свідченням ідеологічного пресингу та жорсткого контролю за діяльністю директорів і викладачів закладів освіти Рівненщини була перевірка роботи училища впродовж навчального року представниками обласного комітету компартії УРСР – трьох разів, обласного відділу народної освіти – шести разів, і чотири рази огляд був частковим [там само, арк.17]. За таких умов відбувалося придушення індивідуальності особистості, натомість успішно виконувалося завдання партії – формування майбутнього вчителя з стійкою життєвою позицією і політичними переконаннями.

Цілковите підпорядкування педагогічного процесу ідейно-політичній парадигмі не лише перешкоджало його організації, а й завдавало чимало шкоди формуванню професійних якостей як викладача, так і студента. Архівні джерела вказують на те, що на засіданнях як педрад, так і методоб'єднань усіх без винятку педагогічних закладів Рівненщини впродовж навчального року було розглянуто ряд питань ідейно-політичного характеру [26, арк.5]. Зокрема, звіт Костопільського педучилища за 1946–1947 н. р. інформував про опрацювання дев'яти питань (політичного характеру) викладачами мови та літератури, восьми – викладачами математики, шести – вчителями природознавства і географії, чотирьох – педагогами музики, співу і малювання [44]. Отож освітяни змушені були вдосконалювати не індивідуальні та професійні якості, а розвивати „незмінний політичний кругозір”.

Комплексний аналіз звітної документації 1945–1950 рр. підтверджує низький рівень підготовки (або ж узагалі відсутність) у педзакладах Рівненщини педагогів з психології, педагогіки та спеціальних дисциплін. І це цілком зрозуміло з огляду на післявоєнний час. Тому можемо стверджувати, що рівень професійності майбутнього вчителя насамперед залежав від його особистісних якостей та педагогічних здібностей, від самовдосконалення педагогічної діяльності шляхом ознайомлення й втілення передового педагогічного досвіду, новаторських поглядів та ідей.

Річний звіт 1946–1947 н. р. Острозького педучилища свідчить про те, що директор і завуч планово здійснювали контроль за навчальним процесом, вчасно затверджували плани навчально-виховної роботи, систематично відвідували уроки викладачів, керували діяльністю педагогічної ради та методичних об'єднань тощо. Головною метою методоб'єднань було надання реальної дієвої допомоги освітянам з метою підвищення рівня їхньої професійної майстерності та активізації творчого потенціалу. Наприклад, для удосконалення методичної підготовки викладачів упродовж навчального року керівництвом Острозького педзакладу перевірено та проаналізовано 249 уроків (71 урок – директором, 178 – завучем). У результаті такої перевірки

(при виявленні спільних недоліків) на засіданнях педрад та методоб'єднань давалися відповідні вказівки, вносилися корективи, розглядалися і обговорювалися питання підготовки викладача до уроку (що передбачало наявність конспекту, наочності, дидактичного матеріалу), ефективного використання засобів і прийомів, застосування форм і методів педагогічного впливу, здійснення контролю за домашнім завданням та ін. [26, арк.17].

У цілому, на загальних методичних нарадах педучилищ Рівненщини освітяни розглядали питання загальнопедагогічного, ідейно-політичного, психолого-педагогічного спрямування. Наприклад, упродовж навчального року педагогічним колективом училища м. Острога було розглянуто 32 питання: про свідоме навчання; формування мислення у процесі навчання; психологічні основи художнього виховання; педагогічна спадщина К. Ушинського; розгляд постанов ЦК ВКП(б)У про журнал „Звезда” і „Ленинград” та про роботу культосвітніх установ; втілення матеріалів п'ятирічки на уроках математики, фізики, природознавства, географії; урок як основна форма навчального процесу; методика повторення навчального матеріалу; методика опитування школярів; опрацювання інструкції МО УРСР щодо вступних іспитів та екзаменів на окремих курсах [там само, арк.15]. Щодо останнього зауважимо, що для підвищення рівня підготовки слухачів та покращення результатів іспитів у план роботи педради училища було включено заходи колективного характеру, які без сумніву позитивно впливали на якість підготовки майбутніх фахівців. Це зокрема: закріплення нового матеріалу (який викликав певні труднощі); систематичне поглиблення знань студентів на загальних зборах комсомолу на всіх курсах педучилища; створення куточка з підготовки до іспитів (поради, інструкції, гасла); організація взаємодопомоги серед студентської молоді; демонстрація кращих студентських відповідей та письмових робіт [26, арк.18]. Так відбувалося формування майбутнього фахівця, який цілком відповідав вимогам радянської держави, а саме: був патріотом своєї Батьківщини; мав належну загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; був ініціативним, активним, енергійним, життєрадісним, гуманним, чуйним товаришем, вимогливим до себе і колег; творчою особистістю, яка вміє аналізувати свою роботу і переймати досвід колег; володіє педагогічним тактом тощо.

Основним завданням наукових конференцій у кінці 1940-х років, що організовували у педзакладах області було насадження антирелігійних поглядів. Свідченням цього є прочитана на секції районної серпневої учительської конференції „Дружно і організовано зустрінемо новий навчальний рік” (1946 р., м. Дубровиця) лекція на тему „Походження людини” [177]. Матеріали педагогічних конференцій і з'їздів учителів початкової школи вдалося проаналізувати за допомогою періодики того часу (науково-педагогічного журналу „Радянська школа”, науково-теоретичного журналу „Радянська педагогіка”, газет „Червоний промінь”, „Червоний

прапор”, „Сталінський шлях”) [230; 313]. Головною їхньою метою була мобілізація працівників шкіл робітничої та сільської молоді у контексті поліпшення якості освіти. Видання виходили щомісяця упродовж усього досліджуваного періоду. На сторінках автори публікацій висвітлювали основну мету, завдання педагогічної освіти, особливості її змісту, застосування методів, форм навчання і виховання на уроках у початковій школі. Матеріали вчителів-методистів допомагали практикам-початківцям в організації педагогічної діяльності, впровадженні новітніх методик і передового педагогічного досвіду.

Однією із особливостей організаційно-педагогічних засад діяльності педучилищ Рівненщини у повоєнні роки стала ефективна робота предметних кабінетів, яку планували й контролювали директор та завуч. Наприклад, при Острозькому педучилищі на той час функціонувало п'ять кабінетів: педагогічний, фізичний, географічний, природничий та військовий (з наявністю 98-и одиниць зброї) з відповідальними особами [26, арк.8]. Відсутність кабінетів математики, мови та літератури, на наше переконання, було прогалиною у профпідготовці вчителя початкової школи.

Результатом роботи педагогічного кабінету Костопільського педучилища 1950–1951 н. р. стало введення на всіх факультетах спеціального семінару з педагогіки для поглиблення знань, умінь і навиків студентів [24, арк.18]. Опрацювавши курс педагогіки, майбутні фахівці повинні були володіти такими спеціальними педагогічними уміннями: планувати педагогічну діяльність; визначати мету та завдання освіти, навчання і виховання; використовувати на практиці основні форми організації освіти, навчання і виховання учнів різних вікових категорій; оптимально поєднувати відповідні методи і засоби освіти, навчання, виховання у конкретній педагогічній ситуації; організовувати колектив учнів для виконання необхідних теоретичних і практичних завдань; ефективно керувати діяльністю і колективом учнів; аналізувати педагогічний процес, результати освіти, навчання і виховання; вивчати учнів і учнівські колективи, з'ясувати причини неуспішності, недоліки в поведінці школярів, окреслювати ефективні заходи, спрямовані на усунення відповідних недоліків; займатися саморозвитком, творчо використовувати на практиці нові досягнення педагогічної науки і передового досвіду, здійснювати необхідні педагогічні дослідження, виявляти творчий підхід, не допускати формалізму і схематичності в педагогічній діяльності; ефективно виконувати функції класного керівника, організовувати позакласну і позашкільну роботу, а також роботу з батьками, різноманітними (державними, громадськими, комсомольськими та іншими) організаціями.

Колективний стиль керівництва педагогічним закладом передбачав чіткий розподіл обов'язків між його членами. Кожен відповідав за обсяг своєї роботи, яка піддавалась суворій критиці у разі її невиконання з боку

керуючих органів (на що вказує значна кількість доповідних записок про звільнення „за невідповідність займаній посаді”). Наприклад, без будь-яких пояснень, посеред навчального року Рівненським облвно було звільнено заступника директора навчальної частини Острозького педучилища тов. Ф. Панасюка „за незабезпеченість належним керівництвом педагогічного процесу” [26, арк.4].

Метою реформаторських процесів у професійній освіті, починаючи з 1952 р., як уже зазначалося, було підвищення вимог до методики викладання уроків у початковій школі, а також політехнізація навчання. Втілення поставлених освітніх завдань позначилося на діяльності як педагогів, так і студентів педучилищ. Значно покращилася робота щодо формування педагогічної майстерності освітян у поєднанні з трудовими навичками. Адміністрація кожного з педзакладів Рівненщини організовували індивідуальні, групові та колективні форми методичної роботи. За нашим спостереженням – індивідуальні: наставництво, взаємовідвідування, консультації учителів початкових шкіл; групові: предметні методичні семінари, виборчі наради, засідання педагогічних рад, організація співпраці з учителями-методистами; колективні: учительські вечори та семінари, спільні зустрічі викладачів загальнопедагогічного характеру з учителями-методистами початкових шкіл з метою обміну досвідом тощо (див. таблиця 2.3, с. 141).

Усі рішення педагогічних рад у 1952–1953 н. р., як і в попередні роки, реалізовувалися викладацькими колективами і були передбачені програмою діяльності педучилища. Проаналізувавши архівні матеріали 1950-х рр., резюмуємо – зосередження уваги керівництва педзакладів на методичній підготовці студентів, а також політехнізації освіти, хоча з наявністю ідеологічного чинника. Так наприклад, на засіданнях навчально-предметних нарад Дубенського педучилища впродовж навчального року було розглянуто питання: методика організації проведення усної лічби в початковій школі; рішення XIX з’їзду КПРС про політехнізацію навчання; про виконання рішень XI з’їзду комсомолу; виховання підростаючого покоління у дусі радянського патріотизму; стан навчально-виховної роботи на 3–4 курсах; методика проведення уроку пояснювального читання у початковій школі; орфографічний режим у початкових класах [41, арк.18, 33].

Значно покращилася у контексті професійної перепідготовки викладачів у 1950-ті рр. і діяльність предметно-методичних комісій, які чітко працювали теж за планом. Наприклад, упродовж 1952–1953 н. р. в Дубенському педучилищі діяло п’ять таких комісій з перевірки роботи викладачів мови і літератури (керівник Є. Гараніна), математики, фізики, природознавства, хімії, біології (К. Козлова), музики і співів (І. Вознюк), педагогіки, історії, географії (В. Тичиніна), викладачів військової підготовки, фізичної культури(керівник А. Соболев). З огляду на досліджувану проблему доцільно

представити їхню роботу більш детально.

На засіданні предметно-методичної секції *викладачів педагогіки, історії та географії* розглядалися питання: оформлення і діяльність історичного та педагогічного кабінетів; самостійна робота студентів; стан поточного обліку знань з педагогіки, історії і географії; використання художньої літератури на уроках історії, педагогіки та географії; рішення XIX з'їзду КППС про політехнічне навчання [36, арк.19–20]; елементи політехнізації на уроках педагогіки і географії; застосування методів для покращення засвоєння хронологічних таблиць при вивченні історії; використання ілюстрацій; виготовлення унаочнення у процесі вивчення курсів з вищезазначених дисциплін; боротьба за чистоту мови; правильне вживання історичної та географічної термінології; виконання програмового матеріалу за I півріччя 1952–1953 н. р., аналіз знань студентів; виховання радянського патріотизму; використання у навчальному процесі праці Й. Сталіна „Економічні проблеми соціалізму в СРСР”; формування волі та характеру радянської людини; про результати роботи історичного, географічного та педагогічного гуртків; аналіз знань студентів з педагогіки, наслідки екзаменаційної сесії за II півріччя поточного року [там само, арк.21].

На засіданні предметно-методичної комісії з *мови і літератури* обговорювалися питання: праця Й. Сталіна „Відносно марксизму в мовознавстві”; щоденний план удосконалення мови та літератури; розгляд праці Й. Сталіна „До деяких питань мовознавства” та „Відповіді товаришам”; письмові роботи з мови та методика їхнього проведення; ідейність у викладанні мови та літератури; методика обліку успішності з вищезазначених предметів; методика проведення уроку пояснювального читання у початковій школі; аналіз успішності з мови та літератури; елементи політехнізму на уроках мови і літератури; значення перекладів у збагаченні словника студента; перебудова викладання мови у світлі праці Й. Сталіна про мову; єдиний орфографічний режим у школі; про проведення літературного вечора, присвяченого 40-річчю з дня смерті М. Коцюбинського; аналіз успішності і наслідки екзаменів за II півріччя поточного навчального року [36, арк.21–22].

Особливу увагу в плані поєднання навчального матеріалу з формуванням практичних навичок студентів, удосконаленням методичної підготовки майбутнього фахівця у 1952–1953 н. р. керівництво закладу звертало на перебудову роботи освітян при *викладанні математики, фізики, природознавства, хімії*. Так, на секції викладачів з вищезазначених дисциплін було розглянуто наступні проблеми: графічний метод розв'язування арифметичних задач; методика розв'язування геометричних задач на обчислювання; поточний облік знань студентів; боротьба з формалізмом у викладанні математики та фізики; вчення І. Павлова про фізіологію травлення і його значення для медицини; перебудова викладання

математики, фізики, природознавства, хімії у зв'язку з рішенням XIX з'їзду КПРС про політехнізацію навчання; виконання календарних планів і перевірка знань студентів; прийоми і методики усного обчислення у початковій школі; контрольні роботи з математики та методика їхнього проведення; виготовлення навчального приладдя з математики, фізики, природознавства, хімії та методика його використання; сталінський план перетворення природи на основі найновіших досягнень радянської біології; осінні і весняні роботи на дослідній ділянці; досягнення радянської хімії; методика організації екскурсій у початковій школі; розробка наочності для уроків ботаніки; виховання основ діалектико-матеріалістичного світогляду на уроках природознавства в початковій школі; використання унаочнення і лабораторні роботи на уроках хімії [35, арк.21–22]. Розгляд окремих питань перелаштування освітнього процесу представлено також в зразках протоколів предметно-методичних комісій Острозького педагогічного училища за 1953–1954 н. р. (див. зразки протоколів викладачів педагогіки та методик (додаток Б, с.137); педагогіки і психології (додаток В, с.138); мови та літератури (додаток Г, с.139–140).

Із збільшенням обсягу факультативних годин у 1950-і роки, про що свідчать навчальні плани Костопільського та Дубенського педучилищ за 1952–1953 н. р. (див. таблиці 1.9, 1.10, с.117–120), у професійній підготовці вчителя початкових класів увага педагогів була зосереджена на формуванні творчих здібностей студентів. Зокрема, на засіданні предметно-методичної секції *викладачів музики і співів* цього навчального року опрацьовано наступні питання: методика проведення уроку музики (гри на скрипці чи фортепіано); співів у початковій школі; вивчення життя і діяльності Г. Мяснікова; стан роботи та забезпечення музичного кабінету; діяльність хорового гуртка; творчість видатного російського композитора П. Чайковського; радянське мистецтво – могутній засіб радянського виховання; нові досягнення радянської музики; естетичне виховання у початкових класах [65, арк.22].

Не меншого значення надавали фізичному вдосконаленню студентів, зміцненню їхнього здоров'я та методиці викладання фізичної культури в початкових класах. На засіданні предметно-методичної комісії *викладачів фізичного виховання* цього навчального року було розглянуто проблеми: як правильно тренуватися та який вид спорту обирати; методика проведення уроку фізичного виховання у початковій школі; фізіологія фізичних вправ, гігієна здоров'я і лікарський огляд; планування та облік фізичної роботи; організація і методичне проведення позакласної роботи в початковій школі; зимові і літні види фізичних навантажень.

Здійснений аналіз діяльності предметних методичних комісій педагогічних училищ Рівненщини 1945–1954 рр. наводить на думку про те, що поступово відбувалося удосконалення освітнього процесу шляхом

використання найбільш раціональних методів, прийомів навчання і виховання при викладанні окремих дисциплін; підвищення рівня загальнодидактичної й методичної підготовки педагогів; організації заходів з метою обміну досвідом успішної педагогічної діяльності; виявлення й упровадження новітніх підходів до організації навчання і виховання; створення сприятливих умов для самоосвіти та творчої діяльності вчителів [82].

Організація науково-теоретичних конференцій, які проходили кожного місяця за заздалегідь визначеною тематикою сприяли підвищенню якості знань педагогів у плані науковості та урізноманітнення методів навчання і виховання при проведенні контрольних й практичних занять [37]. Згідно звітності, на конференціях розглядалися та аналізувалися статті, відкриті уроки вчителів початкових класів і викладачів педучилищ, обговорювалися новини педагогічної науки, піднімалися питання взаємовідвідування лекцій та обміну досвідом, розглядалися інноваційні підходи до організації педагогічного процесу тощо. Наприклад, при педагогічному кабінеті Дубенського педучилища в 1956–1957 н. р було проведено конференції на теми: „Педагогічна спадщина А. Макаренка”, „Педагогічна діяльність Я. Коменського”, „Виховання колективу через колектив”, „Сім'я і школа” „Виховання радянського патріотизму у дітей початкової школи” [там само, арк.8].

Оскільки педагогічні училища Рівненської області (зокрема, Острозьке та Костопільське) в 1957 р. було реорганізовано, то організаційно-педагогічні засади діяльності освітніх закладів (удосконалення професійної підготовки вчителя), починаючи з 1960-х рр., можемо простежити за допомогою архівних матеріалів Рівненського інституту вдосконалення кваліфікації учителів. Це доповідні записки, протоколи, різноманітні довідки, плани роботи інституту, інструкції інспекторів з трудового і виробничого навчання [99, 101, 102, 111], матеріали результатів перевірки стану трудового й виробничого навчання у школах міста і області [106, 109, 115, 116], плани роботи курсів і семінарів перепідготовки вчителів (у контексті політехнізації навчання) [64–72, 102, 105, 109] тощо. Наприклад, план роботи районного семінару завідувачів початкових шкіл Рівненщини за 19 жовтня 1963 р. передбачав розгляд наступних питань: про стан навчально-виховної роботи в початкових школах району; розгляд завдань, що ставилися перед школою у зв'язку з рішенням червневого Пленуму КППС та липневого ЦК КП(б)У (доповідь зав. кабінету початкових класів РІВКУ тов. О. Вечера); про систему піонерської організації та її роботу в початковій школі (виступ директора будинку піонерів тов. І. Фірсова); про методи активізації навчального процесу в початковій школі (О. Вечер); про контроль і керівництво за роботою учителів початкових шкіл (завідувач Рівненського

райвно тов. Ю. Ганжа); про роботу індивідуальних консультацій [115] (додаток Г, с.140).

Підсумовуючи зауважимо, що реалізація поставлених завдань у зв'язку з реформуванням професійної підготовки вчителя на Рівненщині впродовж досліджуваних років вимагала систематичної реорганізації навчально-виховного процесу, контролю та управління. Здійснювалася вона шляхом підвищення професійного рівня освітянських колективів, удосконалення їхньої роботи, перебудовою змісту педагогічного процесу у поєднанні навчального матеріалу з практичною роботою студентів.

Установлено, що ефективність педагогічної діяльності освітян залежала від роботи педагогічних рад, методичних об'єднань, предметно-методичних комісій, від проведення щотижневих методичних і виробничих нарад, науково-теоретичних конференцій тощо. Форми організації методичної діяльності представлено в таблиці 2.3 на с. 141.

Проведений аналіз діяльності керівництва педагогічних закладів Рівненщини дає підстави для висновків:

- прагнення до вдосконалення навчально-виховного процесу шляхом підвищення професійності і компетентності освітян у контексті освітніх реформ означених років;
  - урізноманітнення форм, методів, засобів навчання і виховання;
  - втілення передового педагогічного досвіду;
  - активізація творчого потенціалу кожного викладача (індивідуальні методичні розробки);
    - формування прагнення до самовдосконалення та саморозвитку;
    - розвиток духовно-моральних якостей, естетичних цінностей, високих ідейних переконань майбутнього фахівця;
    - піднесення ідейності у викладанні окремих дисциплін, дотримання принципу партійності, надання процесу навчання і виховання комуністичного спрямування;
      - єдність урочної та позаурочної форми роботи;
      - дотримання вимоги поєднання навчально-виховного процесу з суспільно корисною працею;
      - залучення до освітнього процесу громадських і комсомольських організацій, лекторських груп з інших міст УРСР тощо.

Додаток Б
Зразок протоколу засідання предметно-методичної комісії
За даними ДАРО [65]

Протокол №2
засідання предметно-методичної комісії
викладачів педагогіки та методик Острозького педагогічного училища
від 20 жовтня 1953 року

Присутні викладачі педучилища і вчителі базової школи в кількості 20 осіб.

Повістка дня:

1. Обговорення проспекту нового підручника з педагогіки, надрукованого в журналі „Радянська педагогіка” № 7 1953 рік.

Проспект був зачитаний і відповідно до кожного розділу були зроблені зауваження:

Коркуленко Н. А.: Проспект підручника з педагогіки дає можливість передбачити, що матеріал в підручнику буде висвітлений систематично, з конкретними прикладами з життя, відповідно до завдань комуністичного виховання. Дуже добре, що багато розділів конкретизовано. Наприклад: „Школа основна ланка освіти в СРСР”, „Зміст загального і політехнічного навчання в радянській школі”, „Єдність роботи школи і сім’ї”. В такі розділи, як „Піонерська і комсомольська організація в школі”, „Робота класного керівника в школі”, „Управління і керівництво школою” будуть розроблено наново і більш детальніше. Але поряд з цим в проспекті випущені такі розділи як: „Виховання дитини в дошкільному віці”, „Робота вчителя з двома або декількома класами”, „Планування й ведення ділових паперів в школі”. Також при розробці розділу „Основи морального виховання”, щоб були конкретно дані визначення моралі, патріотизму, гуманізму, дисципліни.

Виступила *Вінарська Ф. С.*, яка зазначила, що визначення педагогіки не конкретне і краще тлумачення педагогіки залишити з старої педагогіки. Також не можна погодитися з такою розкиданістю дидактичних принципів, які краще були висвітлені в попередніх підручниках. В основному проспект хороший і передбачає на обширний підручник з педагогіки.

Виступив *Кобернік О. С.*, який зазначив, що необхідно в підручник педагогіки внести конкретні питання з педагогічної практики, а саме: зразок писання характеристики, зразки планування і звітності.

Ухвалили: Виступи прийняти за основу рішення.

Секретар
Голова

Пухтасвич
Коркуленко

Додаток В
Зразок протоколу засідання предметно-методичної комісії
За даними ДАРО [65]

Протокол №5
засідання предметно-методичної комісії
викладачів педагогіки та психології Острозького педагогічного училища
від 6 березня 1954 року

Присутні: Вінарська Ф.С., Коркуленко Н.А. та ін.

Порядок денний:

I. Підсумки роботи за перше півріччя 1953–1954 н. р. і завдання на друге півріччя 1953–1954 н. р.

II. Планування роботи на наступний семестр.

По першому питанні виступила викладач *Вінарська Ф. С.*, яка зазначила, що в першому півріччі на засіданнях предметно-методичної комісії розглядалися такі важливі питання:

- 1). Хід педагогічної практики в педучилищі.
- 2). Обговорення проспекту підручника з педагогіки.
- 3). Робота над помилками.
- 4). Краєзнавча робота в початковій школі.

Розгляд цих питань допоміг навчально-виховній роботі в педучилищі і учителям. Все ж поряд з цим в роботі є ряд недоліків: засідання предметно-методичної комісії відбувається нерегулярно; робота предметно-методичної комісії не мала достатнього політичного напрямку, спрямованого на підвищення ідейно-політичного рівня викладачів; недостатньо велася робота по вивченню досвіду кращих учителів масових шкіл; не домоглися збереження текстів доповідей, які прочитані на секції; деякі вчителі-методисти не виготовили методичних розробок.

По другому питанню слухали *Коркуленко Н. А.*, яка зазначила, що плани роботи з педагогіки, з логіки, з історії педагогіки розроблені добре. Особливо чітко при плануванні виділена графа повторення.

Пропозиції: продовжувати вивчення педагогіки і логіки в світлі постанов Партії та Уряду з ідеологічних питань; в зв'язку з відзначенням радянським народом всенародного свята 300-річчя возз'єднання України з Росією на уроках педагогіки і історії педагогіки підкреслювати велике значення дружби двох братніх народів в боротьбі за розквіт культури і освіти; збільшити кількість годин на вивчення піонерської роботи на третьому курсі в 4 семестрі; організувати зустрічі випускників з кращими учителями масових шкіл; вивчити і популяризувати досвід роботи кращих учителів початкових шкіл району та викладачів училища; збільшити вимоги до знань слухачів з педагогіки, історії педагогіки і логіки; вивчення педагогіки тісно пов'язувати з практичною роботою початкової школи; вимагати від слухачів міцного знання додаткової літератури та підручників початкової школи; вивчити детально роботу класного керівника з випускниками педучилища.

Голова

Коркуленко

Додаток Г
Зразок протоколу засідання предметно-методичної комісії
За даними ДАРО [65]

Протокол №2
засідання предметно-методичної комісії
викладачів мови та літератури Острозького педагогічного училища
від 23 жовтень 1954 року

Присутні: Сорочан О.А., Есік Г.І., Хижняк Г.Г., Равицька О.П., Сергун Ю.І.,
Мамула Ю.К., Бекетова К.П., Папашика Т.О., Шевчук О.Д.

Порядок денний:

- I. Доповідь тов. Бекетової К.П. на тему: „Орфографічний режим в школі”.
- II. Звітність Бекетової К.П. про роботу літературного кабінету.

Слухали: доповідь тов. Бекетової К.П. на тему: „Орфографічний режим в школі”.

Виступали: *Есік Г.І.*, яка зупинилась на тому, що більшість слухачів пишуть твори за змістом добре, але допускають багато помилок. За таку роботу потрібно ставити „2”. Дві оцінки за зміст і за грамотність ставити не можна, оцінка ставиться одна.

Сорочан О. А., яка відмітила, що не всі викладачі додержуються правил орфографічного режиму. Викладачі повинні ставити однакові вимоги щодо оформлення зошитів. Підписуючи зошит, слухач пише тільки прізвище і ім'я. Після заголовка потрібно пропускати один рядок. Одна робота виконується після другої пропуском одного рядка. Кожен викладач повинен вимагати каліграфічного письма. За некаліграфічне письмо знижувати оцінку. Забороняти писати авторучками. Письмові роботи оцінювати за грамотність і за зміст. Ставити одну оцінку. Викладачам мови відвідувати уроки викладачів інших предметів.

Мамон Д. П. зупинився на тому, що всі викладачі повинні дотримуватися одного орфографічного режиму. Потрібно робити виправлення кожному, хто допускає помилки в усній або письмовій мові. Потрібно придержуватись методичних вказівок щодо ведення і оформлення зошитів. Систематично перевіряти зошити. Каліграфічного письма повинен вимагати кожен викладач. Зошити можна перевіряти червоним чорнилом або червоним олівцем.

Папашика Т. О. відмітила, що зошити повинні бути акуратні, підписані за вимогами методичних вказівок. Основною задачею є навчити слухачів грамотно будувати свої думки в письмовій формі. Більшість слухачів І-х курсів допускають багато помилок. Потрібно виробити звичку у слухачів бути уважними, вміти самі аналізувати свої помилки, цю роботу з слухачами потрібно проводити на окремих уроках. Багато мішає в роботі те, що немає в достатній кількості підручників.

Ухвалили: Дотримуватись одних вимог орфографічного режиму:

- 1) добитись одного оформлення зошитів;
- 2) систематично перевіряти зошити, робити аналіз помилок;
- 3) урізноманітнювати види письмових робіт;

4) викладачам мови і літератури встановити відвідування уроків викладачів інших предметів.

Слухали: звітність Бекетової К.П. про роботу літературного кабінету.

Літературний кабінет, порівнюючи з минулим роком, почав працювати краще. В кабінеті організовано стенд з виставкою кращих зошитів, є таблиці з грамоти. Не всі викладачі мови і літератури подали кращі зошити. Мало методичних розробок. Організовано виставки присвячені життю і діяльності Островського і Лермонтова, випускається літературна газета.

Виступали: *Мамула Ю. К.*, яка відмітила, що літературний кабінет працює ще недостатньо. Потрібно домогтись, щоб всі викладачі здали кращі зошити, методичні розробки. В літературному кабінеті не всі наочні посібники на місці. Частина з них знаходиться в педагогічному кабінеті. Потрібно упорядкувати всі наочні посібники.

Мамон Д. П., який зазначив, що мовно-літературний кабінет повинен працювати зразково. Є призначений лаборант, якого потрібно навантажувати і вимагати певної роботи. В кабінеті повинні працювати літературні гуртки, організовувати тематичні вечори.

Ухвалили: 1) звернути велику увагу на оформлення літературного кабінету;
2) більше виготовляти наочних посібників;
3) всім викладачам мови і літератури здати зошити на виставку;
4) всім викладачам мови і літератури здати методичні розробки;
5) вимагати роботи від лаборанта кабінету;
6) організовувати тематичні вечори.

Голова комісії

Сорочан О.А.

Додаток Г

План роботи районного семінару завідуючих початковими школами Ровенського району, який відбувся 19 жовтня 1963 року в м. Ровно

1. Стан навчально-виховної роботи в початкових школах району і найближчі завдання, які ставляться перед школою у зв'язку з рішенням червневого Пленуму ЦК КПРС та липневого Пленуму ЦК КПУ (доповідає завідувач кабінету початкових класів інституту удосконалення кваліфікації учителів тов. Вечер О.В.).

2. Система піонерської роботи в початковій школі (директор Будинку піонерів тов. Фірстова).

3. Методи активізації навчального процесу в початкових класах (доповідає завідувач кабінетом початкових класів інституту удосконалення кваліфікації учителів тов. Вечер О.В.).

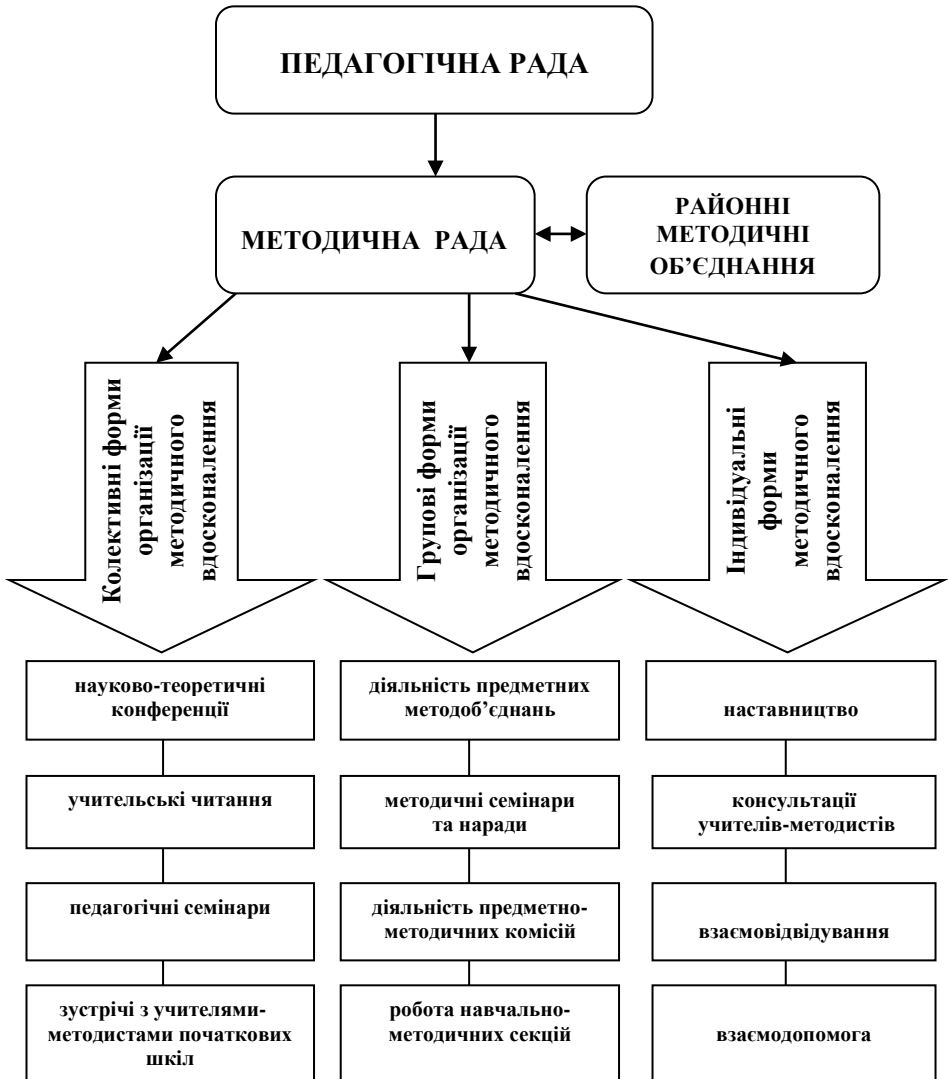
4. Контроль і керівництво роботою учителів початкових шкіл (завідувач Ровенським райвно тов. Ганжа Ю.Я.)

5. Індивідуальні консультації.

Затверджено Ровенським обласним відділом народної освіти

Таблиця 2.3

**Форми організації наукової та навчально-методичної роботи
у педагогічних закладах Рівненщини
(1948–1964 рр.)**

2.3. Педагогічна практика як важливий етап професійного зростання майбутнього вчителя у педагогічних закладах Рівненщини (1945–1964 рр.)

Педагогічна практика в середніх і вищих освітніх закладах є обов'язковим компонентом процесу фахової підготовки майбутнього педагога, важливим етапом його професійного зростання. Адже практична підготовка забезпечує встановлення безпосереднього зв'язку між теорією та практикою, оскільки в умовах реальної професійної діяльності відбувається інтеграція теоретичних знань і практичних умінь студентів, що зумовлює оволодіння ними складниками професійної компетентності. Основною метою педагогічної практики є: засвоєння студентами методів, форм професійної діяльності; формування професійних умінь і навичок, необхідних для самостійного вирішення педагогічних завдань в умовах реального навчально-виховного процесу; виховання потреби систематичного професійного самовдосконалення.

Ефективність педагогічної практики залежить від дотримання наступних умов: теоретичної обґрунтованості системи підготовки студентів до практики, її навчальний і виховний характер, комплексний підхід до визначення завдань, змісту, форм і методів організації та проведення практики, забезпечення наступності та системності на різних етапах її проведення. Спробуємо проаналізувати умови та специфіку проведення практики в педагогічних закладах Рівненської області в обраний нами період.

Аналіз навчальних планів 1945–1948 рр. свідчить про те, що проходження педагогічної практики студентами передбачалося на другому (спостережницької) та третьому курсах (активної практики). У результаті реорганізації педагогічних училищ Рівненщини (тобто переведені навчання з трирічного на чотирирічний термін) в 1949 р. на її проходження відводилося більше часу ніж у попередні роки (10% від загальної кількості годин). Порівняльний аналіз наступних років засвідчує, що в 1959 р. на проходження педпрактики вже передбачалося 25% годин [159, с.204].

Згідно з розпорядженням Міністерства освіти УРСР організаційна система проведення педагогічної практики в повоєнні роки мала такі види: одноденна на 1 курсі, тижнева (пасивна) на 2 курсі, двотижнева (безперервна) на 3 курсі, тритижнева (активна) на 4 курсі. Звітна архівна документація педагогічних закладів Рівненщини підтверджує, що кількість годин відкритих уроків (проведених студентами впродовж 1945–1955 рр.) відповідала плану, встановленому інструкцією Міністерства освіти УРСР.

Для ґрунтовного аналізу проблеми професійної підготовки вчителя на Рівненщині в контексті освітніх реформ 1945–1964 рр. детально окреслимо

особливості проведення педагогічної практики в Острозькому (1945–1946 н. р., 1952–1953 н. р.), Костопільському (1953–1954 н. р.) та Дубенському (1956–1957 н. р.) педучилищах області.

Важливе значення для формування спеціальних професійних якостей студентів мала діяльність початкової (базової) школи, яка функціонувала при Острозькому педагогічному училищі. У зв'язку з відсутністю педагогів з методики викладання окремих предметів у 1945–1946 н. р., як засвідчують архівні джерела, саме проходження студентами педагогічної практики було одним з осередків формування їхньої готовності до педагогічної діяльності. Так, у тісній співпраці викладачів педучилища та вчителів-методистів початкової школи здійснювалася підготовка студента-практиканта до уроку, відбувався індивідуальний підбір форм, методів і засобів навчання, знаходилося оптимальне поєднання їх у практичній діяльності. Річний відсоток відвідування уроків студентами був високим і становив 91% [26, арк.16].

Варто зауважити, що вчительський колектив початкової школи складав п'ять осіб. Загальна кількість тижневого навантаження на кожен клас становила 25 годин [22, арк.8]. Практика проходила у другу зміну в приміщенні Острозького педучилища. Цього навчального року початкова школа мала чотири класи з загальною кількістю 109 осіб (1 клас – 20 учнів, 2 клас – 30, 3 клас – 27, 4 клас – 32 школярі). За статевою ознакою склад учнів розподілився майже порівну: 58 хлопців і 51 дівчинка. За національним складом: українців – 100 дітей, росіян – 5, поляків – 3, білорусів – 1 особа. З загальної кількості учнів – 56 піонерів (3–4 класів) [26, арк.16].

При проходженні спостережницької практики студентам-другокурсникам упродовж тижня було представлено організацію навчально-виховного процесу з першого дня навчання у школі. Така практика включала: прийом учнів (ознайомлення з кожною дитиною та її оточенням, місцем проживання, матеріальним становищем сім'ї та ін.), співпрацю з батьками, планування роботи класу на перший тиждень навчання, „пробні” уроки тощо. Водночас вчителі-методисти навчали студентів планувати та організовувати навчально-виховну роботу з дітьми молодшого шкільного віку, складати згідно вимог розклад уроків, плани та конспекти уроків (із урахуванням вікових особливостей школярів), проводити аналіз письмових робіт, планувати позакласну та позашкільну роботу з першокласниками і т. д. [там само, арк.13]. Для досягнення цілеспрямованого педагогічного впливу на учня студент повинен був володіти методами і формами організації навчально-виховної діяльності як майбутній класний керівник, котрий матиме справу з первинним колективом дітей, оскільки таким колективом потрібно було не лише вміло керувати, а й спрямовувати його діяльність. Отже, з метою формування організаторських здібностей студентів уже з перших років навчання у педагогічному закладі надавалась можливість

відчути усю складність роботи з шкільним колективом дітей.

Згідно архівних джерел, на кожну чверть було складено план педагогічної практики, затверджений керівництвом, де вказувалася дата проведення педагогічної практики, клас, тема і тип відкритого уроку для проведення. У річному звіті 1945–1946 н. р. Острозького педучилища зазначено, що під час тижневої педагогічної практики студентами трьох груп (згідно плану) проведено 102 відкритих уроки [там само, арк.11].

Перед початком кожного відкритого уроку вчитель-методист давав поради та консультації відповідно до теми уроку, допомагав визначити мету, доцільність використання різноманітних методів і прийомів. Відкриті уроки, як інформувалося у звіті педучилища, планували за таким розрахунком, щоб представити основні напрями роботи початкового класу, а також продемонструвати особливості організації й проведення уроку з кожного окремого предмета і різних розділів тем. Наприкінці кожного дня проводилася заключна бесіда, відбувалося оцінювання уроків студентів, давалися відповіді на запитання.

Архівні відомості повоєнних років свідчать про те, що частина вчителів початкових класів (класних керівників) не відповідали вимогам керівництва початкової школи. Розглядаючи роботу однієї із таких шкіл, її директор наголошував на тому, що „здійснення навчально-виховної роботи початкової школи мусить бути зразковим, щоб майбутні вчителі запозичали кращий досвід й перенесли його у свої школи. Тому, необхідно корінним чином, перебудувати роботу школи. Насамперед, якнайперше замінити частину вчителів, яких зобов'язати працювати, як цього вимагає положення про початкові базові школи” [26, арк.16] (доповідна записка про проект укомплектування початкової школи при цьому додавалася). Вважаємо мова йде про поліпшення роботи школи в плані забезпечення кваліфікованих фахівців, виходячи з пріоритетів радянської ідеології. Адже в основі діяльності вчителя радянської школи лежала ідейно-виховна функція, яка реалізовувалася через виховання політичної свідомості та громадянської активності школярів.

Учитель початкових класів під час проведення уроків у радянський період давав дітям широке коло уявлень про Батьківщину, висвітлював роль КПРС у житті радянського суспільства, розповідав про піклування партії щодо підвищення добробуту радянських людей, про боротьбу радянського народу за мир на землі, про обов'язкову участь у цій боротьбі дітей та молоді. Педагог формував у школярів інтерес до політичних подій, наголошував на потребі активної участі (через групи жовтенят) у політичному житті країни, організовував заходи для передачі дітям знань про життя і працю радянського народу після Жовтневої соціалістичної революції, про заповіді В. Леніна, ознайомлював з гімном та державною символікою тощо [318].

Школа і вчитель були покликані практично розв'язувати нові, вищі, складні завдання, які гармонійно поєднували високу ідейність, працьовитість, духовне багатство, моральну чистоту, фізичну досконалість, готовність і підготовленість до продуктивної праці. Для виконання цих завдань потрібно було, щоб учитель сам був всебічно розвинутою людиною, здатною йти в ногу з життям і справді творчо підходити до всіх питань своєї діяльності. При здійсненні педагогічного процесу обов'язково було враховувати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку. Майбутньому вчителеві потрібні були знання законів вікового фізіологічного й психічного розвитку дитини. Судячи з звітних архівних даних педучилищ Рівненщини повоєнного періоду, існували суттєві недоліки при вивченні студентами психології, тому як ця важлива для професійного становлення педагога дисципліна вивчалася (за навчальним планом) одним курсом з педагогікою, що є неприпустимим. Отже, на наше переконання, майбутній учитель не міг бути майстром своєї справи, адже у повній мірі не володів знаннями загальної, вікової і педагогічної психології, фізіології дитячого віку, вищої нервової діяльності людини.

Умови життя та праці в повоєнні роки (голод, розруха) вимагали від учителя насамперед володіння педагогічним тактом. На думку В. Сухомлинського: „Вчитель лише тоді мав право бути наставником і вихователем, коли розумів і серцем відчував безмежну дитячу довіру і неминучу в зв'язку з цим дитячу беззахисність, адже владу над дитиною він будує саме на цій довірі й беззахисності. Дитяча довіра – це і є любов дитини до педагога і якраз у цьому осереддя мудрої влади педагога над дитиною” [294, с. 638]. Тому вчителі-методисти початкових класів наголошували на тому, що в роботі з дітьми, у кожному окремому випадку, потрібно знаходити таку лінію поведінки, здійснювати індивідуальний підхід до дитини (через слова, вчинки, тон, погляд, жести, міміку вчителя), які оберігали б честь і гідність як кожного окремого учня, так і учнівського колективу в цілому [з бесіди Г. Стецюк]. Вчитель у своїй роботі обов'язково мав поєднувати любов до знань, до своєї професії з любов'ю до дитини.

Більш розширену форму організації навчально-виховного процесу в школі було передбачено планом тритижневої педагогічної практики на третьому році навчання у педучилищі Рівненщини. Наголосимо, що загальна кількість годин на тиждень (для проведення студентами уроків у початкових класах) складала понад 38 годин [26, арк.11]. Готуючись до окремого уроку, студенти заздалегідь консультувалися з тих чи інших питань з учителями-практиками, самостійно виготовляли дидактичний матеріал, оволодіваючи тим самим основами наук, виконували трудові операції, які вимагали від них мобілізації усіх знань, умінь і навичок. Підготовка до уроку вимагала від майбутнього вчителя спланованого конспекту уроку, який перевіряв та затверджував методист початкової школи. На кожному відкритому уроці

були присутні: викладач училища з методики викладання окремого предмета, вчитель-методист початкової школи та студенти. Після закінчення, – велося активне обговорення позитивних і негативних аспектів проведення уроку, відбувалося оцінювання. Згідно з архівними відомостями Острозького педучилища за 1946–1947 н. р., оцінку „відмінно” отримали майже всі студенти третього курсу, у результаті чого, у них з’явилася можливість проходження двотижневої (безперервної) педпрактики навесні (з 1 по 15 березня) у школах Рівненської та Кам’янець-Подільської областей.

Початок 1950–1951 н. р. ознаменувався корінною перебудовою змісту навчання і виховання у напрямі підвищення ідейно-політичного рівня кожного предмета [26, арк.5]. І першочерговим завданням освітніх закладів цього навчального року стало піднесення ідейності та патріотизму у викладанні навчальних дисциплін. Так наприклад, аналізуючи статтю „Олександрійський” (про Олександра Невського – князя Київського (1249–1263 рр.)) на уроці української мови в початковій школі, студент-практикант у вступній частині, ознайомлюючи дітей з вірним захисником Русі у свій час, мав навіювати думку („у плані виховання патріотизму та завзятості”) про те, що радянський народ високо цінує захисників Батьківщини і розповісти про орден Олександра Невського, пов’язуючи його з героїчним вчинком Героя Радянського Союзу О. Матросова (червоноармійця, який заклав своїм тілом амбразуру німецького дзоту) [там само, арк.8].

З бесіди Стецюк-Кравець Г. В. (випускниці 1950–1951 н. р. Острозького педучилища, див. диплом на с. 224) ми довідалися, що в 1950-ті роки значно підвищилися вимоги до якості викладання навчальних дисциплін. Тому значно активізувалася робота щодо співпраці та обміну досвідом учителів початкових шкіл області та викладачів педучилищ. У процесі такого співробітництва впродовж 1952–1953 н. р. проведено 18 нарад, на яких обговорено наслідки взаємовідвідування уроків, представлено методичні рекомендації й вказівки вчителям початкових шкіл м. Острога та Острозького району. Переїнятий досвід освітянами критично аналізувався та застосовувався у подальшій педагогічній діяльності.

Для удосконалення умінь і навичок методичної майстерності студентів навчальним планом Дубенського педучилища цього ж року на другому курсі було передбачено збільшення кількості годин для спостереження та проведення уроків. А студентам четвертих курсів Острозького педучилища в період двотижневої педагогічної практики продемонстровано 408 відкритих уроків у початкових класах [35, арк.103–104], що вдвічі більше ніж у попередні роки.

Представляючи організацію і специфіку проведення педагогічної практики в Костопільському педучилищі в 1952–1953 н. р., слід зауважити, що своєї початкової школи освітній заклад не мав. Студенти проходили

педагогічну практику в середній школі № 1, 2, 4 м. Костополя. Згідно з річним звітом педучилища, вчителі-методисти впродовж навчального року провели 22 відкритих уроки, студенти – 34, з яких (відповідно до інструкції МО УРСР) з української мови представлено 50 уроків, російської мови – 63, арифметики – 29, історії – 29, географії – 38, співів – 31, малювання – 24, природознавства – 8, фізкультури – 39 уроків, позакласної роботи з піонерами – 33) [35, арк.33]. Вдаючись до порівняльних характеристик, відмітимо, що на відміну від попередніх років цього навчального року кількість відкритих уроків проведених студентами значно збільшилася. Крім того, можемо спостерігати наявність відкритих уроків з географії, історії, природознавства, співів, малювання, фізичної культури [21, с.9]. В протоколі підсумкової конференції по завершенні педагогічної практики зазначалося, що уроки проводилися за зразком радянської дидактики на високому ідейно-політичному рівні з використанням унаочнення та згідно з рішенням XIX з'їзду КПРС щодо політехнізації освіти [там само].

Зібраний праксіологічний матеріал дає підстави стверджувати, що під час проходження пасивної педпрактики в 1955 р. студентам перших курсів Костопільського педагогічного училища (на відміну від попередніх років) уже надавалась можливість проводити „пробні” уроки під керівництвом досвідченого наставника. Зі слів І. Сингаївської (вчительки початкових класів Костопільської восьмирічної школи № 4) ми довідалися, що „...вчителі початкових класів шкіл м. Костополя із достатнім досвідом педагогічної діяльності (більше 5 років) допомагали студентам при складанні конспектів уроків, вчили знаходити відповідні методи навчання і виховання”. Разом з тим, учителька пригадує, що для демонстрації відкритих уроків директор (В. Сингаївський, додатки на с. 230–234) обирав найкраще методично підготовлених учителів – відмінників народної освіти з достатнім досвідом педагогічної діяльності [з бесіди І. Сингаївської].

Спільним для уроків у початкових класах середини 1950-х рр. був монологічний виклад матеріалу та діалог. Різнились вони за структурою змісту, тобто формою прояву. Словесні методи навчання (розповідь, пояснення, бесіда, робота з підручником, книжкою тощо) перебували в нерозривному зв'язку з наочними та практичними методами. Це було обов'язковим при проведенні уроків у початкових класах, враховуючи вікові особливості дітей. Наочні методи (ілюстрації, демонстрації, спостереження тощо) застосовувалися з метою досягнення ясності і доказовості тих словесних пояснень, які давав учитель. Практичні методи (метод вправ, практично-трудоий метод) пов'язували з усіма навчальними предметами, методами і формами організації навчання у радянській школі [249].

Аналізуючи окремі аспекти формування спеціальних професійних знань, умінь і навичок (методичної підготовки) студентів, випускники педучилищ Рівненщини досліджуваних років стверджують, що освітяни

пильно стежили за розвитком педагогічної науки, досягненнями радянської педагогіки, досвідом колег своєї та союзних республік [з бесіди Л. Мартинчук, М. Мелеха].

Відкритий урок з російської мови в одній зі шкіл Рівного, 1950-ті р.

Для майбутнього вчителя початкових класів засвоєння методів навчання було вершиною його професійної майстерності. З цього починалося професійне розуміння своєї майбутньої професії, формувалося відповідальне ставлення до роботи з дітьми. У 50-х рр. ХХ ст. класифікація методів навчання, внаслідок досліджень учених-дидактів і опори на передову практику вчителів, почала розгалужуватися, оскільки досвід потребував від учителів урізноманітнення підходів. Як відомо, метод є обов'язковим виявом діяльності вчителя і учнів. З боку вчителя – це різноманітні спроби, які допомагали учневі засвоїти програмовий матеріал, сприяли активізації навчального процесу; з боку учнів – це відображення глибинного процесу засвоєння знань, формування умінь і навичок. Хоча в означені роки не було спеціальної програми, де передбачалася б система теоретичних і практичних заходів, спрямованих на вдосконалення уроку. Від студентів-практикантів викладачі вимагали демонстрації своєї педагогічної майстерності, здібностей, педагогічного такту, індивідуального підходу, вміння організувати та спрямовувати урок, поєднуючи освітні і виховні

цілі, пов'язуючи виховні аспекти з сучасністю та практичною роботою.

Упровадження нових методів роботи було пов'язане з політехнізацією навчання, яка дещо змінила діяльність предметно-методичних комісій педучилищ у ці роки. Наприклад, на засіданні природничо-географічної комісії Костопільського педучилища в 1953–1954 н. р. викладачі ініціювали проведення наступних заходів щодо перебудови навчально-виховного процесу: включення політехнічного навчання при викладі матеріалу з географії і природознавства, Павловського вчення на уроках зоології, виготовлення саморобних приладів, проведення дослідів з рослинами та їх використання на уроках з основ дарвінізму, застосування матеріалів ХІХ з'їзду КППС на географії, обговорення відкритих уроків, взаємовідвідування та ін. [35, арк.87].

Наслідком реформування професійної підготовки вчителя початкових класів у 1954–1955 н. р., згідно архівних звітів і навчальних планів педучилищ Рівненщини, стало відвідування та проведення студентами впродовж проходження педагогічної практики уроків (ручної) праці. Це викликало певні труднощі як у керівництва педучилищ, так і освітян шкіл області. Підтвердженням таких фактів є терміново скликана нарада вчителів, завучів, директорів шкіл трьох районів Рівненської області. На нараді інформувалося про недостатній рівень підготовки студентів і вчителів початкових класів до таких уроків. Водночас йшлося про те, що програма з (ручної) праці (за якою мають навчатися студенти 1–3 курсів) зовсім не відповідає сучасним вимогам роботи в школі [40, арк.18].

Власне кажучи, введення у навчальний процес уроків праці з другого півріччя 1954–1955 н. р. студенти сприйняли позитивно. Зразкова поведінка була свідченням цього. З метою визначення рівня викладання уроків праці їх систематично відвідували (при потребі надавали допомогу) директор і заступник з навчальної роботи. У результаті проведеної перевірки в кінці року, згідно зі звітною документацією Дубенського педучилища, теоретичні знання і практичні вміння студентів були на належному рівні. Кожен навчився шити на швейній машинці, вмів усувати недоліки у її роботі, володів елементами простого крою, здобув навичок вишивання гладдю, „болгарським” і простим хрестиком, умів створювати фігури з глини і пластиліну, володів технікою виготовлення пластиліну (суміш глини з гліцерином) та ін. [там само]. Наприкінці навчального року на педагогічній раді кожного з педучилищ області обговорювалося питання стану підготовки випускників до уроків праці в майстерні. Найкращі студентські роботи демонстрували на виставці [37, арк.19].

Невід'ємною частиною навчально-виховного процесу освітніх закладів радянських років була позакласна та позашкільна робота, яка виступала логічним продовженням урочної. Майбутній учитель, організовуючи позакласну та позашкільну роботу в школі, мав створювати якнайбільший

простір для самодіяльності учнів. Це не тільки не знижувало його керівної ролі, а навпаки, підвищувало значення педагогічного керівництва. І тому, однією з умов реалізації такого комплексного підходу до виховання студентів у педучилищах Рівненщини стала організація заходів виховного впливу, які дозволяли забезпечити наступність, взаємозв'язок навчального процесу і пізнавальної роботи.

У процесі проходження педагогічної практики студентській молоді пропонувалося проведення заходів, які виступали в діалектичній єдності і доповнювали один одного: організація і проведення Ленінських та літературних читань, уроків мужності, миру, свят дружби, бесід на морально-етичні теми („Мій учинок – мої моральні переконання”, „Праця звеличує людину”, „Навчання – право і обов'язок”, „Коллективне починається з тебе”), відкритих уроків задля демонстрації позитивного прикладу піонерів-героїв, керівництво гуртками (самодіяльності, музичним, літературним, образотворчого мистецтва, зміцнення і загартування організму і т. д.) [208].

Вибір форм організації навчально-виховної діяльності педагогічних закладів Рівненської області залежав від основних завдань освіти і виховання. Він включав: індивідуальне, парне, групове та колективне навчання. Для роботи рекомендувалося понад двадцять видів постійних громадських доручень із чітким визначенням функціональних обов'язків активістів. Це робота комсорга – старости групи, агітатора-читчика, щотижневе ведення політінформацій, комсомольських зборів, екскурсій, диспутів, вечорів „запитань і відповідей”, різноманітних бесід, виступів на масових заходах (які мали переважно політичний характер), концертах, тематичних вечорах, проведення зустрічей з ветеранами війни та праці, організація суботників (благоустрій та оновлення паркової зони), сільськогосподарських робіт, гурткова діяльність, трудові десанти, проведення недільників з облаштування стадіону і впорядкування могил воїнів [26, арк.15], робота в майстернях (призначався відповідальний), допомога ветеранам та ін. [28, арк.40]. Усі ці заходи, без сумніву, позитивно впливали на формування організаторських здібностей майбутнього вчителя, формували почуття відповідальності за свої та дії товаришів, виховували впевненість у собі, об'єднували інтереси особистості та громадськості для виконання спільної важливої мети – розбудови комуністичного суспільства.

У дослідженні варто звернути увагу на матеріали, що характеризують проходження педагогічної практики студентами Дубенського педучилища (1956–1957 н. р.) і підтверджують використання як учителями, так і студентами-практикантами у ході відкритих уроків активних методів навчання і виховання. Так, наприклад, підготовка до уроків з позакласного читання передбачала організацію і проведення ігор та забав, культпоходів, екскурсій, змагань, зборів піонерського загону, ланок, дружин, революційних свят тощо [37, арк.26].

Майстерня Костопільського педагогічного училища, 1948 рік

Слід сказати, що Дубенське педучилище (на відміну від Острозького) не мало своєї початкової школи. Педагогічна практика в 1956–1957 н. р. для студентів других (на базі середньої освіти), третіх і четвертих курсів (на базі семирічної освіти) включала: спостереження, відкриті та „пробні” уроки, одноденну, трижизневу (безперервну) практику, яка проходила в школах № 3, 4, 5, 8 (семирічних) м. Дубно і Дубенського району. Відмітимо, що в 1950-ті рр. суттєво зросла кількість учнів у школах. Зокрема, СШ № 3 м. Дубно налічувала шість початкових класів по 30–35 учнів у кожному [264]. Що ж до рівня знань учнів – він був вищим від середнього.

Згідно з архівними відомостями всі вчителі початкових шкіл району мали закінчену середню педагогічну освіту. За професійними якостями цілком відповідали обраній посаді. Відкриті уроки вчителів та студентів-практикантів проходили на високому методичному рівні. Цього навчального року школи області в достатній кількості були забезпечені унаочненням та дидактичним матеріалом. На відміну від попередніх років, на студентських уроках обов’язково був присутнім викладач з педагогіки або методист.

Підготовка студентів до відкритих та „пробних” уроків відбувалася згідно з інструкцією Міністерства освіти про організацію та проведення педагогічної практики за 1951 рік. З метою забезпечення високої

теоретичної, методичної і виховної якості проведення уроку за чотири дні до педагогічної практики викладач педагогіки (чи окремої методики) проводив консультацію з учителями початкової школи, після чого планував деякі види робіт для студентів: ознайомлював з метою і планом проходження практики, вимагав повторення програмового матеріалу з педагогіки та методик, здійснював контроль і оцінював конспекти уроків студентів, з'ясовував послідовність ведення спостережень й фіксацію їхніх наслідків тощо. Викладачі вимагали від студентів не лише вияву індивідуальності й творчого підходу до своєї роботи, а й упровадження передового педагогічного досвіду видатних учених-педагогів того часу. Це знаходить своє підтвердження у книзі протоколів відкритих уроків педучилищ Рівненщини [62].

У контексті наукової проблеми варто зазначити, що в означені роки керівництво більше уваги зосереджувало на формуванні психолого-педагогічних знань слухачів та вивченні педагогіки. Наприклад, упродовж 1956–1957 н. р. студентами других курсів Дубенського педагогічного училища проведено 64 відкритих уроки, у процесі проведення яких майбутні педагоги спостерігали „як формується у дітей науковий світогляд, радянський патріотизм, як розвивається увага, пам'ять, мислення” [37, арк.26].

Викладач педагогіки та психології В. Тичиніна, яка з 1958 р. очолила педагогічний кабінет Дубенського педучилища пригадує, що „особливістю проведення відкритих занять було те, що після їхнього обговорення (у позаурочний час) спостерігалася певна закономірність обміну різними типами уроків між студентами 2–4 курсів комбінованим способом: кожна студентська група ділилася на дві підгрупи, після чого, обмінювалися уже проведеними уроками з однокурсниками. Методично правильно проведені уроки записували в книгу протоколів педучилища, а конспекти й протоколи їхнього обговорення зберігалися в особових справах студентів. Це певною мірою спонукало до творчого пошуку й сприяло формуванню конструктивних знань, умінь і навичок” [інтерв'ю з В. Тичиніною, 2014 р.].

Варто зауважити, що найстрункішу класифікацію уроків у радянський період дав К. Д. Ушинський. Відомий педагог виділив такі типи уроків: змішані, метою яких було повторення вивченого, пояснення і закріплення нового матеріалу; уроки усних вправ; письмових вправ; перевірки й оцінки знань, які проводилися після певного періоду навчання та наприкінці навчального року. Вищезазначені типи уроків входили до системи, створеної на основі дидактичної (навчальної) мети занять. Власне класифікація уроків за основною дидактичною метою є найзручнішою для вчителя. Складаючи календарний або тематичний план занять, учитель розподіляв уроки на весь розділ за дидактичною метою: якщо вивчалися поняття, закони, теорії і ставилися завдання свідомого і міцного засвоєння їх учнями, то такі заняття належали до уроків засвоєння нових знань; якщо ж передбачалося формування в учнів навичок, то такі заняття належали до уроків засвоєння

вмінь і навичок. Після вивчення великих і важливих розділів вводилися уроки узагальнення і систематизації знань [264].

При проведенні уроків у початковій школі важливим було використання різних видів унаочнення (виготовлення наочних посібників і приладів), дидактичного матеріалу. З огляду на це, велика увага приділялася практичній роботі студентів. Так, під керівництвом викладачів-інструкторів слухачі виконували різноманітні практичні роботи, вчилися працювати з папером, деревом, залізом тощо. На такі види робіт навчальним планом Дубенського педучилища у 1956–1957 н. р. для студентів 3–4 курсів передбачалося 56 год. [37, арк.69–70].

Новинкою у досліджувані роки при проходженні студентами 2 і 3 курсів педагогічної практики під назвою „Перші дні дитини у школі” Дубенського педучилища стало обов’язкове ведення зошита-щоденника [там само, арк.25–28]. Як і раніше, перед початком практики слухачам проводили лекції та інструктажі. Наприклад, у 1956–1957 н. р. слухачі Дубенського педучилища перед проходженням практики прослухали лекції на теми: „Вплив школи на психіку першокласника”, „Виявлення числових уявлень у дітей в перші дні навчання”, „Прояви елементів колективізму в перші дні навчання”, „Розвиток мови першокласника в добулварний період” [там само]. Означені теми свідчать про те, що майбутні вчителі повинні були вивчати особистість кожного школяра, а також прискіпливо спостерігати за поведінкою дітей у колективі, за формуванням математичних і мовних здібностей учнів. Водночас нововведенням у кінці 1960-х рр. було написання студентами (за результатами спостережень) твору на одну із зазначених тем. Із загальної кількості 185-и студентів оцінку „5” отримало 68 осіб, „4” – 96, „3” – 21 студент [там само, арк.26]. Слід відмітити і про суттєво збільшення у ці роки кількості відкритих та „пробних” уроків. Наприклад, упродовж тритижневої (безперервної) практики в період з 28 березня по 25 грудня 1956 р. студентами-третьоккурсниками Дубенського педучилища відвідано і проведено понад 700 уроків [там само].

В обов’язки студента-практиканта входила не лише організація навчально-виховного процесу в школі, а й активна громадська діяльність. Зокрема, студенти 2 і 4 курсів Дубенського педучилища під час проходження педагогічної практики в позаурочний час провели величезну роботу серед населення трьох районів області, унаслідок чого, в кожному населеному пункті в цей період діяли драматичні й хорові гуртки, систематично проводилися доповіді та наукові вечори.

Після закінчення терміну практики керівники та студенти на підсумковій конференції публічно звітували про результати її проходження, про виконані завдання, а також прослуховували звіти учителів 1-х класів про планування і реалізацію навчально-виховної роботи в школі, обговорювали зауваження і рекомендації щодо покращення організації педагогічного

процесу, слухали виступи студентів-практикантів та методистів педучилищ [37, арк.25]. Як нами з'ясовано, значно активізувалася робота педагогів на початку 1960-х рр. у контексті урізноманітнення методів навчання і виховання, а також втілення передового педагогічного досвіду. Підвищилися вимоги й до методики викладання предметів у початкових класах. Студент мусив, окрім дотримання усіх вимог у ході проведення уроку, привносити в навчальний процес щось нове, індивідуальне, діяти творчо, уникати шаблону, експериментувати, шукати кращі методи впливу на дітей.

Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що *основними вимогами* до молодих фахівців (класних керівників) при проходженні педагогічної практики в школі впродовж досліджуваних років були:

- індивідуальний підхід та врахування у процесі навчання і виховання віку дитини;
- володіння методами організації, керівництва навчальним процесом і первинним колективом дітей;
- внесення у педагогічну діяльність не тільки свого особливого, а й упровадження передового педагогічного досвіду, творчий пошук;
- вміння планувати роботу згідно з програмовим матеріалом;
- складання конспектів уроків різних типів;
- поєднання у педагогічній діяльності ефективних методів навчання і виховання (словесних, наочних і практичних);
- застосування активних методів навчання;
- використання різноманітних видів наочності, дидактичного матеріалу;
- поєднання теоретичного матеріалу з практичною роботою школярів;
- складання планів позакласних занять, позашкільних заходів;
- закріплення навчального матеріалу при проведенні позаурочної та позашкільної роботи;
- організація заходів виховного впливу з метою забезпечення наступності та взаємозв'язку навчального процесу і пізнавальної роботи;
- створення учителем простору для самодіяльності учнів;
- обов'язкова присутність ідейно-виховної складової у роботі вчителя;
- ведення обліку успішності учнів.

У процесі дослідження доведено, що зміст педагогічної практики як основної складової навчально-виховного процесу педагогічних закладів Рівненщини заздалегідь було сплановано та проведено відповідно до визначених МО УРСР мети і завдань освітніх реформ. Встановлено проходження студентами одноденної, тижневої, двотижневої та тритижневої (безперервної) педагогічної практики. З'ясовано, – підвищення вимог до її організації і проведення упродовж означених років.

Характерними особливостями педагогічної практики визначено: консультативна допомога (індивідуальна та колективна форма роботи) викладача педагогіки чи психології; тісна співпраця з учителями-методистами початкових шкіл області, обмін досвідом; обов'язкове впровадження педагогічного досвіду; творча робота студентів. Крім того, з'ясовано, що педагогічний процес в освітніх закладах здійснювався дирекцією, викладацьким колективом у погодженні і тісному зв'язку з партійною, комсомольською і профспілковою організаціями. Вся увага керівництва спрямовувалася на якість викладання навчальних предметів (передусім на ідейно-політичну витриманість і науковість, зв'язок навчального матеріалу з сучасністю). І що найголовніше, результативність роботи викладача визначалася рівнем знань та успішністю студентів.

Нововведенням у професійній підготовці вчителя повоєнних років стало: закріплення навчального матеріалу при проведенні екскурсій; поглиблення вивченого шляхом відвідування кінотеатру (з подальшим обговоренням); втілення передового педагогічного досвіду; вдосконалення методики викладання предметів; застосування активних методів навчання і виховання; підтвердження словесних пояснень унаочненням; обов'язкове використання дидактичного матеріалу; ведення словників з усіх навчальних дисциплін; проведення консультацій та індивідуальних занять викладачами училища; удосконалення роботи в майстернях, науково-дослідних ділянках і т. д.

Таблиця 2.4

П Л А Н
роботи педагогічного кабінету Острозького педагогічного училища
на I півріччя 1955–1956 н. р.

№ п/п	Зміст роботи	Дата	відповідальний за проведення	місце проведення
I. Організаційні заходи				
1.	Поповнення кабінету посібниками з педагогіки, психології, логіки, початкової школи; друкованими плакатами-монтажами	15. XI	Вінарська Ф.	пед. кабінет
2.	Ранкова гімнастика в початковій школі	26.IX	Вінарська Ф.	
3.	Принципи радянської дидактики		актив	пед. кабінет
4.	Розклад уроків	на рік	викладачі	
5.	Розклад уроків при одночасній роботі учителів з двома класами		викладачі	пед. кабінет
6.	Система позашкільних дитячих закладів	18.XI	члени педкабінету	пед. кабінет
7.	Приклади характеристик учнів	14.XII	Вінарська Ф. Добровольська Н.	пед. кабінет
8.	Організація роботи на пришкольній сільськогосподарській ділянці	14.XII	староста педкабінету	
9.	Структура управління школою		викладачі	пед. кабінет
10.	Оформлення стінної газети початкової школи	10.X	Вінарська Ф. Чорна О. (слух.4-В кл.)	
11.	Альбоми початкової школи: виготовити метод розробки з уроків арифметики, природознавства	1.XII	методисти викладачі педагогіки Кобернік О. Острошак О.	пед. кабінет
12.	Систематично організувати консультації для практикантів	I півр.	викладачі	пед. кабінет

13.	Влаштувати постійне чергування слухачів педагогічного кабінету	на рік	викладачі	
14.	Регулярно вести роботу з активом педагогічного кабінету по оформленню та змісту проведення занять		керівництво	пед. кабінет
15.	Систематично проводити заняття педагогічного гуртка в педкабінеті		викладачі	
II. Педагогічні читання				
1.	Лекції, доповіді, бесіди для слухачів педагогічних училищ: „Правове положення учителя в Радянському Союзі”	25.IX	викладачі	
2.	Доповідь на тему: „Життєвий шлях Ю. Фучика, видатного письменника-комуніста”	12.IX	викладач російської мови Мамула Ю.	
3.	Бесіда на тему: „Творчий шлях великого російського вченого І. Павлова”	26.IX	Шевчук Ф.	
4.	Бесіда на тему: „Великий російський учений І. Мічурін”	27.X	Острошаська Л.	
5.	Доповідь на тему: „Видатний діяч КППС та радянської держави М. Калінін”	20.XI	Денисюк А.	
6.	Бесіда на тему: „Музична творчість Л. Бетховена”	16.XII	Ніколаєва В.	
7.	Бесіда на тему: „Конституція СРСР про право на освіту”	5. XII	Сегал І.	
8.	Бесіда на тему: „Й. Сталін про комуністичне виховання”	22.XII	Вінарьська Ф.	
III. Зустріч з учителями та проведення вечорів				
9.	Зустріч з учителями-відмінниками Острозького району		Добровольська Н., Кобернік О.	

За даними ДАРО [115, арк.96, 97]

Розділ 3

Досвід реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині повоєнних років і сучасність

3.1. Можливість екстраполяції досвіду реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині повоєнних років у сучасну теорію і практику

Упровадження досвіду реформування професійної підготовки вчителя на Рівненщині впродовж 1939–1964 рр. у сучасну теорію та практику є актуальною і значущою проблемою. Адже в сучасних умовах школа і вчитель продовжують працювати в контексті позитивних надбань минулих епох, разом з тим оновлюються, адаптуються до реальності, реагують на виклики доби, намагаються йти в ногу з часом, одночасно трохи випереджаючи його. У цьому аспекті, відомий американський педагог В. Даггет зазначає: „Світ, у якому доводиться жити нашим дітям, змінюється учетверо швидше, ніж наші школи” [198, с.33]. В школу приходять покоління дітей, які живуть в інформаційному суспільстві, у цифровому середовищі, і щоб скористатися його перевагами, необхідно переосмислити самоцінність знань та самодостатність учителя як джерела інформації [176, с.122].

У сучасному українському суспільстві вчитель має стати лідером думок, оскільки в школі він виконує не стільки освітньо-інформаційну та консультативну функції, скільки культурологічну, соціально-психологічну, розвивальну, дослідницьку, проєктивну, а також створює умови для забезпечення морального і духовного розвитку особистості [308]. Для успішної адаптації у швидкозмінному соціумі та сучасному світі дитині сьогодні потрібні не тільки знання, але й достатній рівень життєвої компетентності. Тому, необхідність поєднання актуальних і перспективних потреб учнів у навчально-виховному процесі об'єктивно вимагає об'єднання у змісті, організації та методиках адаптивних і випереджальних функцій шкільної освіти. Реалізацію цих завдань ефективніше забезпечить не підтримувальний, а інноваційний тип навчання, теоретичним підґрунтям якого є особистісно орієнтована освіта, що має сутнісні ознаки: суб'єкт-суб'єктне гуманне співробітництво всіх учасників навчально-виховного процесу; діагностично-стимуляційний спосіб організації навчального пізнання; діяльнісно-комунікативна активність учнів; проєктування учителем індивідуальних досягнень школярів (особливо дітей молодшого шкільного віку) в усіх видах діяльності; врахування у змісті, методиках, системі оцінювання широкого діапазону особистісних потреб і можливостей дітей у здобутті якісної освіти [202, с.33].

На жаль, особистісно-орієнтована освіта в Україні поки що залишається педагогічною риторикою, оскільки вчитель не має умов і, що найголовніше, відповідної професійної підготовленості, стимулів до реалізації освітньої концепції. Будь-які зміни в освіті, а тим більше радикальні, не можуть бути реалізовані без учителя, без його сприйняття пропонованих змін, без його глибокого усвідомлення цінності кожної особистості. Без учителя будь-яка реформа зупиниться на шкільному порозі, оскільки для ефективного здійснення педагогічного процесу „важливою є моральна мета окремого вчителя. Віднайдіть хорошого вчителя, і ви знайдете моральну мету” (М. Фулан) [310].

На сучасному етапі розвитку системи освіти найзначущішою її особливістю є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. Головним недоліком традиційної системи освіти І. Дичківська вважає є породжені нею невміння і небажання дітей вчитися, несформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти [171, с.8]. Інноваційна освіта – це вихід за межі традиційної парадигми навчання, коли її результатом вважається система знань, умінь і навичок людини, а не здатність ефективно діяти. Переорієнтація на компетентнісний підхід (що є основою інноваційної освіти) вимагає відмови від енциклопедичності змісту освіти, яка домінувала за радянських часів, і формування в учнів передусім тих знань, які є необхідними для виконання практичних, ситуативних, особистісно-орієнтованих комунікативних завдань. На уроках вчителі

повинні діяти так, щоб учні не просто запам'ятовували навчальний матеріал, а запитували, досліджували, творили, розв'язували, заперечували, порівнювали, інтерпретували та дебатовали за його змістом. Ми погоджуємося з думкою О. Овчарука, який вважає, що школа сьогодні недостатньо навчає школярів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, розв'язувати конфлікти, орієнтуватися на ринку праці тощо [198, с.59–65].

Відтак, для спрямування навчального процесу на особистісний розвиток школярів, формування у них основних компетентностей, у тому числі й компетентнісної орієнтації в інформаційному світі та використання їх для загального розвитку дитини, важливим є особистісно орієнтований та компетентнісний підхід вчителя до педагогічної діяльності. Вчитель повинен підготувати дитину не до окремого уроку (на завтра), а до самостійного життя, тобто створити умови для розвитку особистості, виявити творчий потенціал учнів, формувати вміння висловлювати власну думку, розв'язувати проблеми, розвивати здатність самостійно займатися власною освітою. Іншими словами – сформувати такі особистісні якості, котрі допоможуть дитині знайти своє місце в житті, визначитися з колом своїх інтересів та уподобань, розвинути їх, стати активним членом суспільства, компетентною, упевненою у власних силах людиною [235]. І тому, створення та забезпечення умов якісного навчання є головним завданням сучасного розвитку шкільної та професійної освіти. Посилення уваги до поліпшення якості освіти дозволить замислитись над тим, що є результатом освіти. Адже перехід до компетентнісного підходу – це переорієнтація з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, а також зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у студентів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Немає сумніву в тому, що особистісно орієнтований та компетентнісний підхід не лише сприяють модернізації змісту освіти, а й доповнюють ряд освітніх інновацій і класичних підходів, допомагають освітянам гармонійно поєднувати позитивний досвід для реалізації сучасних освітніх цілей, які зафіксовані в Законі України „Про загальну середню освіту” і передбачають: зміст освіти має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях і принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегрованості, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями й народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Відповідно до цього документа початкова освіта спрямована на всебічний розвиток молодших школярів (інтелектуальний, моральний, соціальний, естетичний, фізичний) і повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності „через формування повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних

умінь і навичок, бажання та вміння вчитися... Діти мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань” [184].

За таких умов надважливою постає ідея всебічного й гармонійного розвитку особистості, яка в радянській школі подавалася як надбання радянської ідеології (про що писали у важливих партійних документах). Василь Сухомлинський розкриває сутність „всебічного розвитку” як „створення індивідуального людського братства, яке поєднує у собі високі ідейні переконання, моральні якості, естетичні цінності, культуру, матеріальні і духовні потреби. Міркувати про всебічний розвиток не можна без винятково важливого застереження: справжній всебічний розвиток – це гармонія того, що людина дає суспільству, і того, що вона одержує... Повне задоволення людських потреб немислиме без розвитку найважливішої потреби – потреби працювати. Виховання всебічно розвинутої особистості не означає, що кожна людина тільки кимось виховується. Активність прагнень особистості до ідеалу – необхідна умова перетворення у життя і соціального, і педагогічного аспектів ідеї всебічного розвитку особистості” [253, с.69]. Так відомий педагог визначив три рушійні сили всебічного розвитку і виховання учнів: якості індивідуальності, тобто її природної основи, гармонії взаємодії з соціумом, активність і працьовитість людини. На думку О. Савченко, таке тлумачення повністю відповідає сучасним потребам особистісно орієнтованої освіти (як шкільної, так і педагогічної), бо йдеться про якнайповнішу реалізацію позитивного потенціалу конкретної людини [там само, с.25].

Отже сучасний учитель покликаний виховувати всебічно розвинуту особистість, тим самим виконуючи виховну функцію, що входить до основного змісту педагогічної діяльності і проявляється у єдності з навчальною, науковою та організаційною функціями. Формування і розвиток ще на студентській лаві позитивних мотивів до виховної діяльності, спрямованості, що спонукає до подолання труднощів, розв’язання складних ситуацій, опанування майстерністю педагога, формування особистісних рис, які сприяють виконанню функцій вихователя, – головне завдання педагогічного процесу у вищому навчальному закладі.

Основними вимогами до якостей учителя є любов і повага до дітей, любов до педагогічної діяльності, педагогічна інтуїція, розвинутий інтелект, високий рівень загальної і педагогічної культури та позитивні моральні якості, без чого успішна педагогічна діяльність неможлива. Не менш важливою при здійсненні педагогічного процесу в початковій школі є організаційна функція учителя – класного керівника. Це вміння учителем не лише організувати заняття і самостійне навчання учнів, а й стимулювати, контролювати, оцінювати їхню роботу, консультувати їх. І як би добре не

було відібрано і сплановано навчальний матеріал, учитель не матиме успіху, якщо не активізує пізнавальної потреби своїх вихованців.

У контексті означеного, з метою демонстрації кращих зразків педагогічної діяльності та позитивного досвіду вчителів, викладачів та директорів шкіл Рівненщини, у зміст професійної підготовки сучасного фахівця варто включити інформаційні матеріали регіонального характеру досліджуваних років. У нашому випадку можемо запропонувати досвід педагогічної діяльності директора та вчителя Мізоцької санітарно-лісної школи-інтернату, що на Рівненщині. Ми переконані, що висвітлена таким чином вітчизняна практика керівництва педагогічним процесом слугуватиме не лише формуванню відповідних характеристик майбутнього вчителя, а й розвитку його організаторських і управлінських здібностей. Варто при цьому пам'ятати, що упровадження досвіду в сучасну педагогічну практику – це надзвичайно тонка і копітка справа, оскільки вона носить творчий характер.

Василь Сухомлинський стверджував, що досвід не можна передати, якщо свідомістю того, хто хоче його запозичити, не оволодіє ідея, яка стала джерелом натхнення для творчої праці. А така ідея може оволодіти свідомістю педагога лише тоді, коли якісь залежності між педагогічними явищами він помітить у своїй власній роботі, коли осмислення цих залежностей спонукатиме його шукати щось нове, думати над удосконаленням своєї майстерності [294, с.405]. „Досвід уявляється мені садом квітучих троянд, – писав він. „Ось нам треба пересадити цей квітучий кущ із саду на своє поле. Що для цього треба зробити? Насамперед вивчити ґрунт свого поля, додати те, чого в ньому не вистачає. Підготувати цей ґрунт, потім уже пересаджувати. Але як? Разом із ґрунтом, не оголюючи коренів. А що, на жаль, іноді буває? Почув директор школи: в такому-то саду ростуть прекрасні троянди. Посилає вчителів: їдьте, подивіться, привезіть троянду, посадимо на нашому полі. Ідуть учителі, милуються прекрасними квітами. Аби як викопають кущ, обрубуючи живі корені, а часом рубають гілки із запашними квітами, привозять додому, втикають саджанці й навіть гілки без коренів на своєму полі. Засихають квіти, засихає листя. Дивується директор, дивуються вчителі: що ж це виходить? Усе роблю ніби точно так, як роблять творці передового досвіду, а досвід не приживається... нема нічого цінного в цьому досвіді, даремно його розхвалюють, робитимемо все, як і раніше” [292, с. 692–693]. Отже, робить висновок В. Сухомлинський, директору школи подібно до садівника потрібно ретельно готувати ґрунт для запозичення передового педагогічного досвіду, створеного кращими майстрами педагогічної праці.

Як відомо, технологія впровадження досягнень науки на практиці має два етапи: вибір проблеми і організація роботи педагогічного колективу над проблемою. Вибір проблеми передбачає: виокремлення певної теми (ідеї),

постановку мети, завдань перед колективом, кожним учнем, добір науково-методичного матеріалу та ін.

Втілювати ідеї педагогічної науки в практику своєї діяльності може як одна особа, так і група осіб, цілий педагогічний колектив. Василь Сухомлинський окреслив можливі варіанти організації роботи над проблемою: коли всі учасники вивчають ті самі питання на різних об'єктах (наприклад, творчі завдання, які стосуються активізації пізнавальної діяльності учнів може вирішувати кожен учитель чи група учителів зі своєї спеціальності); коли різні учителі або групи працюють над різними аспектами даної проблеми; коли вивчення найбільш складних і важких науково-педагогічних і практичних питань доручається членам творчої групи, решта учителів вивчає їх діяльність і на цій основі вносить корективи у свою роботу. В усіх випадках учителі залучаються до дослідницької діяльності, яка вимагає цілеспрямованого вивчення досягнень науки, їх апробації у своїй практичній діяльності, пошуку кращих варіантів вирішення конкретних завдань [286].

**Петришина
Любов Корнійвна**

Яскравим прикладом у плані вираження загальних і професійних компетентностей у своїй педагогічній діяльності, а також особистісно-орієнтованим підходом до організації навчально-виховного процесу в школі може слугувати досвід роботи Любов

Корнійвни Петришиної – директора Мізоцької санітарно-лісної середньої школи (Рівненської області, Здолбунівського р-н., відкритої у 1963 р.), випускниці філологічного факультету 1948–1949 н. р. вчительського інституту та 1957–1958 н. р. Рівненського державного педагогічного інституту (додатки, с. 226–228). Із бесіди Людмили Михайлівни Шугаєвої – доньки Любов Корнійвни, доктора філософських наук, професора, завідувача кафедрою філософії Рівненського державного гуманітарного університету (2010–2020 рр.) ми дізналися, що талановитий педагог упродовж десяти років поєднувала педагогічну діяльність з турботою про хворих на туберкульоз дітей. Результатом її роботи стало присвоєння Л. К. Петришиній звання „Відмінника народної освіти УРСР”. Кредом життя вчительки, – як зазначає Л. Шугаєва, – була любов до дітей – „вершина педагогічної культури вчителя, думок і почуттів” (В. Сухомлинський).

Делегати учительської конференції
(м. Здолбунів, Рівненська область, 1964 р.) (на фото Петришина Л. К.
друга з права, верхній ряд)

Специфіка роботи в такій школі вимагала від керівника професійно значущих особистісних та духовно-моральних якостей, адже організація педагогічного процесу поєднувалася із довготривалим лікуванням дітей. Директор школи відповідально та вимогливо ставилася до своєї роботи, того вимагала і від колег. Учителі ж намагалися усіма засобами та прийомами збагатити процес пізнання, розвивали почуття обов'язку та відповідальності в учнів за навчання, формували інтерес до знань та практичної діяльності. На уроках часто застосовували метод прикладу, форму прохання і схвалення, створювали різного типу виховні педагогічні ситуації. У позаурочний час учителі і діти займалися творчістю (малювали, створювали фігурки з пластиліну, робили аплікації, садили квіти) або ж повторно опрацьовували навчальний матеріал. Крім того, всі учні школи мали свої громадські доручення, а вчителі – подекуди були закріплені за двома класами [з бесіди Л. Шугаєвої, 2016 р.]

Отже головним, на наш погляд, що визначало зміст організаторської функції радянського вчителя, було згуртування учнів у єдиний дружній колектив. Як інструмент виховання, такий колектив впливав на своїх членів

організованістю, дисциплінованістю, згуртованістю, самостійністю, єдністю громадської думки, різноманітністю відносин між усіма його членами. Слід сказати про те, що радянська педагогіка розглядала учнівський колектив школи не як суму первинних колективів, а як єдиний колектив школярів, об'єднаний спільною діяльністю [318, с.436], що обов'язково повинен був враховувати вчитель при організації міжколективних стосунків. Ефективність спілкування, насамперед, залежала від морального клімату в колективі (що було особливо важливим у повоєнні роки), від того, на якій діловій основі відбувалися, як реалізовувалися його зв'язки з загальношкільним колективом.

Вважаємо, вищенаведений досвід роботи школи і вчителів сприятиме формуванню професійних якостей майбутнього фахівця. З огляду на це, пропонуємо в зміст профпідготовки вчителя початкової школи на сучасному етапі розвитку системи професійної освіти включити обов'язкове проходження студентами активної педагогічної практики в сільських школах області (з метою порівняння), в школах для обдарованих дітей або учнів з особливими потребами. Важливим аспектом є також залучення учителів початкової школи до перепису дітей шкільного віку (це входило в обов'язки радянського педагога). Адже сьогодні, соціальні служби не завжди є активними щодо виявлення дітей з малозабезпечених чи неблагонадійних сімей. Разом з тим, особливо актуальною нині постає проблема булінгу в школі, поширення психологічних розладів серед дітей та підлітків, а тому, варто підготувати майбутнього вчителя і до вирішення цих соціальних проблем (знань з психології недостатньо, – потрібен практичний досвід).

Сучасний інформаційний світ технологічних новинок (гаджетів, ІТ-технологій, інтернет мереж тощо) віддалив людину від „живого” спілкування, через яке вона мала змогу обмінюватися інформацією, ділитися своїми емоціями, відчуттями, переживаннями, отримувати свіжі враження від оточуючих. Особливим є те, що педагогічне спілкування як процес взаємодії свідомостей, спрямований на досягнення якісних змін у психіці суб'єкта, визначає сутність діалогу між учителем та учнем. У свою чергу, діалог оптимізує навчально-виховний процес і забезпечує реалізацію будь-якого його компонента.

Розвиток інформаційно-комунікативних технологій зумовив впровадження у сучасну систему професійної підготовки вчителя закладів освіти дистанційної форми навчання, що суттєво знижує ефективність навчально-виховного процесу, а також шкодить формуванню професійних компетентностей майбутнього фахівця. У цьому випадку авторитетність і повага до особи викладача вузу з боку студента знижується, адже його педагогічна діяльність зводиться переважно до оцінювання знань, аж ніяк до передачі знань, досвіду й майстерності. Сучасне студентське життя стало нецікавим, тому як воно обмежене суто складанням іспитів під час заліково-

екзаменаційних сесій. Життя ж радянського студента було насиченим і різнобарвним. Керівництвом створювалися такі умови навчання (спортивні змагання, діяльність різноманітних гуртків, організація виховних заходів у позаурочний час), які заохочували молодих людей до вступу у вузи. Організація педагогічного процесу закладів освіти радянського періоду передбачала не лише творчий розвиток майбутнього педагога, а й фізичне вдосконалення. Варто хоча б нагадати про військову та медико-санітарну підготовку молоді, яка стала обов'язковою складовою навчально-виховного процесу радянських педагогічних закладів, і безумовно була б актуальною у сучасних умовах військової агресії на сході країни.

Важливою проблемою сучасної молоді є також зникнення з життя книги як джерела інформації, яка збагачувала внутрішній світ і культуру мови особистості, спонукала студентство до ознайомлення з творчістю еліти української нації. Для усунення такої проблеми слід взяти приклад з організації роботи радянських освітніх закладів області, коли в позаурочний час системно проводили літературні вечори, зустрічі з письменниками, інтелігенцією країни тощо. Водночас пригадаємо про проходження радянськими студентами суспільно-виробничої практики в бібліотеках Рівненщини. Можливо таку практику варто включити в зміст професійної підготовки сучасного вчителя, обираючи при цьому такі форми роботи, які б спонукали молодь до міжособистісної комунікації та творчого пошуку.

Звернемо увагу на престижність професії учителя в радянські роки, що формувало інтерес до вчительського фаху і було вагомим фактором у професійному становленні майбутнього фахівця, мотивацією до професійної педагогічної діяльності. Позитивне ставлення учителя до своєї професії уможливило якісний розвиток взаємин і в інших сферах його суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Сьогодні нажаль, через складні соціально-економічні умови соціальний статус педагога суттєво знижується, якість підготовки багатьох фахівців виявляється недостатньою для успішної роботи в школі.

У плані педагогічного стимулювання, орієнтації викладачів на творчий і науковий пошук ефективним було б скоротити навчальне навантаження працівників вищої школи. Для порівняння представимо дані учбового навантаження професорсько-викладацького складу радянського періоду і викладачів сучасних вузів. Навантаження професора радянського закладу освіти складало 240 год., доцента – 360, асистента – 480 годин (див. с. 71). У сучасних умовах навчальне навантаження професора становить 540 год., доцента – 600, старшого викладача і викладача – 600 годин.

Сучасний учитель – це людина з високим рівнем професійної культури, яка виявляється у здатності знаходити задоволення у праці, творчій діяльності, спрямованій на формування особистості учня, оволодінні культурною спадщиною, в особистих моральних якостях. Засвоєні вчителем культурні багатства втілюються у його діяльності, поведінці, у ставленні до

світу та самого себе. У щоденній педагогічній практиці педагог постійно послуговується прийомами індивідуальної педагогічної взаємодії, які є конкретними виявами певного методу, мають корекційну спрямованість, допомагають особистості цілеспрямовано та ефективно розв'язувати виховні завдання, визначають своєрідність використання методів і наголошують на індивідуальному стилі педагогічної взаємодії [295, с.119]. І це важливо в умовах демократизації управління школою, адже сьогодні зростає самостійність кожного вчителя у виборі тих чи інших питань педагогічної діяльності над якими він творчо працює.

Інноваційний стиль діяльності, зокрема творчий підхід до здійснення педагогічного процесу може спостерігати в роботі Степана Сергійовича Пальчевського – випускника 1967–1968 н.р. українського відділення філологічного факультету Рівненського державного педагогічного інституту, вчителя української мови та літератури, організатора позакласної і позашкільної роботи вже згаданої Мізоцької санітарно-лісної школи-інтернату, який у своїй розповіді констатує, що „творчість як індивідуальність учителя була в радянські роки невід'ємною складовою кожного проведеного уроку в школі” [з бесіди С. Пальчевського, 2014]. Відмітимо, що Степан Сергійович складав вірші і часто декламував їх на уроках. Він не уявляв своєї вчительської діяльності без творчості.

Довідка: С. Пальчевський (1946–2015) – доктор педагогічних наук, професор, академік Української Академії Акмеологічних наук, Віце-президентом УААН з питань наукової роботи, старший науковий співробітник лабораторії психології освітнього менеджменту при методичному кабінеті управління освіти Рівненського міськвиконкому, завідувач лабораторією акмеології шкільної освіти (2008), заслужений працівник освіти України. Впродовж багатьох років (1995–2014) поєднував педагогічну діяльність на посаді професора кафедри загальної і соціальної педагогіки та акмеології Рівненського державного гуманітарного університету і кафедри педагогіки та психології Рівненського інституту післядипломної педагогічної освіти (див. фото на с.168, додаток с. 225).

Здобуті знання і вміння у позаурочний час значно збагачували досвід практичної діяльності вчителя радянського періоду, спонукали його до постійної праці над своїм удосконаленням, а також викликали зацікавленість до обраної професії. Тому, вважаємо, що одним із найважливіших завдань вищої педагогічної школи на сучасному етапі розвитку є створення умов для успішної соціалізації та самореалізації особистості, формування професійно значущих особистісних якостей, набуття молоддю важливих життєвих орієнтирів та компетентностей. Позитивним аспектом у цьому плані може бути поєднання урочної та позаурочної форм організації навчально-виховного процесу, що суттєво вплине на всебічний розвиток особистості педагога, формування його професійної майстерності та творчих здібностей.

Пальчевський Степан Сергійович
(урок української літератури, 2009 р.)

Активна робота з людьми в нових умовах потребує гнучких, універсальних знань, умінь, навичок у сфері професійної та міжособистісної комунікації. Проведений аналіз обраної теми дослідження спонукає до активізації співпраці Міністерства освіти України з громадськістю, досвідченими науковцями, практиками, вчителями з достатнім досвідом роботи як це було в радянські роки (наприклад на с.50 висвітлено погляд В. Сухомлинського на шляхи перебудови народної освіти, обґрунтований у листі до М. Хрущова 13 червня 1958 р.) з метою виявлення недоліків, підвищення якості підготовки й психологічної переорієнтації освітян.

На детальному вивченні й аналізі громадської думки щодо можливих шляхів реформування сучасної педагогічної освіти, тобто врахуванні синергетичних ефектів, наголошує (уже згаданий нами в підрозділі 1.2., с. 41) Борис Павлович Бричок. Педагог зокрема підкреслює, що „будинок

будується з фундаменту” [244, с.40], а тому, надважливою є основа без якої не можливе здійснення перебудови системи освіти.

Освітня реформа вимагає також залучення фахівців (насамперед вчителів-практиків) в галузі освіти до розробки та аналізу підручників для початкової школи. Таку форму роботи можемо спостерігати в радянський період. Зміна цілей освіти зумовлює новий зміст предметів, оновлення підручників, потребує удосконалення методів навчання, а це урізноманітнює структуру уроків, вимагає пошуку нових організаційних форм, нових технологій, переобладнання середовища [252, с.20]. Слід зауважити, що сучасна методика викладання предметів у початковій школі включає загальну частину, в якій розкриваються теоретичні питання; прикладну, присвячену вивченню конкретного програмового матеріалу з основних тем; методики організації уроків; контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів. У сучасних працях з дидактики та методики, враховуючи ідеї особистісно зорієнтованої освіти, індивідуального підходу, активно проводяться наукові дослідження з різних проблем удосконалення професійної майстерності фахівця. Для допомоги вчителю початкової школи створено „Дидактику початкової школи” (О. Савченко), „Методику викладання української мови” (С. Дорошенко, М. Вашуленко, О. Мельничайко, О. Хорошковська, Л. Варзацька), „Методику викладання математики в початкових класах” (М. Богданович, М. Козак, Я. Король), „Методику викладання природознавства” (Т. Байбара) та ін. [там само, с.40].

Як відомо, майстерність педагога виявляється у вмінні поєднати при розгляді питань методики три основних аспекти: дидактичний, психологічний та виховний. Виконуючи навчальну функцію, учитель передає школяреві не тільки знання, а й навчає самостійно їх здобувати, формуючи й розвиває навички і вміння, пробуджує в учнів потребу навчатися. І якщо вчитель молодших класів не володіє на належному рівні дидактикою, методикою, це відразу позначається на успіхах дітей, а надто першокласників. З огляду на це, для підвищення кваліфікації та перепідготовки вчительських кадрів, чого вимагає освітня реформа, слід налагодити співпрацю та обмін досвідом освітянських колективів області (вчителів початкової школи і викладачів вузів) з Рівненським інститутом післядипломної педагогічної освіти, а також залучити до викладацької діяльності вишів Рівненщини лекторів з інших міст України (як практикувалося у радянські роки).

Отож, важливим компонентом професійної майстерності педагога є дидактичну компетентність – компонент, у якому відбиваються первинні значення професійної компетентності: обізнаність, наявність знань, умінь та досвіду, перетворених у систему набутих знань з урахуванням їх широти, глибини, обсягу, стиля мислення, норм педагогічної етики, соціальних функцій педагога. Саме формуванню цього компонента професійної

майстерності вчителя (особливо з початку 1960-х рр.) надавали перевагу освітяни Рівненщини. Це поняття необхідно розглядати як володіння постановкою цілей і завдань навчання, загальнопедагогічними принципами вибору змісту освіти майбутнього педагога-професіонала, знання дидактичних методів, прийомів, умінь не тільки передати означену суму інтегрованих знань з форм організації та засобів навчання, але й забезпечити надійне розуміння та засвоєння. Так, у широкому аспекті дидактична компетентність – це сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистих якостей педагога, уміння бути готовим застосовувати їх на практиці. Відсутність хоча б одного з цих компонентів руйнує всю систему й зменшує ефективність діяльності педагога.

Зрозуміло, що дидактична компетентність повинна поєднуватись з компетентністю володіння методикою викладання предмета, здатністю розуміти та взаємодіяти з учнями, повагою до них, професійно значимими особистими якостями. Компонентами методичної компетентності вчителя є загальнометодичні та спеціальні. Це науковість, системність, послідовність, перспективність, зв'язок з практикою, наочність, доступність, методична культура, методична творчість, методичне мислення, мобільність учителя. Важливим є також рівень сформованості методичної компетентності. Виділяють: *емпіричний* (наявна певна сума знань учителя, але орієнтація у своїй практичній діяльності на готові розробки, рекомендації, не вміння самостійно аналізувати й конструювати навчальний процес); *конструктивний* (учитель на теоретичній основі обмірковує мету своїх дій, досягнення бажаних результатів, умов їх реалізації; педагог може теоретично проаналізувати запропоноване й обмірковано обрати послідовність застосування педагогічного інструментарію); *творчий* (учитель самостійно конструює навчальний процес, вільно використовуючи в практичній діяльності теоретичні основи педагогіки, відшуковує обґрунтоване рішення будь-якого педагогічного та дидактичного завдання, орієнтується на розвиток учнів і саморозвиток).

Сутність наукової функції, яку виконує учитель у навчально-виховному процесі полягає в тому, що, здійснюючи наукові дослідження, учитель, тим самим збагачує новітніми даними й висновками дисципліну, котру викладає. Слід враховувати те, що сучасні темпи розвитку науки такі, що жоден навчальний план, жодна навчальна програма, як би досконало їх не було складено, не зможуть вичерпати всієї повноти наукової інформації, потрібної майбутньому вчителю. Така ж ситуація в освітній сфері існувала і в досліджувані роки. Керівництво педагогічних закладів Рівненщини вимагало від майбутніх фахівців та викладацьких колективів втілення індивідуальності та науковості у викладанні, розробки інноваційних методик, втілення передового педагогічного досвіду, педагогічних винаходів, кращих здобутків науки і техніки. Разом з тим, апробація результатів інноваційної педагогічної

діяльності освітян Рівненщини того часу висвітлювалася на конференціях, педагогічних та методичних нарадах, методоб'єднаннях учителів, де обговорювалися позитивні й негативні аспекти запровадження нововведень у навчально-виховний процес.

Отже, особливо важливим є те, щоб педагог виступав у ролі дослідника, адже „...вчитель, який не підходить до праці як дослідник, неминуче попадає під владу механічності, рутинності, банальності, він дерев'яніє, кам'яніє, опускається” (А. Дістервег). Кожен учитель повинен передусім усвідомлювати свою особистісну і професійну сутність, місце і призначення у навчальному закладі, готовність до безперервного професійного самовдосконалення, розвивати в собі дух дослідництва і винахідництва, вправлятися у спостережливості, науково вивчати педагогічні явища. До цього варто готувати і студента, який, навчаючись у педагогічному закладі, повинен уміти використовувати результати діяльності минулих поколінь, тим самим знаходячись на підготовчому етапі професійного становлення. Пошук у цій сфері має опиратися на аналіз особливостей першого етапу професійного життя педагога.

Таким чином, розкриття основних підходів до організації професійної підготовки вчителя на Рівненщині окреслених років дає можливість для врахування позитивних і негативних тенденцій вітчизняного історико-педагогічного досвіду в сучасній теорії і практиці. Для того, щоб якісно організувати процес професійного становлення педагога необхідно розробити відповідну модель і внести корективи в плани підготовки майбутніх учителів, відповідно до сучасних інноваційних систем у галузі освіти. Педагогічна технологія формування у сучасних студентів ключових і професійних компетентностей вимагає певних нововведень у навчально-виховний процес та управління ним. Виділимо наступні:

Змістові нововведення, що передбачають зміни в змісті й структурі навчального матеріалу. Добір і структурування змісту для формування ключових компетентностей і початкової управлінської підготовки студентів вимагають введення нових дисциплін та курсів, інтегрування навчального матеріалу з різних галузей знань, що у свою чергу зумовлює потребу в розробці відповідного навчально-методичного забезпечення. Це потребує значних обсягів додаткової роботи викладачів, їхньої мобілізації щодо зміни методів викладання, оновлення змісту дисциплін, способів оцінювання навчальних результатів.

У сучасних умовах, для компетентної переорієнтації навчально-виховного процесу, можемо запропонувати наступне: розробку нового змісту навчальних предметів (при засвоєнні якого забезпечується виявлення труднощів і питань, відповісти на які за стандартною логікою неможливо); внесення у перелік завдань на засвоєння навчального матеріалу розв'язання практично значущих ситуацій; передбачення ігрових виховних ситуацій у

сценаріях уроків, використання інтерактивних методик (диспутів); запровадження спеціально розроблених щоденників (організаторів), самостійних завдань учнів; створення таких навчальних ситуацій при розв'язанні яких студенти усвідомлювали б недостатність власних знань, умінь і навичок; зміну змісту і форм позакласної роботи (з орієнтацією на практичний результат чи продукт); розгортання різних видів спортивно-оздоровчої діяльності; застосування нових інформаційних технологій. Відмітимо, що сутність *технологічних нововведень* полягає у вдосконаленні й організації педагогічного процесу на основі сучасних технологій навчання, запровадженні окремих форм і методів навчання з професійної освіти, а також адекватних систем оцінювання досягнень студентів.

Успішне вирішення завдань, поставлених суспільством перед вищою школою сьогодні потребує використання педагогічними колективами, органами управління освітою здобутків передового педагогічного досвіду та досягнень психолого-педагогічної науки. Найпоширенішими формами і методами втілення педагогічного досвіду в практику залишаються авторські курси педагогів-новаторів, школи передового досвіду, курси підвищення кваліфікації, опорні школи, науково-практичні конференції, семінари-практикуми, методичні об'єднання, педагогічні читання, тижні педагогічної майстерності, наставництво, відкриті уроки. Сприяють цьому також випуски відповідних методичних листів, методичних розробок, збірників матеріалів конференцій і семінарів, брошур, монографій, буклетів; публікації наукових статей; організація виставок матеріалів досвіду; опрацювання статей, книг, розв'язання педагогічних задач і ситуацій, оформлення спеціальних стендів у методкабінетах та ін.

Організаційні нововведення передбачають необхідність більш досконалої розробки і впровадження відповідної нормативно-правової бази. Це розпорядження, інструкції, положення щодо діяльності та реорганізації закладу, плани перспективного і щоденного планування й контролю структурних підрозділів, керівництво для освітян. Названі документи регламентуватимуть і координуватимуть відносини всіх суб'єктів навчально-виховного процесу щодо розуміння та впровадження інноваційних змін.

До ефективних організаційних нововведень відносимо впровадження педагогічних ідей, кращих зразків реорганізації навчально-виховного процесу в контексті освітнього реформування, контроль за роботою директора і викладацьких колективів, організацію заходів щодо співпраці і обміну досвідом освітян початкових шкіл та викладачів вузів області, створення умов з метою педагогічного стимулювання викладачів та студентів, координування взаємодопомоги серед студентської молоді і т. д.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що інноваційна освіта вимагає принципових змін в організації навчання, так як вона більше зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності,

вироблення відповідних ставлень, аніж на обсяг знань. При цьому варто враховувати, що кожна форма науково-методичної роботи виконує важливу роль, оскільки сприяє підвищенню фахової майстерності педагогічних працівників, їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Тому, на наш погляд, ефективним буде запровадження наступних новацій:

- змістових (добір і структурування змісту для формування ключових компетентностей, початкової управлінської підготовки студентів; введення нових дисциплін та курсів, інтегрування навчального матеріалу з різних галузей знань; розробка відповідного навчально-методичного забезпечення);

- організаційних (оновлення відповідної нормативно-правової бази з метою ефективного управління освітнім закладом, інноваційною педагогічною діяльністю; покращення умов навчання і виховання (поєднання урочної та позаурочної форм роботи); налагодження зв'язків з учителями початкових шкіл області; педагогічне стимулювання освітян; організація профорієнтаційної роботи в школі задля популяризації професії учителя);

- технологічних (використання інтерактивних методик; оснащення аудиторій обчислювальною технікою; локальними і глобальними комп'ютерними мережами; електронним демонстраційним обладнанням; комп'ютерними навчальними аудиторіями; відповідним програмно-методичним (навчальні, контролюючі, імітаційно-моделювальні, інструментальні, службові програми, програмно-методичні комплекси) та навчально-методичним (навчальні, методичні посібники, нормативно-технічна документація, організаційно-інструктивні) матеріалом, забезпеченням новими інформаційними технологіями навчання).

Узагальнення вітчизняного досвіду підготовки педагогічних кадрів виявляє актуальність подальшої науково-організаційної роботи з підготовки сучасних фахівців, які будуть здатні досліджувати й аналізувати освітню політику, підходи до забезпечення якісної освіти, особливості організації управління системи освіти в українській державі.

Випускники Мізоцької середньої школи з улюбленим учителем

Колектив Мізоцької середньої школи, 1968 р.
(Пальчевський С. С. на фото по центру, верхній ряд)

3.2. Основні напрями професійної підготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти Рівненщини

З огляду на проблему дослідження, окреслимо основні напрями професійної підготовки фахівця на сучасному етапі функціонування Рівненського державного гуманітарного університету та його структурних підрозділів.

Педагогічний інститут до 1998 р. (часу його реорганізації) довгі роки був єдиним вищим державним навчальним закладом Рівненщини, який готував кваліфіковані вчительські кадри для загальноосвітніх шкіл. Його державна політика базувалася на засадах суспільно-політичних реалій, адже навчальному осередку довелося функціонувати в складний період радянського тоталітаризму та в перші роки становлення незалежної України (коли відбувалося утвердження національної самосвідомості). Проте, незважаючи на політичні процеси, професорсько-викладацький колектив закладу впродовж тривалого часу забезпечував фахову підготовку педагогічних кадрів для регіону.

На сучасному етапі розвитку освіти Рівненський державний гуманітарний університет і надалі лишається головним центром вищої гуманітарної освіти, науки, мистецтва і культури м. Рівного та області, першим навчальним закладом такого типу в Україні. Він сприяє розвитку духовності, регіональної самобутності, національної культури і мистецтва [246, с.84]. Очолює освітній заклад уже багато років (з травня 1999 р.) кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії, член-кориспонтент Міжнародної слов'янської академії наук, президент Центру міжнародних геополітичних систем, міжрегіональних політичних проблем, регіональних проблем надкористування „Геополітика”, заслужений діяч науки і техніки України Р. М. Постолювський.

Вищий навчальний заклад створений Постановою Кабінету Міністрів № 1973 від 4 грудня 1998 р. на базі Рівненського державного педагогічного інституту, Рівненського державного інституту культури, Дубенського, Сарненського коледжів, Рівненського училища мистецтва і культури та його Дубенського відділення (наказ МОУ № 15 (14) від 14 січня 1999 р.) [там само]. До структури університету входять Сарненський та Дубенський педагогічні коледжі, Дубенський коледж культури і мистецтв, Рівненське музичне училище.

Заклад вищої освіти здійснює підготовку фахівців з педагогічних, природничих, культурно-мистецьких, економічних спеціальностей. Освітній процес забезпечують вісім факультетів (педагогічний, психолого-

природничий, факультет історії, політології та міжнародних відносин, факультет філології, математики та інформатики, фізико-технологічний, документальних комунікацій та менеджменту, художньо-педагогічний), інститут мистецтв, інститут психології та педагогіки, інститут заочного навчання та післядипломної освіти.

Продовжуючи традиції Рівненського державного педагогічного інституту та Рівненського державного інституту культури, університет працює за європейськими орієнтирами організації професійної освіти, наукових досліджень і творчої роботи. Стратегічна мета закладу – створення дослідницького університету, в якому поєднані навчання, наукові дослідження та інноваційна діяльність. Концептуальними напрямками розвитку є забезпечення якісної підготовки висококваліфікованих фахівців і наукових кадрів для освітньої системи України шляхом гармонійного поєднання фундаментальності та фаховості освіти, наукових досліджень і виховання, інтеграції у європейське освітнє, наукове та економічне співтовариство [сайт РДГУ].

Науковими працівниками закладу розроблено та реалізується перспективний план підготовки науково-педагогічних кадрів, який укладено відповідно до завдань подальшого розвитку Рівненського державного гуманітарного університету як науково-освітнього центру регіону, перетворення його в університет європейського рівня з високою якістю проведення наукових досліджень і підготовки висококваліфікованих фахівців. Перспективний план спрямований на підвищення ефективності роботи аспірантури та докторантури, удосконалення професійної компетентності професорсько-викладацького складу.

Важливою складовою діяльності вузу є науково-дослідна та творча робота студентів, що сприяє удосконаленню професійної підготовки, розкриттю наукового та творчого потенціалу майбутнього фахівця. Вона забезпечується у таких формах: науково-дослідницька робота, що органічно пов'язана з навчальним процесом і є його складовою частиною; залучення до виконання науково-дослідних робіт; робота в наукових групах, навчально-наукових центрах, науково-дослідних лабораторіях, наукових товариствах; виступи на наукових конференціях, участь у конкурсах, творчих змаганнях, олімпіадах; публікація результатів досліджень у наукових виданнях.

Науково-дослідницька діяльність передбачає швидке і широке інформування студентів про новини у різних галузях психолого-педагогічної науки. Накопичення інформації відкриває перспективи для подальших наукових досліджень і для визначення оптимальних форм практичної діяльності. Основною формою інформування про наукові досягнення виступають науково-практичні конференції, семінари, симпозіуми тощо. Вони забезпечують діловий обмін інформацією, формують середовище

наукового спілкування, задають реальні умови і способи впроваджень досягнень науки у практику, надають студенту-досліднику можливість збагатити свій досвід за рахунок новітньої інформації [158, с.280].

В університеті сформовано п'ятнадцять наукових шкіл, діяльність яких спрямована на вирішення актуальних проблем освіти і науки, а також підвищення рівня професійної підготовки фахівців: „Історія слов'янських народів” (науковий керівник – к. істор. наук, проф. Р. М. Постолюк), „Моральні основи соціалізації особистості” (науковий керівник – д. психол. наук, проф. Р. В. Павелків), „Розвиток вітчизняної освіти: різновекторність пошуків” (науковий керівник – д. пед. наук, проф. Петренко О. Б.), „Фізико-хімія гетерогенних полімерних систем” (науковий керівник – д. хім. наук, проф. Б. С. Колупаєв), „Міжетнічні інтеракції в реаліях (не)ранжованих систем міжетнічних відносин” (науковий керівник – д. політ. наук, проф. Гон М. М.), „Історико-теоретичні проблеми культури” (науковий керівник – к. пед. наук, проф. Виткалов В.Г.), „Підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності” (науковий керівник – д. пед. наук, проф. Литвиненко С. А.), „Відтворення родючості ґрунтів та збалансоване природокористування” (науковий керівник – д. с.-г. наук, проф. Лико Д.В.), „Системний підхід у теорії і практиці навчання” (науковий керівник – д. пед. наук, проф. Малафійк І. В.), „Проблеми психолінгвістики та міжкультурної комунікації” (науковий керівник – д. психол. наук, проф. Михальчук Н.О.), „Механіка деформівного твердого тіла” (науковий керівник – д. техн. наук, проф. Сяський А. О. „Актуальні питання бібліографознавства, бібліотекознавства, документології” (науковий керівник – д. іст. наук, проф. Швецова Г.М.), „Розвиток життєтворчості особистості” (науковий керівник – д. психол. наук, проф. Ямницький В.М.), „Українська індивідуально-авторська неологія” (науковий керівник – д. філол. наук, проф. Вокальчук Г. М.), „Розвиток пізнавальної творчості та методологічної культури учнівської і студентської молоді” (науковий керівник – канд. пед. наук, проф. Галатюк Ю.М.) [сайт РДГУ].

Таким чином, пріоритетними напрямками науково-дослідної діяльності університету є: світовий історичний процес і слов'янські народи; інноваційні технології гуманізації дошкільної освіти, виховання учнівської та студентської молоді; порівняльний аналіз політичних процесів, структур та систем України та світу; психологія морального розвитку особистості; математичне моделювання задач механіки деформівного твердого тіла і гідродинаміки; фізико-хімія високомолекулярних систем; етнокультура Волинського Полісся [158, с.271].

Стосовно професійної підготовки вчителів початкової школи (що є предметом наукового пошуку) та вихователів дошкільних закладів, варто відмітити, що таку підготовку здійснює педагогічний факультет – найчисленніший серед факультетів університету. Як нами з'ясовано, його

було відкрито в 1959 році. Поділ факультету на факультет педагогіки і психології (дошкільної) та факультет педагогіки та методики початкового навчання відбувся у 1992 р., а з 1999 р. ці факультети об'єднано у єдиний педагогічний факультет. Нині факультет об'єднує п'ять кафедр: теорії і методики виховання, педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) імені Т. І. Поніманської, педагогіки початкової освіти, теорії і методики початкової освіти, теорії і практики фізичної культури і спорту [сайт РДГУ].

У концепції розвитку кафедр педагогічного факультету передбачена довгострокова орієнтація на адекватність, аналіз та прогноз діяльності, інноваційні підходи, творчість і формування кадрового потенціалу, розробку та впровадження програми реструктуризації навчального процесу на основі інноваційних освітянських технологій. Зміст роботи кафедр ґрунтується на новітніх підходах до організації навчально-виховного процесу, підготовки педагогічних кадрів. Педагогічна парадигма, що лежить в основі навчально-виховної роботи, передбачає створення оптимальних умов для якнайповнішої самореалізації студента в процесі навчання та формування самодостатньої творчої особистості. Діяльність кафедр базується на принципах: відповідності підготовки фахівця потребам особи, суспільства і держави; варіативності навчальних програм, курсів з усіх предметів; перехід до моделі відкритої освіти на основі впровадження дистанційного навчання та інших інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних технологій [там само].

Відповідно до потреб сьогодення педагогічний факультет готує фахівців за двома ступенями вищої освіти „бакалавр” та „магістр” за такими освітніми програмами: дошкільна освіта, початкова освіта; дошкільна освіта, психологія; дошкільна освіта, спеціальна освіта; спеціальна освіта, логопедія; початкова освіта, практична психологія; початкова освіта, іноземна мова (англійська); початкова освіта, інформатика; початкова освіта, інклюзивна освіта; середня освіта (фізична культура); фізична культура і спорт; освітні педагогічні науки.

Висококваліфіковані професори, доценти, викладачі кафедр озброюють майбутніх учителів та вихователів методологією педагогіки, глибокими й міцними знаннями, основами педагогічних категорій та понять, розвивають педагогічне мислення, здатність до аналітичного осмислення педагогічної дійсності, виробляють уміння приймати оптимальні рішення відповідно до педагогічних закономірностей і принципів навчання, допомагають в оволодінні інноваційними педагогічними технологіями.

Навчальний процес здійснюється із залученням сучасних інформаційних технологій та орієнтується на формування особистості з глибоко усвідомленою громадянською і соціальною позицією, системою наукових знань, яка здатна до професійної мобільності та швидкої адаптації, до змін і розвитку в соціокультурній сфері, системах управління, організації

праці в умовах ринкової економіки. Найбільш розповсюдженими інноваційними технологіями є: прес-конференції, „мозковий штурм”, „акваріум”, „мікрофон”, метод „Прес”, імітаційні ігри, крейс-метод, імітаційні тренінги, когнітивно-орієнтовані та діяльнісноорієнтовані технології, інноваційно-рефлексивні полілоги, кооперативне навчання та ін.

При Рівненському державному гуманітарному університеті функціонує інститут психології і педагогіки (директором якого є перший проректор університету, доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук Вищої школи України Р.В. Павелків), інститут заочного навчання і післядипломної освіти (директор – кандидат педагогічних наук, доцент, академік УААН, магістр економіки, бакалавр права, заслужений працівник освіти України М. А. Віднічук) та інститут мистецтв (очолює кандидат педагогічних наук, професор Я. В. Сверлюк), що здійснюють підготовку та перепідготовку фахівців педагогічної освіти.

До складу інституту психології і педагогіки входять факультети: педагогічний, психолого-природничий, художньо-педагогічний. Інститут мистецтв включає музично-педагогічний та факультет музичного мистецтва.

Викладацькі колективи інститутів у своїй педагогічній діяльності дотримуються компетентнісного підходу, який на перший план ставить не лише інформативність, а насамперед проблеми, що виникають у різних ситуаціях. Освітяни дотримуються принципу, що професійно-педагогічна освіта має бути гуманістично спрямованою, тобто реалізувати ідеї гуманізму: вільний всебічний розвиток особистістю своїх здібностей, потреб та інтересів (самоактуалізація особистості); орієнтація особистості на усвідомлення і відповідальний вибір значимих для себе знань, поведінки та вчинків, адже лише в таких умовах педагогічна освіта буде розглядатися не лише як окрема унікальна сфера підготовки нової генерації вчителів, але й як винятково важливий ресурс розвитку інтелектуального потенціалу нації.

Щодо структурних підрозділів Рівненського державного гуманітарного університету зазначимо, що Сарненський та Дубенський педагогічні коледжі продовжують традиції педагогічних училищ області, висвітлених нами в підрозділі 1.3. Вони здійснюють фахову підготовку на базі дев'яти класів вчителя з початкової освіти та вихователя з дошкільної освіти. Крім підготовки вчителів іноземної мови та інформатики для початкової школи, організаторів спортивних секцій і клубів, Дубенський педагогічний коледж готує асистентів вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивним і інтегрованим навчанням, вихователів логопедичних груп, керівників дитячих художніх колективів і т. д., а Дубенський коледж культури і мистецтв здійснює підготовку фахівців за спеціалізаціями: „Дизайн”, „Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація”, „Хореографія”, „Музичне мистецтво”, „Сценічне мистецтво”, „Менеджмент соціокультурної діяльності”, „Інформаційна, бібліотечна та архівна справа”.

Випускники коледжів (у переважній більшості) продовжують навчання, як і в радянські роки, в Рівненському державному гуманітарному університеті.

У перспективі педагогічних коледжів Рівненського державного гуманітарного університету – подальша модернізація освітнього процесу відповідно до зростаючих вимог сучасного ринку праці, розширення кола підготовки фахівців, відкриття нових спеціальностей. Підґрунтям для реалізації стратегічних та поточних планів діяльності колективів коледжів є створена в закладах чітка система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на постійний пошук шляхів підвищення професійної майстерності викладачів та якості знань студентів.

Творча співдружність з науковцями Рівненського державного гуманітарного університету відкриває можливості для більш ефективного використання педагогічних кадрів, апробацій та впровадження наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення підготовки майбутніх педагогів. Співпрацюючи з іншими навчальними закладами України, на базі коледжів регулярно проводяться тематичні семінари, науково-теоретичні конференції, методичні об'єднання викладачів коледжів та технікумів Рівненщини, Західного регіону України, наради з питань розвитку педагогічної освіти.

Педагогічні колективи освітніх закладів Рівненщини беруть активну участь у республіканських освітянських заходах. Зокрема, за результатами конкурсу третьої Загальнонаціональної громадської акції „Флагмани освіти і науки України” колектив Сарненського коледжу названий кращим серед педагогічних колективів України. Упродовж 2010–2019 рр. яскравим визнанням ефективності творчих надбань колективу стали також перемоги в окремих номінаціях та золоті медалі Міжнародних форумів-виставок „Інноватика в сучасній освіті” та „Сучасні заклади освіти”. Золотими медалями X та XI Міжнародного форуму „Інноватика в сучасній освіті” (2018–2019 рр.) відзначено досвід закладу з упровадження інноваційної діяльності в умовах реалізації концепції Нової української школи. Отож зусилля колективів коледжів спрямовані на активне впровадження нової філософії освіти, оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя, створення сучасного освітнього середовища на засадах ідей Нової української школи. Активно оновлюється напрацьований роками досвід практичної підготовки студентів, впроваджуються елементи дуальної освіти, модернізується система методичної роботи: он-лайн курси, майстер-класи і семінари з тренерами, вчителями-практиками НУШ, вченими, тренінги з викладачами на базі пілотних закладів та ін.

Рівненське музичне училище як структурна одиниця Рівненського державного гуманітарного університету увійшло до складу вузу 14 грудня 1998 р., а утворене було 5 жовтня 1955 р. наказом № 671 Міністерства культури УРСР. Його директором є заслужений артист України – А. С. Бортнік. Фундаментом, на якому зростає молоде покоління майбутніх

викладачів і виконавців, є традиції культурно-мистецького життя Рівненщини, а також великий педагогічний досвід та вагомі творчі досягнення викладачів. Освітня діяльність в училищі здійснюється на основі базової середньої освіти за спеціалізаціями: „Фортепіано”, „Оркестрові струнні інструменти”, „Оркестрові духові та ударні інструменти”, „Народні інструменти”, „Народна інструментальна музика”, „Хорове диригування”, „Теорія музики”. За роки існування музичного училища підготовлено понад 4 тис. спеціалістів, які працюють викладачами дитячих музичних шкіл, концертмейстерами, керівниками хорів та оркестрів, артистами та солістами хорів, оркестрів, вчителями музики.

У контексті розгляду основних напрямів професійної підготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти Рівненщини відмітимо, що викладацькі колективи закладів освіти (зокрема Рівненського державного гуманітарного університету та його структурних підрозділів) зосереджені на підготовці конкурентноспроможного фахівця, який є дослідником, креативною та неординарною особистістю, творцем нових знань, проєктувальником свого життя.

Технологіями формування майбутнього сучасного фахівця у галузі освіти є:

- технологія саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, підвищення професійно-фахового та індивідуально-особистісного рівня впродовж педагогічної діяльності та всього життя;
- технологія методичної мобільності і оновленого способу мислення;
- технологія системного застосування компетентнісних, особистісно зорієнтованих технологій у навчально-виховному процесі;
- технологія інноваційності та вміння адаптуватися у сучасному освітньому просторі;
- технологія критичного мислення;
- технологія формування творчої особистості, системи цінностей з урахуванням вимог суспільства, особистих запитів та естетичних уподобань.

3.3. Ідеал учителя: порівняння ідей радянського періоду та сучасності

Кожен історично визначений час залишає по собі характерне для нього розуміння ідеалу вчителя – особистості, яка не тільки володіє системою знань, що є адекватною в науковій картині світу певного періоду, але й власною системою цінностей, самостійністю у думках та вчинках. Людина, яка є відкритою до діалогу і творення культури шляхом діалогічного спілкування, обміну смислами культурного саморозвитку. І тому, предметом нашого зацікавлення постало питання порівняльного аналізу ідеалу вчителя та освітніх ідей радянського періоду і сучасності.

Філософія учителя і вимоги до нього змінюються разом із реформою освіти. Зрозуміло, що сучасний рівень усвідомлення школи та учня постійно потребує нових підходів до розуміння суті професійної індивідуальності вчителя, психолого-педагогічних умов її становлення. Адже кожен учитель має усвідомлювати свою особистісну і професійну сутність, місце й призначення у навчальному закладі, що розвивається, готовність до безперервного професійного самовдосконалення. Він повинен осмислювати зміст і значення моральних вимог суспільства, самостійно оцінювати власні вчинки і дії вихованців, розуміти, що таке обов'язок, відповідальність, совість, гідність, мати тверді переконання щодо самооцінки і самовиховання.

У контексті дослідженої проблеми відмітимо, що в період „хрущовської відлиги” був сформований педагогічний ідеал людини: гармонійно розвиненої, творчої особистості, інтелектуально багатой, працелюбною, культурною, яка вміє поєднувати особистісні потреби з суспільними вимогами. Важливим є той аспект, що нова марксистсько-ленінська етика, проголошена у кодексі, визнавала особистість і особистісні інтереси конкретної людини, а не лише інтереси колективу [234, с.297–298].

Варто сказати про те, що радянський період характерний виникненням і розвитком у 1940–1960-х рр. педагогічних ідей Л. Гордіна, А. Кондратюка (концепція педагогічного стимулювання), Г. Ващенко (концепція логічного мислення і творчої фантазії), В. Давидова, Д. Ельконіна (розвивального навчання), І. Лернера (створення проблемної ситуації), В. Сухомлинського (концепція самовиховання, ідея всебічного й гармонійного розвитку особистості), І. Ткаченка (політехнічного навчання та трудового виховання), М. Данилова, М. Скаткіна, Б. Єсіпова (самостійності і творчої ініціативи учнів), Ю. Шарова (формування духовних потреб особистості), Г. Щукіної (концепція пізнавального інтересу) і т. д. Разом з тим, в означені роки розвивалися ідеї А. Макаренка (технологія іміджу особистості педагога,

трудове виховання (див. таблиця 3.1, с.193)), започатковані в радянській педагогіці ще у 1920–1930-х роках.

Передусім зауважимо: провідним мотивом вибору і освоєння людиною майбутньої професії є інтерес, виявляючий емоційне прагнення до певної мети. Найбільш цікавою у розгляді питання вибору майбутньої професії стала концепція Г. Щукіної, яка вважає, що пізнавальний інтерес є важливим мотивом діяльності особистості вчителя; це одночасно і вибіркова спрямованість психічних процесів людини на об'єкти та явища навколишнього світу, і тенденція – потяг, потреба особистості займатися саме цією галуззю, цією діяльністю, яка приносить задоволення; це потужний збудник активності особистості, під впливом якого всі психічні процеси протікають особливо інтенсивно і напружено, а діяльність стає захоплюючою і продуктивною [315, с.105].

Отже, центральне місце в структурі особистості вчителя, що обумовлює його індивідуальну і типологічну своєрідність займає професійна спрямованість – професійно-значима риса педагога. У широкому розумінні (як інтегральна характеристика праці) – це система емоційно-ціннісних відношень, що задає ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості вчителя, які спонукають педагога до її ствердження у педагогічній діяльності та спілкуванні. Мотивація професійного самовизначення має свої особливості і може бути представлена наступним чином: спрямованістю на дитину (та інших людей), пов'язана з турботою, інтересом, сприянням розвитку її особистості і максимальної самоактуалізації її індивідуальності; спрямованістю на себе, пов'язана з потребою у самовдосконаленні і самореалізації у сфері педагогічної праці; спрямованістю на предметну сторону професії вчителя (зміст навчального предмета) [219, с.38–41].

Зауважимо, що необхідною передумовою набуття і збереження професіоналізму вчителя, як вважав В. Сухомлинський, є самовиховання – систематична і свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис, волі і характеру, усунення негативних звичок (таблиця 3.2, с. 194). Це формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети [294]. Для педагога робота над собою – обов'язкова передумова набуття і збереження професіоналізму. Майбутній учитель з об'єкта виховного впливу („Я – студент, нехай мене вчать”) повинен перетворитися на суб'єкт організації власної життєдіяльності („Я – майбутній педагог, готую себе до педагогічної діяльності щоденно”) [279]. Етапи системи самовиховання та основні критерії представлено в таблиці 3.3 на с.195.

Загальновідомо, що педагог, який робить перші кроки у навчально-виховному процесі – це педагог-початківець. Він має достатню теоретичну підготовку, вміє планувати щоденну і перспективну роботу, володіє вміннями проводити уроки, виховні заходи. Плануючи перспективний план

роботи, В. Сухомлинський радив учителеві початкових класів складати його на кілька років. У ньому передбачити: список художніх творів, що їх діти мають прочитати за роки навчання в початковій школі; музичні твори, що їх діти прослуховуватимуть у школі; твори живопису, за якими будуть проведені бесіди; тексти-уривки з художніх творів, що їх треба вивчити напам'ять; орфографічний мінімум – тобто словник орфограм, написання яких у початковій школі повинно твердо, назавжди зберегтися в пам'яті; тематику уроків мислення – подорожей до джерел мислення і рідної мови; список творів, що їх діти напишуть за роки навчання в початковій школі; приблизний перелік наочних посібників, що їх мають виготовити учитель і учні [294, с. 526–528].

Найвищим рівнем педагогічної діяльності вчителя є педагогічна майстерність, яка виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків. З огляду на це, вчитель має бути „тонким ерудитом, автором і тонким психологом” (В.Сухомлиняккий) [279]. Отже, досвідченим будуть вважати педагога, який працює тривалий час, упевнено набуваючи практичних умінь і навичок, формуючи власну педагогічну майстерність. Узагальнення позицій педагога-майстра й педагога-початківця пропонуємо в таблиці 3.4 на с.196.

Існує кілька рівнів в оволодінні педагогічною майстерністю:

– елементарний рівень, коли в учителя наявні лише окремі якості професійної діяльності (найчастіше – це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання, проте через брак спрямованості на розвиток учня, техніки організації діалогу продуктивність навчально-виховної діяльності низька);

– базовий рівень, коли вчитель добре володіє основами педагогічної майстерності (педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з дітьми і дорослими розвиваються на позитивній основі, засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організований навчально-виховний процес);

– досконалий рівень: чітка спрямованість дій учителя, їх висока якість, діалогічна взаємодія у спілкуванні (вчитель самостійно планує і організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу; в основі – розвиток кожної особистості);

– творчий рівень характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності; вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії; діяльність будує, спираючись на глибокий постійний аналіз; сформовано індивідуальний стиль діяльності [182, с.35].

Відтак, сутність педагогічної майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявити творчу ініціативу на базі реалізації власної системи цінностей. Вчитель має бути людиною, що сповідує цінності істини,

розуму і розширення людських можливостей, він покликаний не тільки прищеплювати моральність, а й привчати міркувати про проблеми моралі [310]. „Талант педагога збільшиться в десятеро, якщо його праця надихається цінностями” (В. Сухомлинський) [187].

Важко уявити по-справжньому гуманістичне суспільство без вчителя – духовного провідника, наставника, помічника, а отже, – учителя, який володіє мистецтвом впливати, будувати думку, спонукати до дії, заражати ідеями. Розвиток нації можливий лише за умови існування її освіченої, інтелектуальної частини – професійного учительства [294].

Отже, найголовнішою характеристикою педагогічної майстерності вчителя є гуманістична спрямованість, яка визначає стратегію і тактику навчально-виховного процесу. Це зосередження уваги на особистості іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Це вияв професійної ідеології вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, методів, засобів та прийомів.

Гуманістична установка педагога тісно пов'язана з мотиваційним комплексом, який включає такі принципи: ставлення до іншої особистості, як до цінності, спрямованість на відкрите й активне спілкування, установка на творчість, гуманізацію діяльності, урахування потреб вихованців. Василь Сухомлинський наголошував, що гуманне суспільство можуть побудувати тільки гуманні, добрі, мудрі люди, а виховати таких людей можуть тільки вдумливі, розумні вчителі, які володіють ідеями і методами гуманної педагогіки [279]. До його гуманістичних педагогічних поглядів можемо віднести: ставлення до дитини, естетизацію процесу виховання, формування мотивації і здібностей до наукового пізнання світу, трудове виховання.

Найголовніша риса вчителя, як і сто років тому, це любов до дітей – його „моральна серцевина”. Дуже важливо, щоб з дитинства в людини було життя у світі моральних цінностей [294]. І знову ж таки звернемося до творчої спадщини В. Сухомлинського, який закликав: „Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною”. „Бути справжньою людиною – це значить віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатшими, щоб у кожній людині, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилось щось хороше від тебе, від твоєї душі” [310].

Закономірним є те, що діти навчаються в того, кого люблять і поважають. Тому, не менш важливою якістю учителя є здатність відійти від авторитарного формату і бути на рівні з дітьми. Якщо сприймати дітей на одному рівні з собою, то можна навчитися від них не менше, ніж вони навчаються від вас. Місія сучасного вчителя і школи – навчити дітей бути гнучкими у змінах, легко адаптуватися і вміти навчатися впродовж усього життя. Щоб це вдалося, самому треба бути зразком.

Результати здійсненого дослідження дають підставу стверджувати, що завдання радянського вчителя досліджуваних років було складнішим, ніж сучасного. Адже, насамперед, педагог змушений був адаптувати дітей до важких умов повоєнного життя, надати психологічну й моральну підтримку, і лише тоді – передати якого більше знань, умінь і навичок. За таких умов важливим був педагогічний досвід учителя – творче, активне засвоєння і реалізація ним у практичній діяльності засобів і принципів педагогіки, педагогічної майстерності з урахуванням конкретних умов, особливостей дітей і учнівського колективу.

Отже, для досягнення бажаного педагогічного ідеалу (як для радянського вчителя, так і сучасного) важливим є досвід. Це підґрунтя, на якому зростає педагогічна майстерність учителя. Досвід є важливим елементом загальної культури, в якій відображаються індивідуальні риси особистості педагога, що постійно розвиваються, збагачуються впродовж усієї педагогічної діяльності. Якщо в процесі педагогічної діяльності вчитель осмислює власний досвід, оновлює його, спираючись на психолого-педагогічну науку, практику і досягнення інших педагогів, аналізує істинність теорій, концепцій, вступає у пошуково-дослідницьку, експериментальну роботу, тоді його вважають педагогом передового педагогічного досвіду [318]. Отже, педагогічний досвід вчителя – це система педагогічних знань, умінь і навичок, способів здійснення творчої педагогічної діяльності, емоційно-ціннісних ставлень, здобутих у процесі практичної навчально-виховної роботи [там само].

Вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду, впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику – дві важливі проблеми педагогіки, які складають основу інноваційних процесів в освіті. Результатом таких процесів є використання теоретичних і практичних нововведень, а також таких, що утворювалися на межі теорії і практики. Вчитель має змогу виступати автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових педагогічних технологій, теорій, концепцій [169]. Не виключенням це було і в радянські роки. Однак, надмірна політизація освіти, що виявилася в ідейно-політичній заангажованості навчально-виховного процесу в усіх (без винятку) освітніх закладах УРСР, суттєво знижувала рівень реалізації та розвитку професійних та творчих здібностей учителя. Ми поділяємо точку зору О. Дубасенюк з приводу того, що розвиток інновацій у 1940-і рр. визначався ідеологічними принципами і партійними постановами, які призводили до уніфікації освіти та стримували інноваційний рух. На тлі ідеології соціалізму формувалася педагогічна система, основними ідеями якої було – формування радянської людини в умовах соціалістичного середовища, колективістське виховання, свідома дисципліна, поєднання поваги і відповідальності та ін. [178].

З початком „хрущовської відлиги” в радянському суспільстві

(1950–1980 pp.) розпочалася нова епоха інновацій в освіті, її домінантою стали гуманістичні ідеї В. Сухомлинського про необхідність піднесення людини як найвищої соціальної цінності, формування національної і людської гідності у школярів, розвиток творчих здібностей особистості на основі етичних цінностей та партнерської суб'єкт-суб'єктної взаємодії [там само].

Важливим етапом на шляху до суб'єкт-суб'єктних відносин є застосування в освітньому процесі педагогічних засобів, спрямованих на стимулювання активної суб'єктної позиції того, хто навчається, створення такого мікроклімату, щоб розвиток особистості відбувався у процесі власної діяльності через осмислення цієї діяльності й себе в ній у діалогічному емоційному контакті з іншою людиною [307].

Класно-урочна система шкільної освіти має великі надбання, але вона не враховує індивідуальної специфіки особистості: тип темпераменту, здібності, характер, особливості сприйняття, мислення, пам'яті, уваги, емоцій і почуттів, уяви тощо. Індивідуальна навчальна траєкторія кожної особистості залишається, як правило, поза увагою педагога масової школи. Найкращі результати навчальної діяльності з'являються тоді, коли дії педагога збігаються з власним зусиллям учня щодо своєї освіти. Виникає явище синхронізації суб'єкт-суб'єктних відносин, своєрідний „педагогічний резонанс”, що змінює парадигму освіти: від абсолютизації зовнішнього впливу на учня до його поєднання з процесом самостійних зусиль школяра.

Педагога будуть вважати майстром лише тоді, якщо він володіє професійними секретами: умінням сформулювати у кожного учня активного суб'єкта навчально-виховного процесу; забезпеченням оптимального варіанту навчання, виховання і розвитку кожної дитини; варіативним підходом до визначення теми, мети, завдань, типу уроку; корекцією діяльності кожного учня, спрямуванням її на пошук знань, досягнення повсякденного успіху; інструментарієм: знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти в неї механізм самореалізації; високою культурою праці; наявністю взаємодії, емоційно-інтелектуальної спільності „педагог-учень”; творчим самопочуттям учителя і учня під час роботи на уроці, відчуттям задоволення від спільної праці.

У контексті вищезначеного надважливим є індивідуальні властивості майбутнього вчителя, що складають базову основу його професійної індивідуальності, а особистісно-суб'єктні – сутнісну. При всій величезній значимості природних основ, професійна індивідуальність, на думку О. Пехоти, може сформуватися лише на соціальному рівні – особистісно-суб'єктному. У ході підготовки вчителя не можна обмежуватися урахуванням його психофізіологічних властивостей (таких, як темперамент, особливості пізнавальних процесів, здоров'я і т. д.). Необхідно перенести акцент на облік і формування особистісних особливостей майбутнього

педагога, озброєння його потребою і здатністю керувати своїм професійним розвитком [237].

Першим описав індивідуальність людини як інтеграцію всіх властивостей індивіда, особистості та суб'єкта діяльності радянський психолог Б. Ананьєв. Дослідження інших психологів (В. Кузіна, К. Платонова) дають підстави підійти до названого поняття з позицій осмислення утворення, синтезу структур учителя як індивіда, особистості і суб'єкта педагогічної діяльності. Елементи цієї системи відбивають певні частини концептуальної теоретичної моделі індивідуальності вчителя, виявляючи сутність цього педагогічного явища.

Фундаментом професійного розвитку є компетентність учителя. Зміст професійної компетентності включає знання педагогом предмета, методики його викладання, знання педагогіки та психології, суміжних наук. Знання педагога – це не сума засвоєних дисциплін, а особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. „Головне в житті не саме знання, – писав А. Макаренко, – а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд” [213]. Буває, педагог точно передає думки з підручника, розповідає грамотно, послідовно, але „не зіграє” зміст власними роздумами, не дає дітям можливості проникнути у світ власних почуттів, думок. Таке навчання „не є розвитком творчого потенціалу учнів, воно перетворюється на тяжкий процес накопичення знань” [182, с.33]. Слід пам'ятати: набуття професійної компетентності полягає в тому, що професійне знання має водночас формуватися на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування.

Важливим елементом у структурі педагогічної майстерності майбутнього вчителя є здібності до педагогічної діяльності. Педагогічні здібності – сукупність педагогічних рис особистості, необхідних для оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення [296]. Психологічні властивості особистості є умовою успішного виконання певних різновидів діяльності. Вродженими є, так звані, задатки – природні анатомо-фізіологічні особливості організму, передусім мозку та органів чуття. Вони мають важливе значення для розвитку тих чи інших здібностей. Проте, самі по собі здібності постають і розвиваються лише в процесі засвоєння знань і вмінь, переважно в процесі тієї діяльності, для якої ця здібність конче потрібна.

Педагогічна школа має свої, здобуті у досвіді, критерії педагогічних здібностей. Згідно з досягненнями сучасної педагогічної науки професійні здібності можна вивчати лише виходячи з вимог власне професійної

діяльності. До педагогічних здібностей входять: високий рівень розумових здібностей; високий ідейний моральний облік; організаторські здібності; здатність швидко й правильно оцінювати внутрішній душевний стан іншої людини; вольові якості; здатність використовувати мову як засіб впливу на людей; здатність бути водночас уважним до багатьох об'єктів; здатність з великою ймовірністю передбачити подальшу поведінку й розвиток учня [231] (Клімов Є). Вважаємо, якщо людина, яка обрала професію вчителя наділена такими здібностями, і розвиває їх у процесі життєдіяльності, її впевнено можемо віднести до педагогічного ідеалу будь-якого історичного періоду.

Конкурентні умови праці і навчання спрямовували радянського вчителя на досягнення певного освітнього ідеалу. В плані педагогічного стимулювання освітян, з метою підвищення результативності досягнення педагогічної мети радянським керівництвом створювалися усі умови для навчання та праці. Теорію і практику педагогічного стимулювання у радянський період в комплексі розглянув Л. Гордін, який конкретизував поняття „стимули”, визначивши їх як такі побудники діяльності і активності людини, котрі опосередковують потреби і засоби їх задоволення, зв'язують їх, утворюючи проміжні ланки, „ланцюжки”. З одного боку, стимули сприяють перетворенню засобів задоволення потреб, надаючи цим засобам форму, найбільш придатну для людського вжитку, з іншого – формують ці самі потреби, способи їх задоволення, мотиваційну сферу, виявляючи тим самим сильний вплив на особистість в цілому. За характером джерел стимулювання всі стимули, які використовуються в педагогічно-виховному процесі, поділяються на дві великі групи: **матеріальні й моральні.**

Не менш вирішальним елементом формування педагогічної майстерності вчителя є педагогічна техніка як форма організації його поведінки. Це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. А також, це прийоми володіння собою (своім організмом, настроєм, мовленням, увагою, уявою) і прийоми впливу на інших [231] (що особливо важливим було для радянського вчителя в умовах наявності в освітньо-виховному процесі ідеологічної складової).

Основою педагогічної техніки вчителя є педагогічна культура – сутнісна характеристика, що відображає динамічну систему його професійних цінностей діяльності та поведінки. Це інтегральна якість особистості вчителя, мірило й спосіб набуття культуротворчого досвіду людства та розвиток його в процесі професійної діяльності. Вона є синтезом високого професіоналізму та особистісних якостей педагога.

Поняття „педагогічна культура” слід відрізнити від понять „культура вчителя” та „культурність учителя”. Культура вчителя – це особлива властивість цілісного соціально-історичного явища, культурність – міра виявлення цієї якості в навчально-виховному процесі. Так, індивідуальна

педагогічна культура вчителя виявляється у його професійній поведінці. Учителі з високим рівнем педагогічної культури властиві теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творення, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має індивідуальний стиль. Він не тільки зберігає і відтворює духовні цінності освіти й виховання, а й сам створює їх у вигляді нових технологій, методик, дидактичних і виховних систем. І навпаки, в учителя з низьким рівнем професійної культури виявляється невпевненість, нестійкість власної педагогічної позиції, безсистемність, непослідовність, невміння вирішувати педагогічні проблеми [там само]. Василь Сухомлинський неодноразово підкреслював, що „педагогічне безкультур'я – неuczтво, де вчитель через свою обмеженість прагне перетворити дитячу беззахисність у клітку, куди він заганяє маленьке пташеня і робить з ним те, що йому заманеться. Нерозуміння дитячої беззахисності – одна з головних причин незavidного становища вчителя, який зрештою втрачає владу над дітьми – адже людину не втримаєш як пташеня в клітці” [288]. Крім В. Сухомлинського ідею педагогічної культури в своїй теоретичній спадщині і практичній діяльності впроваджували Г. Ващенко, А. Макаренко, С. Шацький та інші відомі педагоги радянського періоду. Створені ними виховні системи увійшли в скарбницю світової педагогічної культури.

Нині, в період реформування сучасної школи, педагогічна культура розглядається як значна частина загальнолюдської культури, у змісті якої – світовий педагогічний досвід, зміна культурних епох і відповідних їм педагогічних цивілізацій, історія педагогічної науки й освіти, зміна освітніх парадигм і технологій (М. Богуславський, А. Валицька, А. Вільвовська, Г. Віленський, М. Кнебель, Г. Карпова, І. Колесникова, І. Зязюн, Н. Тарасевич). У соціально-педагогічному плані вона визначається як характеристика педагогічної взаємодії, засіб педагогізації навколишнього оточення, носіями і творцями якої є педагоги, батьки, громадські вихователі, педагогічні товариства тощо (В. Данильченко, І. Ісаєв, М. Ситникова, Д. Берестовська).

Вміння вчителя поводитися належним чином, просто і переконливо розмовляти з вихованцями, поважати їхню гідність, ставити розумні й педагогічно обґрунтовані вимоги є педагогічний такт учителя. Його основою постає глибоке знання психології дітей, особистісно орієнтований підхід у навчанні і вихованні. За І. Синицею, педагогічний такт – це спеціальне професійне вміння вчителя, за допомогою якого він „у кожному конкретному випадку застосує щодо учнів найефективніший за певних обставин засіб виховного впливу”[308]. Василь Сухомлинський стверджував, що „школа є світом душевних людських доторкань. Відкидайте примітивні міркування про те, що, мовляв, у школі не можна „розводити ніжності” – це призведе до виховання м'якотілості, слабовілля. Все це не так. Різкість, грубість,

„сильнодіючі”, „вольові” прийоми (окрик, погроза) огрублюють людське серце, роблять його байдужим до навколишнього світу й до самого себе. А де байдужість, там немає педагогічного такту, там не може бути й справжнього людського благородства” [129]. Наявність педагогічного такту передбачає досягнення учителем педагогічного ефекту, що спонукає учня до власного прийняття рішень, до саморозвитку, до самовдосконалення.

Прояв педагогічного такту – важлива умова дотримання авторитету вчителя, оскільки він є джерелом сили й ефективності впливу вчителя на дітей. Інструментом впливу (за допомогою якого розв’язуються складні педагогічні завдання) є мовлення вчителя – показник його педагогічної культури, засіб самовираження, самоутвердження як особистості. Чим яскравішим буде мовлення вчителя, тим більше у нього можливостей впливати на увагу, почуття, уяву, мислення, пам’ять і волю.

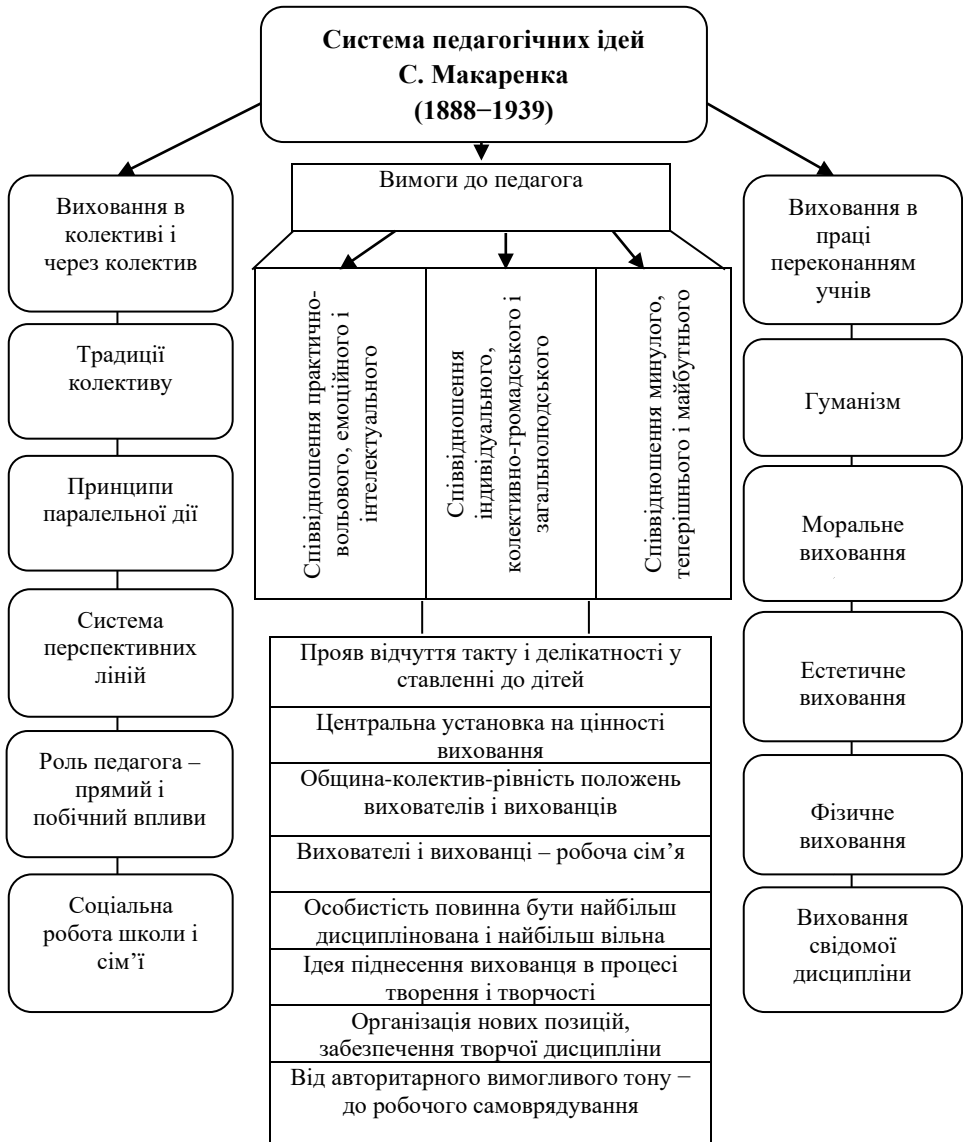
Педагогічне спілкування передбачає вміння педагога швидко й правильно орієнтуватися у змінюваних умовах спілкування; правильно планувати й здійснювати систему комунікації, зокрема її найважливішу ланку – мовний вплив; швидко й точно знаходити адекватні змістові акти спілкування комунікативні засоби, які відповідають водночас і творчій індивідуальності педагога в ситуації спілкування, а також індивідуальним особливостям вихованця; постійно відчувати й підтримувати зворотний зв’язок у спілкуванні. Отже педагогічна майстерність учителя – це не тільки висока і всебічно загальна й методична освіченість учителя, а й уміння домогтися, щоб кожне його слово дійшло до учнів, було повністю ними сприйняте, пережите й засвоєне [182].

На відміну від освітнього ідеалу радянської епохи (покірної особи – провідника ідейності та партійних принципів) сучасний педагог є незалежним, творчо ініціативним та креативним. А тому, сучасний учитель початкової школи повинен бути взірцем професіонала, носієм високих громадянських, професійних, моральних і особистісних якостей. Їх збалансованість і гармонійність прояву має бути підтверджена впевненістю у своїх знаннях, уважним і бережливим ставленням до дітей, повагою до їх почуттів (що є обов’язковою складовою професіоналізму педагога). Новий учитель повинен уміти творчо застосовувати знання, критично осмислювати здобуту з різних джерел інформацію, слідкувати за досягненнями психолого-педагогічної науки, володіти інноваційними технологіями та інтерактивними методиками (таблиця 3.5, с. 197). Саме такий фахівець зможе забезпечити якісну освіту і дати оптимальний результат. Високий рівень педагогічної компетентності педагога забезпечить його успішну орієнтацію у сучасному освітньому інформаційному просторі, задовольнить індивідуальні та професійні потреби, сприятиме досягненню успіху в професійному самовираженні та взаємодії з соціумом.

Проведений порівняльний аналіз ідеалу радянського вчителя і сучасного дає підстави для висновків: не залежно від конкретних історичних умов епохи, людина, яка обрала професію учителя, має бути наділена певними особливими якостями та властивостями, що характеризуватимуть її як авторитетну суспільну особистість. Разом з тим, наголосимо на тому, що освітній ідеал сучасності включає в себе не тільки професіоналізм, загальну культуру, а й планетарне мислення, культурний плюралізм.

Щодо освітніх ідей радянського періоду варто зауважити, що вони є актуальними й надважливими для сучасного розвитку освіти. Адже головною метою освіти завжди було і лишається – всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу нації, підвищення її освітнього рівня, забезпечення держави кваліфікованими фахівцями. І хоча таке визначення мети освіти не позбавлене декларативності та пострадянського романтизму, воно внесло в освітнє цілепокладання нове смислове навантаження, зокрема, в частині посилення суб'єктності людини в освіті. У цілому ж, зацентруємо увагу на тому, що ключовими орієнтирами сучасної освіти є: зміна ментальності суспільства та системи цінностей, а також пробудження і вивільнення самостійності, проактивності та духовності в людині.

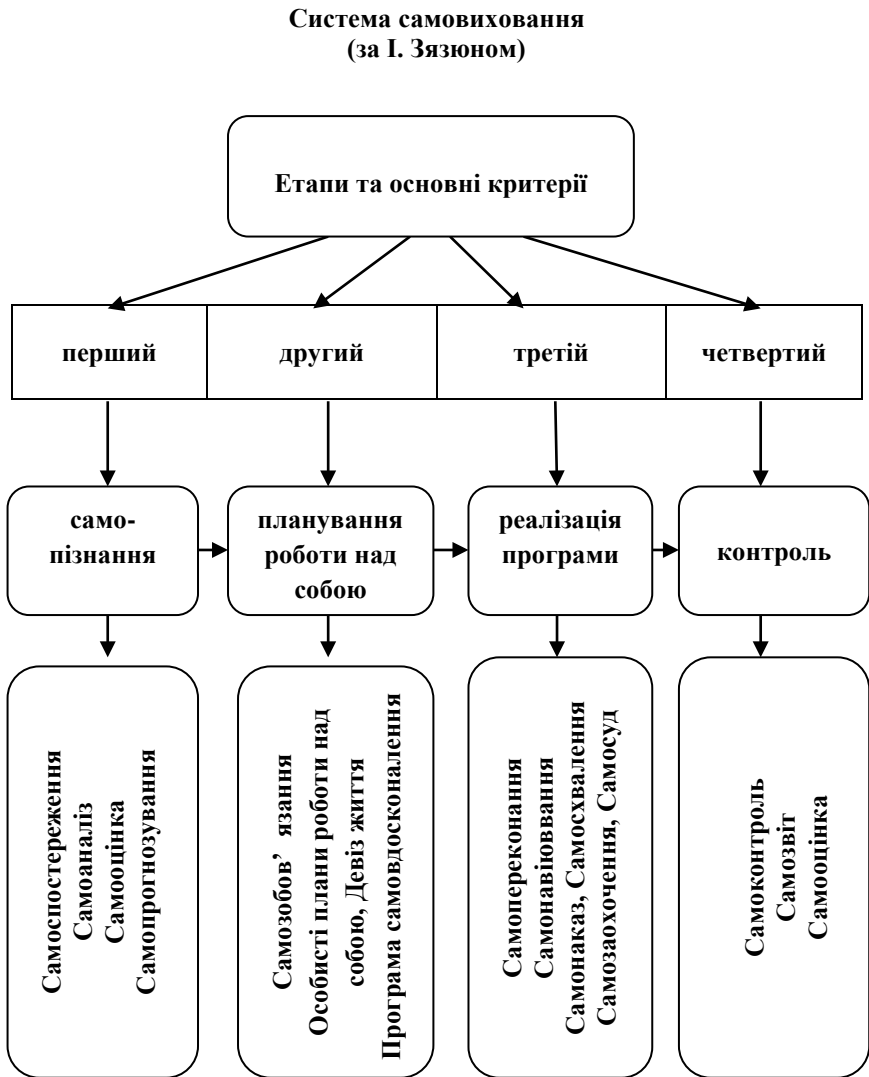
Таблиця 3.1

Таблиця 3.2

Таблиця 3.3

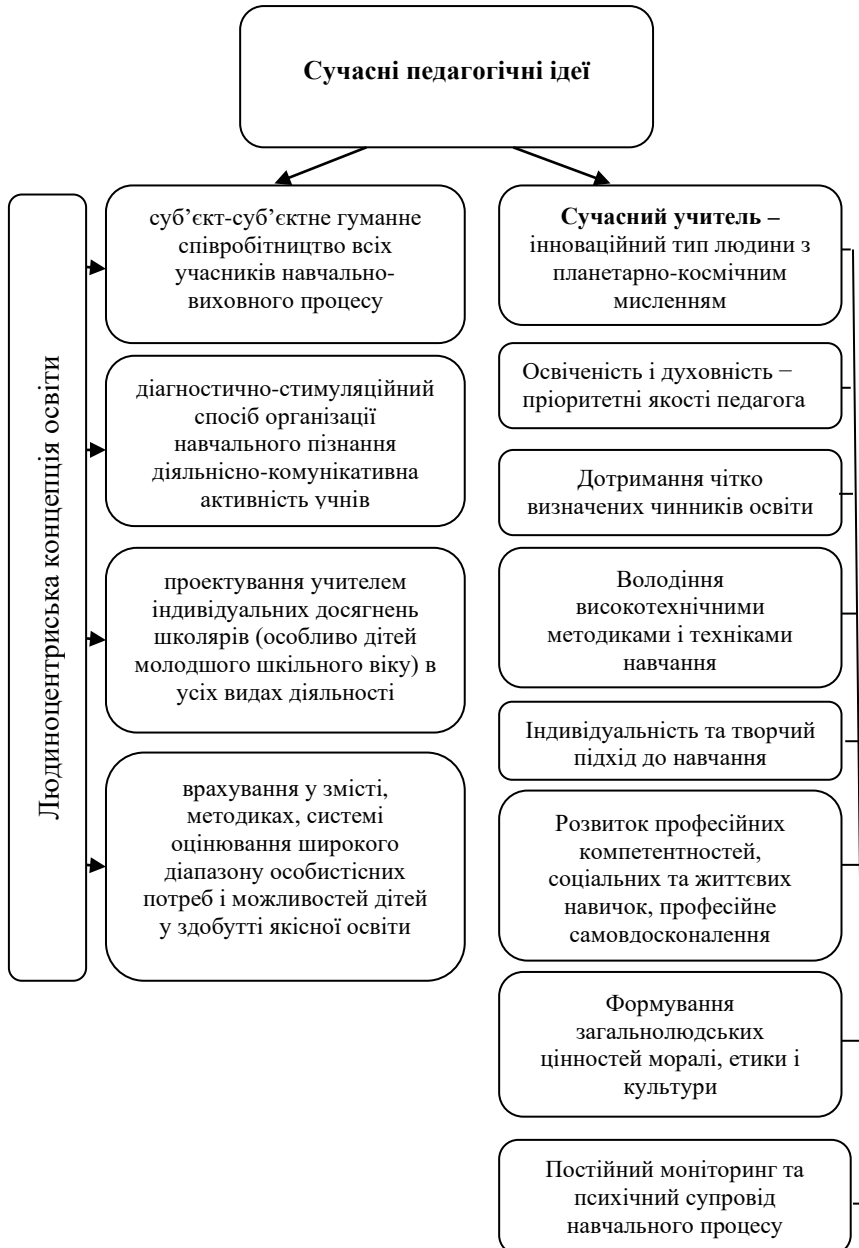

Таблиця 3.4

**Позиції
педагога-майстра і педагога-початківця**

Діяльність педагога-майстра	Діяльність педагога-початківця
Бачить педагогічні задачі у цілісному педагогічному процесі і обирає рішення з орієнтацією на виклад	Сприймає кожну задачу окремо, не пов'язуючи з іншими
Розв'язує переважно стратегічні задачі	Розв'язує переважно ситуативні задачі
Уміє викликати певні психічні стани (самовладання)	Відчуває страх, пригніченість, невпевненість
Працює з усім колективом, не випускає з поля зору жодного учня	Звертає увагу насамперед на тих учнів, які заважають
Уміє передавати ініціативу учням, створити умови для їхньої активної діяльності	Прагне виступити головною дійовою особою, переважає прямий вплив
Усуває причини	Спрямовує зусилля на саме явище, а не на причини
У пошуках причини аналізує власну діяльність	Шукає причини поза собою: звинувачує інших, обставини
Головні зусилля спрямовує на зміни в системі своєї роботи – постійне самовдосконалення, самовиховання	Недостатньо аналізує власні досягнення, найчастіше не бачить їх

Таблиця 3.5

ПІСЛЯМОВА

Дкорінна перебудова освітньої сфери на Рівненщині в 1939 р. пов'язана зі зміною політичного статусу Західної України та інтеграцією західного регіону в єдину радянську освітню систему. Така система освіти виступала як знаряддя перетворення суспільства й процес політичної соціалізації. Вона розглядалася структурами державної влади як самостійний напрям серед інших галузей народного господарства й побудована була по відомчому принципу з жорстким визначенням цілей, змістом освіти, номенклатурою освітніх закладів і навчальних дисциплін. При цьому навчальні заклади підпорядковувалися та контролювалися адміністративними або спеціальними органами. Керуюча влада ініціювала різні за масштабом, змістом і характером освітні реформи, контролювала їхній перебіг, визначала стратегічні напрями, мету і принципи розвитку професійної педагогічної освіти через відповідне законодавство, а отже, була стратегічним чинником змін в освіті.

У ході дослідження доведено та проаналізовано функціонування освітніх закладів з підготовки вчителів: педагогічних шкіл (в Острозі, Дубровиці та Дермані), педагогічних училищ (в Острозі, Костополі і Дубно) та Рівненського вчительського інституту. Простежено динаміку підготовки та перепідготовки вчительських кадрів упродовж років діяльності закладів. З'ясовано, що зміст навчально-виховного процесу закладів освіти Рівненщини підпорядковувався і не виходив за межі загальнодержавських освітніх тенденцій.

Здійснений аналіз дозволив з'ясувати, що перебудова навчально-виховного процесу педагогічних закладів згідно освітніх реформ досліджуваних років залежала від діяльності педагогічних рад, методичних об'єднань, предметно-методичних комісій, методичних і виробничих нарад, науково-теоретичних конференцій тощо.

У контексті проблеми дослідження розглянуто організацію та проведення обласними органами освіти Рівненщини, починаючи з 1960-х рр.

(після реорганізації педагогічних училищ області в 1957 р.), заходів з перепідготовки вчителів: відкриття і діяльність Рівненського інституту вдосконалення кваліфікації учителів, курсів і семінарів перепідготовки фахівців, обласних і районних з'їздів директорів, учителів початкових шкіл області тощо.

Узагальнюючи результати дослідження, визначено педагогічні умови розвитку професійних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя у педагогічних закладах Рівненської області означених років, серед яких найважливішими є: *організаційні* (масштабні заходи щодо підготовки та перепідготовки вчительських кадрів; реорганізація навчально-виховного процесу впродовж досліджуваних років; організація урочної та позаурочної форм роботи; вдосконалення педагогічної майстерності при проходженні педагогічної практики; організація заходів з метою формування потреби й інтересу до педагогічної діяльності; колективна та індивідуальна форми роботи; створення конкурентних умов навчання і праці; підвищення кваліфікації учителів; *методичні* (врахування індивідуальних особливостей студентів; розробка необхідного методичного матеріалу; надання дієвої допомоги з метою усунення недоліків; впровадження індивідуальних методик; розвиток інтелектуального та творчого потенціалу особистості; використання досвіду вчителів-практиків; закріплення набутих знань, умінь і навичок у процесі проходженні педагогічної практики); *психолого-педагогічні* (стимулювання інтелектуальної та творчої активності студентів; структурування навчального матеріалу з позицій організації пошукової діяльності; впровадження активних методів навчання; створення проблемних ситуацій і т. д.).

Негативними тенденціями розвитку професійної педагогічної освіти на Рівненщині визначено: руйнівну роль надмірної ідеологізації і русифікації змісту освіти; замкнутість радянської системи та її відірваність від світової педагогіки; другорядність у змісті професійної підготовки вчителя дисциплін педагогічного циклу та психології; вилучення з навчальних планів курсу з історії України; тотальний контроль керівних органів влади діяльності освітян; вплив на формування професійних і особистісних якостей вчителя ідеологічного чинника.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблематики, адже перспективи подальших розвідок зумовлені новим етапом у реформуванні професійної підготовки майбутнього педагога. Кардинальні зміни у змісті профпідготовки вчителя у 1964 р. були спричинені прийняттям Радою Міністрів СРСР постанови „Про зміну строку навчання в середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням” (1964) та створенням Державної комісії з розробки змісту загальної середньої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Державний архів Рівненської області

Фонд 2. Рівненський обласний відділ народної освіти.

Оп.2.

1. Спр.3а. Довідка про стан народної освіти в Рівненській області. 18 квітня 1939 р., 4 арк.
2. Спр.42. Звіти про роботу шкіл міста Рівне. 1940–1941 н. р., 57 арк.
3. Спр.44. Звіти Дубенського районного відділу народної освіти про роботу шкіл Дубенського району (1940–1941), 37 арк.
4. Спр.48. Звіти Костопільського районного відділу народної освіти про роботу шкіл Костопільського району (1940–1941), 33 арк.
5. Спр.57. Доповідна записка Рівненського ОККП(б) про наявність і стан шкіл, дитячих садків Рівненської області (19 листопада 1940 р.–19 листопада 1940 р.), 14 арк.
6. Спр.60. Статистичні дані сітки загальноосвітніх шкіл з одночасним обліком загального навчання станом на 20 січня 1940 р. (1 січня 1940–1941 р.), 81 арк.
7. Спр.76. Списки вчителів Рівненської області (10 березня 1941–1945 р.), 5 арк.
8. Спр.77. Список дітей, які підлягали загальному обов'язковому навчанню станом на вересень місяць 1940 р., 13 арк.
9. Спр.83. Списки шкіл Рівненської області на 1940–1941 н. р., 38 арк.
10. Спр.84. Списки середніх шкіл Рівненської області на 1940–1941 н. р., 4 арк.
11. Спр.103. Класний журнал IX групи обласних учительських курсів м. Дубно (1940 р.), 72 арк.
12. Спр.104. Класний журнал III групи обласних учительських курсів м. Дубно (1940 р.), 50 арк.
13. Спр.106. Переписка з районним відділом народної освіти зі школами та др. з питань підготовки кадрів та їх розстановки, 29 січня 1940 р. по 15 червня 1940 р., 106 арк.

14. Спр.115. Інформація завідуючого обласним відділом народної освіти про стан заочної освіти в Рівненській області станом на 1 липня 1941 р., 4 арк.
15. Спр.119. План роботи Дубенського районного відділу народної освіти на січень, лютий, березень місяць 1941 р. (6 березня 1941 р.– 6 березня 1941 р.), 5 арк.
16. Спр.122. Статистичний звіт районних відділів народної освіти за 1941 р., 19 арк.
17. Спр.123. Доповідна записка про роботу секції січневої конференції учителів м. Рівне, січень 1941 р., 4 арк.
18. Спр.124. Акт обстеження початкової школи Дубровицького району (12 квітня 1941р.– 12 квітня 1941р.), 4 арк.
19. Спр.146. Список дітей шкільного віку від 7–14 років, 4 арк.
20. Спр.147. Список неосвічених і малоосвічених осіб м. Рівне, 1 арк.
- Оп.3.**
21. Спр.28. Річні звіти педагогічних училищ на 1949–1951 н. р., 273 арк.
- Оп.4.**
22. Спр.63. Штати та кошторис по педучилищах на 1948 рік. Костопільське педагогічне училище, 216 арк.
23. Спр.71. Штати та кошторис по педучилищах на 1949 р., 209 арк.
24. Спр.88. Звіт про роботу Костопільського педагогічного училища в 1946–1947 н. р., 37 арк.
25. Спр.89. Річний звіт Дубенського педагогічного училища за 1946–1947 н. р., 13 арк.
26. Спр.91. Шкільний сектор. Річний звіт Острозького педагогічного училища Ровенської області за 1946–1947 н. р., 32 арк.
27. Спр.92. Накази Міністерства освіти, п'ятирічний план розвитку народного господарства і завдання шкіл на 1946–1947 н. р., 243 арк.
28. Спр.106. Звіти районних відділів народної освіти і шкіл за 1947–1948 н. р., 160 арк.
29. Спр.112. Річний звіт Дубенського педагогічного училища за 1947–1948 н. р., 33 арк.
30. Спр.113. Звіт про роботу Костопільського педагогічного училища в 1947–1948 н. р., 42 арк.
31. Спр.114. Звіт Острозького педагогічного училища за 1947–1948 н. р., 26 арк.
32. Спр.131. Звіт Дубенського педагогічного училища за 1948–1949 н. р., 46 арк.
33. Спр.132. Річний звіт про роботу Костопільського педагогічного училища в 1948–1949 н. р., 66 арк.
34. Спр.133. Річний звіт Острозького педагогічного училища за 1948–1949 н. р., 35 арк.

35. Спр.397. Річні звіти педагогічних училищ за 1952–1953 н. р., 140 арк.
36. Спр.439. Річні звіти педагогічних училищ за 1953–1954 н. р. Острозьке педагогічне училище, 169 арк.
37. Спр.544. Річні звіти педагогічних училищ за 1956–1957 н. р. (Матеріально-технічна база Дубенського педагогічного училища.), 127 арк.
Оп.16.
38. Спр.85. Накази та вказівки обласного відділу народної освіти (18 січня 1964 р.–15 жовтня 1964 р.), 74 арк.
Фонд 33. Рівненська міська управа (1941–1943 рр.).
Оп.7.
39. Спр.8. Бюджет на квітень та травень 1942 року, 72 арк.
Фонд 204. Виконавчий комітет рівненської обласної ради депутатів трудящих (1939–1941; 1944–1949).
Оп.2.
40. Спр.14. Постанова бюро обкому про організованість набору робочої сили (6 березня 1944 р.–12 березня 1944 р.), 29 арк.
41. Спр.87. Листування про проведення оргнабору робочої сили та молоді в школи ФЗН (6 червня 1944 р.–25 жовтня 1944 р.), 34 арк.
Фонд 329. Рівненський міський відділ народної освіти.
Оп.1.
42. Спр.4. Доповідь завідуючого районним відділом народної освіти на засіданні вчителів Рівненського повіту в 1940 році, 12 арк.
Фонд 400. Рівненський обласний комітет Компартії УРСР.
Оп.1.
43. Спр.2. Протокол I обласної партійної конференції, арк.47.
Оп.3.
44. Спр.192. Протокол третього Пленуму Рівненського обкому Компартії КП(б)У. Виступи. Том 2., 37 арк.
Фонд 479. Державний педагогічний інститут імені Д. З. Мануїльського.
Оп.1.
45. Спр.5. Накази та директиви Міністерства вищої освіти УРСР і управління по справах вищої школи УРСР, арк.45.
46. Спр.32. Плани робіт та звіти кафедр 1946–1947 рр., арк. 24 зв.
Фонд 500. Острозьке педагогічне училище. м. Остріг. Острозького району. Рівненської області (1945–1958 рр.).
Оп.2.
47. Спр.8. Звіт роботи по училищу 1951–1952 н. р., 48 арк.
48. Спр.53. Звіт роботи педагогічного училища за I півріччя (1952–1953 н. р.), 20 арк.
49. Спр.79. Звіт роботи педагогічного училища (1953–1954 н. р.), 22 арк.

50. Спр.165. Відомості призначення студентів на педагогічну роботу (1955–1956 н. р.), 33 арк.
Оп.3.
51. Спр.9. Книга наказів заочного відділення Острозького педагогічного училища. (1952–1956 рр.), 191 арк.
Оп.5.
52. Спр.5. Річний звіт Острозького педагогічного училища за 1946–1947 н. р., 31 арк.
53. Спр.9. Плани роботи педагогічного училища на 1948–1949 н. р., 20 арк.
54. Спр.10. Книга наказів (15 серпня 1948 р.– 30 грудня 19450 р.), 172 арк.
55. Спр.15. Річний звіт Острозького педагогічного училища за 1949–1950 н. р., 63 арк.
56. Спр.16. Плани роботи педагогічного училища на 1950–1951 н. р., 131 арк.
57. Спр.18. Річний звіт Острозького педагогічного училища за 1950–1951 н. р., 64 арк.
58. Спр.22. Плани роботи педагогічного училища на 1952–1953 н. р., 67 арк.
59. Спр.23. Книга протоколів засідань педагогічної ради (2 вересня 1952 р.–2 липня 1953 р.), 44 арк.
60. Спр.24. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії (12 вересня 1952–9 квітня 1953 р.), 13 арк.
61. Спр.25. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії (10 вересня 1952–24 березня 1953 р.), 13 арк.
62. Спр.28. Книга протоколів відкритих уроків викладачів (9 вересня 1952 р.–3 квітня 1953 р.), 14 арк.
63. Спр.30. Плани роботи педагогічного училища на 1953–1954 і 1954–1955 н. р., 27 арк.
64. Спр.31. Книга протоколів засідань педагогічної ради (18 вересня 1953 р.–19 квітня 1954 р.), 42 арк.
65. Спр.32. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії викладачів педагогіки і методики (23 вересня 1953 р.–23 березня 1954 р.), 19 арк.
66. Спр.33. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії вчителів історії і географії (6 вересня 1953 р.–25 березня 1954 р.), 18 арк.
67. Спр.34. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії викладачів мови та літератури (5 вересня 1953 р.–12 квітня 1954 р.), 23 арк.
68. Спр.35. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії викладачів математики і фізики (27 серпня 1953 р.–23 березня 1954 р.), 8 арк.

69. Спр.36. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії викладачів музики і співів (5 вересня 1953 р.–14 травня 1954 р.), 41 арк.
  70. Спр.37. Річний звіт педагогічного училища за 1953–1954 н. р., 35 арк.
  71. Спр.38. Книга протоколів засідань предметно-методичної комісії викладачів мови та літератури (31 серпня 1954 р.–10 травня 1955 р.), 21 арк.
  72. Спр.41. Плани роботи педагогічного училища на 1955–1956 н. р., 136 арк.
- Фонд 501. Рівненський інститут удосконалення кваліфікації учителів (1944–1952 рр.).**
- Оп.3.**
73. Спр.30. Протоколи семінарів (1947 р.), 77 арк.
  74. Спр.31. Інформація про роботу з учителями та керівними кадрами в першому півріччі (1947 р.), 6 арк.
  75. Спр.37. Стан викладання в школах області (1947 р.), 61 арк.
  76. Спр.38. Звіти завідуючих кабінетами (1947 р.), 8 арк.
  77. Спр.39. Звіт Рівненського інституту удосконалення кваліфікації учителів (1947–1948 н. р.), 103 арк.
  78. Спр.51. Навчальні плани і програми річних очно-заочних курсів підвищення кваліфікації учителів (1948 р.), 76 арк.
  79. Спр.88. Тематика установчих семінарів для учителів 1-х класів, які включені в річне очно-заочне навчання і ін., 12 арк.
  80. Спр.110. Навчальні плани і програми курсів підвищення кваліфікації учителів (грудень-червень 1951 р.), 100 арк.
  81. Спр.131. Матеріали двотижневого семінару перепідготовки вчителів 1-х класів, проведеного Рівненським інститутом удосконалення кваліфікації учителів (1952 р.), 97 арк.
  82. Спр.136. Матеріали двотижневих курсів перепідготовки вчителів 1–4 класів, які ведуть комбіновані класи за 1952 р., 111 арк.
- Оп.4.**
83. Спр.6. Річні плани роботи кабінетів (1953–1961 рр.), 89 арк.
  84. Спр.7. Річні плани і програми курсів підвищення кваліфікації учителів (1953–1954), 260 арк.
  85. Спр.8. Методичні розробки (1953–1954), 197 арк.
  86. Спр.16. Аналіз стану викладання історії, конституції СРСР і географії у школах області (1954–1957), 194 арк.
  87. Спр.17. Звіт про роботу Рівненського інституту удосконалення кваліфікації учителів (1953–1954), 118 арк.
  88. Спр.18. Річні звіти про роботу районних методичних кабінетів за 1953–1954 н. р., 192 арк.
  89. Спр.23. Навчально-календарні плани і аналізи уроків (1955–1957), 111 арк.

90. Спр.24. Плани і програми курсів підвищення кваліфікації учителів (1955–1958 рр.), 156 арк.
91. Спр.28. Методичні розробки (1956–1957), 119 арк.
92. Спр.32. Річні звіти районних педагогічних кабінетів за 1955–1956 н. р., 31 арк.
93. Спр.39. Доповідні записки інспекторів про стан навчально-виховної роботи і виробниче навчання в школах області (1957–1959 рр.), 401 арк.
94. Спр.44. Навчальні плани курсів (1958–1959 н. р.), 24 арк.
95. Спр.46. Методичні розробки, 275 арк.
96. Спр.57. Методичні розробки, 225 арк.
97. Спр.59. Довідки, інформація і переписка з Міністерством освіти про організацію методичної допомоги навчальним закладам і роботі з учительськими кадрами (1959–1961), 150 арк.
98. Спр.60. Довідки, інформація і переписка з Міністерством освіти про організацію методичної допомоги навчальним закладам і роботі з учительськими кадрами (1959–1961), 320 арк.
99. Спр.63. Доповідна записка, довідки і інформація інспекторів про трудове і виробниче навчання учнів у школах області (1959–1960), 271 арк.
100. Спр.79. Аналіз викладання хімії і біології в школах області (1960–1963), 163 арк.
101. Спр.82. Матеріали результатів перевірки стану трудового і виробничого навчання учнів у школах області (довідки, пропозиції, висновки) (1960–1961), 304 арк.
102. Спр.87. Плани проведення обласних педагогічних читань і проведення курсів підвищення кваліфікації учителів на 1961–1962 н. р., 87 арк.
103. Спр.90. Доповідні записки та інформація інспекторів про стан навчально-виховної роботи, трудового і виробничого навчання у школах області (1961–1962), 337 арк.
104. Спр.91. Довідки, інформація про роботу інституту по покращенню стану викладання в школах області в ході перепідготовки кадрів та др. (1961–1966), 205 арк.
105. Спр.98. Накази та методичні вказівки Міністерства освіти УРСР (1 червня–25 грудня 1962 р.), 201 арк.
106. Спр.101. Методичні листи в допомогу роботи вчителя (1962 р.), 207 арк.
107. Спр.105. Накази та методичні вказівки Міністерства освіти УРСР (30 січня 1963 р.–28 липня 1963 р.), 246 арк.
108. Спр.119. Плани роботи на 1963–1964 н. р., 166 арк.
109. Спр.120. Плани роботи курсів і семінарів на 1963–1964 н. р., 245 арк.
110. Спр.122. Методичні листи в допомогу роботи вчителя (1963 р.), 240 арк.

111. Спр.124. Докладні записки та інформація інспекторів про стан викладання російської та української мови та літератури в школах області (1963–1964), 82 арк.
112. Спр.130. Матеріали перевірки навчально-виховної роботи в школах (16 вересня 1963 р.–1 грудня 1964 р.), 146 арк.
113. Спр.132. Матеріали про проведення республіканського конкурсу по виготовленню навчально-наочних посібників в школах області (плани, інформація, переписка) (26 листопада 1963 р.–15 грудня 1964 р.), 170 арк.
114. Спр.134. Матеріали про проведення семінарів учителів (плани, заходи, протоколи (1963–1964 н. р.), 177 арк.
115. Спр.135. Матеріали (учбові плани та звіти) по курсам і семінарам Рівненського обласного інституту удосконалення кваліфікації учителів за 1962–1963 р., 170 арк.
116. Спр.136. Матеріали (інформація, плани) про підготовку і проведення серпневої наради вчителів (серпень–серпень), 200 арк.
117. Спр.137. Матеріали (постанови, доповідні) нарад і з'їздів учителів (березень–липень 1963–1964 н. р.), 307 арк.
118. Спр.148. Навчальні плани місячних курсів завідувачів шкіл області, що розпочнуть роботу з 25 грудня 1964 р., 10 арк.
- Фонд 502. Костопільське педагогічне училище, м. Костопіль. Костопільський район. Рівненська область (1951–1957 рр.).**
- Оп.6.**
119. Спр.20. Навчальні та методичні плани (1948–1955), 70 арк.
- Оп.12.**
120. Спр.17. Накази і розпорядження Міністерства і обласного відділу народної освіти, 104 арк.
121. Спр.59. Програма навчання і накази Міністерства освіти УРСР (1955–1956 н. р.), 142 арк.
122. Спр.78. Директиви і розпорядження Міністерства і обласного відділу народної освіти (1955–1956 н. р.), 108 арк.
123. Спр.89. Директиви і розпорядження Міністерства освіти і обласного відділу народної освіти, 95 арк.
124. Спр.100. Директиви і розпорядження Міністерства освіти і обласного відділу народної освіти, 99 арк.

Література

125. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : Для пед. спец. высш. учеб. заведений – 2-е изд., перераб. и доп. / О. А. Абдулина. – М. : Просвещение, 1990. – С. 40 – 141.
126. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : [Підручник] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
127. Андрущенко В. П. Освіта на рубежі століть: філософія, методологія, практика // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : Монографія // В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень та ін./ за ред. В. Г. Кременя. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 142.
128. Андрущенко В., Табачек І. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В. Андрущенко, І. Табачек // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 58–69.
129. Антонєць М. Погляди В.О. Сухомлинського на процес шкільного навчання / М. Антонєць // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 15–18.
130. Бабанский Ю. К. Реформа школы (задачи, содержание, научно-теоретическое значение) / Ю. К. Бабанский. – М. : Общество „Знание” РСФСР, 1984. – 48 с.
131. Бажан О. Г. Радянська західних областей України в другій половині 1940-х початку 1950-х рр.: наслідки у національно-культурній сфері / О. Г. Бажан // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : 3б. ст. на пошану професора П. П. Гудзенка. – Вип.12. – К., 2007. – С. 342–343.
132. Бажан О. Г. Рух за поширення української мови в період „хрущовської відлиги” / О. Г. Бажан // Наукові записки Національного університету „Києво-Могилянська Академія” / Національний університет „Києво-Могилянська Академія”. – Київ, 2007. – Т. 65 : Історичні науки. – С. 40–49.
133. Баран В. К. Україна після Сталіна : Нарис історії 1953–1985 рр. / В. К. Баран. – Львів : МП „Свобода”, 1992. – 124 с.
134. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980 рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К. : Альтернативи, 1999. – 304 с.
135. Біла книга національної освіти України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
136. Білодід І. К. Величні завдання / І. Білодід // Рад. шк. – 1962. – № 1. – С. 3–9.
137. Білодід І. К. На шляху перебудови школи / І. К. Білодід. – К. : Рад. шк., 1959. – 81 с.

138. Білодід І. К. Мова і ідеологічна боротьба школи / І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1974. – 84 с.
139. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
140. Березівська Л. Д. Радянська реформа про зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1964) / Л. Д. Березівська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 42–47.
141. Березівська Л. Д. Ідеї В. О. Сухомлинського і Закон про школу 1959 р. / Л. Д. Березівська // Рід. шк. – 2003. – № 9. – С. 9–12.
142. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : Дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. Д. Березівська ; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2009. – 517 с.
143. Березівська Л. Д. Розробка Наркомосом УРСР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант (1920–1924) / Л. Д. Березівська // Іст. пед. альм. – 2007. – № 1. – С. 9–19.
144. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук / І. М. Богданова. – Одеса, 2003. – 441 с.
145. Богуславський М. В. Моделювання процесу розвитку вітчизняної педагогіки ХХ століття / М. Богуславський // Шлях освіти. – 2009. – № 3. – С. 2–10.
146. Богуславський М. В. Общечеловеческие и национальные ценностные ориентации отечественной педагогики [Текст] / М. В. Богуславський // Педагогика, 1998. – № 7. – С. 82–87.
147. Богуславський М. В. ХХ век российского образования / М. В. Богуславський. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 336 с.
148. Богуславський М. В. Структура сучасного історико-педагогічного знання / М. Богуславський // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 37–40.
149. Большая советская энциклопедия. [Текст] / глав. ред. Б. А. Введенский. – 2-е изд. – М. : БСЭ, 1955. – Т. 36. – 670 с.
150. Бондар А. Д. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади / А. Д. Бондар // Укр. іст. журн. – 1967. – № 11. – С. 23–33.
151. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967) / А. Д. Бондар. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 226 с.
152. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37–43.

153. Бухало С. М. Освіта на Радянській Україні / С. Бухало. – К. : Укр. держ. вид-во, 1945. – 76 с.
154. Бухало С. М. Підсумки 1939–1940 і основні завдання наступного 1940–1941 навчального року / С. М. Бухало // Ком. освіта. – 1940. – № 9. – С. 10–28.
155. Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність : монографія / А. В. Василюк ; Ніжинський держ. ун-т імені М. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 340 с.
156. Ваховський Л. Наратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз [Текст] / Л.Ваховський // Шлях освіти : Науково-методичний журнал. 2007. – №1. – С. 42–45.
157. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
158. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Рівненська область / Ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.]; Редкол. тому : Р. М. Постоловський (гол.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010. – 383 с.
159. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури. / С. С. Вітвицька – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
160. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посібник. – К. : Вища шк., 1995. – 237 с.
161. Горланов О. А. Об арестах в западных областях Белоруссии и Украины в 1939–1941 гг. / О. А. Горланов, А. Б. Рогинський. – URL : <http://www.memo.ru/history/polacy/Index.htm>
162. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст]: для педагогів-практиків, наукових працівників, студентів і аспірантів, вихователів, батьків / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
163. Грищенко М.М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади / М.М. Грищенко. – К.: Рад. шк., 1948. – 76 с. Грищенко М. М. Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР / М. М. Грищенко // Розвиток нар. освіти і пед. науки в Укр. РСР 1917–1957 : наук. зап. сер. педагогіка. – К. : Рад. шк., 1957. – Т. 4. – С. 5–135.
164. Грищенко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Грищенко. – К. : Рад. шк., 1966. – 230 с.
165. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : „А.П.Н.”, 2002. – 224 с.
166. Даденков М. Ф. Історія педагогіки / М. Ф. Даденков. – К. : Радянська школа, 1947. – 328 с.
167. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко. – Київ : ІЗМН, 1998. – 328 с.

168. Державний стандарт початкової загальної освіти. – Освіта України. Нормативно-правові документи. – Л. : Міленіум. – С. 163–213.
169. Definition and Selection of Competencies. Country Contribution Process: Summary and Country Reports. OECD. – University of Neuchatel. – October 2001. – 279 p.
170. Джаман Т. В. Історія педагогіки України : навч. посіб. / Т. В. Джаман. – Львів : Новий Світ – 2010, 2013. – 288 с.
171. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с.
172. Днепров Э. Д. Четвертая школьная реформа в России / Э. Д. Днепров. – М. : Интерпракс, 1994. – 248 с.
173. Днепров Э. Д., Современная школьная реформа в России / Э. Д. Днепров. – М. : Наука, 1998. – 464 с.
174. Доброчинська В. А. Підготовка вчительських кадрів у педагогічних училищах Рівненщини (1939–1950-ті рр) / В. А. Доброчинська // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Вип. 2. – 2009. – С. 28–34.
175. Доброчинська В. А. Радянська практика професійної підготовки вчителя в Острозькому педагогічному училищі (1939–1941, 1944–1956 рр.). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 30. С. 36–41.
176. Драйден Г. Революція в навчанні / Г. Драйден, Д. Вос. – Львів : Літопис, 2005. – 542 с.
177. Дружно і організовано зустрінемо новий навчальний рік // Сталінський шлях. – 1945. – 23 липня.
178. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 564 с.
179. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : Монографія. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 193 с.
180. Дубасенюк О. А. Упровадження освітніх інновацій в системі вищої освіти / О. А. Дубасенюк // Інновації у вищій освіті : проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 62–91.
181. Енциклопедія освіти / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. (статті „Дидактика”, „Початкова освіта”, „Законодавство про освіту”).
182. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. / За ред. Зязюна І. А., 2-ге видання доповнене і перероблене. Вища школа, 2004. – 422 с.
183. Закон України про загальну середню освіту від 7 грудня 2000 року № 2120. – Освіта України. Нормативно-правові документи. – Л. :

- Міленіум. – С. 103–126.
184. Закон України „Про вищу освіту” // Освіта. – 2014. – 01 лип. (№ 1556–VII). – С. 1–24.
185. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – К. : Рад. шк., 1959. – 26 с.
186. The Key Competencies in a Knowledge-Based Economy: a First Step Towards Selection, Definition and Description. – March 2002. – 26 p.
187. Ідея освіти та її феномен. Філософія освіти. Лекція 1. (2016). – Київський університет ім. Б. Грінченка. – URL: <https://studfile.net/preview/5110217/>
188. Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область : в 26-ти томах / За ред. В. М. Кулаковського. Харків: Вид-во ХКФ ім. М. Ф. Фрунзе, 1973. – 655 с.
189. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
190. Йова П. В. Перший в області / П. В. Йова // Ровенський державний педагогічний інститут (1940–1965). – Львів : Каменяр, 1966. – С. 5–19.
191. Kesik J. Henryka Jozewskiego program Wolynski // Acta universitatis wratislaviensis, № 1274. – Wrocław, 1992. – S. 164.
192. Керівні матеріали про школу / упоряд. С. В. Бабич, В. О. Вікторов, С. П. Заволока. – К. : Рад. шк., 1962. – 387 с.
193. Книга керівника повчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. В. В. Скиба, Б. М. Терешук. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 82–96.
194. Коберник А. Учителі-заочники почали працювати / А. Коберник // Сталінський шлях (Острого). – 1945. – 23 липня.
195. Ковальський М. Олег Заречнюк // Острозькі просвітники XVI–XX ст. Острого, 2000. – 480 с.
196. Козій М. У щасливу путь / М. Козій, І. Білодід // Сталінський шлях (Острого). – 1947. – 29 червня.
197. Комар О. А. Інтерактивна технологія в підготовці майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика: Монографія [Текст] / О. А. Комар. – Умань : [Жовтий], 2010. – 326 с.
198. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : „К. І. С.”, 2004. – 112 с.
199. Kozielski J. Człowiek wielowymiarowy / Józef Kozielski. – Warszawa: Żak, 1996. – 279 s.
200. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.

201. Кужій А. І. Вирощуємо молоді кадри / А. І. Кужій // Ровенський державний педагогічний інститут (1940–1965). – Львів : Каменяр, 1966. – С. 4–6.
202. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. Л. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.
203. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Наукова думка. – Т. 1 : 1939–1953. – К. : Наук. думка, 1995. – 749 с.
204. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917–1959 рр. : зб. документів у 2-х т. – К. : Держполітвидав УРСР, 1959. – Т. 1 : 1917–червень 1941. – 884 с.
205. Курносів Ю. О. У навчанні та праці: підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР / Ю. О. Курносів, А. Г. Бондар ; – АН УРСР, Ін-т історії ; відп. ред. Г. М. Шевчук. – К. : Наук. думка, 1964. – с. 342.
206. Кучерепа М. М. Волинь: 1939–1941 рр. : навч. посібник / М. М. Кучерепа, В. В. Вісин. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – 586 с.
207. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – К. : Пед. думка, 2009. – 520 с.
208. Левківський М. В. Історія педагогіки : [Підручник] / М. В. Левківський. – Вид. 2-е, К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 297 с.
209. Лисенко М. М. Перебудувати викладання історії в середній школі у світлі рішень ХХ з'їзду КПРС / М.М.Лисенко // Рад. шк. – 1956. – № 10. – С. 8–16.
210. Литвиненко С. А. Соціально-педагогічна підготовка майбутнього вчителя: монографія / С. А. Литвиненко. – Одеса: СВД Черкасов М. П. ; Рівне : РДГУ, 2004. – 302 с.
211. Лунячек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі / В.Е.Лунячек // Держава та суспільство. – 2003. – URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
212. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки [Текст] : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко – К. : Знання, 2006. – 647 с.
213. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1950. – С. 77 – 79.
214. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1972. – 336 с.
215. Малый энциклопедический словарь : в 2 т. – 2-е изд. – СПб. : Брокгауз-Ефрон, 1907 – 1909. – Т. 2. – Вып. 4 : Почва – усоп. – 1909. – 2215 с.

216. Маргуліс Д. П. Крупська Н. К. – видатний пропагандист ленінської ідейної спадщини / Д. П. Маргуліс // Радянська школа. – 1989. – № 2. – С. 1.
217. Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи : навчально-методичний посібник / С. М. Мартиненко. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. – С. 69–84.
218. Марусинець М. М. Професійна рефлексія як чинник самовдосконалення особистості майбутнього педагога / М. М. Марусинець // Педагогічний дискурс. – 2010. – Вип. 8. – С. 115–118.
219. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. – С. 38–41.
220. Міщишин С. Ровенський педінститут розширюється // Червоний прапор. – 1959. – 17 червня.
221. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933): навч. посіб. / О. В. Сухомлинська та ін. – К. : Заповіт, 1996. – С. 183–186.
222. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР за 50 років : тези ювілейної наук. сесії. – К. : Рад. шк., 1967. – 268 с.
223. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967) / [ред. кол. А. В. Бондар та ін.]. – К. : Рад. школа, 1967. – 481 с.
224. Народное образование в СССР / [за ред. И. Каирова и др.]. – М. : АПН, 1957. – 783 с.
225. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХ століття / Авт. кол. : В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К. : Навч. книга, 2003 : Модернізація освіти. – 2003. – С. 162–164.
226. Ничкало Н. Г. Учитель у світовому вимірі / Н. Г. Ничкало // Професійна освіта : педагогіка і психологія: Пол.-укр. журн. ; укр.-пол. – Ченстохово ; К., 2003. – Вип. 5. – С. 11–24.
227. Новий загін молодих учителів // Сталінський шлях (Острог). – 1947. – 29 червня.
228. Основні документи про школу. – К. : Рад. шк., 1982. – С. 7–8.
229. Павленков Ф. Ф. Энциклопедический словарь / Ф. Ф. Павленков. – 4-е изд. пересмотр.– СПб. : Типография Ю. Н. Эрлих, 1910. – 2132 с.
230. Панасюк Ф. Сталінський шлях. / Ф. Панасюк. – 1946. – 16 червня.
231. Педагогічна культура її компоненти. Шляхи та засоби розвитку педагогічної культури. (2016). – Київський національний університет ім. Т. Шевченко. – URL: <https://studfile.net/preview/5768505/page:14/>
232. Педагогическая энциклопедия / гл. редактор Каирова А. И. – М. : Сов. энциклопедия, 1988. – Т. 3. – 879 с.
233. Петренко О. Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (ХХ ст.) [Текст] : автореферат дис. ... д-

- ра пед. наук : 13.00.01 / О. Б. Петренко ; Ін-т педагогіки, Нац. акад. пед. наук України. – К. : [б. и.], 2011. – 44 с.
234. Петренко О. Б. Гендерний вимір шкільної освіти в Україні (XX століття): Монографія. – Рівне: видавець О.Зень, 2010. – 530 с.
235. Петричко І. П. Особистісно орієнтований та компетентнісний підхід в організації навчально-виховного процесу як результативна складова засвоєння змісту початкової освіти / І. П. Петричко // Метод. реком., 2013. – 34 с. – URL : <http://metodportal.net>
236. Петроченко В. І. Професійна діяльність і компетентність педагога. Сучасні підходи: навчально-методичний посібник / Укл. В. І. Петроченко. – Запоріжжя : КЗ „ЗОЦКУМ” ЗОР, 2011. – 40 с.
237. Пехота О. М. Технології педагогічної освіти: мета, зміст, особливості застосування у сучасних умовах / О. М. Пехота // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 1.40. – С. 26-31.
238. Pierwszy powszechny spis ludności z dnia 30 wrzesnia 1921 r. Mieszkania ludność. Stosunki zawodowe. – Т. XXIII. – Warszawa, 1926. – S. 16.
239. Podhorski V. Zagadnienia spoleczenstwa i panstwa polskiego na Wjlyniu. – Poznan, 1938. – S. 136.
240. Присяжнюк К. Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні / К. Ф. Присяжнюк. – К. : Рад. шк., 1966. – 155 с.
241. Прищепя О. П. Вища педагогічна освіта на Рівненщині: віхи історії (1944–60-і рр.). / О. Прищепя // Наукові записки. Серія „Історичні науки” : – Рівне, 2009. – Вип.14. – С.143–155.
242. Прокопенко Г. Розвиток загальноосвітньої школи в Українській РСР за сорок років радянської влади. / Г. Прокопенко. – К. : Знання, 1958. – С. 62.
243. Про Національну доктрину розвитку освіти : Книга керівника навчально-виховного закладу : Довідково-методичне видання / Упоряд. В. В. Скиба, Б. М. Терещук. – Харків : ГОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 768 с.
244. Професійний розвиток педагога. Матеріали ІІ науково-практичної інтернет-конференції „Сучасний вчитель початкових класів: досвід та перспективи”, присвяченої 75- річчю– Рівне: О. Зень, 2015.–182 с.
245. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності [Текст] : монографія / Л. П. Пуховська. – К. : Вища школа, 1997. – 180 с.
246. Рівненський державний гуманітарний університет: історія та розвиток (1940–2010 рр.) / За ред. професора Р. М. Постолювського. – Рівне : Волинські береги, 2012. – 316 с.

247. Рівне 700 років. 1283–1983 : Збірник документів і матеріалів / [Упоряд. З. А. Андронova та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983.– 195 с.
248. Ровенський державний педагогічний інститут (1940–1965) / [Упоряд. П. В. Йова, П. Я. Лященко]. – Львів: Каменяр, 1996. – 171 с.
249. Савін М. В. Педагогіка. / М. В. Савін. – К. : Вища школа, 1980. – 309 с.
250. Савченко О. Я. Концепція розроблення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти // Початкова школа – 2010. – № 4. – С. 1–5.
251. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 23–25 квітня 2001 р. / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т педагогіки АПН України, Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка ; редкол. М. С. Вашуленко, голов. ред. О. Я. Савченко. – Полтава : [б. в.], 2001. – 202 с.
252. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Підручник для студентів педагогічних факультетів / Видавництво гуманітарної літератури „Абрис”, 1997. – 389 с.
253. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
254. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть / О. Савченко // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 2–6.
255. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / А. А. Сбруєва. – Суми : ВАТ „Сумська обласна друкарня” ; вид-во „Козацький вал”, 2004. – С. 10–11.
256. Свораk С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ століття : Автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.01 / С. Д. Свораk ; НАН України. Ін-т історії України. – К., 1999. – 34 с.
257. Сидорчук Н. Г. Філософія європейської освіти: український контекст реформування / Н. Г. Сидорчук // Інновації у вищій освіті : проблеми, досвід, перспективи : монографія / За ред. П. Ю. Сауха – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 53–61.
258. Сисоева С. Освітні реформи: освітологічний контекст [Текст] / С. Сисоева // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. / Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків : НТУ „ХПІ”, 2013. – № 3. – С. 44–55.

259. Сорочинська Т. А. Застосування інформаційних інновацій у педагогічній діяльності вчителя / Т. А. Сорочинська // Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне: РДГУ, 2016. – С. 71–76.
260. Сорочинська Т. А. Організаційні засади навчально-виховного процесу Острозького педагогічного училища (1939–1950-ті рр.) / Т. А. Сорочинська // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених „Родзинка – 2012” / XIV Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених. – Черкаси: Брама – Україна, 2012. – С. 243–245.
261. Сорочинська Т. А., Сорочинський С. В. Освіченість і духовність як головні складові освітнього ідеалу сучасності / Т. А. Сорочинська, С. С. Сорочинський // Андріївський вісник: історико-богословський щорічний журнал Рівненської Духовної семінарії Української Православної Церкви Київського Патріархату // Ред.: кол.: кандидат богословських наук, ректор РДС прот. Віталій Лотоцький (гол. ред.) [та ін.]. – Рівне, 2017. – № 6. – С. 271–275.
262. Сорочинська Т. А. Особливості морального виховання майбутніх учителів у педагогічних училищах Рівненщини (39–50-ті рр. XX ст.) / Т. А. Сорочинська // Формування духовно-моральних якостей особистості гімназиста в умовах розбудови громадянського суспільства України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Упорядники Дем'янюк Т. Д., Ординська В. Г. – Рівне, РДГУ. – 2011. – С. 74–82.
263. Сорочинська Т. А. Особливості формування громадянськості майбутнього вчителя педагогічних закладів Рівненщини (1939–1958 рр.) / Т. А. Сорочинська // Інноватика у навчанні та вихованні. Часопис кафедри теорії і методики виховання. / Упор. Ціпан Т. С. – Рівне: РДГУ. – Вип. 3, 2014. – С. 92–97.
264. Сорочинська Т. А. Педагогічна практика як засіб формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1964 рр.) / Т. А. Сорочинська // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 1. Психолого-педагогічний напрям. – Рівне: РВВ РДГУ. – 2015. – С. 149–151.
265. Сорочинська Т. А. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної діяльності в педагогічних закладах Рівненщини (1939–1964 рр.) / Т. А. Сорочинська // Інноватика у вихованні: зб. наук. праць. Вип. 2. / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко; Н. М. Гринькова,

- Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 55–62.
266. Сорочинська Т. А. Професійна компетентність сучасного педагога / Т. А. Сорочинська // *Нові технології навчання : наук.-метод. зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.* – К., 2015 – Вип. 86. Частина 2. – С.118–122.
267. Сорочинська Т. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1964 рр.) / Т. А. Сорочинська // *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.* Випуск 11(54). – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 213–217.
268. Сорочинська Т. А. Повышение качества образования как основа реформирования высшей школы в Украине [Электронный ресурс] / Т. А. Сорочинская // *Грузинский Электронный Научный Журнал : Образовательные науки и психология* // 2016 | № 2 (39), С.43–49. – URL: <http://gesj.internet-academy.org.ge/download.php?id=2736.pdf>.
269. Sorochyn'ska T. A. Principles of moral culture formation of Soviet for teachers in Rivne pedagogical institutions (1939–1950): historical and pedagogical discourse / Т. А. Sorochyn'ska // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки РДГУ.* Випуск 26. – Рівне : РДГУ, 2016. – URL: <http://isf.rv.ua/naukovi-vidannia-isf/aktualni-problemi-vitchiznianoyi-ta-vsesvitnoyi-istoriyi>.
270. Сорочинська Т. А. Ретроспектива філософії освіти на матеріалах Рівненщини / Т. А. Сорочинська // *Сучасні проблеми гуманітаристики : світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 6 грудня 2012 р.* – Рівне : РІКУП НАН України, 2012. – С. 212–214.
271. Сорочинська Т. А. Реформування професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1964 рр.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Сорочинська Т. А. – Р., 2015. – 20 с.
272. Сорочинська Т. А. Реформування професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1964 рр.) : Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / Т. А. Сорочинська ; Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2015.– 258 с.
273. Сорочинська Т. А. Реформирование профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов в педагогических учреждениях Ровенщины (1939–1964 рр.) [Электронный ресурс] / Т. А. Сорочинская // *Грузинский Электронный Научный Журнал : Образовательные науки*

- и психологія // 2015 | № 3 (35), С. 3–9. – URL: <http://gesj.internet-academy.org.ge/edu/>
274. Сорочинська Т. А. Реформування системи педагогічної освіти Рівненщини в контексті суспільно-політичних змін (1939–1958 рр.) / Т. А. Сорочинська // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – Вип. 3 (75), 2014. – С. 176–179.
275. Сорочинська Т. А. Складові компоненти професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя педагогічних закладів Рівненщини повоєнного періоду / Т. А. Сорочинська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 25. – Рівне, О. Зень. 2014. – С. 168–170.
276. Сорочинська Т. А. Сучасна концепція філософії освіти в Україні / Т. А. Сорочинська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13(56). Частина I. – Рівне : РДГУ, 2016. – С. 33–36.
277. Сорочинська Т. А. Становлення професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1941 рр.) / Т. А. Сорочинська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб. наук. праць. – Вип. 15. – Кн. 2. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2011. – С. 504–513.
278. Сорочинська Т. А. Становлення радянської системи педагогічної освіти на Рівненщині: спроба ретроспективного аналізу / Т. А. Сорочинська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць : Наукові записки РДГУ. Випуск 16. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 250–253.
279. Сорочинська Т. А. Творча спадщина В. Сухомлинського в системі професійної підготовки вчителя / Т. А. Сорочинська // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 12. / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол. : О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2020. – С. 214–219.
280. Сорочинська Т. А. Формування мовної культури як засобу професіоналізації майбутнього вчителя у педагогічних училищах Рівненщини (друга половина 40-х рр. XX ст.) / Т. А. Сорочинська // Нова педагогічна думка. – № 3 – Рівне, 2011. – С. 67–71.
281. Сорочинська Т. А. Формування засад моральної культури радянського вчителя у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1950-ті рр.): історико-педагогічний аспект / Т. А. Сорочинська // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОН Жовтий О. О., 2014. – Ч. 1. – С. 370–377.

282. Сорочинська Т. А. Формування професійної етики педагога / Т. А. Сорочинська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16(56). Частина II. – Рівне : РДГУ, 2018. – С. 53–56.
283. Сорочинська Т. А. Формування цінностей майбутнього радянського вчителя: духовно-моральний аспект / Т. А. Сорочинська // Філософія. Педагогіка. Суспільство : Збірник наукових праць РДГУ Вип. 2.– Рівне : видавець О. Зень, 2012. – С. 76–82.
284. Соціолого-педагогічний словник / Уклад. : С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін. ; За ред. В. В. Радула. – К., 2004. – С. 193–194.
285. Сухомлинська О. В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія / О. В. Сухомлинська // Укр. пед. в персоналіях: у 2-х т.– К. : Либідь, 2005. – Т.2. – С. 38–386.
286. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти томах / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1977. – Т.1. – с. 654. С. 69
287. Сухомлинський В. А. К вопросу об организации школ-интернатов / В. А. Сухомлинський // Сов. педагогика. – 1988. – №12. – С. 82–88.
288. Сухомлинський В. О. Праця, покликання, щастя / В. О. Сухомлинський // Молодь України. –1964. – 3 черв.
289. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Вибр. тв. : в 5 т. – Київ. : Рад. шк., –1976. – Т.1. – С. 55–208.
290. Сухомлинський В. А. Развитие индивидуальных способностей и наклонностей учащихся / В. А.Сухомлинський // Сов. педагогика. – 1962. – №12. – С.24–30.
291. Сухомлинський В. А. Этюды о коммунистическом воспитании / В. А. Сухомлинський // Нар. образование. – 1967. – № 2. – С. 38–45; №10. – С. 54.
292. Сухомлинський В.О. Розмова із молодим директором //Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко.– К., 2003. – С. 391–626.
293. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – Київ. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–282.
294. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – Київ. : Рад. шк., –1976. – Т.2 – С. 419–654.
295. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие [для студ. сред. пед. учеб. заведений] / Н.Ф.Талызина. – М. : Издательский центр „Академия”, 1998. – 288 с.

296. Торбіна Т. Професійно значущі якості особистості сучасного фахівця / Т. Торбіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 5 (Ч. 1), 2012. – С. 76–81.
297. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : Автореф. дис. докт. пед. н. : 13.00.04. – К. : Інститут ПППО, 1997. – 54 с.
298. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання [Текст] : підруч. для вищ. пед. навч. закл. Ч. 3: Методика технічної праці у 5-9 класах / Д. О. Тхоржевський. – 4-е вид. перероб. та доп. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – С. 53.
299. Українська педагогіка в персоналіях [Текст] : у 2 кн. ; навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. . Кн. 2. XX століття / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
300. Український Радянський Енциклопедичний Словник : В 3-х т. / Редкол. : ...А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-е вид. – К. : Голов. ред. УРЕ. 1987. – Т. 2. Каліграфія. – Португальці. – 736 с.
301. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 558 с.
302. Філіпов О. М. Розвиток радянської школи УРСР у період першої післявоєнної п'ятирічки / О. М. Філіпов. – К., 1957. – 152 с.
303. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.
304. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – С. 225.
305. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу / за ред. С. І. Якименко. – К. : ВД „Слово”, 2011. – 464 с.
306. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів : Автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Л. О. Хомич ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1999. – 38 с.
307. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : Монографія – К.: Преса України, 2003. – С. 12–13.
308. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. / Л. Л. Хоружа. – К. : Академвидав, 2012. – 208 с.
309. Хоружа Л. Л. Шляхи вдосконалення діяльності вчителя початкових класів на засадах педагогічної етики // Школа першого ступеня : теорія і практика : Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького

- державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. – Вип. 6. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 24–29.
310. Цілі та цінності освіти. Філософія освіти. Лекція 3. (2016). – Київський університет ім. Б. Грінченко. – URL: <https://studfile.net/preview/5110216/>
311. Чавдаров С. Х. Невідкладні завдання педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Рад. шк. – 1956. – № 9. – С. 11–21.
312. Червона зірка. – 1940. – 10 січня.
313. Червоний промінь (Дубровиця). – 1946. – 29 серпня.
314. Черкашин Л. В. Загальне навчання в Українській РСР (1917–1957 рр.) / Л. В. Черкашин. – К. : Рад. шк., 1958. – 64 с.
315. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности в учебном процессе / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 159 с.
316. Юрчук В. І. Боротьба Комуністичної партії України за відбудову і розвиток народного господарства (1945–1952 рр.) / В. І. Юрчук. – К, Політвидав. України, 1965 – С. 216.
317. Яремчук В. Д. Становлення та розвиток радянської освітньої політики на західноукраїнських землях 1939–1940 рр. / В. Д. Яремчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів, 2010. – № 3. – С. 3–12.
318. Ярмаченко М. Д. Педагогіка [Текст] / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Вища шк., 1986. – 544 с.
319. Ярмаченко М. Д. Реформування освіти та педагогічної науки в Україні. Історія і сучасність / М. Д. Ярмаченко // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2001. – № 3. – С. 18–42.
320. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях (30–50-ті роки ХХ ст.). – Луцьк : Надтир'я, 1995. – С. 138.

ДОДАТКИ

Рівненський учительський інститут (фото 1955 року)

Копія диплома про вищу освіту Савлюк Н. С.
(Рівненський державний учительський інститут, спеціальність – українська мова
та література, 1949–1950 н. р.) [з особистого архіву Н. С. Савлюк]

Копія диплома про вищу освіту Лосік І. І. (Рівненський державний учительський
інститут, спеціальність – фізика та математика, 1949–1950 н. р.)
[з особистого архіву І. І. Лосік]

Копія диплома Стецюк-Кравець Г. В. про закінчення Острозького педагогічного училища (спеціальність – учитель початкових класів, 1951 р.)

Копія диплома Мелуха М. Г. про закінчення Дубенського педагогічного училища (спеціальність – учитель початкових класів, 1953 р.)

Копія диплома про вищу освіту Пальчевського С. С. (Рівненський державний педагогічний інститут, спеціальність – українська мова і література, 1968 р.)

УРСР
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ

АТЕСТАТ ЗРІЛОСТІ

Видано цей атестат Петришиній Л. К. Корніївній,
 що народилася місті Мізоцької області 1929 року
 в тому, що вона, вступивши в 1937 році в Мізоцьку середню школу №.....
м. Мізоцька Мізоцького району Ровенської області, закінчи за
(село, місто, район, область)
 повний курс цієї школи і виявила до при відмінній поведінці такі знання з предметів:

Українська мова <u>4 (чотири)</u>	Історія СРСР <u>4 (чотири)</u>
Українська література <u>4 (чотири)</u>	Загальна історія <u>4 (чотири)</u>
Російська мова <u>4 (чотири)</u>	Конституція СРСР і УРСР <u>4 (чотири)</u>
Російська література <u>4 (чотири)</u>	Географія <u>5 (п'ять)</u>
Алгебра <u>4 (чотири)</u>	Фізика <u>5 (п'ять)</u>
Геометрія <u>4 (чотири)</u>	Астрономія <u>5 (п'ять)</u>
Тригонометрія <u>4 (чотири)</u>	Хімія <u>5 (п'ять)</u>
Природознавство <u>5 (п'ять)</u>	Іноземна мова <u>5 (п'ять)</u>

Особа, що одержала цей атестат має право вступу до вищих учбових закладів Союзу РСР.

ВІСЬОМЬОЦЬКА ШКОЛА
ВСІХ КРАЇН
ЕДНАННЯ

Видано 20-го листопада 1948 р.
 м. Мізоцька
Ровенської області

Директор школи Виноград
 Заступник директора по навчальній частині Олетюга
 Учителі: Клиш
Зорька
Март

№ 056370

Копія атестата Петришиної Л. К. про закінчення Мізоцької середньої школи (1948 р.)
 [з особистого архіву Р. Постоловського]

У С С Р
МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ

АТТЕСТАТ ЗРЕЛОСТИ

Настоящий аттестат выдан Петришиной Лиде Корниловне,
родившейся в д. Мизоч Ровенской области 1929 года,
в том, что она, поступив в 1937 году в Мизочскую среднюю школу №
2 Мизоч Мизочского района Ровенской области, окончила
(село, город, район, область)
полный курс этой школы и обнаружила при отличном поведении следующие
знания по предметам:

Украинский язык <u>4 (четыре)</u>	История СССР <u>4 (четыре)</u>
Украинская литература <u>4 (четыре)</u>	Всеобщая история <u>4 (четыре)</u>
Русский язык <u>4 (четыре)</u>	Конституция СССР и УССР <u>4 (четыре)</u>
Русская литература <u>4 (четыре)</u>	География <u>5 (пять)</u>
Алгебра <u>4 (четыре)</u>	Физика <u>5 (пять)</u>
Геометрия <u>4 (четыре)</u>	Астрономия <u>5 (пять)</u>
Тригонометрия <u>4 (четыре)</u>	Химия <u>5 (пять)</u>
Естествознание <u>5 (пять)</u>	Иностранный язык <u>5 (пять)</u>

Настоящий аттестат дает его владельцу право поступления в высшие
учебные заведения Союза ССР.

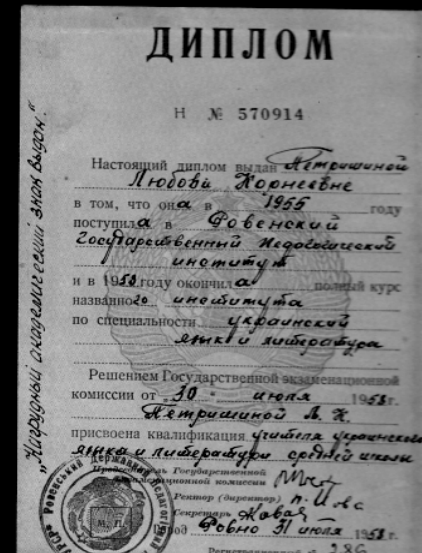
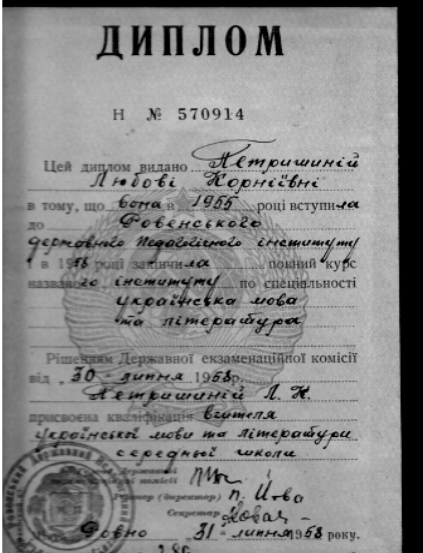
Выдан 20. февраля 1948 г.
2. Мизоч
Ровенской области

Директор школы В. Шовков
Заместитель директора
по учебной части Олейникова
Учитель: Шевченко
Битюк
Кавченко
Т.

Копія аттестата Петришиної Л. К. (на звороті) про закінчення Мізоцької середньої
школи (1948 р.) [з особистого архіву Р. Постолювського]

Копія дипломів про вищу освіту Петришиної Л. К. (Рівненський державний учительський інститут, спеціальність - українська мова і література, 1947-1949 рр., 1955 - 1958 рр.) [з особистого архіву Р. Постоловського]

Українська Радянська Соціалістична Республіка
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ

АТЕСТАТ

ВИДАНО ЦЕЙ АТЕСТАТ Лебедюку Назару
Сивестровици ШО НАРОДИВСЯ 1928 РОКУ
Квітня місяця 26 дня, в тому, що бона навчався
в Костопольському ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ
Рівненської ОБЛАСТІ

НА декількох (кількох) ПІДДИЛІ, ЗАКІНЧИВ
в 1948 р. ПОВНИЙ КУРС ЦЬОГО УЧИЛИЩА І ПРИ ВІДМІННІЙ ПОВЕДІНЦІ
ВІЯВИВ ТАКІ ЗНАННЯ З ПРЕДМЕТІВ:

1. Українська мова в методика української мови	Конституція СРСР, УРСР	підміс
2. Українська література	Педагогіка	підміс
3. Російська мова в методика російської мови	Екологія	підміс
4. Російська література	Каліграфія з методикою	підміс
5. Арифметика в методика тригонометрики	16. Співзв'язки в методиках	підміс
6. Алгебра	17. Медіанна в методиках	підміс
7. Геометрія	18. Біліярного-фізична підготовка з методикою	підміс
8. Географія в методика географії	19. Музика	підміс
9. Природознавство в методика природознавства	20. Практичні роботи в майстернях і з сільського господарства	підміс
10. Фізика	21. Педагогічна практика	підміс
11. Історія й методика історії	22. Психологія	підміс
	23. Стелі	підміс
	24. Математика	підміс

Постановою Державної Екзаменаційної Комісії Костопольського
педагогічного училища від 10 січня 1948 р. громадянина Назару
Лебедюку Н. С. присвоєне ЗВАННЯ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.

ДИРЕКТОР ПЕДАГОГІЧНОГО УЧИЛИЩА Володимир Голуб

№ 10
" 10 " січня 1948 р.
місто Костополь

ВИКЛАДАЧІ:
Володимир Голуб
Павло Н. Довгань
Віктор

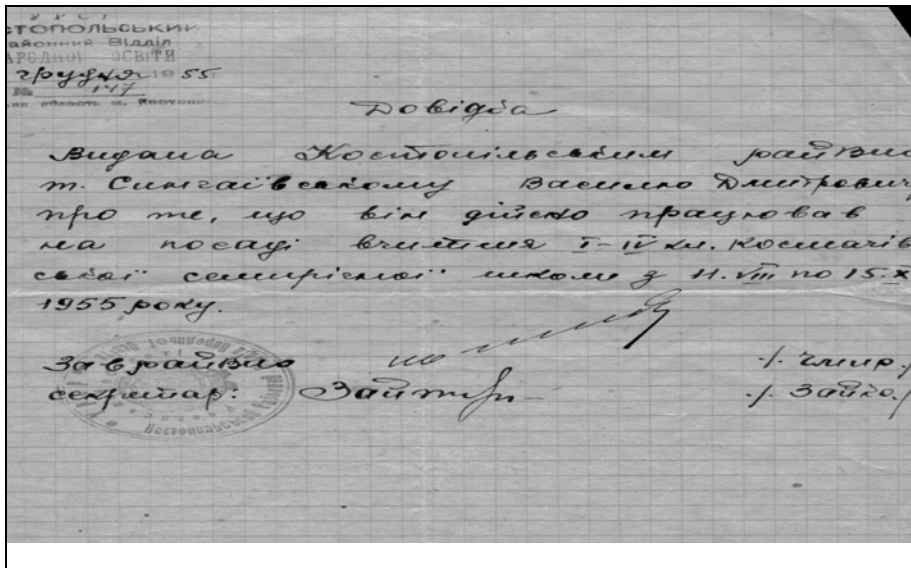

Атестат вчителя початкової школи.

Копія атестата Лебедюка Н. С. про закінчення Костопільського педагогічного училища, 1948 року випуску [з особистого архіву Н. С. Лебедюка]

Копія диплома Сингаївського В. Д. про закінчення Костопільського педагогічного училища, 1955 року випуску

Довідка, видана Костопільським районним відділом народної освіти Сингаївському В.Д. про те, що він дійсно в 1955 році працював на посаді вчителя 1-4 класів Космачівської семирічної школи

Додаток до диплома № 963771

Виписка із залікової книжки

(без диплома не діє)

Гр. Сингаївський В. Д. за час перебування в Костопільському педагогічному училищі здав такі дисципліни:

1. Українська мова <u>зотирн</u>	17. Основи дарвінізму <u>зотирн</u>
2. Методика викладання укр. мови <u>н'єтє</u>	18. Методика природознавства <u>зотирн</u>
3. Російська мова <u>н'єтє</u>	19. Загальне землеробство <u>зотирн</u>
4. Методика викладання росій. мови <u>зотирн</u>	20. Географія зарубіжних країн <u>зотирн</u>
5. Українська література <u>зотирн</u>	21. Географія СРСР <u>зотирн</u>
6. Російська література <u>зотирн</u>	22. Методика географії <u>зотирн</u>
7. Дитяча література <u>н'єтє</u>	23. Історія СРСР <u>зотирн</u>
8. Арифметика <u>н'єтє</u>	24. Історія України <u>н'єтє</u>
9. Алгебра <u>зотирн</u>	25. Історія ВКП (б) <u>н'єтє</u>
10. Геометрія <u>н'єтє</u>	26. Нова історія <u>зотирн</u>
11. Методика викладання арифмет. <u>н'єтє</u>	27. Методика історії <u>зотирн</u>
12. Фізика <u>н'єтє</u>	28. Конституція СРСР і УРСР <u>н'єтє</u>
13. Хімія і мінералогія <u>зотирн</u>	29. Психологія <u>н'єтє</u>
14. Анатомія і фізіологія людини <u>н'єтє</u>	30. Педагогіка <u>зотирн</u>
15. Ботаніка <u>зотирн</u>	31. Історія педагогіки <u>зотирн</u>
16. Зоологія <u>н'єтє</u>	32. Логіка <u>зотирн</u>

33. Шкільна гігієна <u>зотирн</u>	38. Практичні роботи в майстерні і по с-гос-подарству <u>зотирн</u>
34. Каліграфія з методикою <u>н'єтє</u>	39. Музика <u>зотирн</u>
35. Малювання з методикою <u>зотирн</u>	40. Педагогічна практика <u>н'єтє</u>
36. Співи з методикою <u>зотирн</u>	
37. Фізичне виховання з методикою <u>н'єтє</u>	

Гр. Сингаївський В. Д. склав

Державні екзамени:

1. Українська мова <u>зотирн</u>	
2. Методика викладання української мови <u>н'єтє</u>	
3. Російська мова <u>н'єтє</u>	
4. Методика викладання російської мови <u>н'єтє</u>	
5. Арифметика <u>н'єтє</u>	
6. Методика викладання арифметики <u>н'єтє</u>	
7. Історія ВКП(б) <u>н'єтє</u>	
8. Педагогіка <u>зотирн</u>	

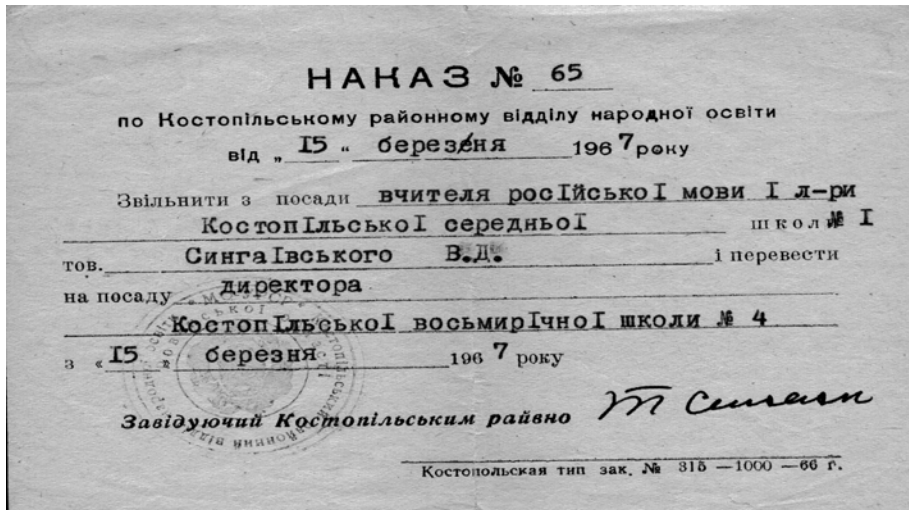
Директор педагогічного училища: П. Косович

м. Костопіль

30 " 11 1955 р.

Додаток до диплома вчителя початкових класів Сингаївського В. Д. про закінчення Костопільського педагогічного училища, 1955 року випуску

Копія наказу № 65 про призначення Сингаївського В. Д.
на посаду директора Костопільської середньої школи № 1

Копія диплома про вищу освіту Сингаївського В. Д.
(Рівненський державний педагогічний інститут, спеціальність – російська мова та
література, 1965–1966 року випуску) [з особистого архіву В. Д. Сингаївського]

Додаток до диплому

№ 897279

ВИПСКА З ЗАЛІКОВОЇ ВІДОМОСТІ

(без диплому не дійсна)

Тов. Сингаївський Василь Дмитрович за час перебування в
Ровенському державному педагогічному інституті з 1960 р. по 1966 р. склав(ла) такі екзамени:

1. Історія КПРС	<u>добре</u>
2. Політекономія	<u>відмінно</u>
3. Діалектичний та історичний матеріалізм	<u>відмінно та добре</u>
4. Логіка	
5. Психологія	<u>добре</u>
6. Педагогіка	<u>відмінно</u>
7. Історія педагогіки	<u>добре</u>
8. Іноземна мова	<u>зараховано</u>
9. Вступ до мовознавства	<u>задовільно</u>
10. Вступ до літературознавства	<u>добре</u>
11. Старослов'янська мова	<u>добре</u>
12. Російська діалектологія	<u>задовільно</u>
13. Історична граматика	<u>добре</u>
14. Сучасна російська мова	<u>добре</u>
15. Історія літературної мови	<u>добре</u>
16. Усна народна творчість	<u>добре</u>
17. Давня російська література	<u>задовільно</u>
18. Російська література XVIII ст.	<u>задовільно</u>
19. Російська література XIX ст.	<u>відмінно</u>
20. Російська література XX ст. (дожовтневий період)	<u>добре</u>
21. Російська радянська література	<u>добре</u>
22. Українська мова	<u>добре</u>
23. Українська література XIX початку XX ст. (дожовтневий період)	<u>добре</u>
24. Українська радянська література	<u>добре</u>
25. Методика викладання російської літератури	<u>добре</u>
26. Методика викладання російської мови	<u>добре</u>
27. Антична література	<u>зараховано</u>
28. Література середньовіччя, епохи Відродження і XVII ст.	
29. Зарубіжна література XVIII ст.	<u>добре</u>
30. Зарубіжна література XIX ст.	<u>добре</u>
31. Найновіша література, література країн народної демократії	
32. Спецсеінар по російській мові	<u>зараховано</u>
33. Спецсеінар по російській літературі	<u>зараховано</u>
34. Порівняльна граматика	<u>зараховано</u>

ДЕРЖАВНІ ЕКЗАМЕННІ:

- Основи марксового комунізму*
1. Історія КПРС	<u>відмінно</u>
2. Російська мова з методикою	<u>добре</u>
3. Російська література	<u>відмінно</u>
4. Педагогіка	<u>добре</u>

м. п.

Директор інституту н. Цоля

Декан факультету Кеєв

Секретар Колч

Ровно

27 липня 1966 р.

Регістраційний № 246

Ровенська міська др.-ін. Зам. № 3205 60 р.

Копія додатку до диплома про вищу освіту Сингаївського В. Д.
(РДП, спеціальність – російська мова та література, 1965–1966 року випуску)

Копія військового квитка Сингаївського В.Д., виданого Костопільським районним військовим комісаріатом у 1967 році

Копія посвідчення № 29 депутата Костопільської міської ради трудящих Рівненської області УРСР–Сингаївського В.Д.

Наукове видання

СОРОЧИНСЬКА Тетяна Адамівна

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ
НА РІВНЕНЩИНИ В КОНТЕКСТІ
ОСВІТНІХ РЕФОРМ
1939–1964 років**

Літературне редагування
канд. філологічних наук, доцент ***Наталія Щербачук***

Комп'ютерна верстка та дизайн
Станіслав Сорочинський

Підписано до друку 28.05.2020 р.